

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
NADİR ESERLER KÜTÜPHANESİ'NDEKİ
ŞEYH HAMDULLAH MURAKKA'LARININ HAT SANATI
BAKIMINDAN TAHLİLİ

Yüksek Lisans Tezi

ŞERİF HAMİDEDDİN TEKTAŞ

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
NADİR ESERLER KÜTÜPHANESİ'NDEKİ
ŞEYH HAMDULLAH MURAKKA'LARININ HAT SANATI
BAKIMINDAN TAHLİLİ

Yüksek Lisans Tezi

ŞERİF HAMİDEDDİN TEKTAŞ

Danışman: PROF. DR. FATİH ÖZKAFA

İstanbul, 2020

GENEL BİLGİLER

Ad ve Soyad : Şerif Hamideddin TEKTAŞ

Anabilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatları

Programı : İslâm Tarihi ve Sanatları

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Fatih ÖZKAFİ

Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans - 2020

Anahtar Kelimeler : Murakka', Şeyh Hamdullah, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi

ÖZET

Hattatların muhtelif hat çeşitleri ve formlarda yazdıkları kıt'aları ihtiva eden murakka'lar, hat sanatının en önemli şubelerinden biridir. Birbirinden güzel hat eserlerinin bir cilt altında toplanması ile meydana gelen bu eserler koleksiyonların en önemli parçalarından biri olmuştur. Özel tekniklerle yapılan ve ciltlenen murakka'lar, eserlerin korunmasına ve bu sayede nesilden nesle aktarılmasına olanak sağlamıştır.

Türk hat ekolünün kurucusu olarak bilinen Şeyh Hamdullah da çok sayıda kıt'a yazmış ve yazmış olduğu kıt'alar murakka' şeklinde toplanmıştır. Amasya'da dünyaya gelen Şeyh Hamdullah, ilim ve irfan meclislerinden beslenmiştir. Hocası Hayreddin Halil Maraşî'den öğrendiği hat sanatına hizmet etmiş ve pek çok talebe yetiştirmiştir. Şehzadeliği sırasında Amasya'da bulunan II. Bayezid'e de hüsn-i hat dersleri vermiştir. II. Bayezid'in tahta çıktuktan sonra yaptığı davet üzerine Şeyh Hamdullah İstanbul'a gelmiş ve yerleşmiştir. Sanat hayatına İstanbul'da devam eden Şeyh, sülüs ve nesihte yeni bir vadi geliştirmeyi başarmış ve kendi üslûbunda eserler vermiştir. Çok sayıda Kur'an-ı Kerîm, cüz, En'âm-ı Şerif, ilmî eser, dua mecmuası, kıt'a ve murakka' yazan Şeyh Hamdullah'ın murakka'larından bir kısmı da İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi'ndedir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Şerif Hamideddin TEKTAŞ

Field : İslamic History and Art

Programme : İslamic History and Art

Supervisor : Prof. Fatih ÖZKAFA

Degree Awarded and Date : Master - 2020

Keywords : Muraqqas, Sheikh Hamdullah, İU Rare Works Library

ABSTRACT

Composed of qit'as written in various forms by calligraphers, muraqqas are one of the most important elements in the art of calligraphy. Exceptionally beautiful calligraphies are patched together in one volume to produce these works that have become one of the most essential pieces in collections. Since they are produced and bound with special techniques, muraqqas enable the works to be preserved and inherited from generation to generation.

Sheikh Hamdullah, known as the father of Ottoman calligraphy, had scribed a wide range of qit'as that were collected together as muraqqas. Born in Amasya, Sheikh Hamdullah received education from wise masters. He contributed to the calligraphy style he had learned from his teacher Hayreddin Mar'ashi, and he educated so many students. Furthermore, he gave calligraphy lessons to Prince Beyazid in Amasya. He came to Istanbul upon Sultan's invitation after Beyazid the Second ascended to the throne. Continuing his art in Istanbul, Sheikh Hamdullah achieved to develop a new style in thuluth and naskh. Among the manuscripts he wrote there are lots of copies of Qur'an Al Kareem, juzs, Surah An'am, scholarly works, prayers, qit'as and muraqqas. Several muraqqas of Sheikh Hamdullah are at the Istanbul University Rare Works Library.

ÖNSÖZ

Kültür ve medeniyet birikimini yüzyıllardır geliştiren Türk milleti İslâm ile şereflendikten sonra birçok alanda İslâm'a hizmet etmiştir. Soylu ve erdemli bir geçmişe sahip olan milletimiz, medeniyetin alanlarında her türlü sanatı yaşatıp, geliştirdiği gibi, hat sanatını da zirveye taşımıştır. Türk hat sanatının kurucusu olarak anılan Şeyh Hamdullah şüphesiz bu gelişime katkı sağlayan en önemli sanatçılarımızdandır.

Hat sanatında, Kur'ân-ı Kerîm ve cüzlerden sonra en önemli formlardan olan murakka'lar, hattın gelişimine büyük katkılar sağlamış ve Türk hat sanatının her devrinde önemini muhafaza etmiştir. Hattatların güzide kıt'aları ile meydana gelen murakka'lar, geleneksel sanatlardan cilt, tezhip ve ebru sanatlarını da bünyesinde barındıran albümler olarak nesilden nesile aktarılmıştır.

Bu çalışmanın gayesi; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan Şeyh Hamdullah'a ait murakka'ların hat sanatı bakımından ele alınarak sanat meraklılarının ve araştırmacıların ilgisine sunmaktır. Böylece nadir eserlerin gelecek kuşaklara taşınmasında bir nebze olsun katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Şeyh Hamdullah'ın vefatının 500. yıldönümünü olan 2020 senesi içerisinde, Şeyh'in vefat ettiği tahmin edilen Aralık ayında onun eserleriyle ilgili bu tezi hazırlamış olmak da bizim için güzel bir tevafuk olmuştur. Bu çalışmanın bütün aşamalarında büyük özveri ile desteklerini esirgemeyen tez danışmanım kıymetli hocam Prof. Dr. Fatih ÖZKAFYA'ya, yönlendirmeleri ve tavsiyeleri ile çalışmama katkı sağlayan ve tez jürisinde yer almayı kabul eden Prof. Dr. Aziz DOĞANAY'a ve Doç. Dr. Mehmet MEMİŞ'e ve bana destek olan aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Şerif Hamideddin TEKTAŞ

İstanbul, 2020

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR	vii
RESİMLER LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Konunun Tanımı ve Sınırları	3
1.2. Konuyla İlgili Kaynaklar ve Yöntem.....	4
2. HAT SANATI	7
2.1. Hat Sanatının Tarihçesi.....	7
2.2. Aklâm-ı Sitte	18
2.2.1. <i>Muhakkak</i>	20
2.2.2. <i>Reyhânî</i>	20
2.2.3. <i>Sülüs</i>	20
2.2.4. <i>Nesih</i>	21
2.2.5. <i>Tevkî‘</i>	21
2.2.6. <i>Rika‘</i>	21
2.3. Sülüs ve Nesih Yazı	22

3. KİT'ALAR ve MURAKKA'LAR	30
3.1. Kıt'anın Tanımı.....	30
3.2. Murakka'nın Tanımı, <i>Yapımı ve Çeşitleri</i>	33
4. ŞEYH HAMDULLAH	37
4.1. Doğduğu ve Büyüdüğü Çevre.....	37
4.2. Hayatı	40
4.3. Ekolü	51
4.4. Talebeleri	55
4.4.1. Sultan Bayezid-i Veli (ö. 1512).....	57
4.4.2. Sultan Korkud (ö. 1513).....	58
4.4.3. Mustafa Dede	58
4.4.4. Şükrullah Halife	59
4.4.5. Şeyh Abdulgaffar b. Şeyh Muhammed Şah b. Şeyh Ahmed	60
4.4.6. Tâcîzâde Câfer Çelebi	60
4.4.7. Ali b. Mustafa.....	61
4.4.8. Behrâm b. Abdullah	62
4.4.9. Hüsâmeddin Hüseyin Şah	62
4.4.10. Mehmed b. Ramazan.....	63
4.4.11. Mahmud Defterî	63
4.4.12. Mustafa b. Nasûh.....	64
4.5. Eserleri	64
5. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ NADİR ESERLER KÜTÜPHANESİ'NDEKİ ŞEYH HAMDULLAH MURAKKA'LARI	68
5.1. A 6485 Demirbaş Numaralı Murakka'	68
5.2. A 6486 Demirbaş Numaralı Murakka'	88

5.3. A 6487 Demirbaş Numaralı Murakka'	91
5.4. A 6489 Demirbaş Numaralı Murakka'	111
5.5. A 9491 Demirbaş Numaralı Murakka'	146
5.6. A 6492 Demirbaş Numaralı Murakka'	169
5.7. A 6493 Demirbaş Numaralı Murakka'	178
5.8. A 6494 Demirbaş Numaralı Murakka'	185
5.9. A 6495 Demirbaş Numaralı Murakka'	188
5.10. A 6496 Demirbaş Numaralı Murakka'	194
5.11. T 9352 Demirbaş Numaralı Murakka'	204
6. GENEL DEĞERLENDİRME	208
6.1. Hat Çeşitleri ve Formlar	208
6.2. Satır Düzenleri	209
6.3. Metinler	213
6.4. Harfler, Harekeler ve Mühmel Harfler	216
6.5. Şeyh Hamdullah Hattının Yâkût ve Hafız Osman Hattı ile Mukayesesi	220
6.6. Malzeme, Kâğıt, Cilt ve Tezyinat Özellikleri	229
7. SONUÇ	234
EKLER	238
KAYNAKÇA	247

KISALTMALAR

Ar. Arapça

bk. Bakınız

bs. Baskı, basım

C. Cilt

Çev. Çeviren

Ed. Editör

H. Hicrî

hz. Hazırlayan

Hız. Hazreti

İÜ İstanbul Üniversitesi

M. Miladî

MEB Milli Eğitim Bakanlığı

nşr. Neşreden

Nu. Numara

ö. Ölümü

s. Sayfa

S. Sayı

s.a.v. Sallallahu Aleyhi Vesellem

thk. Tahkik eden

ts. Tarihsiz

TTK Türk Tarih Kurumu

y.y. Yayın yeri yok

yy. Yüzyıl

RESİMLER LİSTESİ

Sayfa No.

Resim 1: Demirbaş Nu. A 6485/1. Kıt'a.....	69
Resim 2: Demirbaş Nu. A 6485/2. Kıt'a.....	71
Resim 3: Demirbaş Nu. A 6485/3. Kıt'a.....	73
Resim 4: Demirbaş Nu. A 6485/4. Kıt'a.....	75
Resim 5: Demirbaş Nu. A 6485/5. Kıt'a.....	77
Resim 6: Demirbaş Nu. A 6485/6. Kıt'a.....	79
Resim 7: Demirbaş Nu. A 6485/7. Kıt'a.....	81
Resim 8: Demirbaş Nu. A 6485/8. Kıt'a.....	83
Resim 9: Demirbaş Nu. A 6485/9. Kıt'a.....	85
Resim 10: Demirbaş Nu. A 6485/10. Kıt'a.....	87
Resim 11: Demirbaş Nu. A 6486/1. Kıt'a.....	89
Resim 12: Demirbaş Nu. A 6487/1. Kıt'a.....	92
Resim 13: Demirbaş Nu. A 6487/2. Kıt'a.....	94
Resim 14: Demirbaş Nu. A 6487/3. Kıt'a.....	96
Resim 15: Demirbaş Nu. A 6487/4. Kıt'a.....	98
Resim 16: Demirbaş Nu. A 6487/5. Kıt'a.....	100
Resim 17: Demirbaş Nu. A 6487/6. Kıt'a.....	102
Resim 18: Demirbaş Nu. A 6487/7. Kıt'a.....	104
Resim 19: Demirbaş Nu. A 6487/8. Kıt'a.....	106
Resim 20: Demirbaş Nu. A 6487/9. Kıt'a.....	108
Resim 21: Demirbaş Nu. A 6487/10. Kıt'a.....	110
Resim 22: Demirbaş Nu. A 6489/1. Kıt'a.....	112
Resim 23: Demirbaş Nu. A 6489/2. Kıt'a.....	115
Resim 24: Demirbaş Nu. A 6489/3. Kıt'a.....	117
Resim 25: Demirbaş Nu. A 6489/4. Kıt'a.....	119
Resim 26: Demirbaş Nu. A 6489/5. Kıt'a.....	121
Resim 27: Demirbaş Nu. A 6489/6. Kıt'a.....	123
Resim 28: Demirbaş Nu. A 6489/7. Kıt'a.....	126
Resim 29: Demirbaş Nu. A 6489/8. Kıt'a.....	128

Resim 30: Demirbaş Nu. A 6489/9. Kit'a.....	130
Resim 31: Demirbaş Nu. A 6489/10. Kit'a.....	133
Resim 32: Demirbaş Nu. A 6489/11. Kit'a.....	136
Resim 33: Demirbaş Nu. A 6489/12. Kit'a.....	138
Resim 34: Demirbaş Nu. A 6489/13. Kit'a.....	141
Resim 35: Demirbaş Nu. A 6489/14. Kit'a.....	143
Resim 36: Demirbaş Nu. A 6489/15. Kit'a.....	145
Resim 37: Demirbaş Nu. A 6491/1. Kit'a.....	147
Resim 38: Demirbaş Nu. A 6491/2. Kit'a.....	149
Resim 39: Demirbaş Nu. A 6491/3. Kit'a.....	151
Resim 40: Demirbaş Nu. A 6491/4. Kit'a.....	153
Resim 41: Demirbaş Nu. A 6491/5. Kit'a.....	154
Resim 42: Demirbaş Nu. A 6491/6. Kit'a.....	156
Resim 43: Demirbaş Nu. A 6491/7. Kit'a.....	158
Resim 44: Demirbaş Nu. A 6491/8. Kit'a.....	160
Resim 45: Demirbaş Nu. A 6491/9. Kit'a.....	162
Resim 46: Demirbaş Nu. A 6491/10. Kit'a.....	164
Resim 47: Demirbaş Nu. A 6491/11. Kit'a.....	166
Resim 48: Demirbaş Nu. A 6491/12. Kit'a.....	168
Resim 49: Demirbaş Nu. A 6492/1. Kit'a.....	170
Resim 50: Demirbaş Nu. A 6492/2. Kit'a.....	173
Resim 51: Demirbaş Nu. A 6492/3. Kit'a.....	176
Resim 52: Demirbaş Nu. A 6493/1. Kit'a.....	178
Resim 53: Demirbaş Nu. A 6493/2. Kit'a.....	180
Resim 54: Demirbaş Nu. A 6493/3. Kit'a.....	181
Resim 55: Demirbaş Nu. A 6493/4. Kit'a.....	183
Resim 56: Demirbaş Nu. A 6494/1. Kit'a.....	185
Resim 57: Demirbaş Nu. A 6494/2. Kit'a.....	187
Resim 58: Demirbaş Nu. A 6495/1. Kit'a.....	189
Resim 59: Demirbaş Nu. A 6495/2. Kit'a.....	191
Resim 60: Demirbaş Nu. A 6495/3. Kit'a.....	193
Resim 61: Demirbaş Nu. A 6496/1. Kit'a.....	195

Resim 62: Demirbaş Nu. A 6496/2. Kıt'a.....	196
Resim 63: Demirbaş Nu. A 6496/3. Kıt'a.....	199
Resim 64: Demirbaş Nu. A 6496/4. Kıt'a.....	201
Resim 65: Demirbaş Nu. A 6496/5. Kıt'a.....	203
Resim 66: Demirbaş Nu. T 9352/1. Kıt'a	205
Resim 67: Demirbaş Nu. T 9352/2. Kıt'a	207
Resim 68: Sülüs satır çizgisi-1	210
Resim 69: Sülüs satır çizgisi-2	210
Resim 70: Sülüs satır çizgisi-3	211
Resim 71: Sülüs satır çizgisi-4	211
Resim 72: Sülüs satırda satır sonuna sığmayan kelime	212
Resim 73: Sülüs satırda nadir rastlanan yazım örneği	212
Resim 74: A 6492 demirbaş numaralı murakka'da yer alan kayıt.....	216
Resim 75: Çanaklı harfler, keşide ve bağlantı noktaları için örnek	217
Resim 76: Elif harfi örnekleri	217
Resim 77: Nesih hatlarda kullanılan yuvarlak cizm örneği.....	218
Resim 78: Sülüs hatlarda sin harfi altına konulan nokta örneği.....	218
Resim 79: Tirfil örnekleri.....	219
Resim 80: Mimli tirfil örnekleri	220
Resim 81: Yâkût el-Musta'sımî'nin sülüs-nesih bir kıt'ası	222
Resim 82: Yâkût el-Musta'sımî'nin sülüs-nesih bir kıt'ası	223
Resim 83: Şeyh Hamdullah'ın sülüs-nesih bir kıt'ası	224
Resim 84: Hafız Osman'ın sülüs-nesih bir kıt'ası	224
Resim 85: Şeyh Hamdullah'ın sülüs-nesih bir kıt'ası	225
Resim 86: Hafız Osman'ın sülüs-nesih bir kıt'ası	226
Resim 87: Hafız Osman'ın sülüs-nesih bir kıt'ası	226
Resim 88: Şeyh Hamdullah'ın mail olarak yazdığı nesih kıt'a	227
Resim 89: Hafız Osman'ın Şeyh Hamdullah'tan naklen yazdığı nesih kıt'a.....	228
Resim 90: A 6487 demirbaş numaralı murakka'nın cildi	231
Resim 91: A 6489 demirbaş numaralı murakka'nın cildi	232
Resim 92: T 9352 demirbaş numaralı murakka'nın cildi.....	232

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Aklâm-ı Sitte şeceresi	19
Şekil 2: Hat çeşitlerinin yüzdelik dağılımını gösteren grafik.....	209
Şekil 3: Kıt'a şablonu-1.....	238
Şekil 4: Kıt'a şablonu-2.....	238
Şekil 5: Kıt'a şablonu-3.....	239
Şekil 6: Kıt'a şablonu-4.....	239
Şekil 7: Kıt'a şablonu-5.....	240
Şekil 8: Kıt'a şablonu-6.....	240
Şekil 9: Kıt'a şablonu-7.....	241
Şekil 10: Kıt'a şablonu-8.....	241
Şekil 11: Kıt'a şablonu-9.....	242
Şekil 12: Kıt'a şablonu-10.....	242
Şekil 13: Kıt'a şablonu-11.....	243
Şekil 14: Kıt'a şablonu-12.....	243
Şekil 15: Kıt'a şablonu-13.....	244
Şekil 16: Kıt'a şablonu-14.....	244
Şekil 17: Kıt'a şablonu-15.....	245
Şekil 18: Kıt'a şablonu-16.....	245
Şekil 19: Kıt'a şablonu-17.....	246
Şekil 20: Kıt'a şablonu-18.....	246

1. GİRİŞ

Arapça kökenli olup “yamalı” anlamına gelen murakka‘ kelimesi, aslında bugünkü albüm ifadesine karşılık gelmektedir. Farsça murakkaa kelimesinin, Türkçe’ye murakka‘ şeklinde geçtiği bilinmektedir. Çoğulu ise murakkaât olarak tavsif edilir. Genellikle etrafı tezhip veya ebru ile tezyin edilen kıt‘aların, bir araya getirilmesi ile meydana gelen murakka‘lar Kur’an-ı Kerîm ve cüzlerden sonra hat sanatında en çok yazılmış olan eserlerdendir.

Şeyh Hamdullah döneminde zengin örnekleri ortaya konulan murakka‘ların kitap şeklinde hazırlanmış örneklerine rastlanmakla birlikte, hüsn-i hatla; tezhip, katı’ ve minyatür sanatları gibi değişik dalların bir araya getirildiği görülmektedir. Bir cilt ile mahfazaya alınan eserler bu suretle daha az yıpranarak günümüze kadar korunabilmiştir. Murakka‘lar genellikle hüsn-i hat eserleri için kullanılmakla birlikte, hüsn-i hattın dışında zaman zaman tezhip ve minyatür albümleri olarak da yapılan örneklerine rastlanmaktadır.

Bu çalışmada, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde bulunan Şeyh Hamdullah’a ait murakka‘lar incelenerek gün yüzüne çıkartılmaya çalışılmıştır. Çalışmaya başlanırken murakka‘ların genelinin içinde Şeyh Hamdullah murakka‘larının önemli bir yekûn tuttuğu tespit edilmiş, çalışma bu alanda yoğunluk kazanmıştır. Murakka‘lar incelenirken süsleme sanatları bakımından kıt‘a formlarının farklı örneklerine rastlanmış, hat sanatı bakımından değerlendirmeleri yapılarak araştırmacıların dikkatine arz edilmiştir. Bu kütüphanenin haricinde başka kütüphanelerde ve özel koleksiyonlarda Şeyh Hamdullah’a ait murakka‘ların olduğu bilinmektedir. Aslında bizim yaptığımız çalışma meselenin birinci adımı sayılıp, ileride bütün kütüphanelerdeki Şeyh Hamdullah murakka‘larının tespit edilerek bir araya getirilmesine bir katkı sağlayacağı umulmaktadır. Türk İslâm sanatlarını ihtiva eden kaynaklarda, murakka‘lar ve kıt‘a formlarına yer verilmekle birlikte, bu alanda daha geniş açıdan farklı örneklerin bulunduğu müstakil yeni eserlere muhtaç olduğu bilinen bir gerçektir.

Çalışmamız yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “Konunun Tanımı ve Sınırları”, “Konuyla İlgili Kaynaklar ve Yöntem” başlıkları altında genel çerçeve çizilmiştir. Ayrıca kaynak taraması ve izlenen yöntem hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde; “Hat Sanatının Tarihçesi”, “Aklâm-ı Sitte”, “Sülüs ve Nesih Yazı” başlıkları işlenirken geçmişten günümüze hat sanatının gelişimi hakkında genel bilgiler sunulmuştur. “Şeş kalem” bir başka deyişle altı yazı türü olarak Osmanlı hat sanatında hüsn-i kabul gören yazı çeşitleri hakkında müstakil başlıklar altında malumat verilmiştir. İncelemiş olduğumuz murakka‘larda Şeyh Hamdullah’ın çoğunlukla sülüs ve nesih yazıyı kullandığı göz önünde tutularak bu iki yazı türü hususen incelenmiştir.

Üçüncü bölümde; öncelikle “Kıta’nın Tanımı” ve “Murakka’nın Tanımı” kaynaklardan istifade edilerek yapıldıktan sonra, “Murakka’nın Yapımı ve Çeşitleri” hususunda geleneksel sanatlarımızdaki detaylar hakkında bilgiler verilmiştir. Şeyh Hamdullah murakka‘larındaki form özellikleri belirtilmekle birlikte, ekler bölümünde şablon çizim örnekleri çalışmaya dâhil edilmiştir. Yine bu bölümde tezhip, ebru ve diğer tezyinî sanatların murakka‘lardaki genel kullanım hususiyetleri incelenmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde; “Doğduğu ve Büyüdüğü Çevre” ve “Hayatı” alt başlıklarıyla Şeyh Hamdullah’ın biyografisi ve büyüdüğü çevre ile sanatına etki eden ortam hakkında bilgiler sunulmuştur. Başlı başına bir hat ekolü oluşturması hasebiyle “Ekolü” incelenmiş, “Talebeleri” ve “Eserleri” hakkında kaynaklarda geçen malumat yorumlanarak ve telhis edilerek çalışmamıza dâhil edilmiştir.

Beşinci bölümde, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde bulunan Şeyh Hamdullah’a ait 11 murakka’nın hat sanatı bakımından detaylı analizi yapılmıştır.

Altıncı bölümde; “Genel Değerlendirme” başlığı altında “Hat Çeşitleri ve Formlar”, “Satır Düzenleri”, “Metinler”, “Harfler, Harekeler ve Mühmel Harfler”, “Şeyh Hamdullah Hattının Yâkût ve Hafız Osman Hattı ile Mukayesesi”, “Malzeme, Kağıt, Cilt ve Tezyinat Özellikleri”, alt başlıklarıyla incelediğimiz murakka‘lardaki verilerle genel değerlendirme yapılmıştır.

Yedinci ve son bölüm olan “Sonuç” bölümünde, çalışmamızdan elde edilen

sonuçlar izah edilmiştir.

Ayrıca kaynakçanın teşekkülü, şablon çizim örnekleri ile çalışmamız tamamlanmıştır.

1.1. Konunun Tanımı ve Sınırları

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde yaklaşık 93 bin cilt farklı dillerde yazma ve basma kitap, mecmua, süreli yayın ve notaların haricinde Sultan II. Abdülhamid Han koleksiyonu olarak bilinen 911 adet fotoğraf albümü bulunmaktadır. M. Kemal Atatürk'ün emriyle 1925 yılında Yıldız Sarayı Kütüphanesi'ndeki koleksiyonun buraya nakledilmesi ile, müze vasfı olan birçok eser Nadir Eserler Kütüphanesi'ne kazandırılmıştır. Ayrıca kütüphaneden istifade edenler içerisinde Atatürk'ün de bulunması kütüphane için bir onur kaynağı olarak telakki edilmektedir. Zamanla bağış ve satın alma suretiyle kütüphane mevcudu zenginleştirilmiştir. Kütüphanenin internet sitesinde şu detaylar ifade edilmektedir:

“Koleksiyon Yıldız Saray Kütüphanesi, Sahip Molla, Rıza Paşa, Halis Efendi, Mollazade İbrahim Bey, Hakkı Paşa ve Edebiyat Fakültesi'nde bulunan yazmalar ile İbn'l Emin Mahmut Kemal İnal'ın kitaplarından ve eşyalarından oluşmaktadır. Ayrıca kütüphanede kitaba ilişkin yazı araç gereçleri, hatlar, Yıldız porselenleri ile çeşitli müze eserleri de sergilenmektedir. Bugün en eski kitaplardan en yeni sistemle dijital tarayıcılarla çekim yapılarak, araştırmacılara hizmet verilmektedir.”¹

Öncelikle çalışmamıza başlarken murakka'lar hususunda kaynak taraması yapılmış olup İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki kataloglar tespit edilmiştir. şeyh Hamdullah'a ait murakka'ların dijital nüshaları temin edilerek çalışmalara devam edilmiştir. Eldeki dijital görsellerden daha önce değişik çalışmalarda yayımlanmış olanların, ilgili çalışmalardaki malumatları incelenmiştir. Kıt'alardaki metinler Arapça alfabe ile teze aktarılmış, Türkçe anlamları verilmiş ve mümkün mertebe kaynakları tespit edilerek dipnotlandırılmıştır.

İ Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki murakka'lar içerisinde sadece şeyh Hamdullah'a ait olan 11 adet murakka'nın içerisindeki bütün kıt'alar çalışmaya dâhil

¹ <https://kutuphane.istanbul.edu.tr/tr/content/nadir-eserler-kutuphanesi/hakkimizda> Erişim Tarihi: 23.03.2020

edilmiştir. Bu açıdan, çalışmamız Şeyh Hamdullah'ın İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki murakka'ları ile sınırlandırılmıştır.

1.2. Konuyla İlgili Kaynaklar ve Yöntem

Çalışmamızda *murakka'*, *ve*, *Şeyh Hamdullah* anahtar kelimeleri ile İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi'nin elektronik kataloğunda tarama yapılmıştır. Aşağıda sıralanan veri tabanları ve kaynaklarda da incelemeler yapılmıştır.

1. Türkiye Bibliyografyası (elektronik ortam)
2. Türkiye Makâleler Bibliyografyası (elektronik ortam)
3. YÖK Tez Veri tabanı (elektronik ortam)
4. İSAM Kütüphanesi dokümantasyon veri tabanı

Günümüze kadar Şeyh Hamdullah ve murakka'ları hakkında ilmî çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Şeyh Hamdullah'ın hayatı, sanatı, eserleri değişik müellifler tarafından kitaplarda işlenmiş olmasına rağmen; murakka'ları hakkında müstakil bir çalışmanın olmadığı tespit edilmiştir. Osmanlı hat ekolünün kurucusu olması hasebiyle hüsn-i hatla ilgili hemen hemen bütün kaynaklarda Şeyh Hamdullah ile ilgili muhtasar bilgilerin verildiği hatta pek çoğunun tekrar eden ifadeler olduğu görülmüştür. Bu açıdan Prof. Dr. Muhittin Serin'in "Şeyh Hamdullah" adlı eseri kaynak taraması konusunda istifade edilen başlıca kitap olmuştur. İlgili eserde belirtilen kaynakların mümkün olduğu kadar basılı nüshaları incelenmek suretiyle istifade edilmiştir. Basılı nüshasına ulaşamadığımız bir kısım eserler de internet ortamındaki veri tabanlarından incelenmiştir. Ayrıca "murakka'" ile ilgili ansiklopedik ve ilmî çalışmalar gözden geçirilmek suretiyle çalışmamızda istifade edilerek belirtilmiştir. Dr. Hasan Özönder'in "Ansiklopedik Hat ve Tezhip Sanatları Deyimleri, Terimleri Sözlüğü"nden ve "Diyamet İslâm Ansiklopedisi"nden literatür kullanımında yararlanılmıştır. Yök Tez Veri tabanındaki "Şeyh Hamdullah" ve "murakka'" anahtar kelimelerinin olduğu tezler incelenerek dipnot belirtilmek suretiyle bu çalışmalardan da faydalanılmıştır. İncelediğimiz Şeyh Hamdullah murakka'larında çoğunlukla hadis-i şerifler yazılı olduğundan, mümkün merteye ilgili hadislerin kaynakçası belirtilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Şeyh Hamdullah murakka'larında

Hz. Ali'nin veciz sözlerine yer verildiği tespit edilip, ilgili kaynaklardan veciz sözlerin bulabildiğimiz nispette yerleri belirtilmeye gayret edilmiştir. Takdir edilir ki hadis olarak verilen bazı ile Hz. Ali'ye nispet bazı sözlerin kaynaklarda bulunamadığı görüldüğünden, “Kaynak bulunamadı” ifadesi ile belirtilme yoluna gidilmiştir.

Murakka‘lar analiz edilirken aşağıda belirtilen hususlara dikkat edilmiştir:

Murakka‘ların kütüphâne demirbaş numarası

Kıt‘a numarası

Varsa ketebe kaydı

Hattın türü

Murakka‘nın ölçüleri

Kıt‘a adedi

Murakka‘ cildinin özellikleri

Kıt‘alardaki metinler Arapça alfabe ile yazılmış ve Türkçe anlamları verilmiştir. Murakka‘ analizlerinde hat sanatı bakımından her kıt‘a müstakil olarak değerlendirilmiştir. Her kıt‘adaki hat çeşitleri kaç satırdan müteşekkil olduğu öncelikle belirtilerek, satırların düzeni, harflerin yapısı, varsa keşîdeli harflerin durumu, mühmel harflerin ve harekelerin yapısı, incelenmiştir. Durakların yazıya nispeti ve koltukların durumu, çekilen cetvellerin, arasuyunun ve dışpervazın tezyinatıyla ilgili malumat verilmiştir. Nesih satırların mâil ya da düz satırlar olduğu vurgulanmıştır. Bazı kıt‘alarda kûfi ve rika‘ yazı türlerine rastlanmış, bunlar da kendi nevelerine göre değerlendirilmiştir.

Kütüphanede yapılan incelemede, murakka‘ların hepsi görülerek ölçüleri alınmıştır.

Kıt‘alarda yazılı olan âyet-i kerîmelerin Kur’an-ı Kerîm’deki sure ve ayet numaraları verilmiştir. Hadîs-i şeriflerin kelimeleri kibarların kaynakları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ketebe kaydındaki ibareler incelenmiş, Şeyh Hamdullah’ın kendine mahsus

imza ibareleri Uğur Derman'ın "*Babası Sühreverdi tarikatı şeyhlerinden olduğu için imzalarında "İbnü'ş-Şeyh" (Şeyh oğlu) künyesini kullanan Hamdullah Efendi'nin, "Şeyh Hamdullah" şeklinde imzası görülmemiştir.*"² tespitleri esas alınarak değerlendirilmiştir. Tarih olan kıt'alardaki beyanları yine Uğur Derman'ın "*Şeyh Hamdullah -camilerdeki iki kitabesi dışında- yazılarına rakamla tarih koymaz, devrinin teamülüne göre Arapça lafzi tarih kullanır.*"³ ifadesi esas alınarak değerlendirilmiştir.

² M. Uğur Derman, "Hat San'atımızın Yüzakı: Amasyalı Şeyh Hamdullah", **Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat Sempozyum Bildiri Metinleri**, Amasya 01-03 Kasım 2013, Ankara: DİB Yayınları, 2017, s. 37.

³ M. Uğur Derman, "Hattat Şeyh Hamdullah Kitabına Dair Bazı Mülâhazalar", **Ömrümün Bereketi 3**, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2019, s. 437.

2. HAT SANATI

2.1. Hat Sanatının Tarihçesi

Yazı; medeniyetin, sanatın ve bilimin ilerlemesinde insanlık tarihi açısından önemli bir buluştur. Yaklaşık 6000 yıllık bir gelişmenin sonucunda mevcut şekillerini almıştır. Yazı, aynı zamanda tarihin başlangıcı kabul edilmekte ve şu şekilde ifade edilmektedir:

İnsanın duygu ve düşüncelerini belli formlar, semboller ve harflerle ifade etmesine yazı denir. Yazı; çok farklı malzeme ve materyallerle biçimlendirilmek suretiyle çok değişik ortamlarda kayıt altına alınan iletişim aracı olarak da tanımlanmaktadır. Yazı serüveni mağara resimleriyle başlamış, Sümerlerin elinde çivi yazısı olmuş, Mısırlılarca hiyeroglif yazısı şeklinde form değiştirmiş, Finikeliler tarafından daha da geliştirilerek fonetik alfabe yazısı hüviyetini kazanmıştır. Yazının gelişmesiyle İbranice, Arapça ve ardından Latinceye doğru evrilmiştir.⁴

Arap alfabesi incelendiğinde kökeninin Ârâmî yazı ile Nabatîlerin kullandığı Nabat yazısının gelişmesinden meydana çıktığı ilmî araştırmalardan anlaşılmaktadır.⁵

Ârâmî-Nebatî yazının kökeni Fenike alfabesine dayanmaktadır. Arap yazısının menşeinin bu iki yazı olduğuna dair görüşlerin haricinde, Süryânî yazısının değiştirilerek Arap yazısının oluşturulduğuna dair görüşler de vardır.⁶

Dünyada en yaygın yazı türlerinden biri Arap yazısıdır. Kur'an-ı Kerim'in yazılmış olması ona kutsiyet katmış, Akdeniz kıyılarından Hindistan'a kadar yayılma ve kullanım alanı bulmuştur. Bazı değişiklikler ile Cezayir, Tunus, Fas ve Mısır'da yaşayan Müslümanlar kullandığı gibi Anadolu'daki Türkler, Suriye ve Avrupa'daki Hristiyan

⁴ Hümeýra Gümüřhan, "Yazının Tarihsel Geliřimi ve Bu Süreçte Yazının Çeřitli Yüzeýlere Uygulanabilirliđi", 6. Uluslararası Matbaa Teknolojileri Sempozyumu, İstanbul, 01-03 Kasım 2018, s.1127-1128.

⁵ Fatih Özkafa, "Hat Sanatında Estetiğin Gelişimi", Ümit Savaş Taşkesen (Ed.), Konya'da Kültür ve Medeniyet içinde (91-95), Konya: TYB Konya Şubesi Yayınları, 2007, s.91.

⁶ Ali Aktan, "Arap Yazısının Doğuşu, Gelişmesi ve İslâmî Yazısı Haline Gelmesi", **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, Cilt.2 Sayı.6 (Ocak 1988), s.62.

halk ile Persler, Afganistan, Hindistan, Tataristan ve civarında hayat süren Müslüman halk tarafından kullanılan bir yazı türüdür.⁷

Hat, sözlüklerde uzun ve doğru yol, birçok noktaların birbirine bitişerek sıralanmasından meydana gelen çizgi, çizgiye benzeyen şeyler ve yazı gibi anlamlara gelmektedir. Hüsn-i hat “güzel yazının özellikli bir şekilde sanatlı ve kurallı yazılmasıdır.”⁸ Hat sanatı için kaynaklar şu veciz sözü nakledeleler: “Cismanî aletlerle meydana getirilen ruhanî bir hendesedir.”⁹ Bu tarifte geçtiği şekliyle estetik anlayış etrafında asırlardır gelişmiştir.

İslâm dininin geniş bir coğrafyaya yayılmasıyla Arap yazısı, İslâm’la şereflenen ümmetin ortak yazısı ve kültür değeri hüviyetini kazanmış, “Arap hattı” olmaktan öte “İslâm hattı” özelliğini kazanarak daha çok bu adla zikredilmiştir.¹⁰

Yüce kitabımız Kur’an-ı Kerîm’in ilk nazil olan ayetlerinde okumanın ve kalemle yazmanın öneminden bahsetmiş olması¹¹, yazı sanatının Müslümanlar arasında gelişerek yayılmasına ve bir sanata dönüşmesine katkı sağlamıştır. Yine Kur’an-ı Kerîm’de Kalem suresinin ilk ayet olan “*Nûn ve’l-kalemi ve mâ yesturûn*”¹² ayetindeki *nûn* harf-i mukataası tefsir alimleri tarafından şekli itibari ile hokkaya benzetilmiştir. Hokka ile aslında mürekkebe işaret edildiği belirtilerek kalem ile mürekkebin bütün cihana bilginin yayılmasına vesile olduğunu söylemişlerdir. Yukarıda zikredilen bu ayet-i kerimelerin güzel yazının Kur’an’ın hizmeti yolunda gelişmesinin önemine işaret edilmiştir.¹³

İslâm dininin yazıya vermiş olduğu ehemmiyete Hazreti Peygamber (s.a.v)’in hadis-i şerifleri işaret etmektedir. Resûl-i Ekrem’in, kâtibine “*Mürekkebi ıslah et, kalemi yont, bâ’yı uzat, sin’in dişlerini belli et, mim’i köreltme, Lâfzatullah’ı güzel yaz, er-*

⁷ Carl Faulmann, **Yazı Kitabı**, İtir Arda (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2001, s.95.

⁸ Hasan Özönder, **Ansiklopedik Hat ve Tezhip Sanatları Deyimleri Terimleri Sözlüğü**, Konya, 2003, s.76.

⁹ M. Uğur Derman, “Hat”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.16, İstanbul: TDV Yayınları, 1997, s.427.

¹⁰ Derman, “Hat”, s.427.

¹¹ “Yaratan rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan (asilip tutunan zigottan) yaratmıştır. Oku! Kalemle (yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren rabbin sonsuz kerem sahibidir.” bk. **Kur’an**, Alak Sûresi, Ayet 1-5.

¹² “Nûn. Kaleme ve (yazanların) onunla yazdıklarına andolsun ki” bk. **Kur’an**, Kalem Sûresi, Ayet 1.

¹³ Ali Alparslan, **Osmanlı Hat Sanatı Tarihi**, 5. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016, s.24.

Rahmân'ı uzat, er-Rahîm'i güzel yaz."¹⁴ buyurarak İslâm yazısının gelişimindeki tavsiyeleri bütün hattatlar tarafından örnek kabul edilmiştir. Ayrıca Bedir Muharebesi'nde müşriklerden esir alınanlar içerisinde yazı bilenlerin fidye yerine on Müslümana okuma-yazma öğretmeleri şartıyla serbest bırakılmış olmaları Peygamberimiz 'in bu konuya verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır.

Asr-ı saadet döneminde nazil olan Kur'an ayetlerinin muhafaza maksadıyla hatasız kayıt altına alınmasında, Müslüman olmayan toplumlarla yapılan antlaşmaların kaydedilmesinde ve etraftaki gayrimüslim devlet idarecilerine gönderilen nebevî mektupların yazılmasında yazı daha ayrı bir önem kazanmıştır. Bu vesileyle İslâmiyetin yayılması hususunda yazının ayrı bir etkisi olmuştur. Hz. Peygamber döneminde kâtip olarak yukarıda saydığımız işleri yapan sahabîler de bu mesleklerinden dolayı hususi bir konuma sahip olmuşlardır. Dört halife (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali) ile birlikte Halid bin Velîd, Zeyd bin Sâbit, Amr bin As, Muaviye bin Ebu Süfyan, Ebâ Eyyub El-Ensârî, Ebu Süfyan bin Harp, Abdullah bin Revaha, Abdullah bin Mesleme, Zübeyir bin Avvam, Abdullah bin Erkam Abdullah bin Ebu Selul Peygamberimizin kâtiplerinden ismi ön palana çıkanlardır. Bu devirde yazılmış mektupların yazımlarındaki bazı farklılıkların olması, değişik kâtipler tarafından kelem alınmış olduklarından her kâtibin kendi tavrının farklı bir şekilde yazdığına yansımaları olarak değerlendirmek mümkündür.¹⁵

Hz. Peygamber'in sağlığında tamamlanan vahiyle Kur'an-ı Kerîm bugünkü haliyle tertip edilmiştir. Kur'an-ı Kerîm'in bir cilt altında toplanarak kitap haline gelmesi ise Hz. Ebû Bekir döneminde gerçekleşmiştir. Kur'an'ın okunmasında farklı kıraatlerin ortaya çıkardığı ihtilafların giderilmesi amacıyla Hz. Osman, istinsah heyeti oluşturmuştur. Zeyd b. Sâbit'in başkanlığını yaptığı bu heyet, imlâ usullerini ve kaidelerini belirlemiştir. Heyetin belirlediği usullere sonraki dönemlerde "Resm-i

¹⁴ Abdülhay Kettâni, *et-Terâfibü'l-idariyye*, C.1, İstanbul, 1990, s.211.

¹⁵ Fatih Özkafa, "İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları", *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi SBE, 2008, s.13-14.

Osmanî” veya “Resm-i Mushaf” denilmiştir. Bu dönemde Mushaf’ların istinsahı yapılmış ve farklı İslâm şehirlerine gönderilmiştir.¹⁶

Hiz. Osman’a izafe edilmiş olan Mushaf-ı Şerif’lerin sayısı hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Günümüzde müzelerde Hiz. Osman nüshası kabul edilen Mushaflar olmakla birlikte, bu konudaki ilmî araştırmalar bu nüshaların Hiz. Osman’ın olmadığına işaret etmektedir.¹⁷

Vahiylerin yazılması esnasında ortaya çıkan güçlükler, şâmî yazı türü ile ma’kılı yazı türünün birleştirilerek daha kolay yazılabilen bir yazı türünün oluşumuna vesile olmuştur. Bu iki yazının birleşmesi ile oluşan yeni türe “mensûb” adı verildiği rivayet edilmektedir.¹⁸ Hiz. Ali’nin hilafeti döneminde devletin başkenti Kûfe şehri olmuştur. Kur’an-ı Kerîm’lerin yazılması burada da devam etmiş ve yeni başkentin adına nispetle bu yazı türüne “kûfi” denmeye başlanmıştır.¹⁹ Sahabe arasında Kûfi hattını en güzel yazan Hiz. Ali’dir. Hatta Hiz. Ali, bazı kaynaklarda Kûfi hattının mücidi olarak gösterilir. O, bu hattın mucidi değilse bile, harflerin tertip ve terkiibinde, aralık ve birleşmelerinde keramet buyurdıkları muhakkaktır. Çünkü Hiz. Ali’nin Kûfi hattında yaptığı bu letafet ve metanet beşer kudretinin üstünde ilahî kudrete bağlıdır.²⁰

Emevîler devrinde ekonomi ve medeniyet alanındaki yükselme ile birlikte, ilmî ve sanatsal çalışmalarda da büyük gelişmeler yaşanmıştır. Bir yandan şehirler imar edilirken bir yandan da Kur’an-ı Kerîm ve yazı alanındaki faaliyetler artmıştır. Mushaf-ı Şerif yazan müstensihler arasında hüsn-i hatta rağbet çoğalmıştır. Bu meyanda Şam’ın başkent olması kûfi hat çeşitlerinden “celîlü’ş-şâmî” olarak anılan bir yazı çeşidinin oraya çıkmasına vesile olmuştur. Emevî halifeleri Arap yazısının gelişmesini hem teşvik hem de himaye etmişlerdir. Saraylarda kâtipler çalıştırmak suretiyle Kur’an yazısının güzelleşmesine emek veren sanatkarları desteklemiştir. Böylece istinsah edilen Mushaflar manevi aşkın, sabrın, titizliğin sanata dönüşmüş örnekleri olarak ortaya

¹⁶ Muhittin Serin, **Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar**, 3. Basım, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2008, s.47-52.

¹⁷ Mustafa Altundağ, “İstanbul Topkapı Mushafı Hiz. Osman’a mı Aittir?”, **Marife Dergisi**, Cilt.2, Sayı.1 (Bahar 2002), s.53-87.

¹⁸ Özkafa, “İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları”, s.14.

¹⁹ Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s.24.

²⁰ Ali Alparslan, “İslâm Yazı Çeşitleri Aklâm-ı Sitte”, **Sanat Dünyamız**, Cilt.11, Sayı.32, 1985, s.36.

konulmuştur. Adeta ibadet vecdi ile Kur'an yazan sanatkarların eserleri günümüze kadar intikal etmiştir.²¹

Emevîler döneminde yetişmiş yazıyı ıslah etme çabaları güden büyük insan Kutbe el-Muharrir (ö. 154/771)'dir. Bu önemli şahsın yazı sanatında meşhur olması; kûfî yazı üzerinde bazı şekil ve değişiklikler yaparak; celîl, sülûs, nısf ve tumar isimleriyle dört çeşit yazı oluşturmasındandır. Bu dönemde hat çeşitlerinde yeni gelişmeler olmuş, kalem ağzı ölçüsünün ne olması gerektiğinin tespiti gerçekleşmiştir. Celîl yazısı büyük boy olarak yazılmış bunun yanında tumar yazısı da devlet yazışmalarındaki resmî yazılarda standart şekilde büyük boy olarak kullanıldığı bilinmektedir.²²

Abbâsîlerin ilk dönemine değin tumar, celîl, sülûs ve nısf yazılarının kullanıldığı bilinmektedir. Fakat zaman geçtikçe bazı küçük farklarla birbirinden ayrılan, büyüklük veya küçüklükleriyle birlikte, kullanılmış oldukları yerlere, hatta kâğıtların ölçüsüne göre isimlendirilen yazı çeşitleri meydana gelmiştir. M. VIII. yy.da yazı çeşitlerinin kırk sayısını aştığı görülmüştür. Bu yazı türleri "mevzûn hat" olarak anılmışlardır.²³

Abbâsîler devrinde hattın gelişmesine iki önemli hattatın büyük katkıları olmuştur. Bunlardan birincisi ed-Dahhâk b. 'Aclân el-Kâtib, ikincisi ise İshâk b. Hammâd el-Kâtib'dir. Bu zâtların talebeleri de üstadlarının yolunu izlemiştir. el-Me'mûn devrinde ise İbrahim es-Siczi'nin öğrencisi olan el-Ahvel el-Muharrir önemli bir simadır.²⁴

Abbâsî vezirlerinden olan İbn Mukle²⁵ (ö. 328/940)'nin döneminde hat sanatının ivme kazanıp mühim gelişmelerinin olduğu bilinmektedir. İbn Mukle mevzûn hatların tertip ve uyumu hakkında birtakım kaideler koymuştur. Bu meyanda "Aklâm-ı Sitte"²⁶ ortaya çıkmış, böylece mevzûn hattın yerine "mensûb hat" geçmiştir. İbn Mukle öğrenmiş olduğu geometri bilgisini, harflerin ölçüsünde, mesafesinde, dik harflerin boyunun

²¹ Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s. 50.

²² Zeliha Uysal, "Hat Sanatı Tarihi ve Medresetü'l-Hattatin (1914-1936)", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Rize Üniversitesi SBE, 2008, s. 15.

²³ Ali Alparlan, "İslâm Yazı Sanatı", Hakkı Dursun Yıldız (Ed.), **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi** içinde (445-552), C.14, İstanbul: Çağ Yayınları, 1993, s.462.

²⁴ Nihad M. Çetin, "İslâm Hat Sanatının Doğuşu ve Gelişimi", **İslâm Tetkikleri Dergisi**, Cilt.9, Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, C. 9, İstanbul, 1995, s.22.

²⁵ İbn Mukle için bk. Abdülkerim Özyayın, "İbn Mukle", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.20, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, s.211-212.

²⁶ Belli altı tür yazı gurubuna verilen özel ad. "Şeş Kalem" de denir. Bu türler için en çok kabul edilenler: "Sülûs, Nesih, Muhakkak, Reyhâni, Tevkî ve Rikâ'dır. Geniş bilgi için bk. Özönder, s.4.

belirlenmesinde eliften; çanaklı harflerin genişliklerini göstermek için de daireden istifade etmiştir.²⁷ Sülüs ve nesih yazılarının mucidi olarak bilinen İbni Mukle'ye ait elimizde hiçbir yazı örneği olmadığı için yazıya getirdiği yenilik ve değişiklikleri tespit etme imkânımız olamamıştır.²⁸ “Aklâm-ı Sitte” yani altı çeşit yazı, daha sonraları lakabı İbn Bevvab olan Hattat İbn Hilal²⁹ (ö. 413/1022) tarafınca daha estetik ölçülere kavuşturulmuştur. İbn Bevvab, reyhânî ve muhakkak hatlarının mûcidi olarak kabul edilmiştir.³⁰ İbn Bevvab, İbn Mukle'nin “Aklâm-ı Sitte”ye getirmiş olduğu bu kuralları daha hassas geometrik oranlara bağlamak suretiyle üslûbuna güzellik katmıştır. İbn Bevvab'ın koymuş olduğu üslûp İslâm sanat dünyasında M. XIII. yy. ortalarına kadar yaklaşık üç asır devam etmiştir. M. XIII. yy.da aslen Türk olduğuna dair rivayetler de olan Hattat Yâkût el-Musta'sımî³¹ (ö. 698/1298) “Aklâm-ı Sitte” diye bilinen “Sülüs-Nesih, Muhakkak-Reyhânî, Tevkî-Rika” hatlarının en gelişmiş şekillerini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Yâkût el-Musta'sımî kendi zamanına kadar kamış kalem ağzının düz kesilme âdetini değiştirerek kalem ağzını eğri kesmek suretiyle hat sanatına ayrı bir güzellik kazandırmıştır.³² Böylece Yâkût, hattatlar arasında “kıbletû'l-küttâb” (hattatların kıblesi) şöhretiyle anılmıştır.

Her bir talebesine Aklâm-ı Sitte'den bir hat türünü öğreten Yâkût'un üslûbunun devamı ve öğrencilerinin isimleri hakkında kaynaklarda farklı isimler vardır. “Esâtize-i seb'a” (yedi üstâd) olarak bilinen bu isimlerden öne çıkanlar şunlardır; Ergûn b. Abdullah, Ahmed b. Sühreverdî, Mübarekşah Süyûfî, Mübarekşah b. Kutb, Abdullah b. Sayrafi ve Nasrullah Tabîb.³³

Türkler, kadim yurtları olan Çin'in kuzey-batısındaki bozkırlardan batıya göç etmelerinden bir müddet sonra, özellikle milattan sonra 10. yüzyıldan itibaren Türkistan, Afganistan ve İran'da İslâm dini ve kültürü ile temasa geçmeleri sonucu Müslüman

²⁷ Alparslan, “İslâm Yazı Sanatı”, s. 463.

²⁸ A. Süheyl Ünver, **Türk Yazı Çeşitleri ve Faideli Ba'zı Bilgiler**, İstanbul: Yeni Labaratuvar Yayınları, 1953, s.3.

²⁹ İbnü'l-Bevvab hakkında bilgi için bk. Muhittin Serin, “İbnü'l-Bevvab”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.20, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, s.534-535.

³⁰ Habib, **Hat ve Hattatân**, İstanbul: Matba-i Ebuzziya, H. 1305, s.53.

³¹ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Muhittin Serin, “Yâkût el-Musta'sımî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.43, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, s.291-293.

³² Uysal, s. 16-17.

³³ Gelibolulu Mustafa Âlî, **Menakıb-ı Hünerveran Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları**, Müjgan Cumbur (Haz.), İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2012, s. 75; Muhittin Serin, “Yâkût el-Musta'sımî”, s.292; Özkafa, “İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları”, s. 18.

olmuşlardır. Böylece Türkler, o zamana kadar kullandıkları Uygur alfabesini terk ederek Arap alfabesini benimsemişler ve yazılarında Arap alfabesini kullanmaya başlamışlardır. İşte o zamandan sonra yeni Türk harflerinin kabul edilerek kullanılmaya başlandığı 1928 yılına kadar, neredeyse bin yıl gibi uzun bir süre Türkler Arap alfabesini kullanmışlardır. Fıtraten sanatkâr bir ruha sahip olduğu için, medeniyette olduğu gibi kültür ve sanatta da hünnerli olan Türkler, Arap yazısını kabul edip benimsedikten sonra bu yazıya kendi sanat zevklerini katıp ıslah etmişler ve onu adeta bir sanat dalı haline getirerek güzel sanatlar arasındaki yerini almasını sağlamışlardır. Türkler, Arap harflerini kabul ettikten sonra bu yazı sanatının birçok çeşidini üretmesini bilmişlerdir. Bu yazının gelişimi ve bu yazı ile ilgili çok sayıda şaheserin ortaya çıkışı ise devletin merkezi olan İstanbul'da olmuştur.³⁴

Türklerin İslâm'ı kabulünden sonra M. 840'ta kurdukları ilk devlet Karahanlılar'dır. Bu devirden günümüze ulaşan yazılı vesika sayısı yeterli olmamakla birlikte mimari eserlerdeki yazılardan dönemin yazısına dair fikir elde edilmektedir. Karahanlılar devrinde mimari eserlerde kullanılan yazılar genellikle ma'kûlî hat türünden olup tezyinat ile iç içedir. Karahanlılar'dan sonra kurulan Gazneliler devrinde ise kûfî hat, gelişmesi henüz tamamlanmamış olan celi sülüs hatta göre daha çok kullanılmıştır. Mimari eserlerden anlaşıldığı üzere yine bu devrin hatları da tezyinatla mezcedilmiştir.³⁵

Gazneliler'den sonra Azerbaycan, İran ve Maverâünnehir'de hüküm süren Büyük Selçuklular döneminden kalan eserlerin varlığı bilinmektedir. Kitabe özelliği taşıyan eserlerin hattatları belli değildir. Yazma Kur'an nüshalarının ise hattatlarının bazısının isimleri bilinmekle birlikte milliyetlerini kesin olarak bilmek mümkün olamamıştır.³⁶ Büyük Selçuklular devrinde mimari eserlerde celi sülüs hattı daha fazla kullanılmıştır.

Anadolu Selçukluları (1075-1308) devrinde öncelikle sülüs ve nesih hattı gelişim göstermiş bunun yanı sıra muhakkak ve reyhânî hatlarının da kullanıldığı görülmektedir. Bilhassa Kur'an-ı Kerîmler muhakkak ve reyhânî hatları ile yazılmıştır.

³⁴ Hüseyin Gündüz, "Türk Hat Sanatında Şeyh Hamdullah ve Ahmet Karahisari Ekolleri", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Mimar Sinan Üniversitesi SBE, 1988, s.1.

³⁵ Özkafa, "İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları", s. 18-19.

³⁶ Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s. 15.

Sülüs hattı ise bu dönemde “Selçuklu celî sülüsü” adıyla kendine has bir üslûp kazanmış ve daha çok mimari eserlerde kullanılmıştır.³⁷

Hususen dinî mimarî eserlerinde yazı dıştan içe yönlü olarak; portallerde, minare şerefelerinin alt kuşaklarında, kapı ve pencere nişlerinde, alınlıklarda, elemanları birbirine bağlayan yüzeylerde kuşak şeklinde kullanılmıştır. Bunların haricinde taşınabilme özelliğine sahip eşyalardan minberlerde, Kur’an rahlelerinde, şamdan, sandık ve sandukaların üzerindeki yazı bezemelerinin ana formları güçlendirdiği, tamamladığı bilenen bir hakikattir. İslâm mimarisinin erken dönemlerinde her ne kadar resim ve heykele rastlanmakta ise de bu konuda gelişme olmamıştır. Bazı eserlerde zaman zaman yazıyla beraber figürlerin kullanıldığı görülmüşse de daha sonraki dönemlerde figürlerin yerini de yazının aldığı görülmektedir.³⁸

Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarında, hat sanatının mühim üstadlarından Yâkût el-Musta’simî dünyasını değiştirmiş, başta Arap sanat ehlinin kalemle şekillenen; sonradan ise Türk ve İran milliyetinden olan hattatların gayretleriyle Fâtımîler, Eyyübîler, Memlûklüler, Selçuklular, İlhânlılar, Timûrlular, Safevîler’in hüküm sahalarında yayılmış ve gelişmekte olan hüsn-i hat sanatının “aklâm-ı sitte” denilen yazı çeşitleri kullanılmıştır. Osmanlı’nın erken devrinde hat sanatı, Osmanoğulları’nın yerleşmiş olduğu coğrafi bölge ve izlediği kültürel miras sebebiyle Anadolu Selçuklu döneminin belirgin özelliklerini taşımaktadır. Anadolu’nun kadim merkezlerinden Konya, Kayseri, Sivas, Diyarbakır, Manisa, Edirne, Amasya ve Bursa şehirleri mühim sanat ve kültür yerleridir. Yâkût el-Musta’simî ve onun öğrencilerinden “Ergûn b. Abdullah, Ahmed b. Sühreverdî, Mübarekşah Süyûfî, Mübarekşah b. Kutb, Abdullah b. Sayrafî ve Nasrullah Tabîb” gibi hat üstadlarının üslûpları bu şehirlerde yaygınlaşmıştır.³⁹ Zikredilen devirden günümüze kadar ulaşılmış olan yazmalar, Kur’ân-ı Kerîmler ve mimari eser kitabeleri, Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarından İstanbul’un

³⁷ Fevzi Günüş., “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Celî Sülüs Hattı”, **V. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya: Selçuk Üniversitesi, 25-26 Nisan 1996, s. 185-193.

³⁸ Özgür Çetintaş ve N. Rengin Oyman, “Hat Sanatında Bir Yazı Türü Olarak Selçuklu Sülüsü (Dini Mimari Eserler Örneğinde Bir Değerlendirme)”, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.6, Sayı.2 (Aralık 2017), s. 447.

³⁹ Abdülhamit Tüfekçioğlu, “Osmanlı Döneminde Hat Sanatı”, Güler Eren (Ed.), **Osmanlı Ansiklopedisi** içinde (43-51), C.11, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s 44.

fethine (1453) kadarki dönemde hüsn-i hatta Yâkût üslûbunun sürdürüldüğünün açık bir göstergesidir.

Osmanlı'nın erken döneminde hat sanatının örneklerini görebilmek için Bursa, İznik ve Edirne şehirlerindeki camilerdeki hüsn-i hat eserlerine bakmak gerekmektedir. Bu şehirlerde yaptırılan camilerdeki celî yazılar öne çıkmakla birlikte “Bursa Ulu Camii”ndeki hatlar devrinin değil XIX. yy. eseridir. “Edirne Üç Şerefeli Cami”, “Edirne Eski Cami” ve “Amasya Bayezid Camii”nin inşa edildikleri zamana ait olan yazılar, Osmanlı'nın erken dönemindeki “Osmanlı celîsi” hakkında bizlere ipuçları vermektedir.⁴⁰ “Bursa Yeşil Camii” ve “II. Murad Camii” kitabeleri de celî yazı cihetiyle devrinin numuneleridir.⁴¹

Anadolu'da Selçuklulardan ve Beylikler devrinden sonra ortaya çıkan Osmanlı Devleti'nde, 15. yüzyıl ortalarına doğru, özellikle imparatorluğun merkezi İstanbul, hat sanatının merkezi olarak görülmeye başlar. İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed Han'ın yönetim sistemiyle sanat faaliyetleri olumlu yönde etkilemiştir. Fatih devrinde sarayda teşkil edilen atölyeler Osmanlı klasik dönem üslûbunun oluşmasına vesile olmuştur. Bu dönemde farklı coğrafyalardan sanat ehli İstanbul'a getirilmiş, böylece atölyelerde sanatsal zenginlik ve çeşitlilik sağlanmıştır. Yeni fethedilen bölgelerde yaşayan sanatçıların getirildiği gibi, İtalya'dan da ünlü ressamı da davet edilmiştir. Sanatsal çevrenin genişlemesi ve çeşitlenmesi İstanbul'da yeni bir üslûbun oluşmasında etkin rol oynamıştır. Fatih Sultan Mehmed devrinde “Ehl-i hiref”⁴² teşkilatının kurulması için adımlar atılmıştır. Sultan II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim Han dönemlerinde de sanat ve zanaat ehli İstanbul'a gelmeye devam etmiştir. II. Bayezid devrinde saray atölyeleri desteklenmiş, özellikle sarayda Nakkaşhane⁴³ kurulmuş, klasik dönem sanatının üslûpları belirginleşmeye başlamıştır. Osmanlı arşiv belgelerinden “Ehl-i hiref” teşkilatında çalışanların maaş ve masraf kayıtlarına ve eserleri hakkındaki bilgilere ulaşılmaktadır. Osmanlı Devleri güçlendikçe “Ehl-i hiref” teşkilatında görev

⁴⁰ Özkafa, *İstanbul Selatin Camilerinin Kuşak Yazıları*, s. 20.

⁴¹ Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s. 34.

⁴² Esnaf, sanatkâr. Geçimini sanattan sağlayanlar. “Erbab-ı hiref” de denilir. bk. Özönder, s. 44.

⁴³ Süsleme sanatçılarının toplu halde buldukları atölyeler grubu, bir tür iş hanı. bk. Zeren Tanındı, “Nakkaşhane”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.32, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, s. 331.

alanların sayısı da giderek artmıştır. Kanuni Sultan Süleyman devrinde teşkilata bağlı kırk bölüğün görev yaptığı, yine Osmanlı arşiv belgelerinde kayıtlıdır.⁴⁴

Osmanlılarda hat, daha çok levhalar halinde veya cami, türbe içine, kubbelerin kenarlarını, pencere ve mihrab üstlerini süslemek için kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren başlayarak XVI. yüzyıl başlarına kadar geçen iki yüzyıllık bir zamanda yapılan bu gibi müesseselerin iç ve dış kısımlarına hâkk ve resm ettirdikleri yazıların Bursa, Edirne ve İstanbul'dakiler gözden geçirildiğinde bu büyük gelişme kendisini göstermektedir.⁴⁵ Osmanlı mimarisinde İstanbul'un fethinden sonra yapılan külliye tarzındaki ilk eser, Fatih Külliyesi'nde bulunan Fatih Camii (1470)'dir. Bu caminin kitabesi Yahya Sofî'ye⁴⁶ aittir. Topkapı Sarayı'nın Ayasofya tarafındaki birinci kapısının (Bab-ı Hümayun) dış yüzü üstündeki Celî sülüs "Aynalı Yazı"⁴⁷ ise Abdullah Sayrafi'nin⁴⁸ talebesi, Ali b. Yahya Sofî'nin⁴⁹ eseridir. Bu hat, devrinin en güzel yazılarından. Yahya ve Ali Sofîlerin basit ve müsenna celileri Fatih devrinde 300 yıl daha aşlamayan, gayet dengeli istifleri olan, pek kıymetli örnekler vermiştir.

Osmanlı şehzâdelerinin sancak beyliği yaptığı Amasya şehri, hüsn-i hat sanatının büyük gelişmelerinin membaı konumundadır. Hat sanatı tarihinde Türk ekolünün kurucusu olan Şeyh Hamdullah (ö. 1520), Amasya'da doğmuş ve sanat eğitimini burada almıştır.

Sultan II. Bayezid Han'ın himayesinde olan Şeyh Hamdullah (1436-1520 M.), Yâkût el-Musta'sımî ve talebelerinin eserlerini incelemiş Sultan'ın da teşviki ile sülüs, nesih ve muhakkak hatlarını yeni bir üslûba büründürmüş ve harflere daha estetik

⁴⁴ Filiz Yenişehirlioğlu, "Klasik Dönem Osmanlı Sanatı", **Türkler Ansiklopedisi**, C.11, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 1642-1613.

⁴⁵ Gündüz, s.7.

⁴⁶ Yazıda ibrâz eylemiş olduğu mahâretle Fâtih Sultan Mehmed Han zamanının önde gelen hattatlarından biri olarak, Anadolu'nun yedi büyük hat üstâdı arasına nâmını yazdırmayı başarmış olan Yahya Sofî'nin terceme-i hâline dâir neredeyse hiç malûmât yoktur. Edirne'de doğduğu bilinmekteyse de hüsn-i hattı Amasya'da, oraya yerleşmiş olan İran muhâcirlerinden Abdullah Sayrâfi'den meşketmiştir. Muhtemelen Fâtih Sultan Mehmed'in bendegânından idi. Nitekim H. 882/M. 1477-1478 senesindeki vefâtından sonra da en müstesnâ eserlerinin bulunduğu Fâtih Camii'nin hazînesine defnedilmiştir. bk. Bilal Sezer, "Yahya Sofî'nin İstanbul Fatih Camii Pencere Alınlıklarındaki Fatiha Süresi", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.3, S.1, ss.193-198.

⁴⁷ Simetrik olarak yazılmış yazı. "Müsenna" da denir. Bir yazı türü değil tarzıdır. bk. Özönder, s. 13.

⁴⁸ Aklâm-ı sittenin önde gelen üstadlarından İranlı hattat. bk. Ali Alparlan, "Abdullah-ı Sayrafi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul: TDV Yayınları, 1988, s.132.

⁴⁹ Yazıyı babası Edirmeli Yahyâ es-Sûfi'den öğrenmiş olan Ali b. Yahyâ'nın hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Kabri Karacaahmet Mezarlığı'nda Hattatlar Makberesi denilen yerdedir. Şeyh Hamdullah'ın oraya defnedilmeyi istemesi de bundan dolayıdır. Geniş bilgi için bk. Ekrem Hakkı Ayverdi, "Ali B. Yahyâ Es-Sûfi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul: TDV Yayınları 1989, s.458.

karakterler kazandırmıştır. Kendisinden sonraki hat erbabına asırlar boyunca örnek olmuştur.

Şeyh Hamdullah yeni bir vadi ve tarz arayıp bulmuştur, yazının harf harf, terkip ve hareketler bakımından daha ihtişamlı aynı zamanda munis, sevimli ve kıvrak, her türlü keskin köşelerden, sert dönüşlerden kurtulmuş bir şekil almasına çalışarak, yazının dikey ve yatay kalınlıklarında farklar yaratarak akıcı bir bütünlük elde etmiştir.⁵⁰

Şeyh Hamdullah ekolünü Mustafa Rakım'a kadar örnek alarak devam ettiren ve eserler veren hattatları şöyle sıralamak mümkündür:

“Şeyh Hamdullah ve bilinen kırk üç talebesi etrafında oluşan Osmanlı hat ekolü oğlu Mustafa Dede ve damadı Şükrullah Halife ile devam etmiş, sarayın ve aydınların destek ve teşvikiyle Derviş Mehmed, Hasan Üsküdarî, Hâlit Erzurumî, Derviş Ali, Suyolcuzaade Mustafa, Hâfiz Osman, Yedikuleli Seyyid Abdullah, Eğrikapılı Mehmed Rasim gibi ünlü hattatlar elinde zaman içinde işlenerek yeni tarz ve şiveler kazanmıştır.”⁵¹

Yine bu ekolün takipçilerinden, nesih hattı en güzel biçimde şekillendiren, bundan ötürü de haklı olarak “Şeyh-i Sâni” yani “İkinci Şeyh” unvanı alan büyük hattat Hâfiz Osman'ın⁵² hat tarihimizdeki yeri çok önemlidir. M. 1698 (H. 1110) yılında vefat eden bu büyük üstad, birçok kıymetli hat ustasının yetişmesine vesile olmuştur. Bunlardan en meşhuru “Yedikuleli Seyyid Abdullah”tır.⁵³ Aynı ekolden olan diğer iki hattatın birincisi “Ağakapılı İsmâil bin Ali”⁵⁴, ikincisi padişahlardan II. Mustafa ve III. Ahmed'e hat dersleri vermiş olan “Eğrikapılı Mehmed Rasim Efendi”dir.⁵⁵ Bu

⁵⁰ Gündüz, s.7-8.

⁵¹ Muhittin Serin, **Hattat Şeyh Hamdullah**, 2. Basım, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2007, s. 41.

⁵² Aklâm-ı sittede devir açan Türk hattatı. H. 1052'de (M. 1642) İstanbul'da doğdu. H. 1110'da (M. 1698) vefat etti. bk. M. Uğur Derman, “Hâfiz Osman, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.15, İstanbul: TDV Yayınları, 1997, s. 98.

⁵³ Eğrikapılı Mehmed Râsim başta olmak üzere birçok hattat yetiştiren Türk hattatı. H. 1144'te (M. 1731) vefat etti. bk. Muammer Ülker, “Abdullah Efendi, Hâşimîzâde”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul: TDV Yayınları, 1988, s.98.

⁵⁴ Şeyh Hamdullah vadisinde mükemmel eserler veren Türk hattat. H. 1118'de (M. 1706) vefat etti. bk. M. Uğur Derman, “Ağakapılı İsmâil”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul: TDV Yayınları, 1988, s.461.

⁵⁵ Sanat hayatı boyunca meşk ve tâlim tarafı ağır basan ve 1000 kadar hattat yetiştirdiği rivayet edilen Mehmed Râsim Müstakimzâde gibi bir hat ve hattatlar tarihi yazarına hocalık etmiş olduğu için Tuhfe-i Hattâtîn'de kendisinden tafsilâtı olarak bahsedildiği gibi doksan dört öğrencisinin biyografisine de geniş yer verilmiştir. 1099'da (1688) dünyaya geldi. H. 1169'da (M. 1756) vefat etti. bk. M. Uğur Derman, “Mehmed Râsim, Eğrikapılı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.28, Ankara: TDV Yayınları, 2003, s.514.

hattatlardan sonra, Milâdî XVIII. yüzyıldan itibaren sülüs, nesih ve talik yazıda meşhur ve iyi hattatlar sanat dünyamızı aydınlatmıştır.

*“Kâtipzâde Mehmed Refî, Rodosi İbrahim, Ebubekir Raşid, Saray hocası Yusuf, Şekerzâde Mehmed Efendi, Yahya Fahreddin, Gebecizâde Mehmed Vasfî, İsmâil Zühdi ve kardeşi Mustafa Rakım, Mahmut Celâlettin, Kazasker Mustafa İzzet, Mehmed Şefik, Muhsinzâde Abdullah, Abdullah Zühdi, Vahdeti, Esad Yesârî, Yesârîzâde Mustafa İzzet, Yahya Hilmi, Mehmed Şevkî bunların başlıcalarıdır. Bunların içinde Mustafa Rakım özellikle sülüs ve celi sülüste erişilmez bir mertebeye varmıştır.”*⁵⁶

2.2. Aklâm-ı Sitte

İslâm yazıları içerisinde “Aklâm-ı Sitte” olarak bilinen ve “Şeş Kalem” diye de adlandırılan, Kûfi hattından sonra ölçülü (mevzûn) hatların kaynağı ve aslı kabul edilen altı kalemin hangileri olduğu hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Bundan dolayı bütün görüşlerin ilmî açıdan incelenerek en çok tercih edilenlerin tespit edilmesi hat sanatı için gereklidir.⁵⁷

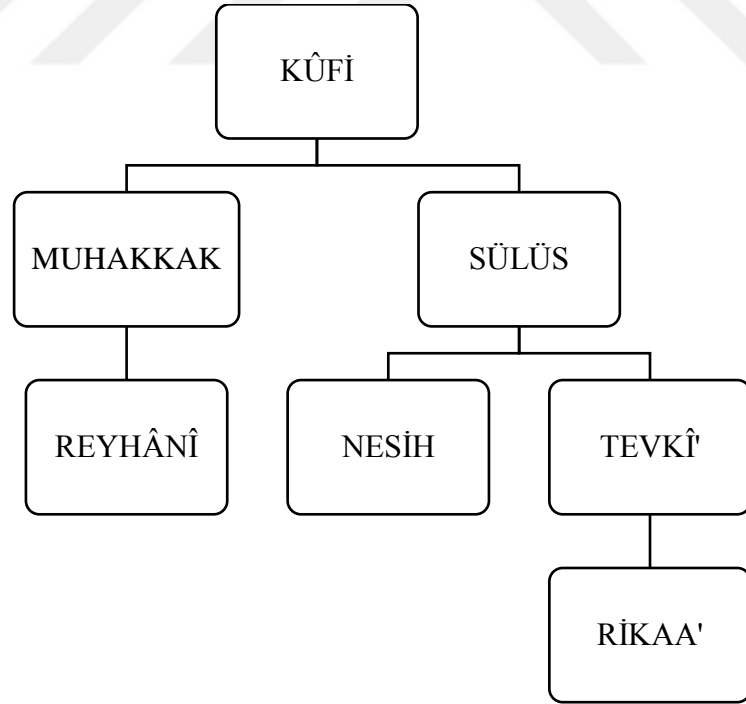
Kesin deliller olmamakla birlikte, kaynaklardaki kayıtlara göre kûfi hattı, Emevî Devleti’nin (661-750) son senelerinde değişikliklere uğramaya başlamıştır. Harf dönüşlerinde yuvarlaklık belirginleşmiş, köşeli çizgiler kaybolmaya başlamıştır. Asıl gelişme ise m. X. yüzyılda Abbâsî Devleti döneminde olmuştur. Yaklaşık m. VIII. asırdan beri bazı farklılıklar arz etmeye başlayan, yazıldıkları kâğıtların ölçülerine göre adlandırılan yazılar bir kaide çerçevesine alınmıştır. Bu gelişmeler İbn Mukle (ö. 940) çizgileri ile yeni bir aşama kazanmıştır. İbn Mukle yazının ölçülendirilmesinde bir sistem ortaya koymuştur. Bu sistemde; nokta, standart bir elif harfi ve daireden istifade edilmiştir. Nokta ile harflerin ölçüsü ve mesafesi belirlenirken; elif harfi ile dik harflerin boyu, daire ile ise çanak şeklinde yazılan harflerin genişliği gösterilmiştir. İbn Mukle’ye atfedilen bu düzenleme ile ilmî kurallar ve belli bir disiplin içerisine alınan bu ölçü ve kaideli yazıya “Hattu’l-mensûb” adı verilmiştir. Bu tabir, yeni bir yazı türünü ifade etmeyip bir metot için kullanılmıştır.⁵⁸

⁵⁶ Gündüz, s.5.

⁵⁷ Mahmud Bedreddin Yazır, **Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli**, 1. Basım, C.1, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1972, s.86.

⁵⁸ Ali Alparlan, “İslâm Yazıları”, Ali Rıza Özcan (Ed.), **Hat ve Tezhip Sanatı** içinde (27-47), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009, s.32-34.

Ma'kilî' ve Kûfî yazılarının karışımından Aklâm-ı Sitte diye anılan altı çeşit yazının bulunup, her birine ayrı bir isim verildiğini savunanlar vardır. Mahmud Bedreddin Yazır bu görüşe katılmamakta, Kûfî yazısının Ma'kilî'den çıkarılarak geliştirildiğini hatta bütün yazılara kaynaklık teşkil ettiğini belirtmekte, yazıların anası anlamındaki "ümmü'l-hutut" ifadesi ile anıldığını ifade etmektedir. Hat ve Hattatan adlı eserinde Kûfî yazısından altı çeşit yazının nasıl çıkarıldığını belirten bir yazı şeceresi olduğunu kendi eserinde nakletmektedir. Bu yazı şeceresinde Ma'kilî yazısının gösterilmediğine dikkat çekmektedir. Bu şecereden elde edilecek netice olarak Aklâm-ı Sitte'nin Ma'kilî ve Kûfî yazılarının karışımlarından değil de doğrudan doğruya Kûfî yazısından çıkarıldığını bildirmektedir. Çünkü Kûfî'de düzlük ve yuvarlaklık mevcuttur, Ma'kilî yazısının ise tamamı düzdür. Onun için Ma'kilî ye müracaat edilmemiştir. Sanat tekniği açısından buna gerek de yoktur.⁵⁹

Şekil 1: Aklâm-ı Sitte şeceresi

⁵⁹ Yazır, s.86-87.

M. Bedreddin Yazır'ın verdiği şecereye göre Aklâm-ı Sitte: sülüs, nesih, muhakkak, reyhânî, tevkî‘, rika‘ olarak belirlenmiştir. “Menâkıb-ı Hünerverân” ve “Medeniyet-i İslâmiye Tarihi” adlı eserlerde ise; “Sülüs, nesih, ta’lîk, reyhânî, muhakkak, rika’” olduğu yazmaktadır. Bazı eserlerde Ta’lîk hattı da yedinci hat olarak bu alana dahil edilmiş ve ölçü yazılarının yedi kalemden müteşekkil olduğu savunularak “Heft Kalem” diye anılmıştır.⁶⁰

2.2.1. Muhakkak

Muhakkak, sülüs hattı gibi yaklaşık 2,5-3 mm kalınlığında bir kalemle yazılan bir hat nevidir. Kûfî hattan ilk olarak neşet eden hattır. Bu hat nevinde dik harflerin boyları ve çanaklı harflerin çanakları daha uzun ve yayvandır. Dönüş noktaları ise sülüse göre daha serttir. Bilhassa Kur’an-ı Kerîm yazımında kullanılmıştır. Bazı mimari eserlerin kuşak yazılarında da kullanıldığı bilinmektedir.⁶¹

2.2.2. Reyhânî

Muhakkak hattına tabidir. Muhakkak kaleminin üçte bir ölçüsünde bir kalemle yazılır. Nesih hat sülüs hatta nispetle nasıl ise reyhânî hat da muhakkaka göre o nispettedir. Muhakkak yazıya benzer karakterler taşımakla birlikte, ince ve küçük yazıldığı için farklılıklar arz etmektedir. Mushaflarda, En’am, Delâil ve Duâ-name gibi eserlerde çokça tercih edilmiş bir yazı türüdür. Bu yazıyı ilk ortaya koyan İbn-i Bevvâb’dır.⁶²

2.2.3. Sülüs

H. IV. yy.da ortaya çıkmış olan bir hat nevidir. Kûfî yazısındaki düz ve dik çizgiler bu yazı çeşidinde yumuşamış ve eğimli hale gelmiştir. Dört kısmı düz olarak, iki kısmının ise yuvarlak karakterlidir. Muhakkak hattına nispetle çanaklı harflerin çanakları

⁶⁰ Yazır, s.87.

⁶¹ Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s.26; Özkafa, *İstanbul Selatin Camilerinin Kuşak Yazıları*, s.27; Özönder, s.73.

⁶² Yazır, s. 95; Özönder, s.164; Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s.26; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s.73.

daha derin ve kısıdır. Yine muhakkaka nispetle yumuşak bir görünüşü ve tatlı bir edası vardır. Yaklaşık 3- 4 mm genişliğindeki bir kalem ile yazılması tercih edilir. Sülüs yazısı hat sanatının olgunluk eseridir. XVI. yy.dan sonra İslâm yazı medeniyetine tercih edilen tür olmuştur. Daha çok kitabelerde ve levhalarda kullanılmış olan “celî” tarzı ile müstesna eserler ortaya konulmuştur.⁶³

2.2.4. Nesih

Hat sanatında en yaygın türlerden biri olan nesih; Kur’an yazımında kûfi hattın yerine geçmesi sebebi ile “öncekinin yerine geçen” manasını taşımaktadır. Sülüs hatta tabi olan bu yazı çeşidi, sülüsün üçte bir kalınlığında bir kalem ile yazılır. Yâkût ekolü ile karakter kazanmış, asıl tekamülüne ise Şeyh Hamdullah ekolü ile kavuşmuştur. Sülüs hat ile ayrı özellikler taşımakla birlikte, iki yazı arasında sıkı bir alaka bulunmaktadır.⁶⁴

2.2.5. Tevkî‘

Padişaha mahsus belgelerde kullanılmış olan tevkî‘ yazısında, harflerin yarısı düz yarısı ise yuvarlaktır. Sülüs hatta nispetle harflerin boyu, çanağı ve küpleri daha kısa ve daha kıvrak karakterdedir. Sülüse yakın kalem kalınlığı ile yazılır. Harflerin ve kelimelerin birbirine yakın yazılması ile bütünlük arz etmektedir.⁶⁵

2.2.6. Rika‘

Bu hat nevi tevkî‘ hattının ince yazılmış olanıdır. Harflerin çoğu bitişik yazılma özelliği taşıdığından hızlı yazı yazmaya elverişlidir. Özellikle “İcazetnameler”de kullanılması sebebiyle “hatt-ı icâze” de denilmektedir. Ta‘lik ve divani hatların kullanımından evvel mektup ve vakıf kayıtlarının yazımında kullanılmıştır. Geniş bir kullanım sahasına sahip olan tevkî‘ ve rika‘ hatları Aklâm-ı sitte içerisinde gelişimini en erken tamamlayan yazı türleridir.⁶⁶

⁶³ Özönder, s.181; Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s.26; Yazır, s.90-92; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s.73.

⁶⁴ Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s. 27; Özönder, s. 150-151; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s.76. Yazır, s. 92.

⁶⁵ Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s.27; Özönder, s.198; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s.72; Yazır, s.95.

⁶⁶ Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s.27; Özönder, s.164; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s.73; Yazır, s.95.

2.3. Sülüs ve Nesih Yazı

Çalışmamızda incelenen kıt'aların ekserisi sülüs ve nesih hatlar ile yazılmış olduğundan bu hat türleri, bu bölümde daha detaylı ele alınacaktır.

Mehmed bin Tacettin Efendi de sülüs hat için “Hüsn-i Hat Risalesi”nde şöyle demektedir: “Dört bölümü düzdür, iki bölümü satıhdır.”⁶⁷ Sülüs hattı M. Bedreddin Yazır şöyle tarif etmektedir: “Dört behresi musattah, iki behresi müdevverdir.” diye tarif olunmuştur. Buna göre, “Sülüste her harfin altıda dört parçası düzümsü, altıda ikisi de yuvarlağımsı olacaktır”⁶⁸ Anlam itibarıyla “üçte bir” demek olan sülüs, bu adı tumar yazısının üçte bir ölçüsünden aldığı için böyle adlandırılmıştır.⁶⁹ Muhakkak hatta nispetle sülüs hattın harfleri biraz daha küçüktür. Diğer bir özelliği ise; *kaf*, *sin* ve *sad* gibi çanaklı harflerin çanaklarının daha derin ve kısa olmasıdır. Bu yazının kendine mahsus özelliklerinden biri ise genel itibarla muhakkak hatta göre çizgilerinin daha yumuşak bir görünüm arz etmesidir.⁷⁰

M. Bedreddin Yazır Tuhfe-i Hattâtîn'den şöyle naklediyor:

*“Tomar ile Gubâr'ül-hilye nev'i yazıların karışımından hâsıl olan kalınlığın sülüsüne, yâni üçte birine, sülüs ismi verilir. Tomar denilen yazının kalem genişliği yirmi dört şa'r (kıl) kadardır. Ve sülüsü (üçte biri) sekiz kıl mikdârı olur, diye Risâle-i Avfiye'de zikredilmiştir.”*⁷¹

Yukarıdaki ifadelerin daha açık beyanını Muhittin Serin İslâm Ansiklopedisi'nin sülüs maddesinde şu şekilde belirtmektedir:

*“Başlangıçta yazıların, yazıldıkları kâğıt boyutlarına, kalem ağzı enine göre isimlendirilmiş olması birinci görüşü kuvvetlendirmektedir. Emevî halifelerinin mektup ve emirlerine tahsis edilen tomarın kalem ağzı genişliği 24 beygir kılı, yaklaşık 15 mm. olarak belirlendiğine göre tomara nisbetle sülüsün kalem ağzı üçte bir yani sekiz kıl, yaklaşık 5 milimetredir.”*⁷²

⁶⁷ Mehmet bin Tacettin, **Hüsn-i Hat Risalesi**, bk: <http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015088423010>, Erişim tarihi: 01.04.2020.

⁶⁸ Yazır, s.90.

⁶⁹ Süleyman Berk, **Hat San'atı Tarihçe Malzeme ve Örnekler**, İstanbul: İSMEK Yayınları, 2006, s.59.

⁷⁰ Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s.26.

⁷¹ Yazır, s.90

⁷² Muhittin Serin, “Sülüs”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 38, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, s.128.

Sülüs hat, gelişim sürecini nesih hattıyla birlikte Osmanlı devrinde hat sanatını icra eden üstadların elinde tamamlamıştır. Genellikle 3 mm. kalem ağzı olan kamış kalem ile yazılır. Sülüs hat, nesihle birlikte murakka'ları oluşturan kıt'alarda, levha olarak yazılan beyitlerde ve Yâkût tertibi olarak adlandırılan Mushaf-ı Şeriflerin yazımında çokça tercih edilen bir hat nevidir. Geleneksel hüsn-i hat eğitimine başlayan talebeler, evvela sülüs hat ile meşke başlarlar. “Ümmü'l-hutût / hatların anası” kabul edilmesi bu saydığımız hususiyetlerdendir. Osmanlı devrinden günümüze kadar İslâm medeniyetinde en çok bilinen yazı türüdür. Kendinden evvelki hat türlerine nazaran sülüs harflerinde gözler, ağızlar ve başlar daha mürekkep bir hal almıştır. Böylece harflerin bünyeleri daha belirginleşmiş, net ve munis bir karakter kazanmıştır.⁷³

Sülüs hattını, Bağdat'ta Yâkût el-Musta'sımî Ali İbn-i Hilâl'den daha ileriye götürmüştür. Sülüs hattını marifetle yazan üstadların başında Hattat Şeyh Hamdullah gelir. Günümüze kadar bozulmadan yazılan ve tercih edilen bir yazı çeşididir.⁷⁴ Şeyh Hamdullah II. Bayezid'in himayesinde kendinden önceki hattatlardan daha yüksek bir seviyeye kavuşturmuş olduğu sülüs hattına kendine has bir üslûp da kazandırmıştır. Harf biçimleri, oranları ve harflerin artistik duruşları ile sayfa ve satır düzeninde birtakım yenilikler yapmak suretiyle Türk hat ekolünün kuruluşunda öncü olmuştur. Şeyh Hamdullah ekolünden Hâfız Osman da bu hattı mükemmel bir seviyeye erdirmiştir.

“Sülüs ve nesih Büyük Derviş Ali, Suyolcuzâde Mustafa, Hâfız Osman, Yedikuleli Seyyid Abdullah, Eğrikapılı Mehmed Râsim, Kazasker Mustafa İzzet, Abdullah Zühdî Efendi, Kayışzâde Hâfız Osman, Hasan Rızâ, Mehmed Şevkî Efendi gibi birçok hattat elinde beş asır işlenerek en olgun dönemine ulaşmış, en güzel örneklerini vermiş, böylece tarihî gelişimini tamamlamıştır.”⁷⁵

Sülüs yazılar olgunluk yolunda yavaş ama usulünce ilerlerken evvela Şimşir Hâfız'ın sonra da İsmâil Zühdî Efendi'nin ruhlarında şevklenen yenilik kabiliyetinin kalemlerine yansısıyla daha olgun bir ilerleme sağlamıştır. Böylece nesih yazıları uygunluk ve ahengini bulmuş, kemâl seviyesine ulaşmıştır. Hattatların reisi, saray ve sultanın hattatı unvanlarıyla tanınan İsmâil Zühdî Efendi ile birlikte öğrencisi ve kardeşi Sultan II. Mahmud'un hat hocası Kazasker Mustafa Râkım Efendi'ye Cenab-ı Allah'ın

⁷³ Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s.73.

⁷⁴ Ünver, *Türk Yazı Çeşitleri ve Faideli Ba'zı Bilgiler*, s.14.

⁷⁵ Serin, “Sülüs”, s.129.

bin lütfu olarak bu yazı sanatına hizmet ettirmiştir. Hattat Hıfzı Efendi'den ders görüp icazet almış olan İsmâil Zühdi Efendi nesih yazısını zenginleştirmiş, sülüs murakka'lar ve kıtaların yazımındaki üstün tavırlarıyla bütün yazı hünerini ortaya koymuştur. Bunlarla birlikte Şeyh Hamdullah Efendi ve Hâfız Osman'ın eserlerini iyice inceleyerek, tetkiklerde bulunmuş, onlardan en güzel harf ve kelimeleri seçerek almış kendi gönül dünyasında iyice şekillendirerek zevk-i selim ile birleştirip öyle güzel yazılar yazmıştır ki, her eser yazı tarihimizin en kemal bulmuş örnekleridir.⁷⁶

Genellikle kıt'alarda, kitabelerde ve levha yazımında kullanılan sülüs, kitap yazısı olarak pek kullanılmamıştır. Bunun sebebi ise, kitaplar için uygun olan hatlara nazaran geniş bir kalem ağzı ile yazılmasıdır. Kitap adlarının sülüs hat ile yazılmasına XIX. yy.da rastlansa da önceki dönemlerde böyle bir âdetin yaygın olmadığı bilinmektedir. Selçuklular devri ve Osmanlıların erken devrinde Mushaf yazımında sayfanın başında, ortasında ve sonundaki satırların sülüs hatla, diğer satırların nesih hatla yazıldığı örnekler mevcuttur. Kur'an-ı Kerimlerin sertâbında ekseriyetle "Lâ yemessühû ille'l-mutahharûn (Ona ancak tertemiz olanlar dokunabilir.)"⁷⁷ âyet-i kerimesinin sülüs hattıyla yazılması âdettendir.⁷⁸

Sülüs ve nesih hat beraber olarak murakka'ları meydana getiren kıt'alarda çokça kullanılmıştır. Kıt'alar ve sülüs meşk çalışmaları zamanla ciltlenerek bir araya getirilerek istifade için muhafaza altına alınmıştır. Bu ciltbendlerin muhteviyatında meşhur hattatlara ait imzalı olan sülüs hatlara yazı meraklılarınca kıymet verilmiştir. Hat sanatı ile meşgul olan meraklılar imzasız yazıların da hangi hattatlara ait olduğunu tespit ederek değerlendirmektedirler. Sülüs hat, günümüzde özellikle camilerin kuşak yazılarında celi olarak kullanılmaktadır. Bunun haricinde mezar taşlarında, kitabelerde ve çerçevelenerek levha şekliyle çeşitli mekânlarda sülüs hattı görmek mümkündür.

Hat sanatında kitapların istinsahı ve basma eserlerde çokça kullanılan nesih hattı; lügatte "hükümünü ortadan kaldırmak" ve "bir eserin nüshasını çıkartmak" anlamlarına gelmektedir. Kaynaklarda aynı kökten türeyen "nessâh" kelimesinin nesih yazanlar için

⁷⁶ Ünver, *Türk Yazı Çeşitleri ve Faideli Bazı Bilgiler*, s.15.

⁷⁷ **Kur'an**, Vâkı'a Sûresi, Ayet 79.

⁷⁸ Fatih Özkafa, "Hat Sanatı Bakımından Mushaf Kitabının Tarihi Seyri", **Marife Dergisi**, Sayı.3 (Kış 2010), s.313.

“nessâhân-ı hattâtîn” şeklinde ifade edildiği görülmektedir. M. Bedreddin Yazır, Kur’an-ı Kerîm yazımında önceleri kûfî hat kullanıldığı için bu hattın geçerliliğini kaldırıp yerine geçtiğinden nesih hattın bu ismi aldığını bildirmiş; fakat Uğur Derman bu son görüşün tarih açısından mümkün olmadığını ifade eder. “Neshî” ismiyle basit karaktere sahip olan bu yazının reyhânî ve muhakkak hatlarının gerisinde kaldığı, ilerleyen asırlarda mushaf kitâbeti ile gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır.⁷⁹

Sülüse tâbî olan bu hat nevinde kalem kalınlığı 1 mm olup sülüsün üçte biri alınmış, üçte ikisi kaldırılmıştır. Bundan dolayı nesih hattında sülüs harfler üçte bir nispetinde küçültülmüş fakat sülüs özelliğinden çıkarak ona benzeyen kendine has bir özelliğe kavuşmuştur. Bu saydığımız hususiyetlerden ötürü nesih adının gelişi güzel verilmeyip yazının esas anlamını vermek için nesih denildiği anlaşılır.⁸⁰

“III-IV/IX-X. asırlarda Bağdat’ta, bilhassa Hârûnürreşîd ve Me’mun zamanında Beytü’l-hikme, Mısır’da Fâtûmîler’in tesis ettikleri Dârü’l-Hikme’lerde tercüme, istinsah ve te’lif faaliyetlerinin yoğunlaşması, kitap yazılarının gelişmesine müsait zemin hazırlamıştır. Verraklar hatasız kitap istinsahı yanında yazı güzelliğine de önem verdiler. Bu devrede muhakkak, Verrâkî veya Irâkî adı verilen Neshî yazı tarzı işlendi.”⁸¹

Bazı araştırmacılar, nesih yazının gelişim sürecinden evvel kûfî hattının dışında kullanılan her tür yazıya neshî veya nesih adının verildiğini belirtmektedirler. Zamanla neshî yazıdaki düz karakter yapısı reyhânî hattının, yuvarlak karakter yapısı ise nesih hattının zuhuruna ortam hazırlamıştır.⁸²

M. XI. yy. hattatlarından İbnü’l-Bevvâb’ın nesih hattı ile günümüze ulaşan bir eseri mevcut değildir. Fakat İbnü’l-Bevvâb’a ait reyhânî hattı ile yazmış olduğu Kur’an-ı Kerîm’i bulunmaktadır. Onun nesih üslûbunu devam ettiren Muhammed b. Altuntaş’a ait H. 582 (M. 1186) tarihli Mushaf-ı Şerif’in ise Topkapı Sarayı Müzesi’nde olduğu bilinmektedir. Hat sanatının çığır açan üstadlarından Yâkût el-Müsta’sımî’nin nesih ve reyhânî hatları ile birkaç Kur’an-ı Kerîm’i günümüze intikal etmiştir. Yâkût devrinde çokça uygulanan, çeşitli hat türleri kullanılarak yazılan Mushaf-ı Şeriflerdeki nesih

⁷⁹ Yazır, s. 92; M. Uğur Derman, “Nesih”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 33, İstanbul: TDV Yayınları, 2007, s.1.

⁸⁰ Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s.76. Yazır, s.92.

⁸¹ Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s.76.

⁸² Derman, “Nesih”, s.1.

hattının diğer hat neveleriyle değişimli olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu durum H. 10. (M. 16.) yy.a kadar azalarak devam etmiştir. Memlûkler döneminde Kahire’de yaygın olan nesih hat yazımının harf aralarındaki açıklık doğal kurallarından farklı ve harfleri daha büyük yazıldığı için bu türe “neshü’l-vazzâh” adı verilmiştir. Daha ince bir hatla mâil satırlar şeklinde yazılanlara “havâşî / nesh-i hafî”, çok ince yazılanlara ise “gubârî” denilmiştir.⁸³ Muhittin Serin “gubârî” hattı hakkında şunları söylemektedir:

“Bir yazı karakteri olarak ince toz mânâsına gelen gubârî, nesih yazının okunamayacak kadar küçük yazılan şeklidir. Müze ve kütüphanelerde gördüğümüz pirinç tanesi üzerine yazılmış sûre, âyet veya küçük Kur’ân-ı Kerîm’ler gubârî hatla yazılmıştır.”⁸⁴

Normal kalem ağzı ölçüsü 1 mm olan nesih hattın daha geniş ağızlı bir kalem ile yazılmış şekline “celî nesih” denilmiştir. Uğur Derman buna delil olarak “Menâkıb-ı Hünerveran”daki Amasyalı Celâlzâde Muhyiddin için söylenmiş olan bir övgü beytini göstermektedir: “*Celâl oğlu ki hattât-ı cihandır / Nazîri gelmedi nesh-i celîde*”⁸⁵ Nesih yazısı ekseriyetle kitaplarda kullanılan bir yazı türü olduğundan celî ölçülerde yazılmasına ihtiyaç hissedilmemiştir. Bununla birlikte, celî nesih hatlara “câmi boyu” olarak adlandırılan büyük boylardaki Mushaf-ı Şeriflerde ve XIX. asırda yükseklik ölçüsü iki metreye ulaşan büyük Hilye-i Şerif levhalarında nesih yazısının celîsine rastlanmaktadır.

Sülûs hattı gibi nesih hattı da Yâkût vadisinde asıl karakterini kazanmış, esas tekâmülünü ise Osmanlı devrinde Şeyh Hamdullah mektebiyle ikmal etmiştir. XVI. yy.dan sonra ise kitap yazımında, özellikle Kur’an-ı Kerîm yazımında en çok nesih hat tercih edilmiştir. Bu nedenle Müstakimzâde nesih hattı için “hâdim-i kitâb-ı kerîm” ifadesini kullanmıştır.⁸⁶Bu süreçte reyhânî hat terk edilmiştir. İslâm dünyasında nesih hattı okuma ve yazmada sağladığı kolaylıklar nedeniyle benimsenmiş ve diğer hatlara nazaran tercih edilmiştir.

⁸³ Derman, “Nesih”, s.2.

⁸⁴ Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s.76.

⁸⁵ Derman, “Nesih”, s. 2. Gelibolulu Mustafa Âlî, s.78.

⁸⁶ Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, **Tuhfe-i Hattâfîn**, Ankara: Türk Tarih Encümeni, 1928, s.28.

Osmanlı döneminde nesih hattının yeni bir tarz kazanması, yukarıda belirttiğimiz gibi, Şeyh Hamdullah maharetiyle olmuştur. Sultan II. Bayezid'in hattın gelişimi hususundaki teşvikleri ve yenilik hareketlerini desteklemesi, “Şeş kalem” diye de anılan “Aklâm-ı sitte”nin bütün nevilerinde görülmekle birlikte, özellikle nesih hattının estetik değer kazanması Şeyh Hamdullah üslûbuyla olmuştur. Ahmed Karahisârî, Şeyh Hamdullah'tan sonra aklâm-ı sittenin diğer türlerinde ve hususen nesih hattında Şeyh Hamdullah üslûbuna karşın Yâkût üslûbunu yeniden ihya etme gayretinde olmuşsa da bu çalışma sadece bir nesil hattatlara etki edebilmiş, daha sonra bu etkisini kaybetmiştir.⁸⁷

Ahmet Karahisarî Efendi'nin mushaf yazımında sülüs, celî sülüs ve nesih hatlarını birlikte kullanarak büyük boy Kur'ân-ı Kerîm'ler yazdığı bilinmektedir. XV. yy.ın başında İran coğrafyasında neşet eden ta'lik hattı yaygınlaşınca; ilmî eserler ve divan tarzı mecmuaların ta'lik hattı ile yazılması çoğalmıştır. Bazı eserlerin yazımında kısmen ta'lik yer edinmişse de nesih hattı daha çok dinî eserlerde kullanılmıştır. Osmanlı tarihine bakıldığı zaman bütün hayatlarını Mushaf kitabetine adanmış yetkin, sanatında mahir sayısız hattat görmek mümkündür. Bunlardan Ramazan b. İsmâil Efendi 400 mushaf, Çemşîr Hâfız Efendi ise 454 adet Mushaf-ı Şerif yazarak diğer hattatlardan sayıca öne geçmişlerdir.⁸⁸

XVII. yy.ın son çeyreğine müsadif devirde Hâfız Osman'ın Aklâm-ı Sitte'de ortaya koymuş olduğu yeni tavır ile özellikle nesih ve sülüs yazılarının yeni estetik değer kazanmış olması bu üslubun kısa bir zaman içerisinde benimsenmesine, Osmanlı coğrafyasında yayılmasına vesile olmuştur. XVIII. Asırdan itibaren Hâfız Osman'ın nesih yazısına kazandırdığı yeni üslup Şekerzade Seyyid Mehmed, Yedikuleli Seyyid Abdullah, İsmail Zühdî, Eğrikapılı Mehmed Rasim, Abdulkâdir Şükrü ve Mahmud Celaleddin gibi usta ellerde tekâmülünü devam ettirmiş, XIX. asırda Kazasker Mustafa İzzet Efendi ve Mehmed Şevkî Efendi'yle yeni bir üslûba bürünerek XX. yüzyıla kadar

⁸⁷ Derman, “Nesih”, s.2.

⁸⁸ Derman, “Nesih”, s.2.

devam edegelmiştir. Nesih yazısına Şevki Efendi'nin getirmiş olduğu harf mükemmelliği bu konunun en son noktası sayılmaktadır.⁸⁹

Osmanlı devrinde matbaanın yaygınlaşmasıyla basılan kitapların büyük çoğunluğunda nesih hattının kullanıldığı söylenebilir. Sultan Abdülaziz döneminde 1866 yılında Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin yazdığı hurufattan kalıplar çıkartılmış değişik puntolardaki nesih harfleri harf devrimi oluncaya kadar matbaalarda kullanılagelmiştir. Nesih hattı ile aslından basılmış olan Mushaf-ı Şerifler'in en meşhurları Hasan Rızâ Efendi ve Kayışzâde Hâfız Osman Nûri Efendi'nin eserleridir. Kur'an-ı Kerîm'lerin ve diğer kitapların yazımı haricinde nesih yazılar en çok kıt'alarda ve hilye-i şerif levhalarında kullanılmıştır. Türk hattatları nesih hattını diğer İslâm ülkelerindeki hat erbabından daha estetik, zarif ve güzel bir üslûpla yazmayı başarmışlardır. Türk üslûbu diğer İslâm ülkelerince de benimsenmiştir. Onun için nesih hattı ile Osmanlı döneminden kalan binlerce esere rastlamak mümkündür. Hatta Cumhuriyet'in ilk yıllarında harf inkılabı yapıncaya kadar matbu eserlerin harekesiz nesih hattı ile farklı puntolarda kitap basımı devam etmiştir.

Osmanlı döneminde geleneksel hat eğitiminde sadece nesih hattının öğretimi olmakla birlikte ekseriyetle sülüs-nesih hatları beraber meşk edilmiştir. Dört satır olarak hazırlanan sülüs-nesih meşklerinde ilk ve son satırların sülüs hattı ile, ortadaki iki satırın ise daha kısa ölçüde nesih hattı ile yazılması kabul görmüştür.

Nesih yazısında dikine hareketlerde kalem ince, yatay hareketlerde ise kalem kalın kullanılırken eğri hareketlerle harfler sola doğru biraz meyilli olarak yazılır. Nesih hatta metinlerin kurallara uygun olarak düzgünce yazılabilmesi için satır çizgisi çekilmesi elzemdir. Satır çizgilerinin çekilebilmesi için geleneksel yöntemde "mıstar" denilen araç kullanılmaktadır. Klasik usulde nesih hattının istifli şekilde yazıldığı görülmemiştir. Nesih metinlerin tertibinde, yazıya hareketlilik kazandırmak ve bazen satır boylarını ayarlamak için çanaklı harfler yer yer keşîdeli olarak yazılır. Bazen de metin içerisinde geçen *kef* harflerinin kullanımında *boru kef*'lerin tercih edilmesi ve bunların metin içerisinde dengeli dağıtılması ile yazıya ahenk katılması mahir hattatların estetik

⁸⁹ Derman, "Nesih", s.2.

kuvvetlerini göstermek için tercih ettiği yöntemlerdendir. Nesih hattının yazımında malzeme olarak genellikle ince kamyş kalem kullanılır. Fakat bu incelik kalem ağzının çabuk deforme olmasına sebep olur. Bu nedenle uzun metinlerin yazımında kalem kalınlığının, kalem açıldıktan sonra aynen sağlanamadığı durumlarda ortaya çıkacak hataları önlemek adına bilhassa XIX. yy.dan itibaren hattatlar daha dayanıklı olan “cava kalemi”ni kullanagelmişlerdir.

3. KİT‘ALAR ve MURAKKA‘LAR

3.1. Kıt‘anın Tanımı

Sözlükte kısım, bölüm, parça manalarına gelmekte olan kıt‘a, hüsn-i hat sanatında ıstılahi anlamda; belli ölçülerde dikey yahut yatay dikdörtgen kâğıtlara “Aklâm-ı sitte” denilen altı yazı nevine ilaveten ta‘lik hattı ile de yazılan eserlere denmektedir.⁹⁰

Kıt‘aların ortak özelliği kâğıdın tek yüzüne yazılması ve şekil itibarıyla dikdörtgen olmasıdır. Kare şeklindeki kıt‘alara nadiren rastlanılmaktadır. Kıt‘aların diğer bir ortak özelliği ise, üzerine hat yazılan kâğıdın sayfa hali ile bırakılmayıp bir mukavvaya gerdirilerek yapıştırılmasıdır. Kıt‘alar yapıştırılırken kenarlarına tezyinat için boşluklar bırakılır.⁹¹

Kıt‘alar içeriklerine göre; “*hurûfât/müfredât meşk kıt‘ası, talim meşk kıt‘ası, mürekkebât meşk kıt‘ası, karalama ve icâzet kıt‘ası*” olarak tasnif edilmektedir.

Hurûfât/müfredât meşk kıt‘ası: Hattatların eğitim amaçlı hazırladığı kıt‘alardır. Bu kıt‘alarda harf ve hece yazımları detaylı şekilde örnekleriyle gösterilir. Evvela alfabedeki bütün harfler sıra ile müstakil olarak yazılır. Sonra da her harfin diğer harflerle birleşimi gösterilir. Bu kıt‘alar eğitim amaçlı olduğu için harflerin noktalar ile ölçüleri belirtilir. Pek çok hattatın bu tarz ile yazdığı kıt‘alar murakka‘ haline getirilmiş ve asırlarca hat talebeleri bunlardan istifade etmiştir. Sülüs-nesih meşk kıt‘alarında Osmanlı’ya özgü bir form uygulanır. Bu uygulamada bir satır sülüs, iki satır nesih, nesihin altında tekrar bir satır sülüs tertibi ile kıt‘a kompozisyonu oluşturulur.⁹²

Mürekkebât meşk kıt‘ası: Seçilmiş kelimelerin ve cümlelerin yazıldığı kıt‘alara denir. Bazı mürekkebât murakka‘larının başında müfredât meşikleri de bulunur. Mürekkebât bölümünde ebced tertibi, “Sübhâneke” duası yazılır. Devamında ise

⁹⁰ Ali Alparslan, “Kıt‘a”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.25, Ankara: TDV Yayınları, 2002, s.505; Özönder, s. 110.

⁹¹ M. Uğur Derman, **Osmanlı Hat Sanatı Sâkıp Sabancı Müzesi**, Berlin: Deutsche Guggenheim, 2001, s. 27.

⁹² Muhittin Serin, “Meşk”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 29, Ankara: TDV Yayınları, 2004, s.373.

genellikle, Kasîde-i Elfiyye, Kasîde-i Muhammediyye, Kasîde-i Bürde, çeşitli dualar ve kelam-ı kibarlar yazılmıştır. Bu arada tâlim meşkinden de bahsetmekte fayda vardır. Tâlim meşklerinde, hattat öğrencisinin hattını değerlendirir. Çizgiler, işaretler ve noktalarla harfleri ölçülendirerek ideal yazılışlarını gösterir. Gerekğinde yazının kenarlarına bazı notlar düşer.⁹³

Karalama kıt'ası: Hattatların boş vakitlerinde el hassasiyetini kaybetmemek ve geliştirmek için gelişigüzel bir şekilde harf, kelime ve cümleler yazdıkları çalışmalara karalama denir. Bu çalışmalarda harfler genellikle üst üste, kâğıtta neredeyse boşluk bırakmadan yazılır. Harfler çoğu zaman noktasız, harekesiz yazılır ve mükerrerdir. Karalamalar müsvedde olmayıp ciddi denemelerdir. Çok başarılı olan denemelere birçok hattat ketebe kaydı düşmüştür. Adeta soyut bir eser hüviyetini kazanan bu çalışmalar kıt'a haline getirilerek muhafaza edilmiştir.⁹⁴

İcâzet/İzinnâme Kıt'ası: Hat sanatında belli bir seviyeye gelen talebelerin; hatlarına imza atabileceğini, ders ve icâzet verebileceğini gösteren hocasının vermiş olduğu izin belgesidir. Bir tür diploma özelliği taşır. Öğrencinin, kendinden önceki hat üstadlarından birinin yazısını taklit ederek yazmış olduğu kıt'anın altına, hocası ve bazen de birkaç hat üstadından oluşan heyetin izin ve onay yazıları yer alır. Bu izin ve onay kayıtlarında genellikle "rika'/hatt-ı icaze" hattı kullanılarak Arapça ifadelerle yazılır.⁹⁵

Bunların haricinde dinî ve edebî metinlerin yazılı olduğu kıt'alar da mevcuttur.

Kıt'alar hat çeşitlerine göre; sülüs-nesih, muhakkak-reyhânî, tevkî'-rika' ve ta'lik kıt'a şeklinde tasnif edilmektedir.

Aklâm-ı sitte hatları kalem kalınlıkları ve hat benzerliklerine göre ikili olarak gruplandırılmıştır. Kıt'alarda genellikle bu tenasübe uyulmakla birlikte istisnai uygulamalara da rastlanılmaktadır. Bu ikili gruplardan ilk yazı türü, genellikle kıt'ada

⁹³ M. Şinâsi Acar, **Türk Hat Sanatı (Araç, Gereç ve Formlar)**, İstanbul: Kültür Yayınları, 1999, s. 125; Gülizar Bal, "Süleymâniye Kütüphânesi'nde Bulunan Murakka'lar", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE, 2014, s. 4.

⁹⁴ Özönder, s.104.

⁹⁵ Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s.354.

birinci satır olarak, diğer yazı türü ise onun altında satırlar halinde kullanılmıştır.⁹⁶ Sadece bir hat çeşidinin kullanıldığı kıt'alar da mevcuttur.

Aklâm-ı Sitte'nin yayılmasıyla yazılan kıt'alar, genellikle sülüs-nesih hat ikilisiyle yazılmıştır. Kıt'alar tertip edilirken sülüs hattı en az bir satır, nesih hattı ise en az iki satır tutulmuştur. Nesih satırlar düz satır tertibinde yazıldığında on satıra kadar çıkarken; mâil yazıldığında daha fazla da olabilmektedir. Kimi zaman da kıt'alar, bir satır sülüs hattı, iki-üç satır nesih hattı, tekrar bir satır sülüs hattı ile oluşturulan bir tertiple hazırlanmıştır. Nadiren ikinci sülüs hattının altına yazılan iki-üç satır nesih hatlı kıt'alara da rastlamak mümkündür. İran'da yaygın olup Türklerde de kullanılan ta'lik kıt'alar genellikle mâil satırlar halinde yazılır. Talik kıt'aların düz satırlar halinde yazılan örneklerine *düz ta'lik kıt'a* denir. Düz ta'lik kıt'alar, çoğunlukla hocanın talebeye hat öğretmek için yazmış olduğu meşk kıt'alarıdır. Kıt'aların ölçülerinde farklılıklar olmakla birlikte, genellikle yükseklikleri 10-15 cm; boyları ise en ölçüsünün 1,5-2 katı kadar olur.⁹⁷

Kıt'aların ilk satırları alt satırlardan daha uzun yazılmak sureti ile iki yanda tezyinat için ayrılan ve "*koltuk*" diye tabir edilen boşluklar bırakılır. Nesih hattın mâil yazıldığı kıt'alarda ve mâil ta'lik kıt'alarda ise köşelerde kalan üçgen şeklindeki boş alanlara "*muska koltuk*" adı verilmektedir.⁹⁸ Genellikle dikdörtgen olan koltukların bazen kare ölçüsünde olduğu da görülebilir. Ekseriyetle klâsik tezhip ile tezyîn edilen kıt'alar, XVIII. yy.dan sonra natüralist anlayışla yapılan çiçek ve gül demetleri ile de tezyin edilmiştir. Yine XVIII. yy.dan sonra *barok* ve *rokoko* üslûplar ile tezyin edilenleri de mevcuttur. Koltukların tezyininde *ebru* da kullanılmıştır. Kıt'alarda ebruya sadece koltuklarda rastlanılmaz; dış pervazlarda da ebru yaygın olarak kullanılmıştır. Tezhibi yapılmamış hatta cetveli bile çekilmemiş yazıldığı şekliyle bırakılan kıt'alar da mevcuttur.

İç pervaz; kıt'a yazılarının çevresindeki iç içe cetvellerin oluşturduğu iç

⁹⁶ M. Uğur Derman, "Hat Sanatında Osmanlı Devri," **İslâm Kültür Mirası'nda Hat Sanatı**, İstanbul: IRCICA Yayınları, 1992, s.39.

⁹⁷ Derman, *Osmanlı Hat Sanatı Sâkıp Sabancı Müzesi*, s.28.

⁹⁸ İlhan Ayverdi, "Koltuk", **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, C.2, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2006, s.1732.

çerçeveye denir. Dış pervaz ise geniş bir şekilde dışta oluşturan ikinci çerçeveye denilmektedir. Kimi zamanlar iç pervaza bir-iki ara pervaz eklenmek suretiyle fevkalade zengin ve katmerli bir görünüm kazandırılmaktadır. Pervazlarda kullanılan süsleme unsurları farklılık arz etmektedir. Pervazın içine zerefsan yapılabildiği gibi bu amaca yönelik yapılan kumlu ebrular da kullanabilmektedir. Zencirek yahut çizilen geçme desenler, çift tahrirli veya da üç iplik rûmî tarzında işlenebilmekte veyahut iki hatta bazen üç ve dört ayrı renkli kâğıt şeritleri 45°'lik açı ile art arda yapıştırılmak suretiyle dilme kâğıt tarzında bir uygulama oluşturulabilmektedir. Kıt'aların koltukları iyi incelendiğinde süsleme tarzı olarak bütün bezeme çeşitlerinin uygulandığı görülebilmektedir. Renkli ve klasik motiflerle tezhiplenen örneklere rastladığı gibi sadece halkar ve altın içinde altın (zer-ender-zer) tarzıyla süslenmiş olan kıt'alar da vardır. Bazı kıt'aların ise beynessutûr şeklinde tezhip uygulandığı vakidir.⁹⁹

Murakka' halindeki kıt'aların bazen parçalanarak müstakil hale getirilmesi ile küçük ölçülü levhalar şeklinde çerçevelenerek mekânlarda kullanılması âdet olmuştur.¹⁰⁰

3.2. Murakka'nın Tanımı, Yapımı ve Çeşitleri

Murakka' (مرقع), Arapça tekil bir kelime olup, aslen *ruk'a* kelimesinden türemiştir. Sözlükte “yamalı, yamanmış, yama vurulmuş” manalarına gelmektedir. Çoğulu “murakka'ât”tır.¹⁰¹ Hüsn-i hat sanatında ıstilahî olarak murakka'; hattatlarca yazılmış olan güzel yazıların bir mukavvaya gerdirilerek yapıştırıldıktan sonra bir cilt altında cem edilmesi suretiyle elde edilmiş olan güzel yazı albümlerine verilen addır.¹⁰²

Murakka'ların ilk örneklerine XV. yy.da rastlanır. Murakka'lardan önce mukavvaya yapıştırılmamış kıt'alar alt ve üst kenarlarından birbirlerine yapıştırılarak rulo halinde deri bir mahfaza içerisinde korunurdu. Bu tarz uygulamaya *tomar* adı verilir. Tomarlar zamanla murakka'ya dönüşmüştür.¹⁰³

⁹⁹ İlhan Özkeçeci ve Şule Bilge Özkeçeci, **Türk Sanatında Tezhip**, İstanbul: y.y., 2007, s.169.

¹⁰⁰ Derman, *Osmanlı Hat Sanatı Sâkıp Sabancı Müzesi*, s. 29.

¹⁰¹ Derman ve Çetin, s.39.

¹⁰² İlhan Ayverdi, “Murakka”, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, C.2, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2006, s.2145-2146; Ferit Devellioğlu, “Murakka”, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara: Aydın Kitabevi, 2011, s.798; Şemseddin Sâmî, “Murakkaa”, **Kâmus-i Türkî**, C.2, İstanbul: İkdâm Matbaası, 1904, s.1226.

¹⁰³ Derman, *Osmanlı Hat Sanatı Sâkıp Sabancı Müzesi*, s. 29.

Murakka‘lar, hat sanatının güzel örnekleriyle birlikte, kitap sanatlarının diğer şubeleri olan tezhip, minyatür, ebru gibi diğer sanat dallarını da muhafaza altına alarak asırlar boyunca korumuştur. Sadece tezhip ve minyatür sanatlarının örneklerinden müteşekkil olan murakka‘lar da mevcuttur. Fakat murakka‘lar en çok hat sanatı için kullanılmış ve kıt‘aların cem edilmesi ile oluşturulmuştur.

Murakka‘larda hat türü olarak en fazla aklâm-ı sitte ve ta‘lîk hatlarına rastlanır. Sülüs, muhakkak, tevkî‘, hatlarından biri ile yazılan tek satırın altına ona münasip olan nesih, reyhânî, rika‘ hatlarından biri ile 3-5 satır yazılması âdet haline gelmiştir. Üstteki tek satır ile alttaki satırlar metin olarak çoğunlukla birbirinin devamı değildir. Söz gelimi sülüs-nesih bir murakka‘da sülüs satırın devamı bir sonraki sayfada yer alan sülüs satırda, nesih satırların devamı da bir sonraki sayfada yer alan nesih satırlarda yer alıyorsa buna “müteselsil murakka” veya “mürettep murakka” denir. Genellikle tek bir hattat elinden çıkan bu tarz murakka‘larda imza, son sayfada yer alır. Bir hattatın talebesine hat sanatını öğretmek için müfredat veya mürekkebât meşki olarak hazırladığı murakka‘larda da hattat imzası yalnızca son kıt‘ada bulunur. Müstakil kıt‘aların cem edilmesi ile oluşturulan murakka‘larda vardır ki bunlara “toplama murakka” denilir. Bu tarz murakka‘lar çeşitli hattatların kıt‘alarını ihtiva edebilir. Her bir kıt‘ada imza görülebileceği gibi bazen hiçbirinde imza olmadığı da olur.¹⁰⁴

Sanatkârlar hazır kartonun olmadığı eski devirlerde eserlerini yapıştıracakları mukavvaları kendi emekleri ile hazırlardı. Bu hazırlığın aşamaları şöyledir: Ihlamur ağacından mamul düz bir tahtaya, kâğıtlar küçükten büyüğe doğru (her kâğıt bir öncekinden 2-3 cm daha geniş olacak şekilde) nişastadan yapılan ve şekersiz olan muhallebi ile kat kat yapıştırılır. Kâğıtlar yapıştırılırken su yollarının birbirinin aksi istikamette olmasına dikkat edilir. Yapıştırılan kâğıt sayısı ile mukavvanın güçlenmesi doğru orantılı olarak artmaktadır. Bu yapıştırma işlemine “murakka‘ germek” denilmektedir. Hazırlanan mukavvanın üzerine yapıştırılmak istenen kıt‘a, şekersiz muhallebi kullanılarak yapıştırılır. Mukavvaya yapıştırılan kıt‘alar arzu edilirse tezhiplenerek veya uygun boşluklarına ebru yapıştırılarak tezyin edilir. Tezyinatı tamamlanan kıt‘alar aynı ölçüde olmalarına dikkat edilerek sırtlarından bir araya getirilir

¹⁰⁴ Derman, *Osmanlı Hat Sanatı Sâkıp Sabancı Müzesi*, s. 30-31.

ve ciltlenir. Muhtelif kıt'aların bir araya getirildiği murakka'larda; kıt'aların ölçüsü birbirine uymuyorsa yapıştırılacak olan iki kenardan kısa olanın iç pervazının daha geniş tutulmasıyla veya takoz denilen iki yönlü başka bir ara pervazın eklenmesiyle uyum sağlanabilir. Murakka'da yer alan her sayfa, deforme olmaması için üç kenarından deri veyahut kumaş şerit ile çevrilir. Bu tarz ile yapılan murakka'lara “*düz murakka*”, “*kitap murakka*” ya da sadece “*murakka*” denmektedir. Yalnızca birinci kıt'ası cilde sabitlenen, diğer kıt'aların bir kenarından bir önceki kıt'aya yapıştırıldığı murakka'lara ise “*körüklü murrakka*” denilir. Bu tarz murakka'ları zikzaklı olarak açmak ve bütün kıt'aları aynı anda görmek mümkündür.¹⁰⁵

Osmanlı'da levha kültürü gelişmeye başlaması ile konakların, tekkelerin ve bazı mekânların duvarlarına hüsn-i hat eserlerinin levha olarak asılması yaygınlaşmıştır. Bu âdetin gelişmesi celî hattın hattatların usta ellerinde kemâl bulması ile mümkün olmuştur. Bu devre kadar hüsn-i hat eserleri murakka' şeklinde korunmuş, güzel yazının temaşası albüm şeklindeki murakka'lara bakmakla olabilmıştır. Murakka'ların ihtiva ettiği metinlerin genellikle âyet-i kerîme ve hadîs-i şerifler olması hasebiyle; bu eserlerin olduğu mekânlarda edep kurallarına riayet etmek, uygunsuz fiil ve lakırdıdan kaçınmak usulden sayılmıştır. Duvarlara levha asılma âdeti yaygınlaştıktan sonra da aynı hassasiyet gösterilmekle birlikte bir dönem levhaların üzerini örtü ile kapatma gibi uygulamaların varlığı da kültürümüzün bir parçasıdır.¹⁰⁶

Murakka'lar Türk-İslâm sanatları şubelerinden; hüsn-i hat, tezhip, ebru, cilt, minyatür sanatlarını ince bir zevk ve titizlikle işlendiği zengin eserlerdir. Müzelerde, kütüphanelerde ve özel koleksiyonlarda, özellikle Topkapı Sarayı Müzesi'nde, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi ile Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde çok kıymetli murakka'lar bulunmaktadır. Avrupa ülkelerinde ve ABD'de son yıllarda İslâm sanat dallarına duyulan alakanın ziyadeleşmesiyle Osmanlı, Hint ve İran murakka'larının tıpkı basımları yapılarak üzerlerinde araştırmaların gerçekleştirildiği bir hakikattir.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Zübeyde Cihan Özsayiner, “Hat Sanatında Murakkalar”, *Antika Dergisi*, Sayı.14, (Mayıs 1986), s. 19; Derman, *Osmanlı Hat Sanatı Sâkıp Sabancı Müzesi*, s. 30-31.

¹⁰⁶ Bal, s.3

¹⁰⁷ M. Uğur Derman, “Murakka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.31, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, s. 205.

4. ŞEYH HAMDULLAH

4.1. Doğduğu ve Büyüdüğü Çevre

Osmanlı devrinde gelişen hüsn-i hat sanatı medeniyetimizin bir unsuru olarak güzel sanatlar alanında önemli eserleriyle, geleneksel tarzda devam ederek günümüze kadar gelmiştir. İslâm dünyasında yazıyı en güzel tasarlayan, yazan ve hususi bir tavırla ekoller halinde kemâle erdiren millet aziz Türk milletidir.

Sanat ve medeniyetle yoğrulmuş toprakları Selçuklulardan alan Osmanlılar; Anadolu'da birliği sağlamış, zengin sanatsal eserler ortaya koymuştur. Şehzadelerin her bakımdan askerî ve idarî yönden, yetişmesi konusunda Amasya'yı şehzadeler sancağı yapmak suretiyle, bu kültürel havzada yetişmeleri sağlanmıştır. Tahta en yakın görülen namzet şehzadelerin Yıldırım Bayezid'den itibaren uzun süre Amasya'da eğitim görmüş olmaları, valilerin sanat, kültür ve ilim faaliyetlerinin içinde bulunmaları, Amasya'nın kültürel yönden gelişmesine çok büyük tesir etmiştir. Bir mektep hüviyeti kazanan Amasya; dinî ilimlerle birlikte, tasavvuf ve felsefede, hatta tıp ilminde öne çıktığı gibi edebiyat sahasında da belirgin bir vasıf kazanmıştır. Musıkî ve hüsn-i hat konusunda temeyyüz etmiştir. Devlet yönetiminde görev alacak vezirler ile büyük medreselerde ilim öğretecek olan hocalar; Amasya'dan getirtilerek saray ve civarında istihdam edilmiştir.¹⁰⁸ Osmanlı'nın dünyaya takdim ettiği Türk medeniyetinin iki asırdan fazla bir sürede Amasya'da yetişen İslâm bilginleri, âlimler ve kültür sanat alanındaki seçkin insanlar kadrosunun zenginliği, Bursa ve Edirne'den sonra Amasya'yı Osmanlı coğrafyasında kültürel alanda belli bir konuma yükseltmiştir. Bursa ve Edirne'ye nispetle Amasya'nın Osmanlı yazısının gelişimine hazırladığı zemin daha ileri bir seviyededir.¹⁰⁹

Osmanlı'nın kültürel hayatında başat önem taşıyan hüsn-i hat, esas gelişimini Fatih döneminde ve II. Bayezid Han'ın Amasya'daki 26 yıllık valiliğinde daha belirgin göstermiştir. İstanbul'un fethi müjdesine mazhar olan Fatih'in Türk-İslâm idealinin tamamlanması yönünde, beldenin fethinden sonra gönüllerin fethi için büyük savaş

¹⁰⁸ İsmâil Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, 2. Basım, Ankara: TTK Yayınları, 1984, s.43; Aydın Taneri, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı Teşkilatı**, Ankara: AÜ DTCF Yayınları, 1978, s.148-149.

¹⁰⁹ Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s. 38; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s. 87.

(cihad-ı ekber) telakkisi ile güzel sanatlar hamlesi; hat sanatının gelişimindeki muharrik güç olarak kabul edilebilir.

Amasya'nın sanat ve ilim hayatına katkıları hususunda yapılması gereken daha çok araştırma olduğu ortadadır. Hüseyin Hüsâmeddin Efendi'nin tespitlerine göre, Anadolu'da pîr-i hattat olarak bilinen Yahyâ-yı Rûmî'nin civarında hüsn-i hata meraklı olan sanat meraklıları toplanmıştır. Yıldırım Bayezid döneminde Amasya'da kadılık yapmış olan Abdurrahman Muslihiddin Çelebi'de Yahyâ-yı Rûmî'nin talebesi olup, yazı sanatını ondan öğrenmiştir. Amasya sancağında hat sanatının yaygınlaşmasında emeği geçenler şöyle sıralanabilir; Bağdâdîzâde Abdullah Çelebi (II. Murad'ın nişancısı), Ahmed Çelebi (II. Murad ve Fâtih Sultan Mehmed'in reîsülküttâbı), Sinâneddin Yûsuf Çelebî (Divan-ı hümayun hocalarından). Böylece Hayreddin Halil Çelebi'nin (Mar'aşî) ilim halkasına katılan hat meraklıları Amasya hat mektebinin oluşmasına vesile olmuşlardır.¹¹⁰

Özündeki kabiliyeti almış olduğu eğitim ve sanat terbiyesiyle zirveleştiren Fatih Sultan Mehmed, fetihten sonra İstanbul'un yeniden imar ve ihyası için hayırseverler ile rütbeli paşaların hayrat tesisleri kurmaları hususunda yönlendirmeler yapar. Arzu ettiği şey; kıt'alara hükmedecek büyük bir devletin merkezi olarak kabul ettiği İstanbul'u Doğu'nun ve Batı'nın kültür ve medeniyetinden beslenen ama kendimize has çizgileri olan bir merkez haline getirmektir. Hayırseverler ve paşalar sultanın yönlendirmeleri ve talimatlarıyla vakıflar kurarak imar ve ihya faaliyetlerine başlarlar. Böylece kısa bir süre içerisinde İstanbul'un tepelerinde ufuklara yükselen Türk-İslâm medeniyetinin çizgileriyle bezenmiş dinî, ictimâî müesseseler ve ilim merkezleri kurulmuş olur. Rumeli'de ve Anadolu'da sanatsal faaliyetler gösteren mahir sanatçıların İstanbul'a getirilmeleri hususunda hükümler yayınlanır. Bu emirname gereğince sadece Osmanlı topraklarındaki âlim ve sanatkârlar değil, Batı'nın ve Doğu'nun kendini ispat etmiş, ismi duyulmuş sanatçıları ile İslâm dünyasının hüsn-i kabulle iltifat ettiği ilim erbabı da İstanbul'a davet edilir.¹¹¹

¹¹⁰ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C.3, H. 1329, s. 117.

¹¹¹ Serin, *Hat sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s.88.

Fatih Sultan Mehmed Han, gerçek ilim ehlini koruyup gözetmiş, dinî inanç farklılıklarına takılmadan sanatkârların icra ettiği sanatla ilgilenmiş, maharet sahibi kimseleri meclisine kabul etmiş, görüşlerine değer vermiştir. Hususi kütüphanesine yabancı dillerden tercüme ettirdiği eserleri de eklemiştir. Böylece sanat alanında ve ilim sahasında “Osmanlı Rönesansı”nı başlatmıştır.¹¹² Fatih’in saltanat dönemine iyi bakılacak olursa, mimari alandaki imar faaliyetleri kadar musiki, şiir, edebiyat ve hat sanatı ile tezhip sanatkârlığı noktasında mükemmel gelişmeler kaydedilmiştir. Fatih döneminin mühim vesikalarından “Mevâcip Defteri”ne göre, saray teşkilatı içerisinde bütün sanat erbabına yer verildiği görülmektedir.¹¹³

Topkapı Sarayı Nakışhanesi’ni kuran Fatih Sultan Mehmed, buranın idaresini Baba Nakkaş’a bırakmıştır. Fatih, hususi kütüphanesi için hattatların eserler istinsah etmesine ortam sağlamış ve bu konuda teşviklerde bulunmuştur.¹¹⁴ Ayrıca sanatkârlara verdiği değer bir numunesi olarak, hattatların yazdığı el yazması eserleri tezhip yaptırarak, ciltlettirerek, minyatürlü kitaplara önem vererek yeni sanat üslûplarının ortaya çıkmasını desteklemiştir. İleride mükemmelle ulaşacak Türk sanatlarının temellerini atmıştır.

Özellikle Osmanlılarda gelişme gösteren ta‘lik hattı, Aklâm-ı Sitte’nin dışında doğmuş ve Fatih devrinde İstanbul’dan yayılmıştır. Yine Fatih devrinde divan kararlarının yazıldığı üslûp olan divânî yazı da tekâmül dönemine bu devirde ulaşmıştır. Âli Mustafa Efendi’nin tespitlerine göre; Acem tarzı çizgiler taşıyan divanî yazının yazılmasında da okunmasında da bazı kolaylıklar getiren Anadolu divanî hattatları kendi üslûplarını katarak yazıyı daha mükemmel bir hale getirmiştir. Divânî yazının gelişmesini ve devamını sağlayan en bilinen hat üstadlarının önde gelenleri; Kâtib Tâc, Tâcî Beyzâde ve Matrakçı Nasuh sayılabilir. Selçuklulardan itibaren Osmanlılar döneminde de hatta 1875 tarihine kadar mali ve resmî kayıtların yazımında kullanılan siyâkat yazısının esas gelişimini Fatih döneminde yakaladığı bilenen bir gerçektir.¹¹⁵

¹¹² Samiha Ayverdi, **Edebi ve Manevi Dünyası İçinde Fatih**, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1968, s.97; A. Süheyl Ünver, **İlim ve Sanat Tarihimizde Fatih Sultan Mehmet**, İstanbul: İÜ Yayınları, 1953, s.10.

¹¹³ Serin, *Hat sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s.88.

¹¹⁴ A. Süheyl Ünver, **Fatih Devri Nakışhanesi ve Baba Nakkaş Çalışmaları**, İstanbul: İÜ Yayınları, 1958, s 6-7.

¹¹⁵ Serin, *Hat sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s.90.

Sultan II. Bayezid Han ve Yavuz Sultan Selim'in devrinde nişancı olarak görev yapan Amasyalı Tâcibeyzâde Cafer Çelebi, Osmanlı devletinin resmî dilinde ve divan yazılarına yenilik katarak Divânî yazısını daha da geliştirmiş, tuğra kompozisyonlarına da estetik unsurlar katmıştır. Aklâm-ı sitte ve celî sülüs yazısında ise “Edirneli Yahyâ Sûfî”nin ve onun oğlu “Ali b. Yahyâ” ile Hayreddin Halil Çelebi etrafında toplanan hat üstadları bu sahada önemli hizmetler vermiştir.¹¹⁶

Anadolu'nun yedi büyük üstadı (esâtîze-i Rûm) bu kültür havzasında yetişmiş, celî sülüs yazısında hat ufkunun yücelmesine katkıda bulunmuşlardır. Rum'un yedi hat üstadı olarak anılan üstadlar şunlardır: Şeyh Hamdullah'ın dayısı olan Celâleddin Efendi, Celâleddin Efendi'nin evlatları Cemal Amasî ve Muhyiddin Amâsî, Abdullah Amâsî, Şeyh Hamdullah Efendi, Şeyh oğlu Mustafa Dede, Esedullahî Kirmânî'nin talebesi olan Ahmed Karahisârî, Şerbetcizâde İbrahim Bursevî Efendi'dir.¹¹⁷ Osmanlı hat mektebinin en belirgin üstadları olarak bu isimler sayılmaktadır. Bu üstaplardan beşi Fatih devri hattatlarıdır, diğler ikisi ise o dönemin hat üstadlarından ders almış olmalarından dolayı Fatih devrine mensupturlar. Bu nedenle Osmanlı hat sanatının temelleri Fatih Sultan Mehmed Han döneminde atılmıştır, denilse yanlış olmaz.¹¹⁸ Fatih devrindeki Amasyalı hat üstadlarının, hat sanatına üslûp kazandırma gayretlerinin devamı olarak II. Bayezid döneminde de aynı ekolün meyvelerini en çok verdiği ve hat sanatının kendi çizgimize oturduğu dönem olarak vasıflandırılması yerinde olacaktır.

4.2. Hayatı

“Hattatların kutbu”, “Okçuların şeyhi” olarak bilinen Şeyh Hamdullah, Buhara'dan Amasya'ya göç eden “Sarıkadızedeler” ailesindedir. Amasya'nın bugünkü ismi ile “Dere Mahallesi”nde dünyaya gelmiştir. Hüseyin Hüsameddin doğum yerini “Eslem Hatun Mahallesi” olarak vermekte ve o mahallenin ismini Şeyh Hamdullah'ın halası hayırsever vakıf kadını Eslem Şah Hatun'dan aldığını belirtir.¹¹⁹ Müstakimzâde doğum tarihini H. 840 (M. 1436) olarak verirken, Ekrem Hakkı Ayverdi H. 830-833 (M.

¹¹⁶ Serin, *Hat sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s.90.

¹¹⁷ Gelibolulu Mustafa Âlî, s.77-78.

¹¹⁸ Şevket Rado, **Türk Hattatları**, İstanbul: Yayın Matbaacılık, ts., s.5; Gündüz, s.8.

¹¹⁹ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. IX, s.230.

1426-1430) tarihleri arasında doğduğunu ileri sürmektedir.¹²⁰ Uğur Derman da H. 833 tarihini vermektedir.¹²¹ Sühreverdiye tarikatına mensup olduğu bilinen Mustafa Dede'nin oğludur. Babasının Sühreverdiye tekkesinde şeyh makamında olması nedeniyle “İbnü’ş-şeyh” olarak da adlandırılmıştır. Annesi Amasyalı meşhur Hattat Celâleddin Efendi'nin kız kardeşi Hafize Hatun olup, evlatlarına abdestsiz süt vermeyecek derecede salih ve takva bir hanım olduğu rivayet edilir. Şeyh Hamdullah'ın, Şükrullah ve Mahmud Çelebi isminde iki kardeşinin olduğu bilinmektedir.

Şeyh Hamdullah Efendi'nin anne ve babasının izdivacıyla dünyaya gelişi hakkında bir rivayet anlatılmaktadır. Babası Mustafa Dede evleneceği yaşa erişince ehli-keşif maneviyat ehli bir zat ile karşılaşır. O velî zat: “Ey Dede, senin zevcen falan mahallede bir fakirenin kızıdır. Andan gayrı değildir. Bilâ-tereddüd anı al.”¹²² diye tavsiye eder. Bu manevi tavsiyeyi bir işaret kabul eden Mustafa Dede o yetim kız ile evlenir. Evliliğinden bir süre geçtikten sonra o keşif ehli zat ile tekrar karşılaşır. Daha önceki tavsiyesini yerine getirdiğini ama hangi hikmete mebni olduğunu bilemediğini merak ederek sorar. O yaşlı nur yüzlü zat ellerini duaya kaldırarak: “Ol fakire-i salihanın yetimesini vasiyyetim üzere aldın. Allah Subhânehû ve Te’âlâ hazretleri andan sana veled-i salih vere, anın kemâlâtı ve me’ârif ve mehâsini meşhûr-i her şehr ve mezkûr-i her dehr olup anın nâmı ilâ yevmi’l-kıyâme zinde ola. Ve ismi Hamdullah ola.”¹²³ diyerek duada bulunur. Bu samimi dualardan bir müddet geçtikten sonra Şeyh Hamdullah Efendi dünyaya gelir.¹²⁴

Şeyh Hamdullah'ın çocukluk ve gençlik yılları, dünyaya gelmesinden almış olduğu hayır duanın ikramı olarak güzel bir şekilde geçmiştir. Önce Hatib Kasım Efendi'nin rahle-i tedrisinde ilim tahsilinde bulunmuştur.¹²⁵ Şeyh Hamdullah sadece ilim ve yazı ile uğraşmamış, ok atmak gibi devrin belli başlı sporu faaliyetleri ile de iştiğal etmiştir. Hikmet meclisleri ve kültür-sanat muhitlerinde vaktini değerlendiren Şeyh Hamdullah, güzel bir eğitim ve öğrenim görmüştür. Özellikle yazıya karşı büyük bir

¹²⁰ Müstakimzâde, s.185; Ekrem Hakkı Ayverdi, **Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı**, İstanbul: İstanbul Fethi Derneği Yayınları, 1953, s.31.

¹²¹ Derman, “*Hat San’atımızın Yüzakı: Amasyalı Şeyh Hamdullah*”, s.35.

¹²² Fehime Demir, “Türk Hat Sanatı İçin Kaynak Gülzâr-ı Savâb”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE, 2004, s. 59.

¹²³ Demir, s.59.

¹²⁴ Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s.30.

¹²⁵ Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s.95.

kabiliyetinin olması, Hayreddin-i Mar'âşî'den hat dersleri meşk etmesini sağlamıştır. Yâkût üslûbunun inceliklerini Hayreddin-i Mar'âşî'den talim eden Şeyh Hamdullah icazetini aldıktan sonra Abdullah Sayrafi ve Yâkût el-Musta'simî'nin eserleri üzerindeki inceleme ve tetkikleri neticesinde yazılarını olgunlaştırmıştır.¹²⁶ Bu gayretlerinden dolayı Şeyh Hamdullah'a "Yâkût-ı Sâni" de denmiştir.¹²⁷

Şeyh Hamdullah Efendi evliliğini, meşhur hattatlardan Celal Amâsî'nin kızı ile yapmıştır. Bu evlilikten bir kızı ve Mustafa isimli kendisi de babası gibi hattat olan bir oğlu dünyaya gelir.¹²⁸

İlim ve hat eğitimi ile kabiliyetlerini geliştirirken bir yandan da nefis terbiyesi ve ahlak güzelliği için babası Şeyh Mustafa Dede'ye yani Sühreverdiyye'nin kollarından "Zeyniyye"¹²⁹ tarikatına intisap etmiştir. Babasının ahirete irtihalinden sonra ise Nakşibendi büyüklerinden "Emîr Buhârî Seyyid Ahmed Efendi"nin tasavvuf sohbetlerine iştirak etmiştir.¹³⁰ Zeyniyye ve Nakşibendiyye büyüklerinden feyiz alan Şeyh Hamdullah, ilim ve tasavvufla birlikte dâhi sanatkâr karakterini bu manevî feyiz ocaklarından beslenerek kazanmıştır. Çünkü güzelliğe olan iştiağın insan ruhunda temayüz etmesi için ahlak güzelliğinin de o zâtın sanatına büyük bir tesiri vardır. Şeyh Hamdullah manevî eğitimle ruhunun güzelliğini de ortaya çıkarmış hatta bu güzellikleri ve olgunluğu yazılarına aksettirmiştir. Onun şahsiyetinin oluşmasında tasavvufî düşüncenin vermiş olduğu ahlak izlerine rastlanır.¹³¹

Şeyh Hamdullah'ın tasavvufa olan alakasını gösteren en önemli kayıtlardan biri, bizatihi kendisinin yazmış olduğu Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki Halvetiyye Silsilenamesi bunun en bariz delilidir.¹³²

¹²⁶ Melek Celal, **Şeyh Hamdullah**, İstanbul: Kenan Matbaası, 1948, s.6.

¹²⁷ Müstakimzâde, s.185.

¹²⁸ Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s.30.

¹²⁹ "Sühreverdiyye tarikatının Zeynüddin el-Hâfi'ye (ö. 838/1435) nisbet edilen bir kolu. Halvetiyye kaynaklarından Lemezât'ta Zeyniyye silsilesinin Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî'de Halvetiyye silsilesiyle birleştiği belirtilmiş, muhtemelen bu sebeple bazı Zeyniyye şeyhleri kaynakların bir kısmında Halvetiyye ricâli olarak kaydedilmiştir." bk. Reşat Öngören, "Zeyniyye", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.44, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, s.367.

¹³⁰ Müstakimzade, s.186.

¹³¹ Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s.30-31.

¹³² Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s. 31.

Şeyh Hamdullah'ın gençlik döneminde Şehzâde Bayezid-i Veli Amasya'ya vali olarak atanmıştır. Bayezid-i Veli'nin tasavvuf ocaklarına olan alakası münasebetiyle muhtemeldir ki Şeyh Hamdullah'ın babası Mustafa Dede'nin tasavvuf meclislerine iştirak eden II. Bayezid ile o esnada tanışmıştır. Şehzade Bayezid ile dostluğunun temelleri bu sohbet meclislerinde atılmış ve ilerlemiştir. Musiki bilgisi ile Arap ve Fars edebiyatına vukûfiyeti fevkalade olan Şehzade Bayezid, Hamdullah Efendi'yi hüsn-i hat hocası tayin etti. Bir müddet meşkten sonra Şehzade Bayezid'in Şeyh Hamdullah Efendi'den icazet aldığı bilinmektedir. Amasya'daki sanatsal çalışmaları esnasında ismi duyulup bilinen Şeyh Hamdullah Efendi'nin Fatih Sultan Mehmed Han'ın özel kütüphanesi için istinsah ettiği kitapların mevcudiyeti bilinen bir hakikattir. Bu hal onun hat sahasındaki velûd eserler verdiği hatta birkaç padişahın devrinde bilinen bir sanatkâr olduğunun delilidir.

Fatih'in özel kütüphanesi için hususi olarak Şeyh Hamdullah Efendi tarafından istinsah olunan iki adet eser mevcuttur. Bu zikredilen eserlerden birisi halihazırda Topkapı Sarayı Müzesi III. Sultan Ahmed Kütüphanesi bölümünde 1996 numarada "Kitabü'l-Huneyn bin İsbakfi'l-Mesayil-i Ecvibetibafi't-Tıb" ismiyle kayıtlı olarak korunmaktadır. İkinci eser ise Ayasofya Camii Kütüphanesi'nde "Kitabu Mesalibü'l-Ebdan ve'l-Enfüsfî't-Tıb" ismiyle 3740 numaralı olarak kayıtlı eserdir. Her iki eser de Fatih Hazretlerinin özel kütüphanesi için tezhip edilmiş ve temellük kitabeleri konmuştur.¹³³

Şeyh Hamdullah ile sık aralıklarla görüşen II. Bayezid'in Şeyh'in hüsn-i hat çalışmalarını desteklediği, ona değişik evrad-ı şerifler, zikir risaleleri ve kıt'alar yazdırdığı hususunda Melek Celal'in ifadesi şöyledir:

*"İkinci Bayezid'in şehzadeligi sırasında Amasya'da Mirimirân (Vali) bulunması Şeyh Hamdullah'ın hayatında yeni ve mühim bir devrenin açılmasına sebep oldu. Hamdullah Amasya Valisi Şehzade Bayezid'e arzı muhabbet ve izharı ubudiyet edip evrad ve ezkâr ve bazı gûnagûn kıt'alar irsal ediyordu."*¹³⁴

¹³³ A. Süheyl Ünver, "Hattat Şeyh Hamdullah Ve Fatih İçin İstinsah Ettiği İki Mühim Tıbbî Eser", **İstanbul Risaleleri**, C.4, İstanbul: İBB Yayınları, İstanbul, 1995, s.59-60.

¹³⁴ Celal, s.7. bk. Demir, s.58.

Şeyh Hamdullah ile Şehzâde Bayezid'in yakın alakaları neticesinde ikisinin de ileride ruh dünyalarına yansiyacak güzellikler açısından, şahsiyetlerinin oluşmasında aralarındaki bu muhabbetin etkisi büyüktür. Şehzâde Bayezid'in Şeyh Hamdullah'a "Biraderim" diye hitap ettiği, nezaketen hokkasını tuttuğu, meşk esnasında sırtına yastık koyduğu, hatta Şeyh'in annesine selam göndererek duasını talep ettiği, saygı ve sevgisini ifade ettiği, bununla birlikte zaman zaman beraber ava çıktıkları da kaynaklarda geçmektedir.¹³⁵

1481 yılında II. Bayezid Han tahta geçince şehzadeligi sırasında rahle-i tedrisinden geçtiği; yazı meşk ettiği hocası Şeyh Hamdullah Efendi'ye olan saygısı ve verdiği değerın semeresi olarak Şeyh Hamdullah Efendi'yi de İstanbul'a davet etmiştir. Yeni tahtın sahibi Sultan Bayezid'in davetine binaen İstanbul'a gelen Şeyh Hamdullah Efendi, Amasyalı Cemâleddin ve Amasyalı Abdullah'ın ikametinde bir müddet misafir olur. Şeyh Hamdullah'ın İstanbul'a geldiğinden Padişahın haberdar olması ise şu suretle gelişir: Sarayda kapıcı olarak görev yapanlardan biri Şeyh Hamdullah'a bir rika' hat yazdırır ve bunu huzura arz eder. Bu yazıyı görünce tanıyan Sultan Bayezid, onun İstanbul'a gelmiş olduğunu anlar ve mutlu olur. Böylece Şeyh Hamdullah'ı saraya davet ederek hem kâtip hem de muallim olarak görevlendirir. Aslında bu sunulan imkân ile Padişahın yakınında bir yerde istihdam edilmiş olması; Sultan Bayezid'in ona karşı duyduğu sevginin ve güvenin göstergesidir. Bu suretle Bayezid Han, Şeyh ile yine baş başa vakit geçirme ve yazı sanatı ile uğraşabilme fırsatını da yakalamıştır. Yazı sanatına fevkalade ilgi gösteren İkinci Bayezid Han çok sık aralıklarla Şeyh'in yanına uğradığı hatta yazı yazdığı vakitlerde Şeyh'in divitini tutarak mütevazı bir şekilde ona hürmet gösterdiği bilinmektedir. Yazı sanatı hususunda Şeyh Hamdullah ile uzun uzun görüşmeler yaptığı malumdur.¹³⁶

Sultan II. Bayezid'in daveti üzerine İstanbul'a ailesiyle birlikte giden Hamdullah Efendi sarayda görevlendirilmiştir. Mushaf-ı şerif yazması için Harem Dairesinde ve Edirne Sarayı'nda yer tahsisinde bulunulmuştur. Çok güzel eserler meydana koyan Şeyh Hamdullah Efendi, İstanbul'daki bu vakitte yazdığı eserlerin ketebe bölümünde

¹³⁵ Şerafettin Turan, "Bayezid II.", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, s.234-238

¹³⁶ Celal, s.7-8; Demir, s.59.

“kâtibü’s-Sultan Bayezid Han” unvanını kullanmaya başlamıştır. Yalnız kendisini değil, Şeyh Hamdullah Efendi’yi öğrencileriyle birlikte davet ettiği hesaba katılırsa ona olan ihtimamı daha bariz ortaya çıkmaktadır. Şeyh Hamdullah Efendi’ye sarayın harem bölümünde hususi oda tahsis etmiş, timar vermiş ve mushaf-ı şerifler ve kıt‘alar yazdırarak Osmanlı hat sanatının teşekkülüne her türlü imkânları sunmuştur. Şeyh Hamdullah Efendi’de fevkalade bir gayret göstermiş, bu imkân ve hat sanatına itibarın neticesi olarak Osmanlı hat üslûbunu arzu ettiği noktaya taşımış, yazıya kemal elbisesi giydirmiş, Osmanlı hat mektebini sağlam bir temele oturtmuştur. Hat sanatına getirdiği üslûp ve yeni çizgi bütün İslâm âlemi tarafından hüsn-i kabul görmüş, hattatlar içerisinde kıbletü’l-küttâb olarak anılmasına vesile olmuştur. Şeyh Hamdullah Efendi’nin sülûs ve nesih yazısına kazandırmış olduğu yüksek seviye, Yâkût el-Mus’ta’simî’nin ardından çok önemli bir gelişme düzeyi olarak görülmüştür.¹³⁷

II. Bayezid dönemindeki mali kayıtların olduğu defterlerde saray mensuplarına âlimlere, sanatkârlara; özellikle hattat, nakkaş, müzehhip ve mücellitlere in’am ve ihsan kayıtlarında Şeyh Hamdullah’ın diğer sanat erbabından en yüksek derecede in’ama müstahak görüldüğü kayıtlarda geçmektedir. Bununla alakalı Hilal Kazan şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Şeyh Hamdullah’ın saraydaki vazifesine ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Topkapı Sarayı arşivinde bulunan tarihsiz bir maaş defteri kayıtlarına göre günde 25, ayda 737, yılda 8844 akçe almakta idi. Son zamanlarında ise aylığı 1000 akçeye kadar yükselmiştir. II. Bayezid’in saltanatının son 8 yılına ait çeşitli konularda mali kayıtların tutulduğu bir İn’amat Defteri bulunmaktadır. Bu defterdeki kayıtlardan bu süre zarfında Sultanın nakdî 50.000 akçe in’amına nail olmuştur. Ayrıca 4 adet samur kürklü, 5 adet kürksüz kaftan/cübbe de kendisine takdim edilmiştir. Defterde sadece 2 adet Mushaf için in’am kaydı bulunmakla beraber diğer in’amların da bir dua kitabı karşılığında kendisine verildiği tahmin edilmektedir.”¹³⁸

Bu kayıtlar, II. Bayezid’in kültür ve sanat eserlerine göstermiş olduğu yüksek itibarın kanıtı olmakla birlikte, ilim ve sanat ehline verilen teşvik ve desteğin ne derece ileri seviyede olduğunun delilidir.

¹³⁷ Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s. 36.

¹³⁸ Hilal Kazan, “Şeyh Hamdullah ve Neslinin İstinsah Ettiği Mushafı (XVI. Asırda Arşiv Belgeleri Çerçevesinde)” **Osmanlı’dan Günümüze Kur’an ve Hüsn-i Hat Sempozyum Bildiri Metinleri**, Amasya 01-03 Kasım 2013, Ankara: DİB Yayınları, 2017, s.252.

Sultan II. Bayezid hat konusundaki bu katkılarına ilave olarak Şeyh Hamdullah Efendi'ye Üsküdar Sarıgâzi mevkiinde timar tahsis etmiş, maddi imkânları emrine amade kılmıştır. Şeyh Hamdullah Efendi'yi istemeyip ona haset edenler ona tanınan imkânları kıskanarak “Yazıyı Şeyh değil, Sultan Bayezid yazdı.” şâyiasında bulunmuşlardır.¹³⁹

Yazı sanatının güzelliğine kapılıp ilgisini hiç eksik etmeyen II. Bayezid Han, Şeyh Hamdullah'ın yanına sıkça uğrar, tevazu gösterip Şeyh'in divitini elinde tutarak ona saygılı davranır. Yazı sanatının serüveni ve gelişimi konusunda istişareler yapar. Bir sohbet esnasında Bayezid Han Yâkût el-Musta‘сімî'den bahseder. Şeyh Hamdullah'ın pek alakadar olmadığını ve Yâkût'un yazılarından yeterince haberi olmadığını kanaatiyle hazine dairesinden çıkardığı 7 adet siyah meşki Şeyh'e verir. “Bir sanat erbabı çıkıp bu tarzı geliştirerek daha güzel bir üsluba kavuştursa, yeni bir tarz oluştursa çok iyi olurdu” der. Şeyh Hamdullah Yâkût'un yazılarını iyice inceler, üzerinde kafa yorar, tetkikatta bulunur. Bundan sonra kendine mahsus yazı ile yeni bir çığır açar, yazıyı daha da güzelleştirir estetik boyuta taşır.¹⁴⁰

Şeyh Hamdullah kendinden evvel yaşamış hattatların ve özellikle Yâkût'un eserlerini uzun uzun inceledikten sonra, onların yakalayamadığı yazı estetiğini, klasik nispetleri, harflerin duruşu ve satır ahengini önce kendi zihin dünyasında şekillendirir. Ancak zihinde şekillenen güzel yazı biçiminin kâğıda aktarılması o kadar kolay olmaz. Günlerce bu yeni tarzın oluşumu ve karakter kazanması için didinir durur. Sıkıntılarla zorlandığı vaktin encamında Hz. Hızır ortaya çıkıp Şeyh'in elinden tutmak suretiyle bizzat her harfin nasıl yazılması gerektiği konusunda ona öğretmenlik yapar. Eli Şeyh'in elinin üzerinde harfleri tek tek yazdırır. İlahi bur lütfu olarak Allah'ın yardımı ve Hızır'ı kendine muallim olarak göndermesi sonucunda hayalinde oluşturup zihnine çizdiği yazı tarzını meydana çıkarır.¹⁴¹ Kendinden sonraki hattatlar tarafından güzellik ve incelik bakımından tercih edilen bu yeni tarzdaki Şeyh Hamdullah hattına herkes hayranlık duyar.

¹³⁹ Ayverdi, *Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı*, s.29.

¹⁴⁰ Celal, s.9

¹⁴¹ Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s.37

Yazı sanatında kendisinden evvel üstadların kaleminden çıkan ve vücut bulan muhakkak, reyhânî, tevkî‘ ve rika‘ yazılarına ilaveten sülüs ve nesih yazılarını da dâhil ederek “aklâm-ı sitte”nin oluşumunu sağlamıştır. Hat sanatında Yâkûp devrinin üzerine çıktığı hatta o devri kapattığı, yeni bir devir açtığına dair bir beyit şöyledir:

“Şeyh oğlu Hamdi hattı tâ kim zuhûr buldu

Âlemde bu muhakkak, nesholdu hatt-ı Yâkût”¹⁴²

Aklâm-ı sittenin bütün çeşitleri Şeyh Hamdullah’ın eliyle yeni bir üslûp kazanmıştır. Bu üslûbun başlıca takipçilerine “Şeyh-i sâni/İkinci Şeyh” denmesi Şeyh Hamdullah’ın yazı tavrının o dönemdeki yazı tavrına fevkalade etki göstermesinden dolayıdır. Şeyh Hamdullah döneminde “nesh” ve “muhakkak” kelimelerinin yukarıdaki beyitte cinaslı bir şekilde kullanılmış olması, o zamana kadar Mushaf yazımında kullanılan muhakkak hattının yerine nesih hattının Şeyh Hamdullah üslûbu ile tercih edilmesini veciz bir şekilde işaret etmektedir.¹⁴³

Sultan Bâyezid ilim meclislerinde Şeyh Hamdullah Efendi’ye ayrı bir itibar vermiştir. Şeyh’in yazmış olduğu bir Kur’an-ı Kerîm’i methederek, Mushaf yazımında en üst seviyede olduğuna işareten: “Kur’ân-ı Kerîm kitabetini içimizde Hamdullah Efendi kadar ihya etmiş bir ferd yoktur.” demiştir. Bu konu şöyle nakledilmektedir: Sultan Bayezid ile Şeyh Hamdullah arasındaki eski dostluğa binaen oluşan samimiyet, devrin alimleri tarafından pek hoş karşılanmaz. Alimlerin bu serzenişlerini hisseden Bayezid Han, dönemin bütün önemli ve yetkin ilim adamlarını bir meclise davet ederek toplantı tertip eder. Bir müddet sonra Şeyh Hamdullah hattıyla yazılmış Kur’an-ı Kerîm’i getirip o toplantıda hazır bulunan her birinin görmesi için nazar-ı dikkatlerine sunulmasını sağlar. Hayranlıklarından konuşma takati gösteremeyen alimlere hitaben Bayezid: “Böyle hürmete layık bir hat eserini yazan hattat, bu mutluluğu yaşayan ve yaşatan kalem ehli şimdiye kadar gelmemiştir. Böyle bir mutluluk hissine kimse sahip olamamıştır.” diyerek hat sanatının kutbunun, feyizli yazı üstadının kendi devrinde ortaya çıkmasından duyduğu sevinci ifade eder. Sonra da yine o mecliste bulunan alimlerin telif ve şerh yoluyla yazmış

¹⁴²Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s.54; “Nesh oldu” ifadesini Ayverdi “fesholdu” olarak vermektedir. Kanaatimizce doğru ifade “nesh oldu” şeklindedir. bk. Ayverdi, *Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı*, s. 29.

¹⁴³ Derman, “Hat San’atımızın Yüzakı: Amasyalı Şeyh Hamdullah”, s. 37.

oldukları eserleri bir rahlenin üzerine dikkatli bir şekilde dizer. Şeyh Hamdullah hattıyla yazılan Kur'an-ı Kerîm'i eline alarak alimlere hitaben: "Bu kitabı bu mevcut kitapların altına mı yoksa üstüne mi koymak caiz olur?" diye sorar. Alimler: "Yüce kitabımız Kur'an'ın üzerine başka kitabın veya başka bir şeyin konulması caiz olmaz" diye cevap verirler. Bayezid Han, latife yollu sunduğu delille alimleri konuşamaz hale getirerek: "Bu zâtın hürmete layık olduğu kesindir. Kur'an-ı Kerim'in yazımını bu denli güzel yapan ve yazı sanatını ihya eden başka bu hürmete layık bir kimse yoktur. Peki o zaman sizin yanınızda nereye oturtmak, meclisin neresinde yer vermek lazım gelir" der. Böyle bir uygulama ile marifeti ve hüneri iyi olan bir üstada ne kadar yüce bir değer verdiğini ifade eden Sultan, ilim ehlinin gönlünü de incitmeden Şeyh Hamdullah'ı gönül tacı yaptığını belirterek bir gerçeğin ortaya çıkmasını sağlar.¹⁴⁴

Yaşının ileri olmasına rağmen en tecrübeli ve verimli vakitlerini İstanbul'da geçirmiş, İstanbul'da otuz yıl kadar durmaksızın yazı yazmış ve elbette en güzide eserlerini bu yıllarında ortaya koymuştur.

Amasya'da yaşadığı yıllarda iken kemankeşlik (okçuluk) ile de meşgul olan Şeyh Hamdullah Efendi, İstanbul'da ikamet etmeye başladıktan sonra, fethin bir nişânesi olan kurulan "Ok Meydanı"nda ok idmanlarını sürdürmüştür. Onun bu merak ve kabiliyetini iyi bilen Sultan II. Bâyezid, meydanın vakıf akarlarını genişletmek suretiyle Şeyh Hamdullah Efendi'yi "Okçular Tekkesi"ne şeyh olarak tayin eylemiştir. Tabii olarak Hamdullah Efendi'nin isminin başında zikredilen "Şeyh" unvanının esas sırrı burada ortaya çıkmış, -tarikât mensubu olmakla beraber- tarikât şeyhliğinden öte; "Okçular Tekkesi Şeyhi" olması hasebiyle verilmiş bir unvandır. H. 911 (M. 1505) yılında namına Ok Meydanı'nda bir menzîl taşı dikilmiştir. O taş üzerindeki yazıda "Reisü'l-Hattatîn, Şeyhu'r-Râmîyân" (Hattatların Reisi, Okçuların Şeyhi) olarak tanıtıldığı bilinmektedir.¹⁴⁵ Şeyh Hamdullah'ın okçuluk merakı hususunda: "Yazı yazmakta ferace-i tam giydim. Ok atmakta ancak eteğine yapışabildim." dediği kaynaklarda geçmektedir.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s. 97.

¹⁴⁵ Fatih Özkafa, "Okçuluk ve Hat Sanatı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt.7, Sayı.3, 2018, s.1654-1655.

¹⁴⁶ Ünver, "Hattat Şeyh Hamdullah Ve Fatih İçin İstisna Ettiği İki Mühim Tıbbî Eser", s. 66.

Şeyh Hamdullah'ın başka maharetleri ise, Üsküdar'dan Sarayburnu'na yüzecek kadar iyi bir yüzücü olması ile II. Bayezid Han'a bir kaftan dikecek düzeyde terzilik hünerine sahip olduğudur.¹⁴⁷

Şehzade Selim'in II. Bayezid'i tahttan indirerek M. 1512'de padişah olmasından sonra, Sultan II. Bayezid'e kavi bir muhabbetle bağlı olan Şeyh Hamdullah, bu olaydan dolayı Sarıkadı'da (Sarıgazi) inziva hayatına çekilmek suretiyle Yavuz Sultan Selim'in ölümüne kadar (M. 1520) Payitaht'a inmemiştir.¹⁴⁸

Yavuz Sultan Selim'in saltanatındaki hayatında talebe yetiştiren ve dergâh hizmetlerini devam ettiren Hamdullah Efendi, Kanuni Sultan Süleyman'ın bir mushaf yazması talebini yaşlandığı gerekçesiyle geri çevirmek durumunda kalmıştır. Hatta bu vazife için Muhyiddin-i Amasî'yi tavsiye etmiştir. Yine de Kanuni, bir samur kürk hediye ederek; yaşlı sanatkârın duasını almıştır. Nakledilen bu olaydan kısa bir müddet sonra M. 1520 yılında Şeyh Hamdullah Efendi vefat etmiştir.¹⁴⁹ Müstakimzâde'nin şu beyti vefatına tarih olarak düşülmüştür:

“Şeyh Hamdullah olup küttâba kible pîr-i hat

Rihletinde dil dedi târihini dayf-i ilâh” (926/1520)¹⁵⁰

Şeyh Hamdullah'ın vefat tarihi ile ilgili olarak Melek Celal şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Şeyh'in ölüm tarihi ve yaşı hakkında kaynaklar birbirini tutmamaktadır. Menakıb-ı Hünerveran, Mısır Fatihî Sultan Selim Han zamanında vefat ettiğini yazar. Şemseddin Sami merhum, Kamusulâlâm'da bu tarihi 920 olarak gösterir. Gülzarı Savab Şeyh'in 110 yıl yaşadığını kaydeder. Tuhfetü'l-Hattatin 926'da vefat ettiğini bildirir. Şeyh'in Kanuni devrine yetişmiş bulunduğu kabul edilirse Kanuni'nin 926 Şevval'inde tahta geçtiğine göre Tuhfetü'l-Hattatin'in malumatına doğru nazarı ile bakmak ve Gülzarı Savab'ın kaydettiği 110 yıllık ömrü mübalağalı saymak lazım gelir.”¹⁵¹

¹⁴⁷ Ayverdi, *Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı*, s.30.

¹⁴⁸ M. Uğur Derman, “Hat Dehâlarımızdan Şeyh Hamdullah”, **Ömrümün Bereketi 1**, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2017, s.86.

¹⁴⁹ Celal, s.14; Derman, “Hat Dehâlarımızdan Şeyh Hamdullah”, s.87; Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s.51, Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s.38.

¹⁵⁰ Müstakimzade, s.186.

¹⁵¹ Celal, s.14.

Şeyh Hamdullah Efendi'nin cenaze namazı Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi'nin imametinde Ayasofya Camii'nde kılınmıştır. Kendi vasiyeti üzerine Karacaahmet Kabristanı'nda Ali b. Yahyâ es-Sûffî'nin yakınındaki bir yere defnedilmiştir.¹⁵²

Büyük hat sanatkârı Şeyh Hamdullah Efendi alçak gönüllü ve tevazu sahibi olmasından dolayı kendi kabir taşına isminin yazılmasını istememiş, taşın isimsiz olarak kalmasını vasiyet etmiştir. Takipçilerinden Hâfız Osman, en azından üstadın ruhuna bir Fâtîha okunması maksadıyla kabir taşına isminin yazılması hususunda girişimlerde bulunmuşsa da vasiyetine aykırı davranmamak için Hüdâî dervişi Şaban Dede'den istihare yoluyla bir işaret talep etmiştir. Şaban Dede'nin rüyada Şeyh Hamdullah'ın kabir taşında isminin koyu yeşil renkli bir hatla yazılmış olduğunu görmesiyle Hâfız Osman bunu manevî bir işaret kabul edip yazmaktan vazgeçmiştir. Sonradan Hattat Şahin Ağa, kendince bir cesaret gösterip kabir taşına Şeyh'in ismini yazmıştır. Rivayet edildiğine göre, Şahin Ağa olayın üstünden bir hafta geçmeden vefat etmiştir. Şâhin Ağa (ö. 1113/1701) tarafından hazırlanan mezar taşının kitabesinde şu ibareler yazmaktadır: "Reîsülhattâtîn Hamdullah el-ma'ruf bi'bni'ş-şeyh rahmetullahi aleyh." Hâlihazırda mezar taşında görülen, hakkedilmiş olan H. 927 tarihinin eski fotoğraflarda olmadığı yaklaşık son 100 yıl içerisinde yazıldığı tespit edilmiştir. Kabr-i şerifinin bulunduğu alan Şeyh Sofası adıyla anılmakta olup, meşhur hattatların birçoğunun Şeyh Hamdullah Efendi'nin mezarı yakınlarına defnedildiği bilinmektedir.¹⁵³

Hat sanatında yeni meşke başlayacak talebelerin yazı için temin ettikleri kamyş kalemlerle evvela Şeyh Hamdullah Efendi'nin Karacaahmet Kabristanı'ndaki mezarını ziyaret ettikleri bilinmektedir. Yazıda ilerlemek isteyenler, bu ilk ziyaretlerinde Şeyh'e bir Fatihâ okuduktan sonra, kamyş kalemlerini mezarın toprağında bir süre bekllettikten sonra alırlar ve yazı meşk ederken ilk satırın bu kalemle yazılmasının feyiz ve başarı getireceğine inanırlar. Bu geleneğin günümüzde de devam ettiği bilinmektedir.¹⁵⁴

II. Bayezid, Yavuz ve Kanuni dönemlerinde hayatının en güzel günlerini geçiren Şeyh Hamdullah, padişahların övgü ve iltifatlarına mazhar olmuşsa da asla kibir ve gurura kapılmamıştır. Eserlerinin altına imzasını atarken "Türlü belâya müptelâ Hamdullah"

¹⁵² Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s.38.

¹⁵³ Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s.39.

¹⁵⁴ Alparlan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s.52.

veya “Kendi küçük, günahı büyük Hamdullah” ibareleriyle örnek bir tevazu sergilemiştir.¹⁵⁵

Türk hat sanatının en büyük ustası kabul edilen Şeyh Hamdullah, Yâkût Mustâ’sımî’nin yazı üslûbuna yeni bir düzen vererek harflere ayrı bir estetik ve güzellik kazandırmak suretiyle beş asırdır hat sanatında önderliğini sürdürmektedir. Eskilerin deyimi ile tereddütsüz “Hattatların Kiblesi” sayılmış, geçen asırlarda yaşamış birçok hattat yazılarını onun tarzına benzetmeye çalışmışlardır. Hatta Şeyh Hamdullah’ın yazı üslûbuna benzetebilmeleri oranında sanat bakımından önemli ve güçlü kabul edilmişlerdir. Hat sanatımızın bugünkü konuma gelmesinde, Türk hat üslûbunun oluşmasında Şeyh Hamdullah’ın önemi inkâr edilemeyecek derecede büyüktür. Onun eserleri müzelerin ve koleksiyonların en önemli parçalarını teşkil etmektedir. Cismi toprağa düşmüştür ama ismiyle hayattadır.

4.3. Ekolü

Ekol kelimesi, Fransızcadaki “école” yani “okul, sanat veya düşünce akımı” kelimesinden gelmektedir. Bizim geleneksel lisanımızda “mektep” kelimesi aynı anlam için kullanılmaktadır. Bir sanat dalında aynı esas kurallara uygun hareket eden, aynı prensipleri savunan ve aynı tarzda eser üreten sanatkâr grubuna denilmektedir.

Mektep, sanatkârın adıyla vücut bulduğu gibi onun dünyaya geldiği veya yetişmiş olduğu diyara göre de isim alabilmektedir.¹⁵⁶ İsimlere göre “Mimar Sinan mektebi”, “Ressam Behzat mektebi”, “Şeyh Hamdullah mektebi” gibi örnekler mevcuttur. Şehirlere göre ise “Bursa üslûbu”, “Bağdat mektebi ve “Amasya mektebi” gibi adlandırmalar olmuştur.¹⁵⁷

Bir sanat ekolüne bağlı olan sanat ehli direkt olarak üstadından istifade ettiği gibi, onun eserlerinden, ortaya koymuş olduğu kurallardan da istifade etmek suretiyle yetişir. Böylece bağlandığı ekole kendine has artistik sanat çizgileri katarak o ekolün

¹⁵⁵ Ünver, “Hattat Şeyh Hamdullah Ve Fatih İçin İstinsah Ettiği İki Mühim Tıbbî Eser”, s.69-70.

¹⁵⁶ Yazır, s.30.

¹⁵⁷ Celal Esad Arseven, **Sanat Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul: MEB Yayınları, 1966, s. 1297

yüzyıllarca devam etmesini sağlar.¹⁵⁸

Medeniyetimizin en önemli unsurlarından olan hüsn-i hat sanatı, değişik milletlerin geleneksel sanat zevkleri ve klasik formlarından beslenerek yazı türlerine ve doğdukları, geliştikleri muhitlerine göre hat ekolü olarak isimler almıştır. Bu ekoller, her çağda yeni esaslarla ve ahenkle ilerleme sağlamıştır. Şeyh Hamdullah ekolü de asırlar boyunca tesirini hissettirerek hayatiyetini devam ettirmiştir. Hat sanatımız Şeyh Hamdullah'ın klasik çizgileri ve onu takip edenlerin harflerin tenasübüne, duruş ve terkibine kattıkları güzellikler ve kazandırdıkları tarzlarla günümüze kadar İslâm dünyasında en önemli hat ekollerinden biri olarak devam edegelmiştir. Şeyh Hamdullah'ın gerek sülüs gerekse nesih yazılarında ortaya koymuş olduğu estetik prensipler, birçok sanat ehlinin onun etrafında toplanmış olması, bu usulün kendisinden sonraki devirlerde yaşayan hat sanatkârları tarafından da benimsenmiştir. Şeyh'in eserleri insan gönlüne bedî bir zevk verirken dinî duyguların adeta zirveye çıkması olarak mühim bir vasfa sahip bir ekolün ürünüdür. Şeyh Hamdullah mektebi, aklâm-ı sittenin her çeşidinde kemâl çağı olarak kendini göstermiştir. Mushâf-ı Şerifler, cüzler, murakka'lar, kıt'a ve kitaplar hüsn-i hat sanatının en müstesna örnekleri olarak yeni bir üslûpla hayat bulmuştur. Şeyh Hamdullah murakka'ları altı çeşit yazıdaki gelişmenin ne seviyede sağlandığını görmek bakımından en güzel numunelerdir.

Şeyh Hamdullah'ın yaşantısında Amasya safhası ve İstanbul safhası iki ayrı merhale olarak değerlendirilebilir. Hamdullah'ın hocası Hayreddin Maraşî, Abdullah Sayrafi'nin talebesidir. Abdullah Sayrafi ise Yâkût'un talebesi Haydar Künde-nüvis'in öğrencisidir. Dolayısıyla Amasya yıllarındaki Yâkût üslûbunu benimsemesi, hocası Hayreddin Maraşî'nin tesirindedir. Amasya yıllarında Yâkût ve Abdullah Sayrafi'nin yazılarını inceleyerek eksik hususiyetlerini tespit etmiş, yazıya matematik ve geometrik ölçüler getirmiş, yazıdaki sertliği letafete kavuşturmuş ve geliştirdiği üslûpla onları aşmıştır.¹⁵⁹ Bununla birlikte Şeyh Hamdullah, sülüs hatta Yâkût'un olgunluk derecesine getirdiği harflerin anatomisine fazla bir yenilik kazandırmamış fakat, harflerin duruşlarındaki güzelliği yakalamaya çalışmış ve bunları klasik bir üslûba büründürmüştür. Yâkût

¹⁵⁸ Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s.40.

¹⁵⁹ Alparlan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s.53-54.

hattındaki cansızlık ve ağırlık gitmiş, yerine canlı ve latif Şeyh yazısı gelmiştir.¹⁶⁰ Şeyh Hamdullah, Yâkût hattında kelimeler ve satırlar arasında olmayan birliği temin etmiş, kelimelerin dağınık görünümünü toparlamıştır.¹⁶¹ Amasya’da geçirdiği ilk gençlik yıllarında Yâkût ekolünün etkileri hâkimken kendi üslûbunun ortaya çıkması İstanbul’daki sanat hayatında olmuştur.

Şeyh Hamdullah üslûbundaki en önemli özelliklerden biri de eserlerinde yazı içerisinde tezyinatı kabul etmemesidir. Şeyh’ten önceki devirlerde sülûs ve kûfî hatlarda rûmî dalların kullanıldığı görülürken Şeyh’in hatlarında bu uygulamaya pek rastlanmaz.¹⁶² İstisnai olarak, incelediğimiz murakka‘lar içerisinde A 6489 demirbaş numaralı murakka‘nın birinci kıt‘asında böyle bir örneğe rastlanmıştır. Şeyh Hamdullah eserlerinde siyah mürekkep kullanmıştır.¹⁶³ Bununla birlikte eserlerinde mühmel harfler ve harekeler için altın kullandığı da olmuştur.

Olgunluk dönemine ait olan Mushaf-ı Şerif hattı Şeyh ekolünün belirgin özelliklerini yansıtmaktadır. Kur’an yazımında Şeyh Hamdullah ile nesih yazı büyük bir önem kazanmış, eskiden kullanılan reyhânî ve muhakkak yazı yerini nesihe bırakmıştır. Ayrıca Mushaf kitabetinde sayfa düzeni, satır araları, yazının ölçüsü, zarafet ve sadeliği daha sevimli hale gelmiştir. Şeyh ekolünde nesih yazısı insan ruhunda yazıya saygıyı gerektirecek derecede bir hayranlık hissi uyandırmıştır. Kolay okunuşu ve zarif duruşu Mushaf-ı Şerif yazısı olarak tercihine yol açmıştır. Kur’an-ı Kerîm yazımında en önemli amaçlardan biri kolayca ve hatasız bir şekilde okunmasını sağlamak olduğuna göre, Şeyh mektebi nesih yazı ile bu istenilen amaca en büyük hizmeti gerçekleştirmiştir. İslâm dünyasında Şeyh üslûbu ile (yani nesih hatla) Kur’an yazımı gelenek halini almıştır.¹⁶⁴

Şeyh Hamdullah’ın Türk hat üslûbunun zevkini bariz olarak ortaya çıkarmasından sonra, Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşayan Ahmet Karahisarî, Anadolu’da yetişmiş yedi hat üstadının arasında yer almıştır. “Yâkût-ı Rum” unvanını

¹⁶⁰ Ömer Mohammed Ali, “Sülûs Hattın Tarihsel Evrimi Anatomisi ve Estetik Yapısı”, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi SBE, 1999, s.15-16; İsmâil Hakkı Baltacıoğlu, **Türklerde Yazı San’atı**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1971, s.42-43.

¹⁶¹ Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s. 54.

¹⁶² Gündüz, s.41.

¹⁶³ Gündüz, s.38.

¹⁶⁴ Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s. 41.

alan Yâkût üslûbundaki aklâm-ı sitteyi yeniden yorumlamış, celi ve müsenna yazılarında Ali bin Yahyâ es-Sûfi'nin hatlarını örnek kabul ederek kompozisyon ve harf bünyelerinde estetik bir oran elde etmiştir. Böylece Karahisarî, kendi ekolünü meydana getirmiştir. Karahisarî üslûbu kısa bir dönem devam edebilmiş, Süleymaniye ve Edirne Selimiye Camii kitabeleri devrin önemli hattatlarından Hasan Çelebi tarafından Karahisarî üslûbu ile yazılmıştır. Hasan Çelebi, nesih ve sülüs hattında yeniden Şeyh Hamdullah üslûbuna dönmüş ve bu vadide güzel eserler vermiştir. Aklâm-ı sittede bir nesil devam eden Karahisarî üslûbunun yerini Şeyh Hamdullah üslûbu tekrar almıştır. Celf yazıda ise Mustafa Rakım'a kadar Karahisarî tesiri devam etmiştir.¹⁶⁵

Türk hat sanatında Şeyh Hamdullah ekolünün açmış olduğu çığırı takip eden, evladı Mustafa Dede, damadı Şükrullah Halife ve ekolün takipçilerinden; Üsküdarlı Hasan Çelebi, Erzurumlu Halid Efendi, Derviş Ali, Suyolcuza Mustafa Efendi, Hâfiz Osman, Yedikuleli Seyyid Abdullah, Eğrikapılı Mehmed Rasim gibi meşhur hattatların elinde yeni tarz ve şivelere bürünerek asırlarca devam etmiştir.¹⁶⁶

Bu konuyla ilgili olarak Şeyh Hamdullah üslûbunun takipçileri olarak onun sanat çizgisini devam ettiren yukarıda isimlerini zikrettiğimiz 10 büyük üstad, nazım olarak şöyle ifade edilmiştir:

“Şeyh Hamdullah ve Şükrullah damad-ı güzîn

Sâlisi oğlu Muhammed Üsküdari'dir Hasen

Erzurumî Hâlid oldu hamisi ehl-i hattın

Sadisi Derviş Alî sabî' Suyolcu pâk-ı fen

Hâfiz Osman'ın semân işrâb eder hem rütbesin

Seyyid Abdullah imam-ı zümre-i hatt-ı hasen

Hace Râsim zülcenâheyn idi kim ceffe'l-kalem

Şeş kalemde vâhid-i ke'l-elf idi kâmil beden

¹⁶⁵ Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s.41.

¹⁶⁶ Gündüz, s.35.

Böyledir bu silsile kim on adet tekmil eder

Cümlenin şâd ide ervahın Kerîm-i zü'l-minen''¹⁶⁷

4.4. Talebeleri

Şeyh Hamdullah'ın sanat çevresinden istifade eden şehzâdeler, devlet adamları, âlimler, tasavvuf ehli ve şairlerden hat sanatına ilgi duyan birçok isim olmuştur. Tezkirelerde 43 öğrencisinden bahsedilmekle birlikte, sadece bu sayıdan ibaret değildir. Bu konuda araştırma yapanların tespit edemediği ancak Şeyh'in sanat mecrasından beslenen birçok ismin olduğu tabiidir. Yukarıda zikredilen, farklı sahalarda faaliyet gösteren şahısların XV. ve XVI. yüzyılın kültürel ve sanatsal hayatını ihya eden önemli kimseler olduğu muhakkaktır. Bu zâtların içinde Şeyh Hamdullah'tan öğrenmiş olduğu hat üslûbunu geliştirerek isim yapmış sanatkârlar olmasına karşın kültürel zevk açısından Şeyh Hamdullah'ın sanat muhitinde bulunup sadece güzel yazı zevkini öğrenenler de vardır. Şeyh Hamdullah'ın öğrencilerinin ismi zikredilirken evladı Mustafa Dede ve damadı Şükrullah Halife Şeyh Hamdullah ekolünün başat temsilcileri olarak zikredilir. Öncelikle 43 öğrencisinin isimlerini verdikten sonra, öne çıkan 13 öğrencisinin kısa özgeçmişlerini paylaşacağız.

1. Sultan Bayezid-i Veli (ö. 1512)
2. Sultan Korkud (ö. 1513)
3. Mustafa Dede (ö. 1538)
4. Şükrullah Halife (ö. ?)
5. Şeyh Abdulgaffar b. Şeyh Muhammed Şah b. Şeyh Ahmed (ö. 1527-28)
6. Şeyh Abdülfettâh b. Ahmed b. Adil Paşa (ö. 1517)
7. Şeyh Abdurrahim b. Alâeddîn b. Ali Müeyyed (ö. 1537-38)
8. Abdürrahman Hâtimî Çelebi b. Alâeddîn b. Ali b. Müeyyed (ö. 1516)

¹⁶⁷ Müstakimzâde, s.628-629.

9. Ahdî
10. Ahmed b. Hoca Yahya (ö. 1504)
11. Ali b. Mustafa
12. Ali Alâüddîn (ö. 1526-27)
13. Ali el-Kârî (ö. 1605)
14. Baba Rızâî (1579)
15. Behram b. Abdullah
16. Tâcîzâde Câfer Çelebi (ö. 1515)
17. Celâleddîn Mehmed Efendi (ö. 1528-29)
18. Şeyh Cemâleddîn İshak (ö. 1526-27)
19. Ebu'l-Fazl Mehmed Çelebi
20. Hamdullah Çelebi (ö. 1515)
21. Hayreddin Halil (ö. 1536)
22. Hüseyin Celâl Çelebi
23. Kasım (ö. 1562-63)
24. Hüsâmeddin Hüseyin Şah (ö. 1557'den sonra)
25. Kıvamüddîn Kasım b. Halil (ö. 1513)
26. Mahmud b. Ahmed
27. Mahmud Defterî (ö. 1546)
28. Seyyid Mehdî Şirazî (ö. 1551)

29. Mehmed b. Ramazan (ö. 1571)
30. Mehmed Handan
31. Mehmed b. Mehmed Hamdi b. Mehmed b. Hamza
32. Mehmed b. Sa'dî
33. Mehmed b. Mehmed b. Adil Paşa (ö. 1550)
34. Muhammed b. Alâeddîn
35. Mûsâ b. Mûsâ (ö. 1531-32)
36. Muslihuddîn Revânî (ö. 1523-24)
37. Mustafa b. Nasuh
38. Mustafa Koca Nişânî (ö. 1567)
39. Receb b. Mustafa (ö. 1551)
40. Refikî Ali Çelebi (ö. 1532-33)
41. Salih b. Celal (1565-66)
42. Seyyid b. Hacı Mahmud (1544-45)
43. Yusuf b. Hüsameddin b. İlyas (ö. 1578)

4.4.1. Sultan Bayezid-i Veli (ö. 1512)

1448 yılında Dimetoka'da dünyaya gelmiştir. Fâtih Sultan Mehmed'in büyük oğludur. Annesi Gülbahar Hatun'dur. Yedi yaşına geldiğinde Amasya mirivalığına (sancak beyliğine) gönderilmiştir. Hocaları ve mürebbileri vesilesiyle disiplinli bir eğitim almıştır. Amasya'daki şehzadeligi döneminde âlimlerin, tasavvuf ehlinin ve sanatkârların sohbet meclislerine iştirak etmiştir. Onları himaye ederek etrafında toplamıştır. Böylece ilim, kültür ve sanat açısından kendini yetiştirmiştir. Adlî mahlasıyla şiirler yazmış, diğer

sanat erbabına olduğu gibi şairlere de kol kanat germiştir. İlme çok meraklı olan Bayezid, hat sanatına olan kabiliyeti ile Şeyh Hamdullah'ın talebesi olmuştur.

Amasya'daki şehzadeligi döneminde şehrin ilim ve sanat merkezi olmasında büyük destek sağlamıştır. Şeyh Hamdullah'tan hüsn-i hat icazeti alan II. Bayezid, babasının vefatı üzerine tahta geçince hocasını da İstanbul'a davet etmiştir. Türk hat ekolünün yeni bir üslûp kazanmasında teşvikleri bilinmektedir. M. 1512 tarihinde doğduğu şehir Dimetoka'ya yaptığı yolculuk esnasında vefat etmiştir. Müstakimzâde Tuhfe-i Hattâtin eserinde vefatına "Geçti Sultan Bayezid Han Veli" mısrası ile H. 918 tarih düşmüştür.¹⁶⁸

4.4.2. Sultan Korkud (ö. 1513)

Doğum tarihi hakkında M. 1467 veya M. 1469 tarihleri zikredilen Sultan Korkud, Amasya'da dünyaya gelmiştir. Sultan II. Bayezid'in oğludur. Bir eserinde ismini "Ebülhayr Mehmed Korkud" olarak yazdığı bilinmektedir. Dedesi Fatih'in yanında Osmanlı sarayında eğitim ve öğrenim göyerek güzel bir şekilde yetişmiştir. Amasya ve Antalya'da vali olarak görev yapmıştır. O da babası Bayezid gibi ilim ehline ve sanatkârlara çok önem vermiş; fıkıh, kelam ve ahlakla ilgili eserlere şerhler yazmıştır. Tasavvuf, edebiyat ve musiki alanlarında fevkalade kabiliyete sahip olması hasebiyle sohbet meclisleri düzenlemiş ve hüsn-i hatta olan merakı neticesinde babasının dostu ve hat hocası Şeyh Hamdullah'tan aklâm-ı sitteyi meşk ederek icazet almış ve kudretli hattatlar arasına girmiştir. Sakıp Sabancı Müzesi Hat Koleksiyonu'nda nesihle yazdığı bir Kur'an-ı Kerim mevcuttur. Müstakimzâde Mushaf-ı Şerif kitabetine binaen, vefatı için "Server-i sahib Kur'an" ibaresi ile H. 918 tarihini düşürmüştür. M. 1513 yılında şehit olan Sultan Korkud, Bursa'da Sultan Orhan Türbesi'ne defnedilmiştir.¹⁶⁹

4.4.3. Mustafa Dede

Şeyh Hamdullah'ın oğlu Mustafa Dede, M. 1495 yılında Amasya'da dünyaya gelmiştir. Hamdullah Efendi ona babası Mustafa Dede'nin ismini koymuştur. Esâtize-i

¹⁶⁸ Müstakimzâde, s.140; Turan, s.234; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982, s.161-179; Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s.54.

¹⁶⁹ Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s.54-56; Feridun Emecen, "Korkut, Şehzade", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.26, Ankara: TDV Yayınları, 2002. s.205; Müstakimzâde, s.368.

Rûm/Anadolu'nun yedi büyük hat üstadından biridir. Babasının kurmuş olduğu hat ekolünü eniştesi Şükrullah Halife ile birlikte müteselsilen öğrenci yetiştirerek devam ettirmişlerdir. Oğullarından Derviş Mehmed ve Hamza da hattattır. Aklâm-ı sitteyi babası Şeyh Hamdullah'tan meşk etmiştir. Babasının vefatı üzerine, Abdullah Amasî'den hüsn-i hat derslerine devam ederek, hattını geliştirmiştir. Bir müddet Kahire'de bulunmuş o esnada babası Şeyh Hamdullah'ın murakka'larını inceleyerek sanatını güzelleştirmiştir. Kahire'den Hicaz'a geçerek orada hac farızasını ifa ettikten sonra İstanbul'a dönmüştür. Üsküdar'da öğrenci yetiştirmeye devam etmiştir. Bu sırada, rahatsızlığı sonucu tedavi maksatlı yanlış bir uygulama neticesinde vefat etmiştir. Müstakimzade'nin naklettiğine göre, şair Kandî "Gitti dedem cennete" ibaresiyle vefatına H. 945 tarihini düşürmüştür. Kabri Karacaahmet Mezarlığı'nda babasının yakınındadır. Zarif bir üslup sahibi olup hattının kuvveti babası Hamdullah'ın seviyesinde kabul edilir. Mushaf-ı Şerifler, En'âm-ı Şerifler, cüzler ve murakka'lar yazmıştır. Eserleri; İÜ Kütüphanesi'nde, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde, Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde, Konya Koyunoğlu Müzesi'nde bulunmaktadır. Önde gelen talebelerinin arasında Gubârî Abdurrahman, Ulvî, Pir Mehmed b. Şükrullah, Derviş Mehmed b. Mustafa, Mehmed Dal Çelebi, Ali b. Hüsam, Hamza b. Mustafa Dede zikredilmektedir.¹⁷⁰

4.4.4. Şükrullah Halife

Şeyh Sinanzâde lakabıyla anılmakta olup Şeyh Hamdullah'ın hat hocası Hayreddin Maraşî soyundan Şeyh Sinanüddin Yûsuf Efendi'nin oğludur. Amasya'da dünyaya gelmiştir. Amasya hat ekolünün önemli temsilcilerindendir. Hayatının büyük bir kısmını Şeyh Hamdullah'ın hizmetinde bulunmakla geçirmiş, aklâm-ı sitteyi ondan öğrenerek icazet almış hatta damadı olma şerefine nail olmuştur. Sultan Bayezid'in Şeyh Hamdullah'ı İstanbul'a davet etmesi üzerine o da kayınbabası ile İstanbul'a gelmiştir. Müstakimzâde, Tuhfe-i Hattâtin eserinde "zan" ibaresi ile H. 950'yi tarih düşerek M. 1543-44 yıllarında hayatta olduğunu beyan eder. Kabri Karacaahmet'te, Şeyh Sofası mevkindedir. Çok sayıda kıt'a, cüz ve Mushaf-ı Şerifler yazdığı bilinmekle birlikte bunlardan üç tanesi günümüze intikal edebilmiştir. Onun en önemli eserleri, yetiştirmiş

¹⁷⁰ Müstakimzâde, s.528; Muhittin Serin, "Mustafa Dede", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.31, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, s.293; Demir, s.68; Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s.56; Mustafa Aslan, "Amasyalı Hattatlar", **Turkish Studies**, C.2, Sayı.4, Sonbahar 2007, s.135; Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s.59-60.

olduğu talebeleri olarak bilinmektedir. Kendisinden sonra, oğlu Pir Muhammed de bu ekolün önemli hattatlarından sayılmıştır. Kayda değer talebelerinin isimleri şöyle zikredilebilir; Ahmed Fevrî, Fazlullah b. Sefer, Hasan Âfitâbî, Seyyid Abdurrahim, Abdulkerim Geysûdar, Seyyid Abdullah, Ali b. Salih, Mehmed Münşî, Mehmed b. Süleyman, Mehmed b. Abdullah, Mustafa b. Nefes, Şeyh Mustafa Beyânî, Seyyid Yusuf.¹⁷¹

4.4.5. Şeyh Abdulgaffar b. Şeyh Muhammed Şah b. Şeyh Ahmed

Aslen Mudurnulu olup babasının Şeyh Hamdullah Efendi ile aynı tarikata yani Zeyniyye'ye müntesip olması münasebeti ile Şeyh'ten aklâm-ı sitteyi temeşşuk etmiştir. Ayrıca talik hattı da yazmıştır. Medrese eğitiminden sonra, gördüğü bir rüya üzerine Edirne'deki Şeyh Ramazan Efendi'ye intisap etmiş, ondan hilafet vazifesi almış ve irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Müstakimzâde, Tuhfe-i Hattâtin eserinde vaaz ve zikir meclislerinde olmasına binaen, vefatına “Üstad-ı hikmet” ibaresi ile H. 934 (M. 1527-28) tarihini düşürmüştür. Manzum ve mensur eserlerinin olduğu nakledilmekle birlikte zamanının cömert ve ikram sahibi nadir zâtlarından olduğu belirtilmektedir.¹⁷²

4.4.6. Tâcîzâde Câfer Çelebi

Tâcî Beyzâde lakabıyla tanınan hattatımız aslen Amasyalı olup, babası II. Bayezid'in mali işler sorumlusu şair ve hattat olan Tâcî Bey'dir. Önce babasından sonra da Hocasâde Muslihiddin, Hatipzâde Muhyiddin, Kestelî Muslihiddin Mustafa Efendi gibi ilim erbabından tahsil görmüştür. Daha sonra kendisi de medreselerde ders okutmuş, Mahmud Paşa Medresesi müderrisliğine kadar yükselmiştir. Oradan da Divan-ı Hümayûn'a nişancı tayin edilmiştir. Sultan II. Bayezid devrinin son demlerinde nişancılıktan azledilerek emekli edilmiştir. Câfer Çelebi'nin ilim, tecrübe ve şahsiyetini yakinen bilen Yavuz Sultan Selim, tekrar onu nişancılığa getirmiştir. Zaman zaman istişare ederek fikirlerinden ve görüşlerinden istifade etmiştir. Fakat bu yakınlık Yavuz Sultan Selim çevresinde kıskançlık oluşturduğundan çeşitli iftiralara maruz kalmıştır. Amasya'daki yeniçeri ayaklanmasının baş müsebbibi sayılarak öldürülmüştür.

¹⁷¹ Müstakimzâde, s.226, Serin, Hattat *Şeyh Hamdullah*, s.59; Aslan, s.141; Alparşlan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s.61-62.

¹⁷² Müstakimzâde, s.259, Serin, Hattat *Şeyh Hamdullah*, s.60.

Müstakimzâde, Tuhfe-i Hattâtin eserinde vefatına “Vah gitti bu cihandan Câfer” ibaresi ile H. 921 tarihini düşürmüştür. Şiirde gayet mahir olan Câfer Çelebi, katledilmesinden birkaç gün önce, yeni yazdığı bir gazelin beğendiği bir beytini Necmi Çelebi’ye okumuştur. O beyit şöyledir:

Ben şehid-i tîğ-i aşk oldukda râh-ı yârda

Yumadan defn eyleyin tenden gubârı gitmesin

Kaderin tecellisi olarak sarayda boynu vurulan Câfer Çelebi, yıkanmadan, Balat’ta kendi inşa ettirdiği Eski Nişancı Camii haziresine defnedilmiştir. Mezar taşı kitabesizdir.

“Hevesnâme” ve “Divan” adlı manzum; “Mahrûse-i İstanbul Fetihnamesi”, “Münşeât” ve “Enîsü’l-Ârifin Tercümesi” adlı mensur eserleri mevcuttur.

Hat sanatı tarihinin önemli isimlerinden olan Câfer Çelebi, divanda yazılan resmî yazıların imlasında, tertibinde ve ifadesinde yenilikler yapmış, Osmanlı divan kitabetinde yeni bir çığır açmıştır. Divanî hat ve tuğra istifine güzellikler katmıştır. Aklâm-ı sitteyi öğrendiği hocası Şeyh Hamdullah’ın bir öğrencisi olarak üstadı gibi saray hizmetinde devam etmiştir. İstanbul’da bir cami ve medrese hayratı olduğu gibi, Bursa ve Simav’a birer mescit, Bergama’ya da kervansaray ve hamam yaptırmıştır.¹⁷³

4.4.7. Ali b. Mustafa

İstanbul’da olup, Şeyh Hamdullah’tan aklâm-ı sitte üzere icazet almıştır. Yazmış olduğu bir Mushaf-ı Şerif, Süleymaniye Camii’nden Süleymaniye Kütüphanesi’ne, oradan da İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi’ne intikal etmiştir. Güzel bir nesihle yazılmış olan bu Mushaf’ın ketebe kaydında H. 963 (M. 1555/56) yılında Antalya’da tamamlandığı belirtilmektedir. Eserin yazı ve tertibinden anlaşıldığı üzere Şeyh ekolünün

¹⁷³ Müstakimzâde, s.148; Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s.66-67; Aslan, s.128; İsmail E. Erünsal, “Tâcizâde Câfer Çelebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.39, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, s.353-356.

başarılı hattatlarındandır. Müstakimzâde, Tuhfe-i Hattâtin’de mezkûr Mushaf-ı Şerif’in yazım tarihine “Hatt-ı dilkeş” ibaresi ile 963 tarihini düşürmüştür.¹⁷⁴

4.4.8. Behrâm b. Abdullah

Sadrazam Davud Paşa’nın azadlı kölesi olması hasebiyle eserlerine imza atarken “Gulam-ı Davud Paşa” unvanını yazdıktan sonra, “Behram b. Abdullah” veya “Behram b. Abdulbasir” diye yazmıştır. Şeyh Hamdullah’tan hattı öğrendikten sonra saray katipliğinde bulunmuştur. Şeyh’in başarılı ve gözde öğrencileri arasındadır. Davud Paşa Camii kitabesinin Şeyh Hamdullah’a yazdırılmasına vesile olmuştur. Topkapı Sarayı Müzesi’nde, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi’nde cüz ve Mushafları mevcuttur. Bu eserleri Şeyh ekolündeki başarısının ispatıdır. H. 963 (M. 1555/56) yılında tamamladığı muhakkak ve nesih hat ile yazılmış olan Mushaf-ı Şerif’i Süleymaniye Camii’ne vakfedilmişken, bugün Türk ve İslâm Eserleri Müzesi’nde muhafaza altındadır.¹⁷⁵

4.4.9. Hüsâmeddin Hüseyin Şah

Amasyalı olup Hüsâmeddin Halife diye de bilinir. Aklâm-ı sitteyi Şeyh Hamdullah’tan öğrenip icâzet almıştır. Şeyh Hamdullah’a olan candan bağlılığından dolayı yakın hizmetinde bulunmuştur. Üstadının evladı olan Mustafa Dede ile beraber büyümesinden dolayı, üstadından istifadesi diğer talebelere göre daha ziyade olmuştur. Dönemin önemli aklâm-ı sitte hattatlarındandır. Özellikle nesih hattındaki yüksek kabiliyeti Şeyh Hamdullah’a yakın görülmüştür. Bu konu hakkında Nefeszâde İbrahim Gülzâr-ı Savab adlı eserinde şunları belirtmektedir:

*“Şeyh merhumun tilmiz-i hass-ı Hüsâmeddin Halife’dir ki bu dahi şeş kalemede bî-nâzîr olup, lâkin sade nesih yazmada Şeyh merhûm ile beynini teşhis ve temyizde nice ahâliyi tağlît eylemiştir. Bazıları dahi derler ki: Şeyh merhûm anın hattına kendi ketebesini koyup istihsân eylemişlerdir.”*¹⁷⁶

Hüsâmeddin Şah, M. 1481’de II. Bayezid’in sultan olmasından sonra hocası Şeyh Hamdullah ile İstanbul’a gitmiş, Dîvân-ı Hümâyun ve Hazîne-i Âmire’de kâtiplik

¹⁷⁴ Müstakimzâde, s.328, Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s.66-67; Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s.62.

¹⁷⁵ Müstakimzâde, s.144; Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s.65; Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s.62.

¹⁷⁶ Demir, s.68.

görevinde bulunmuştur. M. 1512’de I. Selim’in saltanatının başlamasıyla hocası Şeyh Hamdullah’la Alemdağı’nda dervişâne bir hayat yaşamıştır.

Ölüm tarihi hakkında Amasya Tarihi’nde şer’î sicillerdeki kayda binaen H. 949 (M. 1542) tarihini vermektedir. Fakat Hüsâmeddin Şah bir en’âm-ı şerif ketebesinde H. 965 (M. 1557-58) tarihleri görüldüğünden bu yıllarda yaşıyor olduğu anlaşılmaktadır. Müstakimzâde Tuhfe-i Hattâtin adlı eserinde H. 1000 (M. 1591-92) senesine kadar yaşadığını belirtmişse de bu ihtimal zayıftır. Şeyh Hamdullah’ın kabri civarına defnedilen Hüsâmeddin Şah’ın mezarı tespit edilememiştir.

Şeyh Hamdullah ekolünün başarılı takipçilerinden biri olarak çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde bir en’âmı, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi’nde kıt’aları ve Sabancı koleksiyonunda bir dua mecmuası bulunmaktadır.¹⁷⁷

4.4.10. Mehmed b. Ramazan

Aslen Merzifonlu olup, Ramazanzâde ve Yeşilce lakaplarıyla da anılmıştır. Şeyh Hamdullah ve Şükrullah Halife’den hat dersleri almıştır. Dîvân-ı Hümâyun katipliği, Başdefterdarlık, Reîsülküttaplık ve Nişancılık görevlerinde bulunmuştur. “Tarih-i Nişancı” adlı basılmış bir eseri vardır. Müstakimzâde, Tuhfe-i Hattâtin eserinde vefatına “Hattat-ı asr” ibaresiyle H. 979 (M. 1571) tarihini düşürmüştür. Edirnekapı civarında Emir Buharî Dergâhı haziresine defnedilmiş olup günümüzde kabri tespit edilememiştir.¹⁷⁸

4.4.11. Mahmud Defterî

İstanbullu olup Nazlı Mahmud Çelebi olarak tanınmaktadır. Kânunî Sultan Süleyman döneminde Başdefterdarlık görevinde bulunmuştur. Eyüp semtindeki Defterdar İskelesi, ailesinin adına bu şekilde anılmıştır. Bu civarda bir cami, mektep ve medrese yaptırmıştır. Caminin kitabesini celf sülüs hatla kendisi yazmıştır. Müstakimzade, eserinde caminin yapım tarihi için “İsmi makam-ı Mahmudest” ibaresiyle H. 948 (M. 1541) tarihini düşürmüştür. Hat sanatına olan alakası ile Şeyh Hamdullah’tan

¹⁷⁷ Müstakimzâde, s.144; Muhittin Serin, “Hüsâmeddin Hüseyin Şah”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.18, İstanbul: TDV Yayınları, 1998, s.513-514; Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s.62.

¹⁷⁸ Müstakimzâde, s.411; Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah* s.75; Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s.62.

meşk etmiş ve icazet almıştır. Hüsn-i hatta olan muhabbet ve ilgisini yaptırmış olduğu cami minaresinin alemine bronzdan hokka ve kalem koydurmak suretiyle göstermiştir. H. 953 (M. 1546) yılında vefat etmiş olup yaptırdığı caminin bahçesine defnedilmiştir.

Müstakimzâde Tuhfe-i Hattâtin eserinde “Mahmud bin Abdülvedûd, el-mâ’dûdü’d-Defteri” imzâlı bir yazısını gördüğünü belirtmiştir. Günümüzde herhangi bir eserine rastlanılmamaktadır.¹⁷⁹

4.4.12. Mustafa b. Nasûh

Aslen Selanikli olup, hat sanatına olan muhabbeti sebebiyle İstanbul’dan Amasya’ya gitmiş ve Şeyh Hamdullah’tan aklâm-ı sitte üzere icazet almıştır. Şeyh Hamdullah ile İstanbul’a gelmiştir. Devrinin iyi hattatlarından biri olarak kabul edilmektedir. Müstakimzâde Tuhfe-i Hattâtin eserinde “Şeyh” ibaresiyle H. 910 (M. 1504) tarihinden sonra tamamlamış olduğu Kur’an-ı Kerîm’e tarih düşürüp, bu mushafı gördüğünü belirtmektedir. Mezkûr Mushaf bugün Manchester John Rylands Library’de bulunmaktadır.¹⁸⁰

4.5. Eserleri

Aklâm-ı sitte üzere hüsn-i hat dünyasına çok önemli eserler bırakan Şeyh Hamdullah, ilim ve sanat alanında yüzyıllardır anılmaktadır. Hat sanatı kaynaklarının geneli incelendiğinde Şeyh Hamdullah’ın 47 adet Kur’an-ı Kerîm, meşârik ve mesâhib-i şerif, 1000’e yaklaşık en’am, evrad ve ezkâr risalesi ile çok sayıda tomar, kıt’a ve murakka’sının olduğu görülmektedir. Ayrıca çeşitli kitapları istinsah ettiği bilinmekte ve mimari yapılara yazmış olduğu kitabeler bulunmaktadır.¹⁸¹

Tuhfe-i Hattatin’e göre Bayezid Camii’nin mihrab üzerindeki, kubbesindeki ve orta kapısındaki yazılar Şeyh Hamdullah’ın eseridir. Şeyh Hamdullah’ın mimari eserler üzerindeki diğer yazıları ise Firuzğa ve Davud Paşa Camilerinin tarih kitabeleri ile

¹⁷⁹ M. Uğur Derrman, “Defterdar Nazlı Mahmud Camii’nin Minaresindeki Kaybolan Hokka ve Kalem” **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IX. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler**, İstanbul, 13-15 Mayıs 2005, s.364-369; Müstakimzâde, s.510-511; Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s.74; Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s.62.

¹⁸⁰ Müstakimzâde, s.545; Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah* s.78; Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, s.62.

¹⁸¹ Ayverdi, *Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı*, s.31; Celal, s.16; Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s.85-87.

Edirnekapısı üzerinde yazılı olan Kelime-i Tevhid, Şeyh'in eseridir.¹⁸² Tuhfe'de Davud Paşa Camii kitabesinin Şeyh Hamdullah eseri olarak belirtilmesine karşın Ekrem Hakkı Ayverdi, "yazının derecesini göz önünde tutarak, böyle olmadığı zannolunabilir"¹⁸³ demektedir. Bizim kanaatimize göre de Şeyh Hamdullah'ın diğer eserleri ve üslûbu dikkate alındığında, hat ile tezyinatı iç içe kullanmadığı ve sadelikten yana olduğu anlaşılmakta ve bu kitabenin Şeyh'e ait olduğu düşüncesine şüphe ile yaklaşmaktayız. Muhittin Serin Edirne Bayezid Camii kitabesinin; Ekrem Hakkı Ayverdi ise Amasya Bayezid Camii kitabesinin Şeyh Hamdullah eseri olduğunu bildirmektedirler.¹⁸⁴

Evliya Çelebi, Seyahatnâmesi'nde Gazikirman Doğan Kalesi kitabesi ile Bulgaristan Kızılağaç'ta bir cami kitabesinde Şeyh hattına rastladığını kaydetmektedir.¹⁸⁵

Şeyh Hamdullah'ın eserlerinde ketebe kaydı olduğu gibi, imzasız eserleri de vardır. İmzasız eserlerinin tespiti hususunda Suyolcuzâde Mustafa Eyyûbi, İbrahim Namık, Kazasker Mustafa İzzet ve Şevkî Efendi gibi meşhur hattatlar tarafından Şeyh hattı olduğuna dair tasdik kayıtları düştükleri bilinmektedir. Şeyh Hamdullah'ın eserleri her dönemde büyük rağbet gördüğünden ticari amaçla sonraki hattatlar tarafından Şeyh taklidi yazılar yazıldığı ve altına Şeyh imzası atılanlar da olmuştur. Şeyh Hamdullah'ın eserlerinde kullandığı imzaları Süheyl Ünver şu şekilde tespit etmiştir:

1. Hamdullah-ül-fakir bin Mustafa Dede el-mâruf bi ibn-i'ş-Şeyh
2. Hamdullah-ül maruf bi ibn'ş-Şeyh
3. Hamdullah bin Mustafa Dede bi ibni'ş-Şeyh
4. Hamdullah-ül-müştehir bi ibni'ş-Şeyh
5. Hamdullah-ül-müştehir bi ibni'ş-Şeyh
6. Hamdullah bin Mustafa Dede el-maruf bi ibni'ş-Şeyh

¹⁸² Müstakimzâde, s.187.

¹⁸³ Ayverdi, *Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı*, s.36.

¹⁸⁴ Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s.87; Ayverdi, *Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı*, s.36.

¹⁸⁵ Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s.90.

7. Sevvedehu Hamdullah

Şeyh Hamdullah'ın bazı eserlerinde ketebe kaydının başına şu ibareleri yazdığı olmuştur: “Ey hakkıyla insaf eden kimse, bak. Bunu Sultanoğlu Sultan Bayezid Han'ın kâtabi ihtiyarlıkta başı titrediği, saçları ağardığı, seksen küsur yaşında bulunduğu halde nasıl yazmış, niçin yazmış, ne ile yazmıştır.” Bazı imzalarında mütevazılığının ifadesi olarak “çeşitli belâlara müptela olan Hamdullah” ibaresini yazdığı, imzalarının sonuna da hamdele ve salvele ifadeleri yazdığı bilinmektedir.¹⁸⁶

Şeyh Hamdullah'ın ketebe kayıtları hakkında Uğur Derman şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Şeyh Hamdullah, -camilerdeki iki kitâbesi dışında- yazılarına rakamla tarih koymaz: Devrinin teâmülüne göre, Arapça lafzî tarih kullanır. Ayrıca yazılarında daima 'İbnü's-Şeyh' (Şeyhoğlu) künyesine yer verir; kendisine 'eş-Şeyh' olarak izâfede bulunmaz.”¹⁸⁷

Çeşitli kütüphane ve müzelerde farklı dönemlere ait, hatta farklı kalemlerle yazılmış olan imzalı ve imzasız kıt'alar cem edilerek murakka' haline getirilmiş ve muhafaza edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu murakka'lar içerisinde, Şeyh Hamdullah'ın eserleri haricinde taklit eserlerin de varlığı muhtemeldir. Orijinal Şeyh eserlerinin tespiti için Uğur Derman, Necmeddin Okyay'dan şunları naklediyor:

“Hakiki Şeyh'lerde bir karakter vardır. O da sülüs yazılarında toparlak, nesih yazılarda ağzı açık cezim yapmaktadır. Ben bu iddiadayım. Fakat muahharan yazdığı Kelam-ı Kadim'lerde belki bu toparlak cezimi kullanmıştır. Tetkikatımı ikmal etmeden kati bir hüküm veremedim. Yalnız bu sırrı Hakkı Bey'e söylemiştim, merhum ortalığa işaa etti. Bunu duyunca artık meydana koymak lazım geldi. Kâmil Efendi, merhum bir yazı getirdi ve 'Şeyh yazısı' olduğunu iddia etti. Elimde 3 adet sahih itimâda şâyan eser vardı, bunları getirdim, gösterdim. 'Bak hocam, şu cezimleri görüyor musun? Bu, neshe tahsis edilmiş ağzı açık cezimdir. Senin getirdiğinde ise hep toparlak cezimdir. Aynı zamanda imza da yok. Bana böyle bir tane gösteremezsin.' dedim. Bendeki üç parça eseri kendisine verdim. (Bu eserler: 1. Şeyh Kelam-ı Kadimi; 2. Şeyh büyük En'âm'ı; 3. Şeyh küçük En'âmı'dır.) Bir hafta tetkik edip geldi. 'Bulamadım, haklıymışsın hoca.' dedi ve getirdiği yazının Şeyh olmadığına kanaat etti. Topkapı Sarayı'ndaki 914 tarihli Şeyh

¹⁸⁶ Ünver, “Hattat Şeyh Hamdullah Ve Fatih İçin İstinsah Ettiği İki Mühim Tıbbî Eser”, s.66.

¹⁸⁷ Derman, “Hattat Şeyh Hamdullah Kitabına Dair Bazı Mülâhazalar”, s.437.

yazısı için: Macid Bey'le gidip tetkik ettik. Şeyh yazısı olmadığı ve uydurma bir imza olduğu kanaatine vardık. Hayatımda böyle birçok imza ve tasdiklere tesadüf ettim.”¹⁸⁸

Bu tespitlerle birlikte, Şeyh Hamdullah eserlerine dair incelemelerinde toparlak cezim yapılmış, imzalı Şeyh Hamdullah eserlerinin varlığından bahsetmektedir.¹⁸⁹ Buna mukabil Uğur Derman, Necmeddin Okyay ve Macid Ayrıl'ın ortak kanaatini şu cümlelerle aktarmaktadır:

“Şeyh Hamdullah, Amasya'dan İstanbul'a gelip de yeni tavrını ortaya koyduktan sonra, Saray dışından da hat zevkine sahip bazı zevâtın kendisine bir esere (Mushaf, En'âm vb.) malik olma arzusu, hatta taziyi ile karşılaşmaya başladı. Kitap biçimindeki bu siparişlerin yalnız başına üstesinden gelmesi mümkün değildi. Takliden tıpkı kendisi gibi yazan, yazısı onunkinden ayırt edilemeyecek kadar benzeyen tilmizleri de bu hususda yardıma hazır olunca, aralarına cezim işaretiyle bir fark koymayı kararlaştırmış olmalılar: Hamdullah Efendi, cezimlerinin sol tarafını zâten açık bırakırdı; tilmizleri ise herhâlde hocalarının teklifi üzerine, bunu ekseriya toparlak olarak koymakla değişikliği temin ettiler. Çünkü bâzı mushaf veya cüzlerde sahifeler açık cezimli yazılışla giderken, yeni gelen cüz'de kapalıya dönüyor. Ancak iş, mesela unutulmuş bir âyet satırının, kenara çıkarma olarak yazılmasına veya ketebe (imza) sahifesine gelince, ondaki cezimlerin açık bırakılması, eserin bütünüyle Şeyh'in nazarından geçip tashihinin yapıldığını göstermektedir. Yoksa kendi adına yazılmış bu kadar çok eseri, imzalarında bedeninin rahatsızlığından, saçının ağardığından, başının titrediğinden bahseden bir pir-i faninin ortaya koyması beklenemez”¹⁹⁰

Şeyh Hamdullah, altı çeşit yazıda (sülüs, nesih, muhakkak, reyhânî, tevkî, rika‘) mahir bir üstad olduğunu eserleriyle meydana koymuştur. Çeşitli kütüphane, müze ve özel koleksiyonlarda Uğur Derman ve Hüseyin Gündüz'ün beyanlarına göre 47 adet Kur'an-ı Kerîm yazmıştır. Muhittin Serin ise Şeyh Hamdullah'ın 32 adet Kur'an-ı Kerîm yazdığını beyan etmektedir. Ayrıca 54 cüz ve En'âm-ı Şerif ile 27 murakka‘ ve kıt‘a, 8 ilmî eser, 6 adet dua mecmuasından oluşan eserlerinin mevcudiyetini “Hattat Şeyh Hamdullah” adlı eserinde kaydetmektedir. Şeyh Hamdullah'ın eserleri istisnasız bütün kütüphanelerin, müzelerin ve özel koleksiyonların en kıymetli eserleri olarak kabul edilmektedir.

¹⁸⁸ Derman, “Hattat Şeyh Hamdullah Kitabına Dair Bazı Mülahazalar”, s.434.

¹⁸⁹ Serin, “Hattat Şeyh Hamdullah”, s.86.

¹⁹⁰ Derman, “Hattat Şeyh Hamdullah Kitabına Dair Bazı Mülahazalar”, s.434-435.

5. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ NADİR ESERLER KÜTÜPHANESİ'NDEKİ ŞEYH HAMDULLAH MURAKKA'LARI

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi kataloğunda yapılan taramalarda kütüphane envanterine kayıtlı 12 adet Şeyh Hamdullah murakka'sı tespit edilmiştir. Bunlardan 10 tanesi kütüphanenin “Arapça Yazmalar” bölümüne, 2 tanesi ise “Türkçe Yazmalar” bölümüne kayıtlıdır. Tespit edilen murakka'ların demirbaş numaraları şöyledir: A 6485, A 6486, A 6487, A 6489, A 6491, A 6492, A 6493, A 6494, A 6495, A 6496, T 9352 ve T 9300. T 9300 demirbaş numaralı murakka'nın dijital ortamda görüntüleri olmadığından çalışmamıza dahil edilememiştir.

5.1. A 6485 Demirbaş Numaralı Murakka'

Şeyh Hamdullah'ın 5 adet sülüs-nesih, 5 adet muhakkak-reyanî kıt'asını ihtiva eden bu murakka' deri ciltlidir. Cilt ölçüleri 32 x 21 cm'dir. Kahverengi deri cilt üzerinde rûmî işlemeli şemse, salbek, köşebent ve zencerek mevcuttur. Kıt'alarda sülüs ve muhakkak satırlar 1 satır; nesih ve reyhânî satırlar 2, 3, 4 veya 6 altı satır halinde yazılmıştır. Ketebe kaydı mevcuttur. Kıt'aların hepsinde siyah is mürekkebi ve aharlı kâğıt kullanılmıştır. Kıt'alar klasik koltuklu formdadır. Koltukların hepsi tezhiplidir. Kıt'aların tezyinatında altın cetvel, zencerek ve arasuyu kullanılmıştır. Tüm kıt'aların dış pervazında ebru bulunmaktadır. Ebruların üzerine zerefşân tekniğinin uygulandığı görülmektedir.

1. Kıt'a

Resim 1: Demirbaş Nu. A 6485/1. Kıt'a

Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿ مَنْ قَالَ جِئْتُ بِصَبِيحٍ

وَجِئْتُ بِمَسِيٍّ سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ مِائَةَ مَرَّةٍ لَمْ يَأْتِ أَحَدٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

بِأَفْضَلٍ مِمَّا جَاءَ، إِلَّا أَحَدٌ قَالَ مِثْلَ مَا قَالَ أَوْ زَادَ عَلَيْهِ

وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

Türkçesi:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.”

“Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: Her kim sabaha girerken ve akşama girerken yüz kere ‘subhanallahi ve bihamdihi’ (Allah’a hamd ederek Allah’ı tesbih ederim.) derse kıyamet gününde hiçbir kimse onun okuduğu bu duadan daha faziletli bir dua getiremez.

Ancak onun söylediği bu dua kadar söylemiş olan veya ondan fazla söylemiş olan kimse müstesnadır.¹⁹¹ Ve Resûlullah (s.a.v.) dedi ki: Kim La İlahe İllallah”

KOLTUKLU SÛLÛS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülûs hat ile besmele, dört satır nesih hat ile hadis-i şerif yazılıdır. Sülûs yazıda klasik oklu besmele yazılı olup Şeyh Hamdullah üslûbu belirgindir. Satır sonunda durak bulunmaktadır. Koltuklar tezhiplidir. Nesih yazı nizamlı ve güzeldir. İlk satırda ve son satırda birer adet durak bulunmaktadır. Durakların ikisinin de aynı hizada olması göze hoş görünmektedir. Üçüncü satırda “*kale*” kelimesinde *lam* harfi keşîdeli yazılmıştır. Bu sayede üçüncü satırın başı ve sonu diğer satırlar ile aynı hizada tertiplenmiştir. Koltuklar tezhiplidir. Kıt‘anın etrafına beyaz renkli iplik çekilmiş, onun dışına yavruağzı renkli arasuyu yapılmış, onun da etrafına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Pervaza ise üzerine zerefşân uygulanan ebru yapıştırılmıştır.

¹⁹¹ Müslim, Zikr, 29.

2. Kıt'a

Resim 2: Demirbaş Nu. A 6485/2. Kıt'a

Metin:

الأحمرُ والمُعَصْفَرُ هُمَا مِنْ

عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ ﴿٥﴾ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَجَبْتُ مَدَبَّتِي لِلْمُنْحَابِينَ

فِيَّ، وَالْمُنْحَابِينَ فِيَّ وَالْمُنْرَاوِرِينَ فِيَّ وَالْمُنْبَادِلِينَ فِيَّ

Türkçesi:

“Kırmızı¹⁹² ve sarıya boyanmış elbiseyi giymeyi yasaklamıştır¹⁹³ o ikisinden”

¹⁹² Hz. Peygamber'in kırmızı elbise giyen birisinin selamını almadığı rivayet edilmektedir. bk. Ebû Dâvûd, Libâs, 17; Tirmizî, Edeb, 45.

¹⁹³ Hz. Peygamber, sarıya boyanmış elbiseyi giymeyi yasaklamıştır. bk. Müslim, Libâs, 31; Ebû Dâvûd, Libâs, 8; Tirmizî, Salât, 80.

“Muaz b. Cebel’den şöyle nakledilmiştir: Resûlullah’ı (s.a.v.) şöyle derken işittim: ‘Allah Teala buyurdu ki benim için birbirlerini sevene, bir araya gelene, birbirlerini ziyaret edenlere ve birbirlerine infak edenlere muhabbetim vacip olmuştur.’”¹⁹⁴

KOLTUKLU SÜLÛS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile, üç satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Sülüs metin tam değildir. Sülüs satır kesilirken dengeli kesilmemiş, satır başında yer alan *lamelif* harfinde *lam*, “*ahmer*” kelimesinin üzerinde yer alan keşîdeli üstün ve satır sonunda yer alan *nun* harfî yarım gözükmemektedir. Satırda Şeyh Hamdullah üslûbu belirgindir. “*El ahmeru*” kelimesinde *ha* harfinden sonra ve “*el muasferu*” kelimesinde *ayn* harfinden sonra keşîde verilmiştir. “*El ahmeru*” kelimesinde yer alan keşîdeli harfî üzerine irice bir durak konulmuş ve boşluk dengelenmiştir. Satır sonunda bir adet irice durak bulunmaktadır. Koltuklar tezhiplidir. Nesih yazı nizamlı ve güzeldir. İlk satırda bir adet durak vardır, diğer satırlarda durak bulunmamaktadır. Koltuklar tezhiplidir. Kıt‘anın etrafına beyaz renkli iplik çekilmiş, onun dışına yavruağzı renkli arasuyu yapılmış, onun da etrafına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Pervaza ise üzerine zerefşân uygulanan ebru yapıştırılmıştır.

¹⁹⁴ Muvatta’, Şiir, 16.

3. Kıt'a

Resim 3: Demirbaş Nu. A 6485/3. Kıt'a

Metin:

قَالَ الرَّسُولُ الْمَكِّيُّ الْمَدِينِيُّ الْهَاشِمِيُّ الْقُرَيْشِيُّ

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بِأَيْهَمُ﴾

﴿أَقْدَبْتُمْ أَهْدَيْتُمْ﴾ وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿

لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي فَلَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدًّا أَحَدِهِمْ﴾

Türkçesi:

“Mekkeli, Medineli, Hâşim soyundan, Kureyşli Resûlullah dedi”

“Resûlullah (s.a.v.) dedi: ‘Ashâbım yıldızlar gibidir. Hangisine tâbi olsanız hidayete erersiniz.’”¹⁹⁵ “Resûlullah (s.a.v.) dedi: ‘Sakın benim ashâbıma sövmeyiniz! Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, Uhud Dağı kadar altını sadaka olarak verseniz, sahabilerimden birisinin iki avuç hurma sadakasına, hatta bunun yarısına bile yetişemezsiniz.’”¹⁹⁶

KOLTUKLU MUHAKKAK-REYHÂNÎ KİT‘A. Bir satır muhakkak hat ile, üç satır reyhânî hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Muhakkak metnin devamı sonrasında yer alan kıt‘ada muhakkak hat ile yazılıdır. Muhakkak satırda harfler gayet dengeli ve güzeldir. Şeyh Hamdullah üslûbu belirgindir. “*El Haşimî*” kelimesinde *lam-he-elif* birleşimi bir önceki kelimenin son harfi olan *ye* harfinin üstüne yapıldığından bu birleşimin altında boşluk fazla kalmıştır. “*El Kureyşî*” kelimesinde *lam-kaf-ra* birleşimi bir önceki kelimenin son harfi olan *ye* harfinin üzerine denk gelecek fakat *ye* harfine değmeyecek şekilde yapılmış. Bu durum harflerin satır çizgisine mesafeli olmasına yol açmış ve harflerin altında boşluk fazla kalmıştır. *Ye-şin-ye* birleşiminde son harf olan *ye* harfi satıra sığmadığı için çanaklı yapılamamış mürsel yapılmıştır. Muhakkak yazı satırında durak bulunmamaktadır. Reyhânî yazı nizamlı ve güzeldir. İlk iki satırda ikişer tane; üçüncü satırda bir tane durak bulunmaktadır. Duraklar yazıya nispetle iricedir fakat ikinci satırda satır sonuna konulan durak diğerlerine nazaran küçüktür. Koltuklar tezhiplidir. Kıt‘anın etrafına yeşil renkli iplik çekilmiş, onun dışına turuncu tonda arasuyu yapılmış, onun da etrafına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Pervaza ise üzerine zerefşân uygulanan ebru yapıştırılmıştır.

¹⁹⁵Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, **el-Medhal ilâ Kitâbi’s-Sünen**, thk. Muhammed Ziyâürrahmân el-A‘zamî, Kuveyt: Dâru’l-Hulefâ, ts., s.162; Alî b. Hüsâmiddin b. Abdilmelik b. Kadhân el-Müttakî el-Hindî, **Kenzü’l-Ummâl**, C.1, thk. Bekrî Hayyânî-Safvet es-Sakâ, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1401/1981, s. 199.

¹⁹⁶Müslim, Fedâil, 221.

4. Kit'a

Resim 4: Demirbaş Nu. A 6485/4. Kit'a

Metin:

الابنطحي التهامي صلوات الله عليه وسلامه

ولا نصيفه اللهم صل وسلم على أشرف الخلق وحبيب الحق محمد

وآله المنتجبين المنجيين الطاهرين أجمعين وسلم تسليما

Türkçesi:

“Ebtah Vadisi’nde¹⁹⁷ konaklayan, Tihâme bölgesinin¹⁹⁸ sakini, Allah’ın salatu üzerine olsun.”

“Allah’ım, yaratılmışların en şerefli, Hakk’ın sevgilisi Hz. Muhammed (s.a.v.)’e salat ve selam olsun. Necip ve temiz âlinin üzerine bütün selamlar ile selamların hepsi olsun.”

KOLTUKLU MUHAKKAK-REYHÂNÎ KİT‘A. Bir satır muhakkak hat ile, iki satır reyhânî hat ile salavat ibareleri yazılıdır. Reyhânî yazının başlangıcındaki ilk iki kelime, bir sonraki kıt‘ada yer alan nesih metnin sonudur. Muhakkak metnin geri kalan kısmı salavat ibareleridir. Sülüs satırda harfler gayet dengeli ve güzeldir. Şeyh Hamdullah üslûbu belirgindir. Muhakkak satırda “*tihamiyyu*” kelimesinde *te* harfinden sonra keşîde verilmiş, bu suretle satırın başında ve sonunda yer alan yoğunluklar orta kısımda olmamış ve satır rahatlamıştır. Muhakkak satırda “*Allah*” kelimesinin altına denk gelen boşluğa irice bir durak yapılmıştır. Durağın altında, muhakkak yazı ile reyhânî yazı sahalarını birbirinden ayıran cetvelin üzerinde reyhânî hat ile “*aleyhi vesellemehû*” yazmaktadır. Bu ibare, anlam itibarı ile hem muhakkak satırdaki metni hem de birinci reyhânî satırdaki salavat cümlesini tamamlar niteliktedir. Muhakkak ve reyhânî satır metinlerinde ortak olan bu kelimeler, reyhânî yazı ile iki yazı sahasının birleştiği alana yazılmakla yazıya hem anlam hem estetik açıdan farklılık ve incelik katmıştır. Reyhânî yazı nizamlı ve güzeldir. İlk satırda bir tane; ikinci satırda iki tane durak bulunmaktadır. Duraklar yazıya nispetle iricedir fakat konuldukları boşluklar yeterli olduğundan yazıyı sıkıştırmamıştır. Koltuklar tezhiplidir. Kıt‘anın etrafına kırmızı renkli iplik çekilmiş, onun dışına gri tonda arasuyu yapılmış, onun da etrafına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Pervaza ise üzerine zerefşân uygulanan ebru yapıştırılmıştır.

¹⁹⁷ Hz. Âdem’in yeryüzüne indirildiği mevkiin adı. Ebtah’ın diğer adı olan Bathâ aynı zamanda Mekke’nin isimlerinden biridir. Hz. Peygamber’in dedesi Abdülmuttalib’in “Ebû’l-Bathâ” künyesiyle anıldığı, kendisinin de “Bathâ’nın efendisinin oğlu” olduğunu söylediği nakledilmektedir. Hz. Peygamber’in, Abdülmuttalib’e mensubiyeti ve Bathâ’da konaklamış olması dolayısıyla Ebtahî nisbesiyle anıldığı nakledilmektedir. bk. Salim Ögüt, “Ebtah”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.10, İstanbul: TDV Yayınları, 1994, s.82.

¹⁹⁸ Arabistan’ın Kızıldeniz sahilindeki dar kıyı ovası. Tihâme’nin, kuzeydeki başlangıç noktasından Lîs’e kadar uzanan kısmı Hicaz Tihâmesi denir. bk. Elnure Azizova, “Tihâme”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.41, İstanbul: TDV Yayınları, 2012, s.153.

5. Kıt'a

Resim 5: Demirbaş Nu. A 6485/5. Kıt'a

Metin:

الْغَافِلِينَ وَمَنْ قَامَ بِمِائَةِ آيَةٍ كُتِبَ ﴿١﴾

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿٢﴾ إِذَا سَمِعْتُمْ الْمُؤَذِّنَ ﴿٣﴾

فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ ﴿٤﴾ ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً ﴿٥﴾

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْرًا ﴿٦﴾ ثُمَّ سَلُّوا اللَّهَ لِي الْوَسِيلَةَ فَإِنَّهَا

Türkçesi:

(Abdullah b. Amr b. El Âs (r.a.)'dan; dedi ki: Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:)

“Geceleyin on ayet okuyan bir kimse gafillerden sayılmaz. Yüz ayet okuyan bir kimse

geceyi ihya edenlerden sayılır. Bin ayet okuyan da (sevabı) kantarlarla verilenden yazılır.”¹⁹⁹

“Ezânı işittiğiniz zaman, onun dediğini tekrarlayın. Sonra bana salât getirin. Çünkü gerçekten kim bana bir defa salât getirirse, Allah onu on rahmet ile anar. Sonra da benim için Allah’tan vesile isteyin. Çünkü vesile Cennet’te bir makamdır ki, ancak Allah’ın kullarından bir kula layık görülmüştür, umarım ki o kul ben olayım. Artık kim benim için Allah’tan vesile isterse, şefaati ona helal olur.”²⁰⁰

KOLTUKLU SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile, üç satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Sülüs satırda hadis-i şerif metni tam değildir. Sülüs satırda harfler dengeli ve güzel olup, Şeyh Hamdullah üslûbu belirgindir. Satırın başında yer alan “el-ğafileyne” kelimesinde ki *gayn* harfinden sonra keşîde verilmiştir. Sülüs satırdaki tek keşîdeli harf bu harftir. Sülüs satırın sonunda irice bir durak bulunmaktadır. Satırın sonunda yer alan “kütibe” kelimesinin son harfi olan *be* harfi yarım, kâğıt kesilmiş gibi görünmektedir. Nesih yazı nizamlı ve güzeldir. Duraklar yazıya nispetle irice olup yazıyı sıkıştırmaktadır. İlk iki satırda, satır sonunda yer alan duraklar koltuklara sınır olduklarından yarım olarak yapılmışlardır. Koltuklara rûmîlerin ağırlıklı olduğu bir kompozisyon işlenmiş, etrafına da zencerek yapılmak suretiyle tezhiplenmiştir. Kıt‘anın etrafına yeşil renkli iplik çekilmiş, onun dışına turuncu tonda arasuyu yapılmış, onun da etrafına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Dış pervaza ise üzerine zerefşân uygulanan ebru yapıştırılmıştır.

¹⁹⁹ Ebû Davud, Salât, 326.

²⁰⁰ Müslim, Salât, 7.

6. Kıt'a

Resim 6: Demirbaş Nu. A 6485/6. Kıt'a

Metin:

مِنْ الْقَاتِنِينَ وَمَنْ قَامَ بِالْفِ ﴿٦٠﴾

أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ

وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمْرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ

أَخْرَجُوا أَنْفُسَكُمْ الْيَوْمَ تُجْرُونَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ ﴿٦١﴾

Türkçesi:

“Abdullah b. Amr b. El Âs (r.a.)’dan; dedi ki, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:
'Geceleyin on ayet okuyan bir kimse gafillerden sayılmaz. Yüz ayet okuyan bir kimse

geceyi ihya edenlerden sayılır. Bin ayet okuyan da (sevabı) kantarlarla verileden yazılır.”²⁰¹

“Allah’a karşı yalan uyduran veya kendine bir şey vahyedilmemişken, ‘Bana vahyolundu.’ diyen, ya da ‘Allah’ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim.’ diye laf eden kimseden daha zalim kimdir? Zalimlerin şiddetli ölüm sancıları içinde çırpındığı; meleklerin, ellerini uzatmış, ‘Haydi canlarınızı kurtarın! Allah’a karşı doğru olmayanı söylediğiniz ve O’nun ayetlerinden kibirlenerek yüz çevirdiğiniz için bugün aşağılayıcı azap ile cezalandırılacaksınız’ diyecekleri zaman hâllerini bir görsen!”²⁰²

KOLTUKLU SÜLÜS-NEŞİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile hadis-i şerif, üç satır nesih hat ile ayet-i kerime yazılıdır. Hadis-i şerif metni tam değildir. Nesih yazıdaki ayet tam değildir, ayetin başından ve sonundan eksik kısımlar mevcuttur. Sülüs satır gayet muntazamdır. Harfler dengeli ve güzel olup, Şeyh Hamdullah üslûbundadır. Satırın başındaki “*min*” ibaresi ve satırın ortasındaki “*men*” ibaresi aynı harf birleşimleri ile yazılarak satırda tenasüp ve ahenk oluşturulmuştur. Satırda iki adet keşîdeli harf bulunmaktadır. Bunlardan biri satırın başlarında yer alan *kaf* harfi; diğeri ise satırın en sonunda yer alan *fe* harfidir. Birinin satır başında, diğerrinin satır sonunda olması satırda denge sağlamış, estetik oluşturmuştur. Sülüs satırın sonunda irice durak bulunmaktadır. Nesih yazı nizamlı ve güzeldir. Son satırın sonunda bir adet durak bulunmaktadır. Koltuklar rûmîlerin ağırlıklı olduğu bir kompozisyon ile tezhiplenmiştir. Soldaki koltuk diğerrine nazaran geniştir. Kıt‘anın etrafına yeşil renkli iplik çekilmiş, onun dışına pembe tonda arasuyu yapılmış, onun da etrafına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Pervaza ise üzerine zerefşân uygulanan ebru yapıştırılmıştır.

²⁰¹ Ebû Dâvûd, Salât, 326.

²⁰² **Kur’an**, Enam Sûresi, Ayet 93.

7. Kıt'a

Resim 7: Demirbaş Nu. A 6485/7. Kıt'a

Metin:

عِظَتِكَ وَاسْتَحْيِي مِنَ اللَّهِ بِتِلْكَ قُرْبِيهِ

عَنْ سَمْعٍ يَأْمُرُ لَا يُعْطِيهِ كَثْرَةُ سُؤَالِ السَّائِلِينَ يَا مَنْ لَا

يَبْرُمُهُ سُرْعَةُ الْخَاحِ الْمُلْحِينَ أَنْفَقْنَا بَرْدَ عَفْوِكَ وَخِلَاوَةَ مَغْفِرَتِكَ

بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ اللَّهُمَّ إِنَّا نَقْدُمُ إِلَيْكَ بَيْنَ يَدَيْهِ

Türkçesi:

“Sana yakınlığı nisbetince Allah’tan utan.”²⁰³

²⁰³ İbarenin başındaki “İzetike” başka bir cümleinin son kelimesi olarak görünmektedir. Kaynaklarda 3. kıt’ada yer alan sülüs satırdaki ifade ile birlikte tek bir cümle şeklinde geçiyor. Bk: Muhammed b. Nasr b. el-Haccâc el-Mervezî, *Ta'zîmu kadri's-salât*, thk. Abdurrahman el-Fireyvâî, Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1406/1986, 2/835; Yasir

“Ey, isteyenlerin birden fazla istekleri kendisine karışık gelmeyen, ısrar edenlerin ısrarlarından bıkmayan; bizlere affın serinliğini ve bağışlamanın tatlılığını tattır. Ey merhametlilerin en merhametlisi, bizlere merhamet eyle.”²⁰⁴

KOLTUKLU MUHAKKAK-REYHÂNÎ KİT‘A. Bir satır muhakkak hat ile kelam-ı kibar, üç satır reyhânî hat ile hadis-i şerif yazılıdır. Muhakkak satır muntazamdır ve Şeyh Hamdullah üslûbunu yansıtmaktadır. “*bikadri*” ibaresinde *kaf* harfinden sonra verilen keşîde ile yazı dengesi sağlanmıştır. *Be* harfinin noktası *kaf* harfinin altına konulmuş bu sayede alt boşluk dengelenmiştir. Muhakkak satırda “*vestahyi*” kelimesinde yer alan *sin* harfinin altına yan yana üç nokta konulmuştur. “*Bikadri*” kelimesinden sonra harflerin birbirinin üstüne bindirilerek yazıldığı ve gittikçe satır çizgisinden uzaklaştığı görülmektedir. Satır sonundaki “*aleyke*” kelimesinde *kef* harfinin çanağı mürsel yapılmış ve üzerindeki boşluğa irice bir durak konulmuştur. Reyhânî satır, gayet estetik ve nizamlıdır. Üç satırın hiçbirinde keşîdeli harf bulunmamaktadır. Satırların eşitliği keşîde verilmeden sağlanmıştır. Satırlar sıkışık değildir ve harfler oldukça rahattır. Üçüncü satırda iki adet durak vardır. Durakların yazıya nispetle iri oldukları dikkat çekmektedir. Koltuklar tezhiplidir. Soldaki koltuk sağdakinden biraz geniştir. Kıt‘anın etrafına yeşil renkli iplik çekilmiş, onun dışına turuncu tonda arasuyu yapılmış, onun da etrafına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Pervaza ise üzerine zerefşân uygulanan ebru yapıştirilmiştir.

Abdurrahman, *Mevsüatü'l-ahlâk ve'z-zühd ve'r-rikâk*, Kahire: Müessesetü İkra, 1428/2007, 2/24; İbn Receb el-Hanbelî (795/1391), *Kelimetü'l-ihlâs ve tahkîku ma'nâhâ*, thk. Züheyr eş-Şâvîş, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1397/1977, 50.

²⁰⁴ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr el-Kureşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C.1, thk. Alî Şîrî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1408/1988, s.388.

8. Kit'a

Resim 8: Demirbaş Nu. A 6485/8. Kit'a

Metin:

مِنْكَ وَخَفِ اللَّهُ بِقُدْرَتِهِ عَلَيْكَ ﴿٥٠﴾

كُلِّ نَفْسٍ وَمِحْطَةٍ وَطَرْفَةٍ بِطَرْفِهَا أَمْثَلُ السَّمَوَاتِ ﴿٥١﴾

وَأَهْلِ الْأَرْضِ وَكُلِّ شَيْءٍ هُوَ فِي عِلْمِكَ كَائِنًا أَوْ قَدْ كَانَ

نُقَدِّمُ إِلَيْكَ بَيْنَ يَدَيْ ذَلِكَ كُتِبَ لَهُ بِعَدَدِ ذَلِكَ كُتِبَ

وَكُلُّ مَا ذَكَرَكَ الذَّاكِرُونَ وَكُلُّ مَا عَفَا عَنْ ذِكْرِكَ الْغَافِلُونَ ﴿٥٢﴾

Türkçesi:

“*Senin üzerindeki kudretine yaraşır bir şekilde Allah’tan kork.*”²⁰⁵

“(Allâh’ım! Ben sana) her nefes, her an ve her sâniye, gök ve yer ehlinin her göz açıp kapayışından ve (senin) ilminde olacağını bilip de şu an mevcut olan, istikbalde (ileride) mevcut olacak veya evvelce geçmiş olan her şeyden evvel (sana) gafletten uzak olarak gafillerin aksine seni zikrederek, zikredenlerin seni anmalarını takdim ediyorum.”²⁰⁶

KOLTUKLU MUHAKKAK-NESİH KİT‘A. Bir satır muhakkak hat ile kelam-ı kibar, dört satır reyhânî hat ile hadis-i şerif yazılıdır. Muhakkak satırda Şeyh Hamdullah üslûbu belirgindir. “*bi kadri*” ibaresinde *kaf* harfinden sonra verilen keşide ile, muhakkak yazıya ayrılan yazı sahasına yazının dengeli yazılması sağlanmıştır. “*Bi kadri*” ibaresinden sonra gelen “*kudretihi*” ibaresinin satır çizgisine fazla mesafeli kaldığı göze çarpmaktadır. “*bi kadri*” ibaresindeki *be* harfinin noktası *kaf* harfinin altına konulmuş bu suretle ibarenin altındaki boşluk dengelenmiştir. Satırdaki *dal* harflerinin altlarına birer tane nokta koyulmuştur. Muhakkak satırın sonunda durak bulunmaktadır. Dört satırlık reyhânî yazı gayet muntazam olup, harflerde reyhânî yazının incelikleri görülebilmektedir. İlk satırın ve son satırın sonunda birer tane durak vardır. İlk satırın sonundaki durak, yazıya nispetle irice olup, yazıyı biraz sıkıştırmaktadır. Reyhânî yazı alanına ayrılan bölüme metnin tamamı sığmamış, dışarıda kalan son kelime soldaki koltuğun içine taşmıştır, bu kısımda tezhibe ara verilmiştir. Koltukların her ikisi de tezhipli olup, soldaki koltuk sağdakine göre biraz geniştir. Kit‘anın etrafına yeşil renkli iplik çekilmiş, onun dışına turuncu tonunda arasuyu yapılmış, onun da etrafına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Pervaza ise üzerine zerefşân uygulanan ebru yapıştırılmıştır.

²⁰⁵ Muhammed b. Nasr b. el-Haccâc el-Mervezî, 2/835; Abdurrahman, 2/24; İbn Receb el-Hanbelî (795/1391), 50.

²⁰⁶ Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü’l-Usûl fi Ma‘rifeti Ahbâri’r-Resûl*, C.3, thk. Abdurrahmân Umeyra, Beyrut: Dâru’l-Ceyl, ts., s.267; Celâlüddin Suyûtî, *Cem‘u’l-Cevâmi‘*, C.2, thk. Muhtâr İbrâhîm el-Hâic vd., Kahire: Mecmau’l-Buhûsi’l-İslâmiyye, 1426/2005, s.685.

9. Kıt'a

Resim 9: Demirbaş Nu. A 6485/9. Kıt'a

Metin:

تَعْظُمُ بِقَوْلِكَ وَأَنْتَ مُصِرٌّ عَلَى خِلَافِ ﴿٥٧﴾

اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ

وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ، وَأَبُوءُ لَكَ

بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ، وَأَبُوءُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ ﴿٥٨﴾

Türkçesi:

“Sözünle va 'z ediyorsun ama söylediğinin aksinde ısrarcısın.”²⁰⁷

²⁰⁷ Kaynak bulunamadı

“Allah’ım, sen Rabb’imsin, senden başka ilah yoktur, beni sen yarattın, ben senin kulunum ve gücüm yeterince ahdin ve va’din üzerindeyim. Yaptığım kötülüklerden sana sığınırım (üzerimdeki), nimetlerini ve günahlarımı itiraf ederim. Beni affet. Çünkü günahları ancak sen affedersin) der de (o günün) gündüzünde veya gecesinde ölürse (mutlaka) Cennete girer.”²⁰⁸

KOLTUKLU MUHAKKAK-REYHÂNÎ KİT‘A. Bir satır muhakkak hat ile kelâm-ı kibar, üç satır reyhânî hat ile hadis-i şerif yazılıdır. Muhakkak satırda Şeyh Hamdullah üslûbu görülmekle birlikte; satırın sonuna doğru harfler satır çizgisinin üzerinde kalmıştır. “*Ta’zihüm*” kelimesinde *ayn* harfinden sonra keşide verilmiştir. Muhakkak satırın sonunda irice bir durak vardır. Reyhânî yazıda harfler gayet muntazamdır. Son satırın altında boşluk olmasına rağmen en üst satır, reyhânî yazı alanının üst çizgisine fazla yakın durmaktadır. Muhtemelen murakka’ya yapıştırılma esnasında meydana gelen bu durumdan kaynaklı olarak reyhânî yazı alanında bir oransızlık mevcuttur. Üçüncü satırın sonunda bulunan durak, koltuk sahasına taşmaması için yarım olarak yapılmıştır. Koltuklar tezhiplidir ve etraflarında zencerek vardır Kıt‘anın etrafına turuncu renkli iplik çekilmiş, onun dışına mavi renkli arasuyu yapılmış, onun da etrafına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Pervaza ise üzerine zerefşân uygulanan ebru yapıştırılmıştır.

²⁰⁸ Ebû Dâvûd, Edeb, 110.

10. Kıt'a

Resim 10: Demirbaş Nu. A 6485/10. Kıt'a

Metin:

مَنْ نَزَلَ عَلَى قَوْمٍ فَلَا يَصُومَنَّ تَطَوُّعًا إِلَّا بِإِذْنِهِمْ ﴿١﴾
اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿٢﴾ مَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ ﴿٣﴾ قَالَ
رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿٤﴾ لَمْ يَكُنْ شَخْصٌ
أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانُوا إِذَا رَأَوْهُ لَمْ
يَقُومُوا لِمَا يَعْلَمُونَ مِنْ كَرَاهِيَّتِهِ لِذَلِكَ ﴿٥﴾ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى أَشْرَفِ الْخَلْقِ مُحَمَّدٍ
وآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ وَسَلَامٍ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ كَتَبَهُ الْفَقِيرُ
حَمْدُ اللَّهِ الْمَعْرُوفُ بِابْنِ الشَّيْخِ حَامِدًا اللَّهُ تَعَالَى وَمُصَلِّيًا عَلَى نَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ

Türkçesi:

“Bir kavme/topluluğa konuk olan onların izni olmadan nafile oruç tutmasın.”²⁰⁹

²⁰⁹ İbn Mâce, Sıyam, 54.

“Allah’ın selamı onun üzerine olsun. ‘Çoğu sarhoş eden şeyin azı haramdır.’²¹⁰ Resûlullah (s.a.v) dedi: ‘Onlara Resûlullah (s.a.v)’dan daha sevimli hiçbir şahıs yoktu. Onlar onu gördükleri zaman, -onun bunu hoş karşılamayacağını bildikleri için- ayağa kalkmazlardı.’²¹¹ Allah’ın selamı yaratılmışların en şerefli ve Allah’ın sevgilisi olan Muhammed (s.a.v)’e ve ashabına olsun. O’nun bütün elçilerine selam olsun ve hamd bütün âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur. Yüce Allah’a hamd ve Nebî Muhammed ve ashabının hepsine selam ederek Şeyh’in oğlu adıyla bilinen fakîr Hamdullah bunu yazdı.”

KOLTUKLU SÛLÛS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile, altı satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Sülüs yazı muntazam ve dengeli olup Şeyh Hamdullah üslûbunu yansıtmaktadır. Tarih yoktur. Beşinci satırın sonundan başlayan ibare ile “Ketebehû el-fakîr Hamdullah el-ma’ruf bi ibnişşeyh hamiden lillahi te’alâ ve musalliyen ale’n-nebiyyihi Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecmaîn” (Yüce Allah’a hamd ve Nebî Muhammed ve ashabının hepsine selam ederek Şeyh’in oğlu adıyla bilinen fakîr Hamdullah bunu yazdı.) şeklinde hattat imzası mevcuttur. Sülüs satırda “nezele” kelimesindeki *nun-ze* birleşimi “men” kelimesindeki *nun* harfinin içine yapılmış ve *ze* harfi mürsel bırakılmıştır. Çanaklı harflerin kuyrukları bir sonraki harf birleşimlerine değdirilmiş ve satıra akıcılık verilmiştir. Satır sonunda irice bir durak bulunmaktadır. Muntazam yazılan nesih satırlarda duraklar mevcuttur. Nesih yazı pembeye yakın tonda bir kâğıda yazılmıştır. Her ikisi de tezhipli olan koltuklardan soldaki, sağdakine göre daha geniştir. Her iki koltuğun etrafında da zencerek mevcuttur. Kit‘anın etrafına turuncu renkli iplik çekilmiş, onun dışına mavi renkli arasuyu yapılmış, onun da etrafına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Pervaza ise üzerine zerefsân uygulanan ebru yapıştırılmıştır.

5.2. A 6486 Demirbaş Numaralı Murakka’

Şeyh Hamdullah’ın 1 adet sülüs-nesih kit‘asını ihtiva eden bu murakka’ deri ciltlidir. Cilt ölçüleri 30 x 21.5 cm’dir. Kahverengi deri cilt üzerinde rûmî işlemeli şemse ve kenarlarda zencerek mevcuttur. Ketebe kaydı mevcuttur. Murakka’da kit‘anın

²¹⁰ Ebû Dâvûd, Eşribe, 5.

²¹¹ Ebû Dâvûd, Edeb, 52.

haricinde sadece tezhibin olduğu bir sayfa bulunmaktadır. Ortasında Şukûfe motifinin olduğu bu tezyinata, halkâr, zencerek ve arasuyu da kullanılmıştır.

1.Kıt'a

Resim 11: Demirbaş Nu. A 6486/1. Kıt'a

Metin:

يَا غَالِبًا غَيْرَ مَغْلُوبٍ

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ ﷺ

وَسَلَّمَ ﷻ أَيُّهَا النَّاسُ بَسِيطِ الْأَمَلِ مُتَّقِدِمٌ

ﷻ خُلُوقِ الْأَجَلِ وَالْمَعَادِ مِضْمَارِ الْعَمَلِ فَمُعْتَبِرٌ

ﷻ بِمَا احْتَقَبَ غَانِمٌ وَمُبْتَنَسٌ بِمَا فَاتَهُ مِنَ الْعَمَلِ

﴿ نَادِمٌ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ الطَّمَعَ فَقْرٌ وَالْيَأْسُ ﴾

﴿ غِنَى وَالْفَنَاءَةَ رَاحَةً وَالْعَزْلَةَ عِبَادَةً وَالْعَمَلَ ﴾

﴿ كَنْزٌ وَالدُّنْيَا مَعْدِنٌ وَاللَّهُ مَا يَسْرُنِي ﴾

﴿ مَا مَضَى مِنْ دُنْيَاكُمْ هَذِهِ بِأَهْدَابِ ﴾

﴿ بُرْدِي هَذَا وَمَا بَقِيَ مِنْهَا أَشْبَهُ بِمَا مَضَى مِنَ الْمَاءِ ﴾

﴿ بِالْمَاءِ وَكُلُّهُ إِلَى نَفَادٍ وَشَيْئِكَ ﴾

﴿ وَرَوَالٍ قَرِيبُ الْحَدِيثِ ﴾

﴿ كَتَبَهُ ابْنُ الشَّيْخِ حَامِدًا وَمُصَلِّيًّا ﴾

Türkçesi:

“Ey yenilmeyen galib!”²¹²

“Hz. Peygamber şöyle demiştir: ‘Ey insanlar! Emelin basit olması ecelin öne geçmiş olmasından kaynaklanır. Mead ise amelin (lazım olacağı) bir alandır. Orası daha önceden hazırlığını yapanın sevineceği, kaçırdığı amel karşısında ise üzüleceği ve pişman olacağı bir yerdir. Ey insanlar! Tamahkârlık, fakirlik; umutsuzluk, zenginlik; kanaat, rahatlık; uzlet, ibadet; amel, hazine; dünya, madendir. Geçen kısmı itibarıyla şu dünyanızdan beni gömleğin uçları kadar sevindiren bir şey olmadı (hiçbir değeri yoktur). Kalan kısmı da -su suya benzer ya!- geçmiş kısmının bir benzeri sayılır. Hepsi tükenme içerisinde ve yakın zaman içerisinde yok olup gidecektir. (Siz de öfkeyle cezalandırılmadan ve pişmanlık fayda vermeden önce, nefes aldığınız esnada ahiret için çalışın.)²¹³ İbn ‘Ş-Şeyh Yüce Allah’a hamd ederek bunu yazdı.

KOLTUKLU SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile kelam-ı kibar, on bir satır nesih hat ile hadis-i şerif yazılıdır. Nesih satırlar mâil yazılmıştır. Ketebe kaydı nesih

²¹² Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî, *Kitâbu'l-ferec ba'de's-şidde, Dârü'r-rayyân li't-türâs*, Mısır, 1988, s.51.

²¹³ Muhyiddin İbn Arabî, *el-Fütuhât'ül-Mekkiye*, C.17, Ekrem Demirli (çev.), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017, s.497; Muhyiddin İbn Arabî, *el-Vesâyâ*, Şam: Dâru'l-îmân, 1988, s.297

yazı sahasına dik; sağ kenara paralel olacak şekilde nesih hat ile yazılmıştır. Nesih satırlar imza ile birlikte toplam on iki satırdır. Son derece estetik olan sülüs satırda Şeyh Hamdullah üslûbu belirgindir. Sülüs satırda “galiben” ve “gayra” kelimelerindeki *gayn* harfleri kendilerinden önceki *elif* harflerine birleşik ve zülüflü olarak yazılmıştır. Satırın başında ve sonunda aynı iki birleşimden mürekkep harflerin olması yazıya fevkalade güzellik katmıştır. Ayrıca “galiben” kelimesinde *be* harfi keşîdeli yazılmış üzerine de keşîdeli tenvin koyulmuş bu sayede keşîdeli harfin üzerindeki boşluk dengelenmiştir. “Mağlubin” kelimesinde *gayn* harfi keşîdeli yazılmış; kelimenin ve satırın son harfi olan *be* harfi mürsel olarak yapılmıştır. “Gayra” ve “mağlubin” kelimelerinin arasında kalan üst boşlukta keşîdeli fetha vardır. Sülüs satır *beyne’s-sütur* tezhiplidir. Satır sonundaki *be* harfinin üstündeki boşlukta irice bir durak bulunmaktadır. Nesih yazı mâil olarak yazılmış, gayet muntazam ve estetikdir. Nesih yazıda toplam yirmi bir adet durak bulunmaktadır. Duraklardan biri, diğerlerine ve yazıya nispetle irice olup ilk iki satırın sonunda yer alan boşluktur. Bir durak ikinci satırda yazı arasında iken diğer duraklar yazı sahasını çevreleyen üst ve alt cetvellere paralel olarak satırların başında ve sonunda yer almaktadır. Nesih yazı sahasına dik olarak yazılan hattat imzasında “Ketebehû ibn’ş-şeyh hamiden ve musalliyen” (Hamd ve salat ederek bunu Şeyh’in oğlu yazdı.) ibaresi yazılıdır. Nesih yazı sahasının sol üst köşesinde rûmîler ile tezyin edilmiş muska koltuk bulunmaktadır. Kıt’anın etrafına altın ile iplik çekilmiş, onun dışına mavi zemin üzerinde altın renkli üç iplik rûmî zencereğin bulunduğu bir arasuyu yapılmış, onun dışına altın cetvel çekilmiş, onun dışına yavruağzı zemin üzerine altın renkli üç iplik rûmî zencereğin olduğu bir arasuyu yapılmış, onun dışına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda mavi zemin üzerine altın ile işlenen halkarî ile tezyinat nihayetlenmiştir.

5.3. A 6487 Demirbaş Numaralı Murakka’

Şeyh Hamdullah’ın 10 adet sülüs-nesih kıt’asını ihtiva eden bu murakka’ deri ciltlidir. Cilt ölçüleri 30 x 23 cm’dir. Kahverengi deri cilt üzerinde şemse, salbek, köşebent ve zencerek işlemleri mevcuttur. Kıt’alarda sülüs satırlar 1 satır, nesih satırlar 5, 6, 9, 11, 12 veya 13 satır halinde yazılmıştır. Bir kıt’ada ise sülüs hat 2 satırdır. Ketebe kaydı mevcuttur. Kıt’aların hepsinde siyah is mürekkebi ve aharlı kâğıt kullanılmıştır. Kıt’alar klasik koltuklu formdadır. Koltukların hepsi tezhiplidir. Kıt’aların tezyinatında altın cetvel, zencerek ve arasuyu kullanılmıştır.

1.Kit'a

Resim 12: Demirbaş Nu. A 6487/1. Kit'a

Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَوْ مُسْتَمِعٍ ﴿١﴾ وَاعِ ﴿٢﴾ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّكُمْ ﴿٣﴾

فِي زَمَنٍ هُدْنَةٍ وَإِنَّ السَّبِيْرَ بِكُمْ سَرِيْعٌ وَقَدْ ﴿٤﴾

رَأَيْتُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ كَيْفَ يُبْلِيَانِ كُلَّ

جَدِيْدٍ وَيُقَرَّبَانِ كُلَّ بَعِيْدٍ وَيَأْتِيَانِ بِكُلِّ

مَوْعُوْدٍ ﴿٥﴾ فَقَالَ لَهُ الْمَقْدَادُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ

وَمَا الْهُدْنَةُ؟ فَقَالَ: دَارُ بَلَاءٍ وَانْقِطَاعِ فَإِذَا

الْتَبَسَتْ عَلَيْكُمْ الْأُمُورُ كَقَطْعِ اللَّيْلِ

الْمُظْلِمِ فَعَلَيْكُمْ بِالْقُرْآنِ فَإِنَّهُ شَافِعٌ مُشَفَّعٌ

وَشَاهِدٌ مُصَدِّقٌ مَنْ جَعَلَهُ

أَمَامَهُ فَادَّهُ إِلَى الْجَنَّةِ

Türkçesi:

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla.”

“Ey insanlar! Sizler, Allah’ın sizlere bir fırsat olarak bahşettiği, ‘hüdne’ içindesiniz. Zaman su gibi akıp gidiyor. Gece ve gündüzün her yeniyi nasıl yıpratıp eksilttiğini ve her uzağı nasıl yaklaştırdığını ve vaad edileni nasıl gerçekleştirdiğini, gözlerinizle gördünüz. Bunun üzerine Mikdad (r.a.); ‘Hüdne nedir ey Allah’ın Resûlü?’ diye sordu. Resûlullah (s.a.v) buyurdu ki; geçici olan bir şeye fazla bağlanmak, mihnet ve ızdırıp evinde, imtihan sürecinden sonra bu dünya evini terk etmenizdir. Üzerinize gece karanlığı gibi cehalet, bela ve musibetler çöktüğünde, büyük sıkıntılarla karşılaştığınız zaman Kur’an’a sarılınız. Zira Kur’an, şefaathçi ve doğruluğu tasdik edilip doğrulanmıştır. O’nu rehber edineni cennete ulaştırır.”²¹⁴

KOLTUKLU SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile besmele, on bir satır nesih hat ile hadis-i şerif yazılıdır. Klasik oklu bescmelenin yazılı olduğu sülüs satırda Şeyh Hamdullah üslûbu belirgindir. “Er-Rahîm” kelimesindeki *ha-ye-mim* birleşiminin üzerinde irice bir durak bulunmaktadır. Sülüs satırın etrafı *beyne’s-sütur* tezhiplidir. Nesih satırlar mâil yazılmıştır. Durak boyutları yazı ile orantılıdır. Koltuklar tezhiplidir. Kit‘anın etrafına beyaz renkli iplik çekilmiş, arasuyuna ebru yapıştırılmış, arasuyunun etrafına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Dışpervaza zerefşan uygulanmıştır.

²¹⁴ Muhyiddin İbnü’l-Arabî (ö. 638/1240), *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, C.8, Beyrut: Dâru Kutubi’l-İlmiyye, 2001, s.371.

2. Kit'a

Resim 13: Demirbaş Nu. A 6487/2. Kit'a

Metin:

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُنْ فِي

الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ (اللَّهُ عَنْهُ) قَالَ خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿

عَلَى نَاقَتِهِ الْجُدَعَاءِ ، فَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ كَأَنَّ الْمَوْتَ فِيهَا عَلَى غَيْرِنَا كَتَبَ

وَكَأَنَّ الْحَقَّ فِيهَا عَلَى غَيْرِنَا وَجَبَ وَكَأَنَّ الدِّينَ نُشِيعَ مِنَ الْأُمُوتِ سَفْرٌ ﴿

عَمَّا قَلِيلٍ إِلَيْنَا رَاجِعُونَ ﴿ نُبَوِّأُهُمْ أَجْدَانَهُمْ وَنَأْكُلُ ثَرَانَهُمْ ﴿

كَأَنَّا مُخَلَّدُونَ بَعْدَهُمْ قَدْ نَسِينَا كُلَّ وَاعِظَةٍ وَأَمْنًا كُلَّ

جَائِحَةٍ طُوبَى لِمَنْ شَعَلَهُ عَيْبُهُ عَنْ عُيُوبِ النَّاسِ طُوبَى لِمَنْ أَنْفَقَ مَالًا ﴿٦﴾

Türkçesi:

“Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: Dünyada sanki bir garip veya bir yolcu gibi ol.”²¹⁵

“Enes b. Mâlik’ten (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v) bir gün burnu kesik devesi üzerinde şöyle bir hutbe irat etmiştir: Sanki ölüm bizden başkaları üzerine yazıldı. Doğruluk başkalarına vacip kılındı. Ölümlerden (kabre defnetmek için) hazırladığımız kimseler sanki bir süre sonra bize dönecekler. Kabirlerini onlar için hazır hale getiririz ve sanki (hayatta) ebedi kalacakmış gibi miraslarını yeriz. Her bir nasihati unutmuş ve her bir musibetten güvende (kendimizi) hisseder olduk. Kendi kusuru ile meşgul olup insanların kusurlarıyla meşgul olmayana ne mutlu! (Haram bulaştırmadan kazandığı maldan) infak edene ne mutlu!”²¹⁶

KOLTUKLU SÜLÜS-NESİH KİT’A. İki satır sülüs hat ile, altı satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Yazıda Şeyh Hamdullah üslûbu belirgindir. Satır düzeni yukarıdan aşağıya doğru; bir satır sülüs, üç satır nesih hat, bir satır sülüs hat, üç satır nesih hat şeklindedir. İkinci sülüs hat satırındaki metin, birincinin devamıdır. Birinci sülüs satırda *sad* harfinden sonra keşîde verilmiş, üzerine de keşîdeli üstün konulmuştur. İkinci sülüs satırda “*sebîlin*” kelimesinde; *sin* harfinin altında kalan boşluğa altın ile üç adet yuvarlak nokta işlenmiş, kelimenin sonundaki *lam* harfinin kuyruğu mürsel yapılmıştır. Sülüs satırlarda bazı mühmel harfler altın ile yapılmıştır. Sülüs satırların etrafı beyne’s-sütur tezhiplidir. Sülüs satırlar ile nesih satırlar arasına çekilen altın cetvele; hareketlerin olduğu kısımlarda yer yer ara verilmiştir. Muntazam şekilde yazılan nesih satırlarda, duraklar yazıya nispetle iri olsa da duraklar için ayrılan alan yeterli olduğundan, duraklar yazıyı sıkıştırmamaktadır. Birinci paftadaki nesih yazının ilk satırında “*Enes İbni Malik*”

²¹⁵ Muhammed b. Ali b. Ved’ân el-Mevsilî, **el-Erbe’üne’l-Ved’âniyye’l-Mevdû’a**, Ali Hasan Ali Abdülhamit (thk.), Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, Hadis Nu. 21.

²¹⁶ Muhammed b. Ali b. Ved’ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 1; Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, **el-İlelü’l-Mütenâhiye fi’l-Ehâdisi’l-Vâhiye**, C.2, İrşad el-Hak el-Eserî (thk.), Pakistan: İdâretü’l-‘Ulûmi’l-Eseriyye, 1981, s.828.

isminin devamında *ra* ve *dad* harfleri ile “*radıyallahu anh*” ibaresi kısaltılarak yazılmıştır. Koltuklar tezhiplidir. Kıt‘anın etrafına beyaz renkli iplik çekilmiş, arasuyuna ebru yapıştirilmiş, arasuyunun etrafına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Dışpervaza zerefşan uygulanmıştır.

3. Kıt‘a

Resim 14: Demirbaş Nu. A 6487/3. Kıt‘a

Metin:

وَاعْدُدْ نَفْسَكَ فِي الْمَوْتَى، فَإِذَا أَصْبَحْتَ

اِكْتَسَبَهُ مِنْ غَيْرِ مَعْصِيَةٍ وَجَالَسَ أَهْلَ الْفَقْهِ وَالْحِكْمَةِ وَخَالَطَ أَهْلَ الدِّلَّةِ وَالْمَسْكَنَةِ وَجَانَبَ أَهْلَ الظُّلْمِ وَالْمَعْصِيَةِ
 ﴿١﴾ طُوبَى لِمَنْ ذَلَّتْ نَفْسُهُ وَحَسِنَتْ خَلِيقَتُهُ وَطَابَتْ سَرِيرَتُهُ وَعَزَلَ عَنِ النَّاسِ شَرَّهُ ﴿٢﴾ طُوبَى لِمَنْ أُنْفَقَ الْفَضْلُ مِنْ مَالِهِ
 وَأَمْسَكَ الْفَضْلُ مِنْ قَوْلِهِ وَوَسِعَتْهُ السُّنَّةُ وَلَمْ تَسْتَهْوِهِ الْبِدْعَةُ ﴿٣﴾ عَنِ قَيْسِ بْنِ عَاصِمٍ الْمُنْقَرِيِّ قَالَ: قَدِمْتُ عَلَى رَسُولِ

اللّٰهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي وَفْدِ بَنِي تَمِيمٍ فَقَالَ لِي يَا قَيْسُ: اِغْتَسِلْ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ فَفَعَلْتُ وَعُدْتُ اِلَيْهِ فَقُلْتُ: يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ عِظْنَا عِظَةً نَنْتَفِعُ بِهَا ﴿٥﴾ فَقَالَ يَا قَيْسُ اِنَّ مَعَ الْعِزِّ ذُلًا وَاِنَّ مَعَ الْحَيَاةِ مَوْتًا وَاِنَّ مَعَ الدُّنْيَا اٰخِرَةً وَاِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ حَسِيْبًا

Türkçesi:

“Kendini ölmüş olanların arasında say. Sabaha eriştiğinde...”²¹⁷

“Haram bulaştırmadan kazandığı maldan (infak edene ne mutlu!) Fıkıh ve hikmet ehli ile birlikte olan, fakir ve garip kimselerle hemhal olup isyan ve zulüm ehlerinden uzak kalanlara ne mutlu! Alçak gönüllü, ahlakı güzel, gönlü hoş ve başkalarına zarar vermeyene ne mutlu! Malının ziyadesini infak eden, fazla konuşmaktan uzak duran, sünnet-i seniyyeyi hayatına hâkim kılan ve bidatin kendisini kuşatmadığı kişiye ne mutlu!”²¹⁸

“Kays b. Asım el-Minkarî’den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Ben-i Temîm heyetiyle birlikte Hz. Peygamber’in (s.a.v) huzuruna vardım. Dedi ki ey Kays: Su ve sidr ile yıkan. Yıkandım ve tekrar huzuruna vardım ve Ey Allah’ın Resûlü istifade edeceğimiz bir nasihat et dedim. Dedi ki ey Kays: İzzetle birlikte zillet, hayatla birlikte ölüm, dünyayla birlikte ahiret vardır. Her şeyin bir hesabı...”²¹⁹

KOLTUKLU SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile, dokuz satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Sülüs satırdaki “fi” kelimesinde fe harfinin noktası; harfin üzerine konmamış soluna konulmuştur. Sülüs satırda mühmel harfler altın ile yapılmıştır. Sülüs satırın etrafı beyne’s-sütur tezhiplidir. Muntazam olarak yazılan nesih satırların; ikinci, dördüncü, beşinci ve sekizinci satırlarında birer tane durak bulunmaktadır. Duraklar yazıya nispetle iricedir. Koltuklar bulut motifinin yer aldığı kompozisyonlar ile tezhiplenmiştir ve etrafında zencerek mevcuttur. Kıt‘anın etrafına bordo renkli iplik çekilmiş, arasuyuna ebru yapıştırılmış, arasuyunun etrafına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Dışpervaza zerefşan uygulanmıştır.

²¹⁷ Muhammed b. Ali b. Ved’ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 21.

²¹⁸ Muhammed b. Ali b. Ved’ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 1.

²¹⁹ Muhammed b. Ali b. Ved’ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 2.

4. Kit'a

Resim 15: Demirbaş Nu. A 6487/4. Kit'a

Metin:

وَإِذَا أَصْبَحْتَ نَفْسُكَ فَلَا تُحَدِّثْهَا بِالْمَسَاءِ

وَعَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا ﴿١﴾ وَإِنَّ لِكُلِّ حَسَنَةٍ ثَوَابًا، وَلِكُلِّ سَيِّئَةٍ عِقَابًا، وَإِنَّ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابًا ﴿٢﴾ إِنَّهُ لَا بُدَّ يَا قَيْسُ
مِنْ قَرِينٍ يُدْفَنُ مَعَكَ وَهُوَ حَيٌّ وَتُدْفَنُ مَعَهُ وَأَنْتَ مَيِّتٌ، فَإِنْ كَانَ كَرِيمًا أَكْرَمَكَ وَإِنْ كَانَ أَلِيمًا أَسْلَمَكَ، ثُمَّ لَا يُحْسَرُ إِلَّا
مَعَكَ وَلَا تُبْعَثُ إِلَّا مَعَهُ وَلَا تُسْأَلُ إِلَّا عَنْهُ، فَلَا تَجْعَلْهُ إِلَّا صَالِحًا، فَإِنَّهُ إِنْ كَانَ صَالِحًا لَمْ تَسْتَأْنِسْ إِلَّا بِهِ وَإِنْ كَانَ فَاحِشًا لَمْ
تَسْتَحْوِشْ إِلَّا عَنْهُ وَهُوَ فِعْلُكَ ﴿٣﴾ عَنِ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ قَالَ خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿٤﴾ يَوْمَ جُمُعَةٍ
فَقَالَ أَيُّهَا النَّاسُ

Türkçesi:

“Nefsin sabaha eriştiğinde ona akşamdan bahsetme...”²²⁰

“...her şeyin üstünde gözetleyici, her iyiliğin bir sevabı ve her kötülüğün bir cezası, her sürenin de bir sonu vardır. Ey Kays: Kendisi diri olduğu halde senin de ölü olduğun halde seninle defnedilen bir dost gereklidir. Eğer iyiyse sana ikram eder, kötü ise seni teslim eder. Daha sonra ancak seninle haşır olunur ve sen de ancak onunla dirilirsin. Sadece onun hesabını vereceksin. Onu ancak iyi eyle. Eğer iyiyse ancak onunla ünsiyet bulursun, kötü ise ancak ondan çekinirsin. İşte bu senin amelindir.”²²¹

“Ebu'd-Derdâ'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v) bir cuma günü hutbe irat ederek şöyle buyurdu: Ey insanlar!”²²²

KOLTUKLU SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile, on üç satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Sülüs satırdaki “*tuhaddishâ*” kelimesinde *dal* harfinin altına nokta koyulmuştur. Satır sonundaki “*bi'l-mesâi*” kelimesi satır çizgisinin biraz üzerinde kalmıştır. Sülüs satırda mühmel harfler altın ile yapılmıştır. Sülüs satırın etrafı beyne’s-sütur tezhiplidir. Nesih satırlar mâil yazılmıştır. Nesih satırlardan; birinci, üçüncü, onuncu ve on birinci satırlarda birer tane durak bulunmaktadır. Koltuklar tezhiplidir. Koltukların etrafına lacivert renkte zencerek yapılmıştır. Kit‘anın etrafına bordo renkli iplik çekilmiş, arasuyuna ebru yapıştırılmış, arasuyunun etrafına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Dışpervaza zerefşan uygulanmıştır.

²²⁰ Muhammed b. Ali b. Ved’ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 21.

²²¹ Muhammed b. Ali b. Ved’ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 2.

²²² Muhammed b. Ali b. Ved’ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 3.

5. Kit'a

Resim 16: Demirbaş Nu. A 6487/5. Kit'a

Metin:

وَإِذَا أَمْسَتَ فَلَا تَحْدِثْهَا بِالصَّبَاحِ

تُوبُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا، وَبَادِرُوا بِالْأَعْمَالِ الصَّالِحَةِ قَبْلَ أَنْ تَسْأَلُوا الَّذِي بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ رَبِّكُمْ بِكثْرَةِ ذِكْرِكُمْ
تُسْعِدُوا وَأَكْثَرُوا الصَّدَقَةَ تُرْزَقُوا، وَأْمُرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ تُحْصِنُوا وَانْهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ تُحْصِنُوا
لِلْمَوْتِ ذِكْرًا وَأَحْزَمَكُمْ أَحْسَنُكُمْ لَهُ اسْتِعْدَادًا ﴿٦٥﴾ أَلَا وَإِنَّ مِنْ

Türkçesi:

“Akşama eriştiğinde ona sabahtan bahsetme...”²²³

²²³ Muhammed b. Ali b. Ved'ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 21.

“Ölmeden evvel tevbe ediniz. Meşguliyetleriniz artmadan önce salih ameller yapmada acele ediniz. Çok zikir yapmakla Rabb’inize olan borcunuzu ödeyin ki mutlu olasınız. Çokça sadaka veriniz ki rızıklandırılısınız. İyiliği emredin ki korunasınız. Kötülükten (başkalarını) alıkoyunuz ki ilahi yardıma mazhar olasınız. Ey insanlar! En akıllınız ölümü en çok hatırlayanızdır. En sağduyulunuz ölüme en güzel hazırlığı yapanınızdır. Dikkat ediniz!”²²⁴

KOLTUKLU SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile, beş satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Sülüs satırın başındaki *vav* harfinin çanağındaki sertlik dikkat çekmektedir. Sülüs satırdaki “*emset*” kelimesinde *sin* harfinin altına altın ile işlenmiş üç yuvarlak nokta koyulmuştur. Sülüs satırda mühmel harfler altın ile yapılmıştır. Sülüs satırın etrafı beyne’s-sütur tezhiplidir. Muntazam olarak yazılan nesih satırlardan sadece beşinci satırda durak bulunmaktadır. Nesih satırlardan ikincisinde, satıra sığmayan “*lehû*” kelimesi, koltuk ile nesih yazı sahasını ayıran zencereğin olduğu kısma yazılmıştır. Bu kısımda tezhibe ara verilmiştir. Koltuklar gül motifi ile tezyîn edilmiştir. Koltukların etrafına lacivert renkte zencerek yapılmıştır. Kit‘anın etrafına bordo renkli iplik çekilmiş, arasuyuna ebru yapıştırılmış, arasuyunun etrafına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Dışpervaza zerefşan uygulanmıştır.

²²⁴ Muhammed b. Ali b. Ved‘ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 3

6. Kıt'a

Resim 17: Demirbaş Nu. A 6487/6. Kıt'a

Metin:

وَخُذْ مِنْ صِحَّتِكَ لِسِقْمِكَ، وَمِنْ سَبَابِكَ

مِنْ عَلَامَاتِ الْعَقْلِ التَّجَافِي عَنْ دَارِ الْعُرُورِ وَالْإِنَابَةَ إِلَى دَارِ الْخُلُودِ وَالنَّرْوَدَ لِسُقْنَى الْقُبُورِ وَالنَّأْهَبَ لِيَوْمِ
النُّشُورِ ﴿٥﴾ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي خُطْبَتِهِ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ لَكُمْ
مَعَالِمَ فَانْتَهُوا إِلَى مَعَالِمِكُمْ، وَإِنَّ لَكُمْ نَهَايَةً فَانْتَهُوا إِلَى نَهَائِكُمْ، إِنَّ الْمُؤْمِنِينَ بَيْنَ مَخَافَتَيْنِ ﴿٦﴾ بَيْنَ أَجَلٍ قَدْ مَضَى لَا
يُدْرِي مَا اللَّهُ صَانِعٌ فِيهِ، وَبَيْنَ أَجَلٍ قَدْ بَقِيَ لَا يَدْرِي مَا اللَّهُ قَاضٍ فِيهِ ﴿٧﴾

Türkçesi:

“Sağlığının bir kısmını hastalığın için, gençliğinin...”²²⁵

²²⁵ Muhammed b. Ali b. Ved'ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 21.

“Yeniden diriliş için hazırlık yapmak, kabir hayatı için azık hazırlamak, ahiret yurduna yönelmek ve dünya hayatından (aldatıcılığından) sakınmak aklın (sağlıklı işleyişinin) alametlerindedir.”²²⁶

“İbn-i Abbâs’tan (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v) bir hutbesinde şöyle buyurmuştur: Ey İnsanlar! Muhakkak ki sizler için hakikatler (İslâm şeriatı) vardır. O halde hakikatlere ulaşınız. Elbette sizler için bir son vardır. (İyi amellerle) sonunuza ulaşınız. Müminler iki korku arasındadırlar. Bunlar; Allah’ın ne yapacağına bilinmediği geçmiş ömür ile Allah’ın neyi takdir edeceğinin bilinmediği kalan ömür...”²²⁷

KOLTUKLU SÜLÛS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülûs hat ile, on iki satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Sülûs satırdaki “*lisegamike*” kelimesinde *sin* harfinin altına altın ile işlenmiş üç yuvarlak nokta koyulmuştur. Sülûs satırda mühmel harfler altın ile yapılmıştır. Satır sonunda, “*şebâbike*” kelimesindeki *kef* harfinin çanağı mürsel yapılmıştır. Sülûs satırın etrafı beyne’s-sütur tezhiplidir. Mâil olarak yazılan nesih hattın dördüncü, beşinci, dokuzuncu ve on ikinci satırlarında birer adet durak bulunmaktadır. Nesih satırlardan son ikisinde metni sığdırmak için harfler sıkışık olarak yazılmıştır. Nesih hattın son kısmındaki yoğunluk dikkat çekmektedir. Koltuklar gül motifi ile tezyîn edilmiştir. Kıt‘anın etrafına bordo renkli zencerek yapılmış, arasuyuna ebru yapıştırılmış, arasuyunun etrafına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Dışpervaza zerefşan uygulanmıştır.

²²⁶ Muhammed b. Ali b. Ved’ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 3.

²²⁷ Muhammed b. Ali b. Ved’ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 4.

7. Kit'a

Resim 18: Demirbaş Nu. A 6487/7. Kit'a

Metin:

لَهْرَمِكَ وَغَيْرِ فَرَاغِكَ لِشُغْلِكَ، فَإِنَّكَ

فَلْيَأْخُذِ الْعَبْدُ مِنْ نَفْسِهِ لِنَفْسِهِ وَمِنْ دُنْيَاهُ لِأَجْرَتِهِ وَمِنْ الشَّبَابِ قَبْلَ الْكِبَرِ وَمِنْ الْحَيَاةِ قَبْلَ الْمَوْتِ، فَوَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ مَا بَعْدَ الْمَوْتِ مِنْ مُسْتَعْتَبٍ وَمَا بَعْدَ الدُّنْيَا دَارٌ إِلَّا الْجَنَّةُ أَوْ النَّارُ ﴿٥﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿٦﴾ فَقَالَ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ لَا خَيْرَ فِي الْعَيْشِ إِلَّا لِعَالِمٍ نَاطِقٍ

Türkçesi:

“(Gençliğinin) bir kısmını ihtiyarlığın için, boş zamanının bir kısmını meşguliyetin için...”²²⁸

²²⁸ Muhammed b. Ali b. Ved'ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 21.

“O halde kul kendisinden (dünyada) kendisi için faydalı olanı (ahirette), dünyadayken ahireti için faydalı olanı, yaşlılık gelmeden gençliğinde faydalı olanı, ölmeden evvel hayatta iken faydalı olanı yapsın. Muhammed’in (s.a.v) nefsi elinde olan Allah’a yemin olsun ki, öldükten sonra kınanacak kimse yoktur. Dünyadan sonra da cennet veya cehennemden sonra yurt yoktur.”²²⁹ “Ebû Sa’îd el-Hudrî’den (r.a.) rivayet edildiğine göre; Resûlullah (s.a.v) bize hutbe irad ederek şöyle buyurdu: Ey insanlar! (Hakkı/doğruyu) konuşan bir âlim olmaksızın yaşamda hayır yoktur...”²³⁰

KOLTUKLU SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile, beş satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Sülüs satırdaki “*lişuğlike*” kelimesinde gayn harfinden sonra keşide verilmiştir. Satır sonunda, “*fe inneke*” kelimesindeki *kef* harfinin çanağı mürsel yapılmıştır. Sülüs satırda mühmel harfler altın ile yapılmıştır. Sülüs satırın etrafı beyne’s-sütur tezhiplidir. Sülüs satırın etrafındaki tezyinatta bulut motifleri yer almaktadır. Muntazam yazılan nesih hattın üçüncü, dördüncü ve beşinci satırlarında birer adet durak bulunmaktadır. İkinci satırdaki durak diğerlerine nispetle iricedir. Koltuklar rûmîler ile tezhiplenmiştir. Koltukların etrafına beyaz renkte zencerek yapılmıştır. Kit‘anın etrafına beyaz renkli iplik çekilmiş, arasuyuna ebru yapıştırılmış, arasuyunun etrafına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Dışpervaza zerefşan uygulanmıştır.

²²⁹ Muhammed b. Ali b. Ved’ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 4.

²³⁰ Muhammed b. Ali b. Ved’ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 5.

8. Kıt'a

Resim 19: Demirbaş Nu. A 6487/8. Kıt'a

Metin:

وَمِنْ حَيَاتِكَ لَوْ فَاتِكَ، فَاِنَّكَ لَا تُدْرِي

وَمَنْ جَعَلَهُ خَلْفَهُ سَأَفَهُ إِلَى النَّارِ وَهُوَ أَوْضَحُ دَلِيلٍ إِلَى خَيْرِ سَبِيلٍ مَنْ قَالَ بِهِ صَدَقَ وَمَنْ عَمِلَ بِهِ أُجِرَ وَمَنْ حَكَمَ بِهِ عَدَلَ ﴿٢٠﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿٢١﴾ لَا يُكْمَلُ عَبْدُ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ تَعَالَى حَتَّى تَكُونَ فِيهِ خَمْسُ خِصَالٍ؛ التَّوَكُّلُ عَلَى اللَّهِ وَالتَّقْوِيَةُ إِلَى اللَّهِ وَالتَّسْلِيمُ لِأَمْرِ اللَّهِ وَالرِّضَاءُ بِقَضَاءِ اللَّهِ وَالصَّبْرُ

Türkçesi:

“Hayatının bir kısmını ölümün için ayır. (Zira yarın isminin) ne olduğunu unutacaksın.”²³¹

²³¹ Muhammed b. Ali b. Ved'ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 21.

“Kim onu (ve görüşünü/fetvasını) arkasına atarsa bu durum onu cehenneme sevkeder. O en hayırlı yola götüren en açık delildir. Kim onun görüşünü benimserse doğru söylemiş (yapmış) olur. Kim onunla amel ederse ecir kazanır. Kim o görüşle hükmederse adaletle hükmetmiş olur.”²³²

“Abdullah b. Ömer’den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: Kişi şu beş özelliği kendisinde bulundurmadıkça Allah’a imanını tam etmiş olmaz. Allah’a tevekkül, işleri ona havale etmek, onun emirlerine teslimiyet, kaza ve kaderine razı olmak, (belalarına) sabretmek...”²³³

KOLTUKLU SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile, beş satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Harflerin güzel ve net olduğu sülüs satırda, “fetike” ve “tudrî” kelimeleri satır çizgisine göre yukarıdadır. Sülüs satırdaki “tudrî” kelimesinde *dal* harfinin altına yuvarlak nokta koyulmuştur. Sülüs satırda bazı mühmel harfler altın ile yapılmıştır. Sülüs satırın etrafı beynes’s-sütur tezhiplidir. Sülüs satırın etrafındaki tezyinata bulut motifleri vardır. Muntazam yazılan nesih hattın; ikinci ve üçüncü satırlarında birer adet durak bulunmaktadır. Üçüncü satırdaki durak yazıya ve diğer durağa nispetle iricedir, fakat yeterli alan olduğu için yazıyı sıkıştırmamaktadır. Koltuklar rûmîler ile tezhiplenmiştir. Koltukların etrafına beyaz renkte zencerek yapılmıştır. Kit‘anın etrafına beyaz renkli iplik çekilmiş, arasuyuna ebru yapıştırılmış, arasuyunun etrafına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Dışpervaza zerefşan uygulanmıştır.

²³² Muhammed b. Ali b. Ved’ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 5.

²³³ Muhammed b. Ali b. Ved’ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 6.

9. Kit'a

Resim 20: Demirbaş Nu. A 6487/9. Kit'a

Metin:

مَا اسْمُكَ غَدًا. اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ

عَلَى بَلَاءِ اللَّهِ إِنَّهُ مَنْ أَحَبَّ اللَّهَ وَأَبْغَضَ اللَّهَ وَأَعْطَى اللَّهَ وَمَنَعَ اللَّهَ فَقَدْ اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ
عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي خُطْبَتِهِ ﴿ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ الْعَبْدَ لَا يُكْتَبُ فِي الْمُسْلِمِينَ حَتَّى
يَسَلَّمَ النَّاسُ مِنْ يَدِهِ وَلِسَانِهِ وَلَا يَنَالُ دَرَجَةَ الْمُؤْمِنِينَ حَتَّى يَأْمَنَ جَارُهُ بِوَأَيْقَهُ أَوْ قَالَ جَارُهُ بِوَادِرِهِ وَلَا يُعَدُّ مِنَ الْمُتَّقِينَ
حَتَّى يَدَّعِ مَا لَا بَأْسَ بِهِ جِدَارًا مَا بِهِ بَأْسٌ ﴾ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ مَنْ خَافَ النَّبِيَّاتِ

Türkçesi:

“Zira yarın isminin ne olduğunu unutacaksın.”²³⁴ “Allah’ım salat ve selam eyle...”

“Belalarına (sabretmek). Kim Allah için sever Allah için buğzederse ve Allah için verir Allah için men ederse imanı tamamlanmış olur.”²³⁵ “Ebû Hüreyre’den (r.a.) rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v) bir hutbesinde şöyle buyuruyordu: Ey insanlar! İnsanlar, kişinin elinden ve dilinden güvende olmadığı müddetçe Müslümanların zümresine yazılmaz. Komşusu onun (muhtemel) zararlarından güvende olmadıkça müminlerin derecesine ulaşmaz. Günaha girme korkusuyla yapılması sakıncalı olmayan bazı şeylerden bile uzak durmadıkça müttakilerden sayılmaz. Ey insanlar! Geceden korkan (düşman saldırısından) ...”²³⁶

KOLTUKLU SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile, on iki satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Sülüs satırda “ğada” kelimesindeki *dal* harfinin altına altın ile yuvarlak nokta yapılmış, bu kelimedden sonra irice bir durak koyulmuş ve devamında Hz. Muhammed (s.a.v) ’e salavat metnine başlanmıştır. “Allahumme” kelimesindeki *mim* harfinin kuyruğu ile “Salli” kelimesindeki *sad* harfinin başlangıç kısmı birleştirilerek yazılmıştır. “Ve sellim” kelimesindeki *vav* harfi “salli” kelimesindeki *lam* harfinin çanağı içerisine mürsel yapılmış, kelime sonundaki *mim* harfi de kuyruğu kesilerek mürsel yapılmıştır. Sülüs satırda mühmel harfler altın ile yapılmıştır. Sülüs satırın etrafı beyne’s-sütur tezhiplidir. Mâil yazılan nesih hattın üçüncü, dördüncü, beşinci ve onuncu satırlarında birer adet durak bulunmaktadır. Koltuklar rûmîler ile tezhiplenmiştir. Kıt‘anın etrafına mavi renkli iplik çekilmiş, arasuyuna ebru yapıştırılmış, arasuyunun etrafına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Dışpervaza zerefşan uygulanmıştır.

²³⁴ Muhammed b. Ali b. Ved’ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 21.

²³⁵ Muhammed b. Ali b. Ved’ân el-Mevsilî, a Hadis Nu. 6.

²³⁶ Muhammed b. Ali b. Ved’ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 7.

10. Kıt'a

Resim 21: Demirbaş Nu. A 6487/10. Kıt'a

Metin:

عَلَى أَشْرَفِ الْخَلْقِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ

أَدْلَجَ وَمَنْ أَدْلَجَ فِي الْمَسِيرِ وَصَلَّ، وَإِنَّمَا يَعْرِفُونَ عَوَاقِبَ أَعْمَالِكُمْ وَقَدْ طُوِيَتْ صَحَائِفَ أَجَالِكُمْ ﴿١﴾ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ نِيَّةَ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ وَنِيَّةَ الْفَاسِقِ شَرٌّ مِنْ عَمَلِهِ ﴿٢﴾ اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مُحَمَّدٍ اَشْرَفِ الْمَوْجُوْدَاتِ وَآلِهِ اَجْمَعِيْنَ ﴿٣﴾ كَتَبَهُ حَمْدُ اللهِ الْمَعْرُوْفِ بِابْنِ الشَّيْخِ فِي اَوَانَ شَيْبِهِ مَعَ اسْتِعْجَالِ شَعْرِهِ وَارْتِعَاشِ رَاشِيهِ حَامِدًا لِلّٰهِ تَعَالٰى وَمُصَلِّيًا عَلٰى نَبِيِّهِ وَمُسَلِّمًا ﴿٤﴾

Türkçesi:

“Yaratılmışların en hayırlısına ve onun pak âline (salat ve selam eyle).”

“Geceleyin yol alır. Gece yola koyulan ise (istediği) yere ulaşır. Ecellerinizin sayfaları dürüldüğünde amellerinizin akabetini bileceksiniz. Müminin niyeti amelinden

daha hayırlı, günahkârın niyeti amelinden daha kötüdür.”²³⁷ “Allah’ım, mevcudatın en hayırlısı olan Muhammed’e (s.a.v) ve bütün âline salat ve selam eyle. İbn-i Şeyh ile bilinen Hamdullah, yaşlılık yıllarında Allah’a hamd, Peygamberine salat-ü selam ederek yazmıştır.”

KOLTUKLU SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile salavat, altı satır nesih hat ile hadis-i şerif, salavat ve ketebe kaydı yazılıdır. Şeyh Hamdullah üslûbunun belirgin olduğu sülüs satırda, harflerin ve kelimelerin bazıları satır çizgisine mesafeli kalmıştır. “Eşrefi” kelimesindeki *şın* harfinin noktaları yan yana koyulmuştur. “Muhammedin” kelimesindeki *mim* harfi, “el-halki” kelimesindeki *kaf* harfinin kuyruğuna bindirilerek yazılmıştır. Bu yazım kelimenin satır çizgisine olan mesafesini arttırmıştır. Satır sonundaki “tahirine” kelimesindeki *nun* harfinin çanağı keşîdeli yazılmış ve üzerine irice bir durak konmuştur. Sülüs satırda mühmel harfler altın ile yapılmıştır. Sülüs satırın etrafı beyne’s-sütur tezhiplidir. Muntazam yazılan nesih hattın ikinci, üçüncü, dördüncü ve altıncı satırlarında birer adet durak bulunmaktadır. Üçüncü satırdaki duraktan sonra salavat, dördüncü satırdaki duraktan sonra ise ketebe kaydı başlamaktadır. Nesih satırlardan üçüncüsünde ve dördüncüsünde satır sonunda birer kelime sıkıştırılarak yazılmıştır. Nesih hattın sonuncu satırı, diğer satırlardan kısa olduğu için ortalanarak yazılmış ve kenarlarda kalan boşluklar çiçek motifleri ile tezyin edilmiştir. Koltuklar rûmîler ile tezhiplenmiştir. Koltukların etrafı pembe renkli zencerekler ile çevrelenmiştir. Kıt‘anın etrafına mavi renkli iplik çekilmiş, arasuyuna ebru yapıştırılmış, arasuyunun etrafına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Dışpervaza zerefşan uygulanmıştır.

5.4. A 6489 Demirbaş Numaralı Murakka’

Şeyh Hamdullah’ın 15 adet kıt‘asını ihtiva eden bu murakka’ deri ciltlidir. Cilt ölçüleri 18.5 x 23 cm’dir. Kırmızı deri cilt üzerinde zencerek mevcuttur. Kıt‘alardan ikisi istifli müsenna kompozisyonudur. Bir kıt‘a kûfî hat ile, 2 kıt‘a sülüs hat ile yazılmıştır. 8 kıt‘a sülüs-nesih hat ile, 2 kıt‘a ise rika’ hat ile yazılmıştır. Sülüs-nesih kıt‘alarda sülüs satırlar 1 satır, nesih satırlar 4, 5 veya 6 satır halinde yazılmıştır. Sonuncu kıt‘a ketebe

²³⁷ Muhammed b. Ali b. Ved’ân el-Mevsilî, Hadis Nu. 7.

kaydır. Koltuklu kıt'aların koltuklarında tezhip yoktur. Kıt'aların etrafında altın cetvel ve ebru mevcuttur. Murakka' içindeki iki sayfada yalnızca tezyinat vardır.

1. Kıt'a

Resim 22: Demirbaş Nu. A 6489/1. Kıt'a

Metin:

محمد خان

يا الله الباقي

Türkçesi:

Mehmed Han.

Varlığı sürekli ve ebedî olan Allah.

MÜSENNA SÜLÜS KİT‘A. Mavi zemin üzerine beyaz mürekkep ile “Ya Allah el-Baki” ibaresi müsenna (aynalı) olarak, sülüs hat ile yazılmıştır. “*El-Baki*” kelimesinde; *be-elif* birleşiminde elif harfi simetrisinde yer alan aynı birleşimin *elif* harfi ile birbirine geçerek motif oluşturmuştur. *Kaf-ya* birleşiminde *yâ-ı ma’kus* kullanılmıştır. *Ya* harfinin uzatılan kısmında, Allah lafzının üzerindeki boş sahaya denk gelen yerde düğümlü geçme ile motif oluşturulmuştur. Metinde bulunan noktalı harflerin (*ya*, *be* ve *kaf*) noktaları konulmamıştır. Mavi zemin, helezon kıvrımlı hatlar üzerinde yer alan ve altınla işlenmiş olan rûmiler ile tezyin edilmiştir. Rûmiler yer yer harflere temas etmektedir fakat harflerin üzerinden geçmeyecek şekilde tasarlanmıştır.

Büyük Selçuklular devrinde görülen tezyinî kûfi yazının devamı niteliğinde Anadolu Selçuklular ve Beylikler devrinde tezyinî sülüs yazı mevcuttu. Kûfi yazıda harekelerin ve mühmel harflerin olmayışı yazı sahasında göze hoş gelmeyen boşluklara yol açıyordu; bu boşlukları doldurmak için kıvrık dallar ve rûmî motifler ile yazı zemini tezyin ediliyordu. Anadolu Selçuklular ve Beylikler dönemindeki sülüs yazıda da mühmel harflerin olmayışı ve istiflerin olgunluktan uzak oluşu boşluklar oluşturuyor ve tezyinata ihtiyaç duyuluyordu.²³⁸ Bu sayfadaki yazının kompozisyonunda yalnızca harfler kullanılmış, nokta dahi kullanılmamıştır. Bu sebeple tezyinata ihtiyaç duyulmuş ve Selçuklular Devri, Beylikler Devri üslûbunda olduğu gibi tezyinî sülüs ile yazılmış bir eser ortaya çıkmıştır. Sülüs yazı sahasının etrafına turuncu tonda bir cetvel çekilmiş, onun etrafına sıvama altın ile arasuyu yapılmış, onun da etrafına mavi renkte cetvel çekilmiştir.

²³⁸ Fevzi Günüş, “Anadolu Selçuklu Dönemi Celi Sülüs Yazısının Beylik Dönemine Etkileri”, **Hat ve Tezhip Sanatı**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.

Yazı sahasının üstünde rûmîlerle ve pençerle tezyin edilmiş olan başlık tezhibi mevcuttur. Başlık tezhibinden bir salbeke geçiş yapılmış, bu kısım da benzer motifler ile tezyin edilmiştir. Salbekin ucunda ise armut formunda ve müsenna olarak yazılmış bir istif bulunmaktadır. Sülüs yazı ile yazılmış olan bu istifte “*Mehmed Han*” yazılıdır. Yazı dikey ekseninde simetriktir ve dikey eksenin sol tarafında kalan kısım esas yazı olup sağdaki kısım bunun simetrisidir. “*Mehmed*” kelimesi dikey olarak yazılmış olup mim harfi tetabukludur. “*Han*” kelimesinde *ha* harfinin içi mavi renkle doldurulmuştur. *Elif* harfi ile mürsel yazılan *nun* harfi; armut formunun sırt kısmında geçme ile, tepe kısmında ise geçmeli düğüm ile tezyinat oluşturmuştur. Armut formulu istifin bulunduğu dikdörtgen alan battal ebru ile tezyin edilmiştir. Yazının ve tezhibin olduğu dörtgen sahanın etrafına altın iplik çekilmiş, onun etrafına yavruağzı renkli arasuyu yapılmış, onun da etrafına altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda battal ebru mevcuttur.

2. Kit'a

Resim 23: Demirbaş Nu. A 6489/2. Kit'a

Metin:

نَصْرٌ مِنْ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِيرٌ الْمُؤْمِنِينَ يَا مُحَمَّدُ

Türkçesi:

“Allah’tan bir yardım ve yakın bir fetih. Mü’minleri müjdele!”²³⁹

MÜSENNA SÜLÜS KİT‘A. Mekik formunun içerisinde sülüs yazı ile Saff Suresi’nin 13. ayetindeki *“Nasrun minallâhi ve fethun karîb (karîbun), ve beşşiril mû’minîn (mû’minîne)”* ibaresi müsenna istif olarak yazılmıştır. Ayet metninde lafzen bulunmayan fakat mana olarak bulunan *“Ya Muhammed”* ibaresi de istifin en altında yazılıdır. Mekik formun zemini mavi renktedir. Yazı altın ile yazılmıştır. Gözlü harflerin gözleri ve yazının simetri eksenini etrafında kesişen harflerin kesişim alanları altın ile boyanmıştır. Yazıda sadece *“Muhammed”* kelimesinde ötre kullanılmış, bunun haricinde hareke kullanılmamıştır. Mühmel harflerin de bulunmadığı bu yazıda noktalar yuvarlak olarak konulmuştur. Tezyinî işaretlerden sadece *tirfil* kullanılmıştır. *Tirfil*, *“Mû’minîn”* kelimesindeki *lam-mim-vav* birleşiminin altında yer almaktadır. Ayrıca *“mû’minîn”* kelimesinin son harfi olan *nun* harfinin çanağı sülüs hattı ölçülerine nispetle geniş yazılmıştır. İstifte kelimeler tek bir eksene göre yazılmamış bazısı sağa doğru meyilli bazısı sola doğru meyilli iken, bazı kelimeler de klasik satır ekseninde yazılmıştır. Bu haliyle fevkalade ahenkli bir görünüm sunan bu istif, Şeyh Hamdullah’ın sanat dehasını yansıtan eşsiz bir numunedir. Mekik form dikdörtgen bir pafta içinde yer almaktadır ve etrafına altın cetvel çekilmiş, cetvelin etrafına yavruağzı renkli arasuyu yapılmış, arasuyunun etrafına tekrar altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda battal ebru mevcuttur.

²³⁹ Saff Suresi, 13. Ayet.

3. Kıt'a

Resim 24: Demirbaş Nu. A 6489/3. Kıt'a

Metin:

لِحَضْرَةِ السُّلْطَانِ الْأَعْظَمِ

وَحَاقَانَ الْمُعْظَمِ سُلْطَانَ

إِبْنِ سُلْطَانَ سُلْطَانَ مُحَمَّدٍ

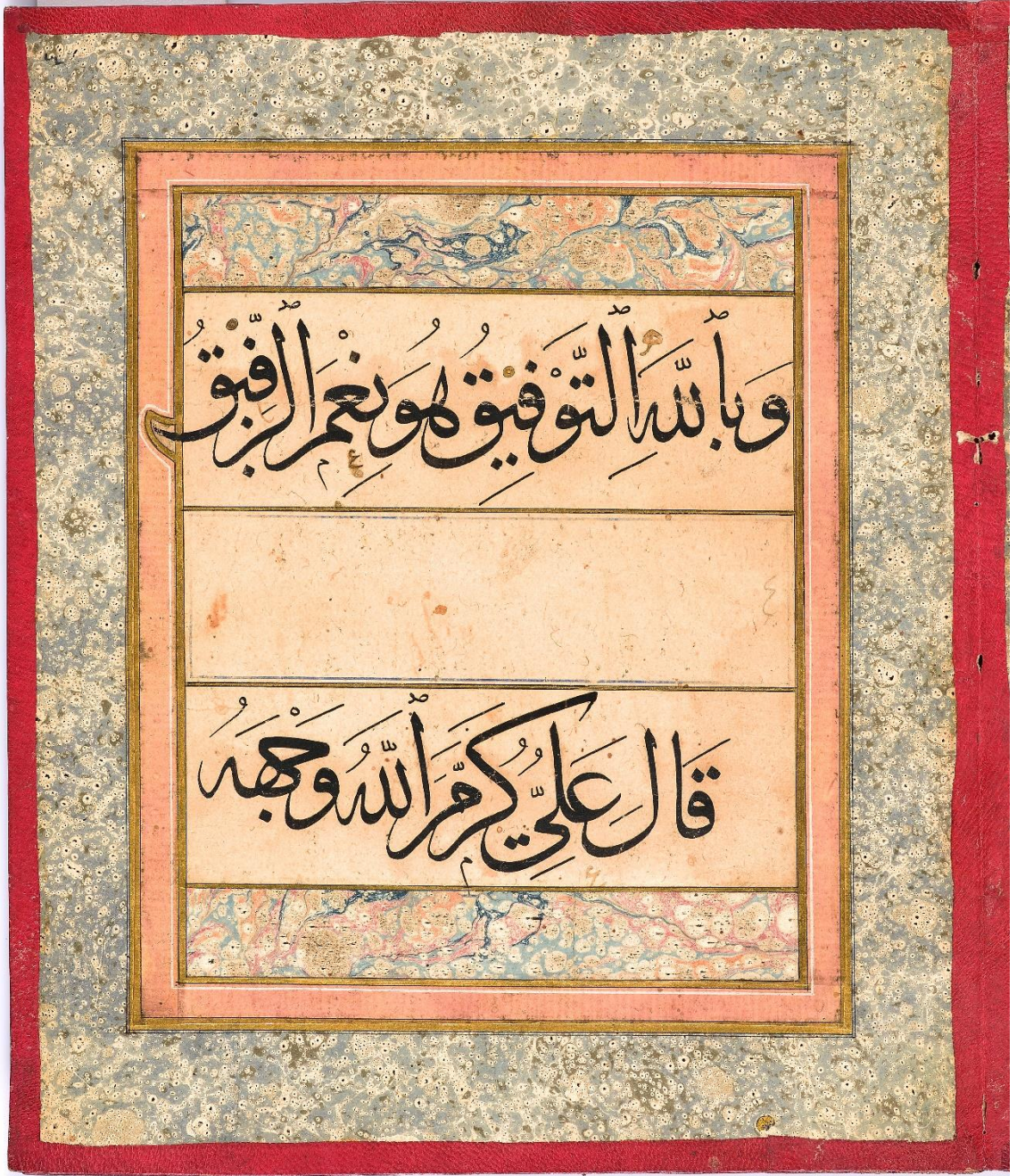
بِإِذْنِ سُلْطَانَ مُرَادِ خَانَ عَزَّ نَصْرُهُ

Türkçesi:

Büyük Sultan Hazretleri ve Ulu Hakan Sultan Murad'ın oğlu Sultan Mehmed'in oğlu, Yardımı bol olsun.

KÛFÎ KİT'Â. Kûfî hat ile dört satır Padişah unvanı yazılmıştır. Satırlarda dikey uzantısı olmayan harflerden ve kelimelerden bazıları satırların üst kısmına yazılmış, bu sayede satırların üst kısmında kalan boşluklar dengelenmiştir. Üst kısma yazılan harflerde geçmeli düğümler kullanılmış, böylece harflere tezyinî unsurlar katılarak harf aralarında kalan boşluklar dengelenmiştir. Satırlar arasına altın cetveller çekilmiş ve eşit boşluklar bırakılmıştır fakat bu boşluklar tezhiplenmemiş sade kalmıştır. Yazı sahasının etrafına altın cetvel çekilmiş, cetvelin etrafına yavruağzı renkte arasuyu yapılmış, arasuyunun etrafına altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda battal ebru mevcuttur.

4. Kıt'a

Resim 25: Demirbaş Nu. A 6489/4. Kıt'a

Metin:

وَبِاللّٰهِ التَّوْفِیْقُ هُوَ نِعْمَ الرَّفِیْقُ

Türkçesi:

“Başarı sadece Allah’tandır. O, en iyi yardımcıdır.”

“Ali, Allah vechini mükerrem kılsın, dedi.”

SÜLÜS KİT‘A. Sülüs yazı ile bir satır kelim-ı kibar, bir satır Hz. Ali’nin söylediğini belirten ibare yazılıdır. Yazı sahalarnın da içinde bulunduğu dikdörtgen alan, beş ayrı paftaya ayrılmıştır. Birinci ve beşinci paftalar diğerlerine nispetle dar olup bu iki alanda da battal ebru bulunmaktadır. İkinci ve dördüncü paftalar yazı için ayrılmıştır. Ortada olan üçüncü pafta ise yazı sahaları ile aynı kâğıt zemine sahip olup boştur. Paftalar arasına altın cetvel çekilmiştir. Her iki satır da Şeyh Hamdullah üslûbunu yansıtmaktadır. Satırlarda *elif* harfleri ve *lafzatullah* hariç, bütün harf birleşimleri birbirlerine temas ederek yazılmış bu sayede yazının genel görünümü estetik açıdan kuvvetlenmiştir. İlk satırda yer alan mühmel harfler (*ayn* ve *he*) altınla yazılmış, ayrıca “*tevfik*” ve “*refik*” kelimelerindeki *fe-ye-kaf* birleşimlerinin üzerine altın ile birer tane *cezmi* yapılmıştır. Satır sonundaki “*refik*” kelimesinde yer alan *kaf* harfi mürsel yapılmış ve yazı sahasından taşmıştır. Harfin taşan kısmı yazı sahasının etrafına çekilen altın cetveldən geçerek arasuyunda bitmektedir. Harfin geçtiğı yerde cetvele ara verilmiş, arasuyunda yer alan harfin ucuna ayrıca bir altın cetvel çekmiştir. Alt satırdaki yazı üst satırdakine oranla kısadır fakat satırın başındaki ve sonundaki boşlukların dengesi gözetilmeden yazılmış, bu sebeple ikinci satırın başında boşluk kalmıştır. Yazının etrafına altın cetvel çekilmiş, onun etrafına yavruağzı renginde arasuyu yapılmış, onun etrafına tekrar altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda battal ebru bulunmaktadır.

5. Kit'a

Resim 26: Demirbaş Nu. A 6489/5. Kit'a

Metin:

فاز من سلم من شر نفسه

اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ الزِّيَادَةَ فِي الْإِيمَانِ ﴿٥﴾ وَالْبُرْكَاتِ فِي

الرِّزْقِ ﴿٦﴾ وَالْعَافِيَةَ فِي الْمَعِيشَةِ وَالْإِصْلَاحَ فِي الْعَمَلِ ﴿٧﴾

وَالنُّوْبَةَ قَبْلَ الْمَوْتِ ﴿٨﴾ وَالْمَغْوِرَةَ بَعْدَ الْمَوْتِ ﴿٩﴾ اللَّهُمَّ بَارِكْ

لَنَا فِي الْمَوْتِ ﴿١٠﴾ وَفِي مَا بَعْدَ الْمَوْتِ ﴿١١﴾ وَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ

أَجْمَعِينَ ﴿١٢﴾ يَا مَنْ لَا يَشْغَلُهُ سَمْعٌ عَنْ سَمْعٍ يَا مَنْ

لَا يُغْلِبُهُ كَثْرَةُ سُؤَالِ السَّائِلِينَ ﴿١٣﴾ يَا مَنْ

Türkçesi:

“Nefsin şerrinden selâmet bulanlar kurtulur. Nefsinizin şerrinden kurtuluş yolunu arayın.”²⁴⁰

“Ey Allah’ım, biz senden imanda kuvvet ve rızıkta bereket ve geçimde afiyet ve amelde ıslah, ölümden önce tövbe, ölümden sonra bağışlanma dileriz. Ölümden önce tevbe etmeyi, vefatımızdan sonra da bağışlanmayı dileriz. Ey Allah’ım ölümü ve ölümden sonraki (hayatı) hakkımızda mübarek eyle. Salat Muhammed’e ve âlinin tamamı üzerine olsun. Her işittiğinden meşgul olanlardan etme. Çok soru sorup sordukları ve cevapladıklarıyla hataya düşenlerden eyleme.”

KOLTUKLU SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile kelam-ı kibar, altı satır nesih hat ile dua yazılıdır. Yazıda Şeyh Hamdullah üslûbu belirgindir. Sülüs satırdaki “selime” kelimesinde *sin* harfi keşîdeli yapılmıştır. *Sin* harfinin üstünde kalan boşluk; *ze* harfinin üst hizasından başlayıp *sin* harfinin sonuna dek uzanan keşîdeli bir üstün ile dengelenmiştir. Yazının etrafına altın cetvel çekilirken, “*nefsihi*” kelimesinin sonunda yer alan *he* harfinin kuyruğu cetvel alanında kalmış ve belirginliğini yitirmiştir. Mühmel harflerden iki tane *mim* ve bir tane *sin*, altın ile yapılmıştır. Nesih yazıda duraklar küçük daireler şeklinde altınla işlenmiştir. Nesih yazıda kelimeler arasında duraklar için yeterli boşluk ayrılmamış; duraklar bazı yerlerde iki satır arasındaki boşluklara denk gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Satır aralarında ve koltuklarda tezhip yoktur.

²⁴⁰ Adem Ceyhan ve Hasan Yılmaz, “Arapça Güzel Sözler Derlemesi Nesrî’l-Leâlî’nin Mensur Bir Tercümesi”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.17, S.3 (Eylül 2019), s.123.

Koltuklarda içten çekilen ve yer yer silikleşen mavi renkli ince bir çizgi bulunmaktadır. Kıt'anın etrafına altın cetvel çekilmiş, onun etrafına altın ile arasuyu yapılmış, onun etrafına tekrar altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda battal ebru bulunmaktadır.

6. Kıt'a

Resim 27: Demirbaş Nu. A 6489/6. Kıt'a

Metin:

وَعَنْهُ تَوْبُ السَّلَامَةِ لَا يُبْلَى
لَا يُبْرِمُهُ سُرْعَةُ إِحْسَاحِ الْمُلْجَيْنِ ﴿١﴾ أَدِقْنَا بَرْدَ عَفْوِكَ ﴿٢﴾ وَ
حَلَاوَةَ مَغْفِرَتِكَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ ﴿٣﴾
اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ ﴿٤﴾ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ ﴿٥﴾
وَلَا رَادَّ لِمَا قَضَيْتَ ﴿٦﴾ وَلَا مُبَدِّلَ لِمَا حَكَمْتَ ﴿٧﴾ وَلَا يَنْفَعُ
ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ ﴿٨﴾ إِلَهِي اسْتَنْزِ عُيُوبَنَا ﴿٩﴾ وَطَهِّرْ قُلُوبَنَا ﴿١٠﴾
وَنُورِ قُبُورَنَا ﴿١١﴾ وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٢﴾

Türkçesi:

“Ve ondan; selâmet urbası mürûr-ı zamân ile çürümez. (Sağlık, esenlik elbisesi zamanın geçmesiyle çürümez. Mümkün olduğu kadar her işinizde esenlik yolunu seçin.)”²⁴¹

“Aşırılıkla ilerleyenlerden ve tökezleyenlerden eyleme. Bizi affının serinliğiyle sevindir. Ey merhamet edenlerin en acıyanı, bizi mağfiretinle hoşnut kıl. Ey Allah’ım! Senin verdiklerini almaya hiç kimsenin gücü yetmez. Ey Allah’ım senin alıp da vermediklerini geri vermeye de kimsenin gücü yetmez. Senin bir kulun hakkında yazdıklarını ise kimse reddedemez. Ey Allah’ım, senin verdiğin hükmü hiç kimse değiştiremez. Senin lütfü keremin yanında başkasının lütuf ve zenginliği fayda vermez. Ey ilahımız! Ayıplarımızı ört, kalplerimizi kötülüklerden temizle, kabrimizi nurunla aydınlat, kötülüklerimizi ört ve bizleri, sana ermiş kullarınla birlikte yanına al.”²⁴²

KOLTUKLU SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile kelam-ı kibar, altı satır nesih hat ile dua yazılıdır. Yazıda Şeyh Hamdullah üslûbu belirgindir. Sülüs satırda “selameti” kelimesinde lam-elif harfinin kuyruğu ile mim harfinin başı alışılmışın dışında

²⁴¹ Adem Ceyhan ve Hasan Yılmaz, s.106.

²⁴² Duanın son kısmı için bk. **Kur’an**, Al-i İmran Sûresi, Ayet 193.

bağlantılı olarak yapılmıştır. Satır sonundaki “yuble” kelimesinde *ye* harfi için *yâ-ı ma’kûs* tercih edilmiş, *lam* harfinden *ye* harfine geçiş yapan bağlantı kısmı cetvel alanında kalmış fakat bu kısımda cetvele ara verilmiştir. Mühmel harflerden bazısı, “*selameti*” kelimesindeki *sin* harfi üzerinde yer alan *tirfil* ve *lam-elif* harfinin üzerinde yer alana *cezmi* altın ile yapılmıştır. Nesih satırlardan ikinci, üçüncü ve dördüncü satırlar diğerleri ile aynı hizada değildir, satırların sonunda bir miktar boşluk kalmıştır. Nesih satırlarda kelimeler arasında duraklar için yeterli boşluk ayrılmamış; duraklar bazı yerlerde iki satır arasındaki boşluklara denk gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Nesih yazı sahasının ve koltukların alt kenarları ile altın cetvel arasında battal ebru bulunmaktadır. Satır aralarında ve koltuklarda tezhip yoktur. Koltuklarda içten çekilen ve yer yer silikleşen mavi renkli ince bir çizgi bulunmaktadır. Yazının etrafına altın cetvel çekilmiş, onun etrafına altın ile arasuyu yapılmış, onun etrafına tekrar altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda battal ebru bulunmaktadır.

7. Kit'a

Resim 28: Demirbaş Nu. A 6489/7. Kit'a

Metin:

وَعَنْهُ إِخْوَانُ هَذَا الزَّمَانِ

فَضْلاً مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً ﴿٦﴾ وَمَعْفُورَةً ﴿٧﴾ وَكَرَامَةً ﴿٨﴾ وَنَشْهَدُ

أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَنَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا

عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ﴿٩﴾ يَا مُفْتِحِ الْأَبْوَابِ ﴿١٠﴾ وَيَا مُسَبِّبِ

الْأَسْبَابِ ﴿١١﴾ يَا مُقَلِّبِ الْقُلُوبِ وَالْأَبْصَارِ ﴿١٢﴾ يَا كَاشِفِ

Türkçesi:

“Ve ondan; bu zamânın kardeşleri...”²⁴³

“Allah’ın fazlından ve nimet ve mağfiret ve kerem olarak (isteriz). Ve Allah’tan başka ilah olmadığına, onun bir olduğuna, onun şeriki olmadığına şahadet ederiz. Ve yine şahadet ederiz ki Muhammed O’nun kulu ve Resûlü’dür. Ey kapıları açan, ey sebeplere neticeleri halk eden, ey kalpleri ve bakışları değiştiren, ey keşfeden.”

KOLTUKLU SÜLÛS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülûs yazıyla kelam-ı kibar, dört satır nesih yazıyla dua yazılıdır. Yazıda Şeyh Hamdullah üslûbu belirgindir. Sülûs satırda “*hazâ*” kelimesinde *he* harfinden sonra keşîde verilmiştir. Satır sonundaki “*zaman*” kelimesinin *nun* harfi, satıra sığmadığı için *mim-elif* birleşiminin üstüne kuyruğu kesik şekilde yapılmıştır. *He* harfi keşîde verilmeden yapılmış olsa idi *nun* harfi de satıra yerleşirdi. Bu durum, eserin yazılmadan evvel çalışılmadan yazılmış olduğu fikrini uyandırmaktadır. Satır dışına taşan *nun* harfi, yazı etrafındaki altın cetvelden geçerek arasuyunda bitmektedir. Bu kısımlarda cetvele ve arasuyuna ara verilmiştir. Mühmel harfler ve iki adet *cez*m altın ile yapılmıştır. Nesih yazıda kelimeler arasında duraklar için yeterli boşluk ayrılmamış; duraklar iki satır arasında kalan boşluklara denk gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Nesih yazı sahasının ve koltukların alt kenarları ile altın cetvel arasında battal ebru bulunmaktadır. Satır aralarında ve koltuklarda tezhip yoktur. Koltuklarda içten çekilen ve yer yer silikleşen mavi renkli ince bir çizgi bulunmaktadır. Yazının etrafına altın cetvel çekilmiş, onun etrafına yavruağzı renkte arasuyu yapılmış, onun etrafına tekrar altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda battal ebru bulunmaktadır.

²⁴³ Adem Ceyhan ve Hasan Yılmaz, s.103.

8. Kit'a

Resim 29: Demirbaş Nu. A 6489/8. Kit'a

Metin:

جَوَاسِيسُ الْعُيُوبِ وَعَنْهُ

الْعَمَّ وَيَا فَارِحَ الْهَمِّ ﴿٦٤﴾ يَا عَلَّامَ الْغُيُوبِ ﴿٦٥﴾ وَيَا سَتَّارَ

الْغُيُوبِ ﴿٦٦﴾ أَغْنِنِي يَا غِيَاثَ الْمُسْتَغِيثِينَ ﴿٦٧﴾ بِرَحْمَتِكَ

يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ ﴿٦٨﴾ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ

وَسَلَامُهُ ﴿٦٩﴾ مَنْ كَتَبَ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَجَوَّدَهُ

قَلَهُ الْجَنَّةُ ﴿٧٠﴾ صَدَقَ النَّبِيُّ الْأُمِّيُّ الْمُخْتَارُ ﴿٧١﴾

Türkçesi:

“Ayıplar arayıcılarıdır.”²⁴⁴ “Ve ondan...”

“Ey kederi ve kaygıyı (gideren), gaybları bilen, ayıpları örten (Allah’ım), bana yardım et. Ey yardım isteyenlere medet eden Allah’ım, senin rahmetinle kurtulurum. Nebi (s.a.v) dedi: Kim besmeleyi güzel yazarsa onun için cennet vardır.²⁴⁵ Ümmi ve seçilmiş Peygamber doğru söyledi.”

KOLTUKLU SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile kelam-ı kibar, beş satır nesih yazı ile dua ve hadis-i şerif yazılıdır. Yazıda Şeyh Hamdullah üslûbu belirgindir. Sülüs satırda “ve anhu” kelimesindeki vav harfi, “el-uyub” kelimesindeki be harfinin içine mürsel olarak yapılmıştır. “anhu” kelimesi satır çizgisinin biraz üstünde kalmış altında boşluk oluşmuştur. “Anhu” kelimesindeki he harfi yazı etrafındaki altın cetveldan geçerek arasuyunda bitmektedir. Bu kısımlarda cetvele ve arasuyuna ara verilmiştir. Mühmel harflerden bazısı, *tirfiller* ve bir adet *cezmi* altın ile yapılmıştır. Nesih yazıda birinci satırdaki ikinci durak ile ikinci satırdaki duraklar yeterli alan olmadığı için harflerin üzerinde kalan boşluklara konulmuştur. Nesih yazı sahasının ve koltukların alt kenarları ile altın cetvel arasında battal ebru bulunmaktadır. Satır aralarında ve koltuklarda tezhip yoktur. Koltuklarda içten çekilen ve yer yer silikleşen mavi renkli ince bir çizgi bulunmaktadır. Yazının etrafına altın cetvel çekilmiş, onun etrafına yavruağzı renkte ara suyu yapılmış, onun etrafına tekrar altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda battal

²⁴⁴ Adem Ceyhan ve Hasan Yılmaz, s.103.

²⁴⁵ Bu hadis muteber hadis kaynaklarında bulunamamıştır. Osmanlı’da bilinen ve pek çok hattat tarafından yazılan bir sözdür. Şii kaynaklarında bu hadis gibi rivayetleri vardır. bk. Seyyid Adil El-Alevî, **Menhelu’l-Fevâid fi Tetimmeti’r-Râfid**, Kum: el-Muessetu’l-İslâmiyye, 2002, s.353.

ebru bulunmaktadır.

9. Kıt'a

Resim 30: Demirbaş Nu. A 6489/9. Kıt'a

Metin:

تَقَاءَلُ بِالْخَيْرِ تَنْلُهُ وَعَنْهُ فَازَ

وَقَالَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَامُهُ ﴿﴾ أَطْلُبُ الْعِلْمَ

وَلَوْ بِالصِّينِ ﴿﴾ وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ

وَسَلَامُهُ ﴿﴾ أَطْلُبُ الْعِلْمَ مِنَ الْمُهْدِ إِلَى اللَّحْدِ ﴿﴾ وَعَنْهُ

صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَامُهُ ﴿﴾ تَعَلَّمَ وَلَوْ بِالسِّحْرِ ﴿﴾

وَقَالَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَامُهُ ﴿﴾ تَعْتَنَّقُ وَلَوْ بِهَرَّةٍ ﴿﴾

Türkçesi:

“İşlerinizi hayra yorun ki hayra erişesiniz.”²⁴⁶ “Ve ondan; kurtuldu”

“Ve dedi, Allah’ın salâtı ve selâmı üzerine olsun, ‘Velev ki Çin’de bile olsa ilmi talep ediniz.”²⁴⁷ Ve Resûlullah, Allah’ın selâmı üzerine olsun, dedi: ‘Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz.’ Ve O’ndan, Allah’ın salâtı ve selâmı üzerine olsun, ‘Sihir bile olsa öğrenin.’ Ve dedi, Allah’ın salâtı ve selâmı üzerine olsun, ‘Âşık ol, bir kedi bile olsa.’”²⁴⁸

KOLTUKLU SÛLÛS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülûs yazıyla kelâm-ı kibar, beş satır nesih yazıyla hadis-i şerifler yazılıdır. Yazıda Şeyh Hamdullah üslûbu belirgindir. Sülûs satırda “bi’l-hayr” kelimesindeki *be* harfi, “tefael” kelimesindeki *lam* harfinin içine yapılmış ve *be* harfinin noktası *lam* harfinin altına koyulmuştur. Bu sayede, *lam* harfinin altında kalan boşluk dengelenmiştir. Kelimeler, bir önceki kelimenin son harfinin kuyruğuna temas ederek yazılmış, böylece yazı güzel bir ahenk kazanmıştır. Mühmel harflerden bazıları ve *tirfil* altın ile yapılmıştır. Satır başındaki *te* harfinin başlangıç kısmı, noktalarından biri ve üzerinde yer alan fethanın bir ucu yazı etrafındaki altın cetveldedir. Satır sonundaki *ze* harfi mürsel olarak yapılmış, kuyruğu altın cetveldeden geçerek arasuyunda nihayetlenmiştir. Bu kısımlarda cetvele ve arasuyuna ara verilmiştir. Nesih

²⁴⁶ Adem Ceyhan ve Hasan Yılmaz, s. 105.

²⁴⁷ Beyhakî, Şuabu’l-İman, 2/253

²⁴⁸ Kaynak bulunamadı.

yazıda, son satırdaki birinci durak yeterli alan olmadığı için harflerin üzerinde kalan boşluğa konulmuştur. Nesih yazı sahasının altında kalan etek kısmında battal ebru bulunmaktadır. Satır aralarında ve koltuklarda tezhip yoktur. Koltuklarda içten çekilen ve yer yer silikleşen mavi renkli ince bir çizgi bulunmaktadır. Yazının etrafına altın cetvel çekilmiş, onun etrafına yavruağzı renkte arasuyu yapılmış, onun etrafına tekrar altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda battal ebru bulunmaktadır.

10. Kit'a

Resim 31: Demirbaş Nu. A 6489/10. Kit'a

Metin:

مَنْ ظَفَرَ بِالدِّينِ وَ عَنْهُ يَبْلُغُ

وَعَنْهُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَامُهُ ﴿﴾ خَيْرُ الْكَلَامِ
مَا قَالَ وَدَلَّ ﴿﴾ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَإِمَامِ الْمُتَّقِينَ أَبِي
اللَّهِ الْعَالِبِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ﴿﴾ عَلَيْهِ الْكَرَامَةُ
وَالرِّضْوَانُ ﴿﴾ مَنْ عَلَّمَنِي حَرْفًا صَبَّرَنِي عَبْدًا إِنْ شَاءَ
بَاعَ وَإِنْ شَاءَ أَعْتَقَ ﴿﴾ قَالَ النَّبِيُّ صَلَوَاتُ اللَّهِ

Türkçesi:

“Borcunu ödemeyi başaran kurtuldu. Borcunuzu ödemeye çalışın.”²⁴⁹ “Ve ondan...”

“Ve yine ondan, Allah’ın salâtı ve selâmı onun üzerine olsun, ‘Sözün en hayırlısı az ve anlaşılır olandır.’ Emirü’l-mü’minin ve imamü’l-müttakin, Allah’ın galip arslanı Ali bin Ebi Talib’den, aleyhi’l-kerametü ve rıdvân, ‘Bana bir harf öğretenin kölesi olurum. İster (beni) satar, isterse azat eder.’ Nebi, Allah’ın salâtı ve selâmı onun üzerine olsun, dedi...”

KOLTUKLU SÜLÜS-NESEH KİT‘A. Bir satır sülüs yazıyla kelâm-ı kibar, beş satır nesih yazıyla hadis-i şerif ve Hz. Ali sözü yazılıdır. Yazıda Şeyh Hamdullah üslûbu belirgindir. Sülüs satırda “men” kelimesindeki nun harfinin kuyruğu ile “zafera” kelimesindeki zı harfinin başlangıcı birleştirilmiş ve zı harfinden sonra keşîde verilmiştir. “Biddeyni” kelimesindeki be-elif birleşimi, “zafera” kelimesindeki ra harfinin içine yapılmış ve be harfinin noktası ra harfinin altına koyulmuştur. Bu sayede ra harfinin altında kalan boşluk dengelenmiştir. Kelimeler bir önceki kelimenin son harfinin kuyruğuna temas ederek yazılmış böylece yazı güzel bir ahenk kazanmıştır. Mühmel harflerden bazısı ve tirfil altın ile yapılmıştır. Satır başındaki mim harfinin başı ve satır sonundaki gayn harfinin başı ile gövdesi yazı etrafındaki altın cetvele ve arasuyuna denk gelmiştir. Bu kısımlarda cetvele ve arasuyuna ara verilmiştir fakat gayn harfinin noktası altın cetvelin altında kalmıştır. Nesih yazıda, birinci satırdaki birinci durak diğerlerinden farklı formda yapılmıştır. Üçüncü satırdaki durak ise yeterli alan olmadığı için harflerin

²⁴⁹ Adem Ceyhan ve Hasan Yılmaz, s.123.

üzerinde kalan boşluğa konulmuştur. Nesih yazı sahasının altında kalan etek kısmında battal ebru bulunmaktadır. Satır aralarında ve koltuklarda tezhip yoktur. Koltuklarda içten çekilen ve yer yer silikleşen mavi renkli ince bir çizgi bulunmaktadır. Yazının etrafına altın cetvel çekilmiş, onun etrafına yavruağzı renkte arasuyu yapılmış, onun etrafına tekrar altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda battal ebru bulunmaktadır.

11. Kit'a

Resim 32: Demirbaş Nu. A 6489/11. Kit'a

Metin:

الْمَرْءُ بِالصَّدَقِ مَنَازِلَ الْكِبَارِ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿٥﴾ خَيْرُ أُمَّتِي بِرِيءٍ مِنَ التَّكْلِيفِ ﴿٦﴾

وَقَالَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿٧﴾ تَفَكَّرُ سَاعَةً

خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ سَنَةٍ ﴿٨﴾ وَعَنْهُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ

وَسَلَامُهُ ﴿٩﴾ نَبِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ ﴿١٠﴾ صَدَقَ

Türkçesi:

“Kişi sıdk u sadâkatle büyükler mertebesine varır. Sadâkatten ayrılmayın.”²⁵⁰

“Nebi, Allah ’ın salâtı ve selâmı onun üzerine olsun, dedi: ‘Ümmetimin seçkinleri tekellüften (kendini zorlamaktan) uzaktır.’ Ve dedi, Allah ’ın salâtı ve selâmı onun üzerine olsun, ‘Bir saat tefekkür, bir sene ibadetten hayırlıdır.’²⁵¹ Ve yine O ’ndan, Allah ’ın salâtı ve selâmı onun üzerine olsun, ‘Mü ’minin niyeti amelinden hayırlıdır.’²⁵² Doğru söyledi.”

KOLTUKLU SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile kelim-i kibar, dört satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Yazıda Şeyh Hamdullah üslûbu belirgindir. Sülüs satırda “bi’s-sıdgi” kelimesindeki *be-elif* birleşimi, “el-mer’u” kelimesindeki *ra* harfinin içine yapılmış ve *be* harfinin noktası *ra* harfinin altına koyulmuştur. Bu sayede *ra* harfinin altında kalan boşluk dengelenmiştir. Mühmel harflerden bazısı altın ile yapılmıştır Satır sonundaki *ra* harfi mürsel olarak yapılmış, kuyruğu altın cetvelden geçerek arasuyunda nihayetlenmiştir. Bu kısımlarda cetvele ve arasuyuna ara verilmiştir. Nesih yazıda bazı duraklar yeterli alan olmadığı için harflerin üzerinde kalan boşluğa konulmuştur. Birinci satırın sonunda bulunan *fe* harfinin çanağı yazı sahasından taşmış ve koltukta nihayetlenmiştir. Nesih yazı sahasının altında kalan etek kısmında battal ebru bulunmaktadır. Satır aralarında ve koltuklarda tezhip yoktur. Koltuklarda içten çekilen ve yer yer silikleşen mavi renkli ince bir çizgi bulunmaktadır. Yazının etrafına altın cetvel

²⁵⁰ Adem Ceyhan ve Hasan Yılmaz, s.133.

²⁵¹ Aclûnî, 1/310

²⁵² Beyhakî, Şuabü’l-İman, 5/343; Taberânî, 6/185-186.

çekilmiş, onun etrafına yavruağzı renkte arasuyu yapılmış, onun etrafına tekrar altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda battal ebru bulunmaktadır.

12. Kıt'a

Resim 33: Demirbaş Nu. A 6489/12. Kıt'a

Metin:

وَعَنْهُ تَنَاءُ الرَّجُلِ عَلَى مُعْطِيهِ مُسْتَزِيدٌ

وَقَالَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَامُهُ ﴿﴾ إِنَّمَا الْأَعْمَالُ

بِالنِّيَّاتِ ﴿﴾ وَعَنْهُ عَلَيْهِ أَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَأَكْمَلُ

النَّحِيَّاتِ ﴿﴾ مَنْ لَانَتْ كَلِمَتُهُ وَجَبَتْ مَحَبَّتُهُ ﴿﴾

وَقَالَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَامُهُ ﴿﴾ الْمُؤْمِنُ

هَيِّنٌ لَيِّنٌ كَأَجْمَلِ الْأَنْوَابِ ﴿﴾ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ ﴿﴾

Türkçesi:

“Bir kimsenin iyilik edeni övmesi, iyiliğinin artmasına vesile olur. Size iyilik edenleri övmekle iyiliğe erişin.”²⁵³

“Ve dedi, Allah’ın salatu ve selamı onun üzerine olsun, ‘Ameller ancak niyetlere göredir.’²⁵⁴ Ve yine O’ndan, en efdal salavat ve en ekmelel tahiyyat üzerine olsun, ‘Kimin sözü yumuşak olursa muhabbet ona vacip olur.’²⁵⁵ Ve dedi, Allah’ın salatu ve selamı onun üzerine olsun, ‘Mü’min sade ve hoştur. Burnundan (yularından) tutulan deve gibidir.’²⁵⁶ Allah’ın Resûlü doğru söyledi.”

KOLTUKLU SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile kelam-ı kibar, beş satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Yazıda Şeyh Hamdullah üslûbu belirgindir. Kelam-ı kibar, sülüs yazı sahasına sığmamıştır. “mu’tihi” kelimesi “ala” kelimesinin üstüne yazılmış, ye ve he harfleri yazı sahasını çevreleyen altın cetvelden geçerek arasuyunda nihayetlenmiştir. Bu kısımda cetvele ve arasuyuna ara verilmiştir. Kelam-ı kibarın son kelimesi olan “müstezidun” kelimesi, sülüs yazı sahası ile nesih yazı sahasını birbirinden ayıran altın cetvelin hizasına nesih hattı ile mâil olarak yazılmıştır. Kelimenin son harfi olan dal harfi yazı sahasını çevreleyen altın cetvel hizasına yazılmış; harfin

²⁵³ Adem Ceyhan ve Hasan Yılmaz, s.107.

²⁵⁴ Buhârî, Bedü'l-Vahy, 1

²⁵⁵ Kaynak bulunamadı.

²⁵⁶ Beyhakî, Şu‘abu’l-îmân, 57/7777.

harekesi olan çift ötre ise arasuyuna konulmuştur. Bu kısımda cetvele ve arasuyuna ara verilmiştir. “*Raculi*” kelimesinde *cim* harfinin noktası *ra* harfinin altına koyulmuş, bu sayede *ra* harfinin altında kalan boşluk dengelenmiştir. Mühmel harflerden bazısı altın ile yapılmıştır. “*Senau*” kelimesinin üzerine de altın ile bir *cezmi* yapılmıştır. Nesih yazıda duraklar, yeterli alan olmadığı için, harflerin üzerinde kalan boşluğa konulmuştur. Nesih yazı sahasının altında kalan etek kısmında battal ebru bulunmaktadır. Satır aralarında ve koltuklarda tezhip yoktur. Koltuklarda içten çekilen ve yer yer silikleşen mavi renkli ince bir çizgi bulunmaktadır. Yazının etrafına altın cetvel çekilmiş, onun etrafına yavruağzı renkte arasuyu yapılmış, onun etrafına tekrar altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda battal ebru bulunmaktadır.

13. Kit'a

Resim 34: Demirbaş Nu. A 6489/13. Kit'a

Metin:

وَعَنْهُ يُعْمَلُ النَّوْمُ فِي سَاعَةٍ

Türkçesi:

“Bir koğucu, bir saatte birkaç aylık fitneliği işler. Koğucunun fitnekârlığına aldanmayın.”²⁵⁷

KOLTUKLU SÜLÜS KİT‘A. İki satır sülüs hat ile kelam-ı kibar yazılıdır. Yazıda Şeyh Hamdullah üslûbu belirgindir. İki satır halinde yazılan sülüs yazıda üst satır alt satırdan uzundur. İki satır arasında boş bırakılan bir pafta yer almaktadır. İkinci satırın yazı sahası kenarlardan eşit koltuklar bırakılarak üst satıra ortalı yapılmışsa da yazılan ibare yazı sahasına dengeli yazılmamış, satır sonunda fazla boşluk kalmıştır. Birinci satırdaki mühmel harfler altın ile yapılmıştır. Birinci satırın başındaki *vav* harfi altın cetvel hizasındadır ve bu kısımda cetvele ara verilmiştir. Satır sonundaki *te* harfi altın cetvelden geçerek arasuyuna taşmıştır ve bu kısımda cetvele ve arasuyuna ara verilmiştir. İkinci satırda *hemze* ve *tirfil* altın ile yapılmıştır. İkinci satırın başında ve sonunda koltuklar bulunmaktadır. Koltuklar tezhiplenmemiştir. Yazı sahasının üst ve alt sınırı ile altın cetvel arasında kalan boşluklara battal ebru yapıştırılmıştır. Yazının etrafına altın cetvel çekilmiş, onun etrafına altın ile arasuyu yapılmış, onun etrafına tekrar altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda battal ebru bulunmaktadır.

²⁵⁷ Adem Ceyhan ve Hasan Yılmaz, s.133.

14. Kit'a

Resim 35: Demirbaş Nu. A 6489/14. Kit'a

Metin:

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى أَشْرَفِ النَّاسِ مُحَمَّدِ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ

وَسَفِّعِ الْأُمَّةَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَى إِلِهِ الْأَبْرَارِ وَأَصْحَابِهِ الْأَخْيَارِ

إِلَى يَوْمِ الْحَشْرِ وَالْقَرَارِ ﴿٥٠﴾ وَسَلِّمْ تَسْلِيمًا دَائِمًا كَثِيرًا كَثِيرًا

Türkçesi:

“Allah’ım, kıyamet ve haşir gününe kadar, kıyamet gününde ümmete şefaatçi, Rahmet Peygamberi, insanların en şereflişi Muhammed’e ve hayırlı âline selam ve salat olsun. Daima çok çok.”

RİKA‘ KIT‘A. Üç satır rika‘ hattı ile Hz. Muhammed’e (s.a.v) salavat metni yazılıdır. Rika‘ hattının özelliği dolayısıyla harfler birbirlerine bağlantılı yazılıdır. Satırların ortalarından itibaren harflerin satır çizgisine olan mesafeleri artmaktadır. Bu sebeple satırlar, hafif sağa meyilli gibi durmaktadır. Bu durum ikinci satırda daha belirgindir. Birinci ve ikinci satırda mühmel harflerden bazıları altın ile; üçüncü satırda ise mühmel harfler yazının mürekkebi ile yazılmıştır. İkinci satırda durak bulunmamakta; birinci satırda bir adet, üçüncü satırda iki adet altın ile işlenmiş durak bulunmaktadır. Birinci satırın sonunda, ikinci satırın hem başında hem sonunda yazı sahasından taşan kısımlar için cetvele ara verilmiştir. Yazı sahasının üst ve alt sınırı ile altın cetvel arasına ince bir şerit halinde battal ebru yapıştırılmıştır. Yazının etrafına altın cetvel çekilmiş, onun etrafına altın ile arasuyu yapılmış, onun etrafına tekrar altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda battal ebru bulunmaktadır.

15. Kıt'a

Resim 36: Demirbaş Nu. A 6489/15. Kıt'a

Metin:

كَتَبَهُ حَمْدُ اللَّهِ الْمَعْرُوفِ بِابْنِ الشَّيْخِ

حَامِدًا لِلَّهِ وَمُصَلِّيًا عَلَى نَبِيِّهِ وَآلِهِ

الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ أَجْمَعِينَ

Türkçesi:

“Bunu yazan İbnü’ş-Şeyh diye bilinen Hamdullah’tır. Yüce Allah’a hamd eder, ve Nebiye ve temiz, iyi olan Âlinin hepsine salavat getirir.”

KOLTUKLU RİKA‘ KİT‘A. Üç satır rika’ hattı ile ketebe kaydı yazılıdır. Murakka’nın Şeyh Hamdullah tarafından yazılmış olduğunu belirten imza, Şeyh’in üslûbunu yansıtmaktadır. Yazı sahasının üst ve alt sınırı ile altın cetvel arasında kalan boşluklara battal ebru yapıştirilmiştir. Koltuklarda tezhip yoktur. Koltuklarda içten çekilen ve yer yer silikleşen mavi renkli ince bir çizgi bulunmaktadır. Yazının etrafına altın cetvel çekilmiş, onun etrafına yavruağzı renkte arasuyu yapıılmış, onun etrafına tekrar altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda battal ebru bulunmaktadır.

5.5. A 9491 Demirbaş Numaralı Murakka’

Şeyh Hamdullah’ın 12 adet sülüs-nesih kıt‘asını ihtiva eden bu murakka’ deri ciltlidir. Cilt ölçüleri 16 x 25 cm’dir. Kahverengi deri cilt üzerinde rûmî işlemeli şemse, salbek, köşebent ve zencerek mevcuttur. Kıt‘alarda sülüs satırlar 1 satır; nesih satırlar 2, 3, 4 veya 6 altı satır halinde yazılmıştır. Ketebe kaydı mevcuttur. Kıt‘aların hepsinde siyah is mürekkebi ve aharlı kâğıt kullanılmıştır. Kıt‘alar klasik koltuklu formdadır. Koltukların hepsi tezhiplidir. Kıt‘aların tezyinatında altın cetvel, zencerek ve arasuyu kullanılmıştır. Tüm kıt‘aların dış pervazında ebru bulunmaktadır. Ebruların üzerine zerefşân tekniğinin uygulandığı görülmektedir.

1. Kit'a

Resim 37: Demirbaş Nu. A 6491/1. Kit'a

Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾ وَبِهِ نَسْتَعِينُ ﴿٢﴾

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿٣﴾ نَضَرَ اللَّهُ عَبْدًا سَمِعَ مَقَالَتِي فَحَفِظَهَا

وَوَعَاهَا وَأَدَّاهَا قَرَبَّ حَامِلٍ فَفِيهِ غَيْرُ فَوَيْهِ وَرُبَّ حَامِلٍ فَفِيهِ إِلَى

مَنْ هُوَ أَفْقَهُ ﴿٤﴾ وَقَالَ: ثَلَاثٌ لَا يَعْلُ عَلَيَّهِنَّ قَلْبُ مُسْلِمٍ ، إِخْلَاصُ الْعَمَلِ

لِلَّهِ وَالنَّصِيحَةُ لِلْمُسْلِمِينَ وَالزُّرُومُ جَمَاعَتِهِمْ فَإِنَّ دَعْوَتَهُمْ تُحِيطُ مِنْ

Türkçesi:

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla.”

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla.” “Benim sözümü işitip de başkasına tebliğ eden kişinin Allah yüzünü ağartsın. Çünkü fıkıh kaynağı olan nice hadisleri ezberleyen adamlar fıkıhçı değildir (o hadisi anlayamazlar). Ve fıkıhçı olan nice hadis râvileri kendilerinden daha kuvvetli fıkıhçılara hadisleri iletebilirler. Üç meziyet vardır ki, kişi onlara sahip olduğunda kalbi kin beslemez. Bunlar: Ameli tam bir ihlasla sırf Allah rızâsı için işlemek, idarecilere hayır tavsiyesinde bulunmak ve İslâm cemaatinden ayrılmamak.”²⁵⁸

KOLTUKLU SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Sülüs satırda klasik formda oklu besmele yazılıdır. Nesih yazıda besmele ve hadis-i şerifler yazılıdır. Yazıda Şeyh’in üslûbu hissedilmektedir. *Elif* harflerinin sonlarında sola doğru küçük kıvrımlar bulunmaktadır. Şeyh’in yazılarında *elif* harflerinin bu haline başka yazılarında da rastlamak mümkündür. Örneğin; A6487-0003 numaralı sülüs besmele örneğinde de *elif* harfleri bu formdadır. “*Er-Rahman*” kelimesinde *nun* harfinin noktası *ha* harfi ile *elif* harfi arasına konulmuştur. Oklu besmelelerde genelde *nun* harfinin kuyruğu içerisine koyulan bu noktanın farklı yerde olması dikkat çekicidir. Yazının sonunda irice bir durak vardır. Keşîdeli *sin* harfinin üst boşluğu şukûfe ile; yazının alt boşluğu ise kıvrık dallar ve çiçekler ile tezhiplenmiştir. Nesih yazı oldukça güzel ve nizamlıdır. Birinci satırdaki oklu besmelede keşîdeli *sin* harfinin üzerindeki boşluk kıvrık dallar ve çiçeklerle tezyin edilmiştir. İkinci satırın sonunda yer alan “*fehafizehâ*” kelimesinin *he* ve *elif* harfleri yazı etrafındaki altın cetvelde yer almaktadır. Bu kısımda cetvele ara verilmiştir. Nesih yazıda birinci satırda iki tane, ikinci ve dördüncü satırlarda birer tane durak bulunmaktadır. Nesih yazı sahası ile sülüs yazı sahası arasında tezhipli bir pafta bulunmaktadır. Koltuklar tezhiplidir. Koltukların etrafına zencerek yapılmıştır. Kıt‘anın etrafına altın iplik çekilmiş, onun etrafına krem tonda arasuyu yapılmış, onun etrafına da altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda ebru bulunmaktadır.

²⁵⁸ Tirmizî, İlim, 7; Ebû Dâvûd, İlim, 10; İbn Mâce, Mukaddime, 18.

2. Kıt'a

Resim 38: Demirbaş Nu. A 6491/2. Kıt'a

Metin:

دَخَلْتُ الدَّارَ سَكْرَانًا فَصَاحَ الكَلْبُ عَوَّعًا
وَرَائِهِمْ . رَوَاهُ ابْنُ مَسْعُودٍ ﴿١﴾ وَقَالَ: نَصَرَ اللهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا شَيْئًا
فَبَلَغَهُ كَمَا سَمِعَهُ قَرِيبٌ مُبَلِّغٍ أَوْ عَى لَهُ مِنْ سَامِعٍ . رَوَاهُ ابْنُ مَسْعُودٍ ﴿٢﴾
وَقَالَ ﴿٣﴾ اتَّقُوا الْحَدِيثَ عَنِّي إِلَّا مَا عَلِمْتُمْ فَمَنْ كَذَبَ
عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ ﴿٤﴾ وَقَالَ: مَنْ قَالَ فِي الْقُرْآنِ

Türkçesi:

“Eve sarhoş olarak girdim köpek hav hav diye bağırdı.”

“Onların arkalarında. İbn Mesud rivayet etmiştir. ‘Benden bir söz işitip, onu tebliğ etmek için (başkalarına ulaştırmak için) ezberleyen kişinin Allah yüzünü ak etsin.

*Zira kendisine ulaştırılan öyleleri vardır ki bizzat işitenden daha iyi anlarlar.*²⁵⁹ *İbn Mesud rivayet etmiştir. Ve buyurmuştur ki: ‘Benden yalan yere hadis aktarmaktan sakınınız, bildiğiniz ve benim söylediklerimi aktarabilirsiniz. Her kim benim adıma bile bile bir söz uydurur, söyler ve naklederse Cehennem’deki yerine hazırlansın.*²⁶⁰ *Kim de Kur’ân’ın tefsiri...”*

KOLTUKLU SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile kelam-ı kibar, dört satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Yazıda Şeyh’in üslûbu belirgindir. *Lam-dal* birleşiminde *dal* harfinin altına yuvarlak nokta konulmuştur. Satır sonunda ibarenin son kelimesi olan ve satıra sığmayan “av” kelimesi nesih hat ile yazılıdır. Nesih yazı oldukça güzel ve nizamlıdır. Nesih yazıda birinci, ikinci ve dördüncü satırlarda birer tane durak bulunmaktadır. Nesih yazı sahası ile sülüs yazı sahası arasında tezhipli bir pafta bulunmaktadır. Üçüncü satırda “*kâle*” kelimesinde lam harfi keşîdeli olarak yapılmış, üzerine iki penç koyularak tezyin edilmiştir. Koltuklar tezhiplidir. Kıt‘anın etrafına altın iplik çekilmiş, onun etrafına krem tonda arasuyu yapılmış, onun etrafına da altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda ebru bulunmaktadır.

²⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, 7/221; İbn Mâce, Mukaddime, 18; Tirmizî, İlim, 7.

²⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, 4/415; Tirmizî, Tefsîr, 1.

3. Kıt'a

Resim 39: Demirbaş Nu. A 6491/3. Kıt'a

Metin:

رَأَيْتُ الْوَجْهَ دَيْبَاجًا عَلَى الدِّيْبَاجِ نَوْ نَوْ نَوْ

بِرَأْيِهِ فَلْيَتَّبِعُوا مَعْنَى مِنَ النَّارِ ﴿١﴾ وَقَالَ مَنْ قَالَ فِي الْقُرْآنِ

بِرَأْيِهِ فَأَصَابَ فَقَدْ أَخْطَأَ . رَوَاهُ جُنْدُبٌ ﴿٢﴾ وَقَالَ: الْمِرَاءُ فِي الْقُرْآنِ

كُفْرٌ . رَوَاهُ أَبُو هُرَيْرَةَ ﴿٣﴾ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى عَلَى

نَبِيِّ الرَّحْمَةِ وَشَفِيعِ الْأُمَّةِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ ﴿٤﴾ سَوَدَةُ ابْنُ الشَّيْخِ

Türkçesi:

“İpek kumaş üzerine ipekten yüz gördüm.”

“Hakkında kendi görüş ve arzusuna uydurarak hüküm verirse o da Cehennem’deki yerine hazırlansın. Ve buyurmuştur ki: ‘Her kim, Allah’ın kitabı hakkında kendi reyile konuşursa, isabet etse de hata eder.’²⁶¹ Cündüb rivayet etmiştir. ‘Kim Kur’ân hakkında kendi re’yi ile konuşursa küfre girmiştir’²⁶² Ebu Hüreyre rivayet etmiştir. Resûlullah doğruyu söylemiştir. Allah’ım, rahmet peygamberine ve ümmetin şefaâtçisine ve onun temiz ehline salat eyle. İbn Şeyh karaladı (yazdı).”

KOLTUKLU SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile kelam-ı kibar, dört satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Yazıda Şeyh’in üslûbu belirgindir. Sülüs satırda “dibâcen” ve “dibâci” kelimelerindeki *dal* harfleri ile *dal-ye-be-elif* birleşimleri satır çizgisinin biraz üstüne yazılmıştır. “Alâ” kelimesinde “ayn” harfinin kaşı, kendisinden önce gelen *cim-elif* birleşimindeki *elif* harfi ile bağlantılı olacak şekilde zülüflü yapılmıştır. Nesih yazı oldukça güzel ve nizamlıdır. Nesih yazıda her satırda birer tane durak bulunmaktadır. Nesih yazı sahası ile sülüs yazı sahası arasında tezhipli bir pafta bulunmaktadır. Koltuklar tezhiplidir. Koltukların etrafını kırmızı renkli zencerekler çevrelemektedir. Kıt‘anın etrafına altın iplik çekilmiş, arasuyuna ebru yapıştırılmış, onun etrafına da altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda ebru bulunmaktadır.

²⁶¹ Tirmizî, Tefsîr, 1.

²⁶² Ebû Dâvûd, Sünnet, 5.

4. Kıt'a

Resim 40: Demirbaş Nu. A 6491/4. Kıt'a

Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَفَرَّغُوا مِنْ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Türkçesi:

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla.”

“Allah’ın selamı üzerine olsun. “Gücünüzün yettiği kadar gönlünüzü dünya kaygılarından boşaltınız.”

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla.”

KOLTUKLU SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile hadis-i şerif, iki satır

nesih hat ile besmele yazılıdır. Yazıda Şeyh'in üslûbu belirgindir. Sülûs satır kıt'anın ortasındadır. Nesih besmeleler, sülûs satırın altında ve üstündedir. Nesih besmeleler oklu besmele formundadır. Nesih satırların kenarlarında kalan boşluklar, çiçek dalları ile tezyin edilmiştir. Sülûs satırda "sallallahu" kelimesindeki sad harfinden sonra keşîde verilmiştir. Sülûs satırın sonunda irice bir durak yer almaktadır. Sülûs yazının etrafı dallar ve çiçekler ile tezyin edilmiştir. Sülûs satır ile nesih satırlar arasında altın cetvel ve mavi renkli arasuyu vardır. Kıt'anın etrafına altın cetvel çekilmiş, onun etrafına mavi renkli arasuyu yapılmış, onun etrafına da altın cetvel çekilmiştir.

5. Kıt'a

Resim 41: Demirbaş Nu. A 6491/5. Kıt'a

Metin:

اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِذْ أَزْفَلْتُمْ سَمِعَ وَإِنْ أَضْمَرْتُمْ عَلِمَ

وَبَادِرُوا الْمَوْتَ الَّذِي إِذْ هَرَبْتُمْ أَدْرِكْكُمْ وَإِنْ نَسِيتُمْوهُ ذَكَرْكُمْ .

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا ﴿٥﴾ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

يَقُولُ: تَكُونُ أُمَّتِي فِي الدُّنْيَا عَلَى ثَلَاثَةِ أَطْبَاقٍ ﴿٦﴾ أَمَّا الطَّبَقُ

الْأَوَّلُ فَلَا يَزِغُ عَيْنَ فِي جَمْعِ الْمَالِ وَإِدْخَارِهِ ﴿٧﴾ وَلَا يَسْعُونَ فِي اقْتِنَائِهِ وَاحْتِكَارِهِ

Türkçesi:

“Konuştuğunuzu işiten, gizlediğinizi bilen Allah’tan korkun.”

“Kaçsanız da sizi yakalayan, ayağa kalksanız sizi tutan, unutsanız size hatırlatan ölümü aklınızda tutunuz.”²⁶³ “Abdullah ibn Ömer (r.a.) şöyle demiştir: Resûlullah’ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu işittim, ‘Ümmetim dünyada üç tabaka (derece) halindedir. Birinci tabakadakiler mal toplama ve biriktirmeye arzulu değillerdir. Elde tutup stoklamaya çaba göstermezler...’²⁶⁴

SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile kelam-ı kibar, dört satır nesih hat ile hadis-i şerif yazılıdır. Yazıda Şeyh’in üslûbu belirgindir. Sülüs satırda “*semi‘a*” kelimesinden sonraki kelimeler satır çizgisinin üstünde kalmış, satırın son kısmı yukarıda kalmıştır. “*Ve in ezmertüm*” ibaresinde, birbirine yakın olan ve müstakil olarak yazılan *elif* harflerinin eğimleri aynı değildir. Satır sonundaki “*a‘lime*” kelimesindeki *mim* harfi müdevver olarak yapılmış, kuyruk kısmı satıra sığmadığı için *mürsel* bırakılmıştır. Nesih satırlar iki ayrı paftada yazılıdır. Sülüs satırın altında bir satır nesih yazı; ikinci paftadaki nesih yazıdan daha kısa yazılmıştır. Birinci paftadaki tek satırlık yazıda, satırın başından ve sonundan kıt‘anın etrafındaki altın cetvele orantılı boşluklar bırakılmış ve bu boşluklar altın ile doldurulmuştur. İkinci paftada üç satır nesih yazı bulunmaktadır. Bu kısmın kâğıdı diğer iki kısmın kâğıdından farklı olup kahve renklidir. Birinci satırdaki “*te‘alâ*” kelimesinde *ayn* harfinden sonra keşîde verilmiş, *lam-ye* birleşimi *ye* harfi ma’kûs yapılarak bu keşîdenin içine yerleştirilmiştir. Birinci satırda ve üçüncü satırda birer tane, ikinci satırda iki tane durak bulunmaktadır. İkinci satırdaki ikinci durak, keşîdeli yapılan

²⁶³ Kaynak bulunamadı.

²⁶⁴ Ali Hasan, İbrahim Taha ve Hamdi Muhammed Murad, *Mevsûâtî'l-ehâdîs ve'l-âsâru'd-daife*, Riyad: Mektebetü'l-melik fehdü'l-vataniyye, 1999.

kaf harfinin çanağı içerisindedir. Duraklar yazıya nispetle iricedir. Koltuklar gri renge boyanmıştır. Kıt'anın etrafına altın cetvel çekilmiştir. Dış pervaza zerefşân uygulanmıştır.

6. Kıt'a

Resim 42: Demirbaş Nu. A 6491/6. Kıt'a

Metin:

مَنْ جَمَعَ شَرَفَ أَدَبِهِ مَعَ شَرَفِ نَسَبِهِ فَقَدْ قَضَى حَقَّ السِّيَادَةِ
وَإِنَّمَا رِضَاهُمْ مِنَ الدُّنْيَا مَا سَدَّ جُوعَهُ وَسَتَرَ عَوْرَتَهُ وَغَنَاهُمْ فِيهَا مَا بَلَغَ الْأَجْرَةَ فَأُولَئِكَ
الدِّينَ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا الطَّبَقُ الثَّانِي: فَيُحِبُّونَ جَمْعَ الْمَالِ
مِنْ أَطْيَبِ سَبِيلِهِ وَصَرَفَهُ فِي أَحْسَنِ وَجْهِهِ يَصِلُونَ بِهِ أَرْحَامَهُمْ وَيَبْرُونَ بِهِ أَخْوَاتِهِمْ

Türkçesi:

“Edebinin şerefi ile nesebinin şerefini birleştirene liderlik/efendilik hakkı

vardır.”

“Onların dünyadan beklentileri açlıklarını gidermek, üzerlerini örtmektir. Dünyadaki zenginliklerinin onları ahirete ulaştıracak kadar olmasıdır. Onlar üzerine korku ve hüznün yoktur. İkinci tabakaya gelince onlar temiz yoldan mal toplamayı ve en güzel şekilde sarf etmeyi severler. Akrabalık bağlarını koparmazlar ve kardeşlerine iyilik ederler.”²⁶⁵

SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile kelam-ı kibar, üç satır nesih hat ile hadis-i şerif yazılıdır. Yazıda Şeyh’in üslûbu belirgindir. Sülüs satırda “şerefe” kelimesindeki *fe* harfinin noktası, harfin çanağını ortalayacak şekilde koyulmuş böylece bu alandaki boşluk dengelenmiştir. “Edebehû” kelimesindeki *dal* harfinin bitişi ile *be* harfinin başlangıcı birleştirilerek yazılmıştır. “Edebehû” kelimesindeki *he* harfinin kuyruğu ile “me‘a” kelimesindeki *mim* harfinin başlangıcı keşitirilmiştir. Satır sonundaki “şerefi” kelimesinin *fe* harfinin çanağı keşideli yapılmış fakat kâğıt kesilirken harfin kuyruk kısmı da kesilmiştir. *Fe* harfinin çanağı üzerinde irice bir durak bulunmaktadır. Satır sonunda “şerefi” kelimesindeki *ra* harfinin kuyruk hizasından başlayıp, arasuyundan ve altın cetvelden geçerek dış pervazda nihayetlenen bir satır nesih yazı bulunmaktadır. Bu kısımda cetvele ve arasuyuna ara verilmiş, bu kısmın etrafına ayrıca altın cetvel çekilmiştir. Nesih yazı, sülüs yazıdan farklı bir kâğıda yazılmıştır. Kâğıt kahve renklidir. Nesih yazıdaki tek durak, ikinci satırdaki “yehzenûne” kelimesinin sonunda yer alan ve keşideli yapılan *nun* harfin çanağı içerisindedir. Durak yazıya nispetle iricedir. Nesih satırlar beyne’s-sütür tezhiplidir. Sülüs satırın sonundaki kesilen kısım gri ile renklendirilmiştir. Kıt‘anın etrafına gri renkte arasuyu yapılmıştır, onun dışına altın cetvel çekilmiştir. Dış pervaza zerefşân uygulanmıştır.

²⁶⁵ Ali Hasan, İbrahim Taha ve Hamdi Muhammed Murad, s.184; Abdullah ibn Mübarek, s.268.

7. Kıt'a

Resim 43: Demirbaş Nu. A 6491/7. Kıt'a

Metin:

وَإِنْ أَمْرٌ ذَهَبَتْ سَاعَةٌ مِنْ عُمْرِهِ فِي غَيْرِ مَا خُلِقَ لَهُ لَجْدِيرٌ أَنْ يَطُولَ عَلَيْهِ حَسْرَتُهُ
وَيُؤَاسُونَ بِهِ فُقَرَاءَهُمْ وَلَعَضُّ أَحَدِهِمْ عَلَى الرَّصْفِ أَسْهَلُ عَلَيْهِ مِنْ أَنْ يَكْتَسِبَ دِرْهَمًا
مِنْ غَيْرِ حِلٍّ وَأَنْ يَصِفَهُ وَعِزُّ وَجْهِهِ أَوْ أَنْ يَمْنَعَهُ مِنْ حَقِّهِ وَأَنْ يَكُونَ خَازِنًا
لَهُ إِلَى حِينِ مَوْتِهِ ، فَأُولَئِكَ الَّذِينَ إِنْ نُوقِشُوا عَذَّبُوا وَإِنْ عُفِيَ عَنْهُمْ فَازُوا ﴿٥﴾ وَأَمَّا الطَّبَقُ

Türkçesi:

“Kişinin hayatının bir ânı yaratılışının gayesi olan ibadetten ayrı geçerse, onun layığı pişmanlığını artırmasıdır.”

“Onları yalnızca karınlarının doyması ve ayıplarının örtülmesi (setri avret) razı etmiştir. Onların dünyadaki zenginlikleri ahirete götürdükleridir. Onlara korku yoktur,

onlar mahzun da olmayacaklardır. İkinci tabaka ise, en iyi yollarla mal toplamayı ve en güzel şekilde malı harcamayı severler. Onunla akrabayı ziyaret eder, kız kardeşlerine iyilik yapar, fakirlerine tesellide bulunurlar. Kuşkusuz, sizden birisinin sıkıntı içerisinde yaşaması helal olmayan yerden bir dirhem kazanıp onu yanlış yerde kullanması, hakkına engel olması ve ölünceye dek onun tasesını çekmesinden daha kolaydır. İşte onlar tartışılırsa azap görürler, affedilirse kurtulurlar.”²⁶⁶

SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile kelam-ı kibar, üç satır nesih hat ile hadis-i şerif yazılıdır. Yazıda Şeyh’in üslûbu belirgindir. Sülüs satıra bakıldığında satır sonunun satır başına göre yukarıda olduğu görülmektedir. Sülüs yazı sahasının sağ üst köşesinden başlayan ve sülüs satırdaki “*min*” kelimesinin hizasında biten bir satır nesih yazı ve sonunda durak bulunmaktadır. Sülüs satırda “*sa’atun*” kelimesindeki *ayn* harfinin kaşı bir önceki harf olan *elif* harfi ile bağlantılı olacak şekilde zülüflü yapılmıştır. “*min*” kelimesindeki *nun* harfinin noktası, “*ömrihi*” kelimesindeki *ayn* harfinin kafasının içine konulmuştur. “*ömrihi*” kelimesinin üzerinde irice bir durak bulunmaktadır. Satır sonundaki *lam* harfinin üzerine ibarenin iki kelimesi nesih hat ile yazılmıştır. Üç satırlık nesih yazı, sülüs yazıdan farklı bir kâğıda yazılmıştır. Kâğıt kahve renklidir. Nesih yazıdaki tek durak, üçüncü satırdadır. Durak iricedir ve duraktan önce olan kelime silikleşmiştir. Nesih satırlar beyne’s-sütur tezhiplidir. Koltuklar beyaz renge boyanmıştır. Kıt‘anın etrafına altın iplik çekilmiş, onun etrafına krem renkte arasuyu yapılmış, onun etrafına altın cetvel çekilmiştir. Dış pervaza zerefşân uygulanmıştır.

²⁶⁶ Ali Hasan, İbrahim Taha ve Hamdi Muhammed Murad, s.184; Abdullah ibn Mübarek, s.268.

8. Kıt'a

Resim 44: Demirbaş Nu. A 6491/8. Kıt'a

Metin:

عَلَيْهِ السَّلَامُ مَا هَذَا الْوَجْدُ الشَّدِيدُ

الثَّالِثُ: فَيُجِبُونَ جَمْعَ الْمَالِ مِمَّا حَلَّ وَحَرَّمَ وَمَنْعَهُ مِمَّا افْتَرَضَ أَوْ وَجَبَ ، إِنْ أَنْفَقُوهُ

أَنْفَقُوهُ إِسْرَافًا وَبِدَارًا ﴿٦٧﴾ وَإِنْ أَمْسَكُوهُ أَمْسَكُوهُ بُخْلًا وَاحْتِكَارًا ، أُولَئِكَ الَّذِينَ

مَلَكَتْ الدُّنْيَا أَرْمَتْهُمُ فُلُوبُهُمْ حَتَّى أُوْرَدَتْهُمُ النَّارُ بِدُنُوبِهِمْ ﴿٦٨﴾ تَمَّ الْحَدِيثُ

Türkçesi:

“Aleyhisselam... Bu şiddetli korku nedir?”²⁶⁷

“Üçüncü tabaka ise helâle harama bakmaksızın mal toplamayı sever ve o mali gerekli yerlerden engellerler. Harcayınca da israfıca ve aceleyle harcarlar. Tutarlarsa

²⁶⁷ Kaynak bulunamadı.

*da cimrilikleri sebebiyle ve stoklamak amacıyla tutarlar. Bunlar ateşe götürünceye kadar onların kalplerini sıkıntı içerisinde bırakacaktır.*²⁶⁸ *Hadis tamamlandı.*”

SÜLÜS-NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile kelam-ı kibar(?), üç satır nesih hat ile hadis-i şerif yazılıdır. Yazıda Şeyh’in üslûbu belirgindir. Sülüs satırda ilk dikkat çeken unsur; satırın başında, ortasında ve sonunda üç ayrı harfe keşîde verilmesi ile oluşan ahenktir. *Sin*, *he* ve *cim* harfleri keşîdeli yapılmış ve üzerlerine birer tane keşîdeli üstün konulmuştur. *Ayn* harfinin, “*selâmu*” kelimesindeki *lam* harfinin, *he* harfinin ve *cim* harfinin üzerinde birer tane irice durak bulunmaktadır. Satır sonundaki *dal* harfinin çanağı bir önceki *dal* harfine nispetle küçüktür. Satıra sığdırma kaygısı ile böyle küçük yapıldığı anlaşılmaktadır. *Dal* harfinin kuyruğu hizasından altın cetvel geçmektedir ve bu kısımda cetvele ara verilmişse de kuyruk silikleşmiştir. Sülüs satırın altı ve üstü altın ile doldurulmuştur. Nesih yazı, sülüs yazıdan farklı bir kâğıda yazılmıştır. Kâğıt kahve renklidir. Nesih yazıda ikinci satırda bir adet, üçüncü satırda ise iki adet durak vardır. İkinci satırdaki durak ile, üçüncü satırdaki ilk durak aynı formda iken, yazının sonunda yer alan üçüncü durağın formu diğerlerinden farklı ve boyutu da daha küçüktür. Nesih satırlar beyne’s-sütur tezhiplidir. Kıt‘anın etrafına altın iplik çekilmiş, onun etrafına krem renkte arasuyu yapılmış, onun etrafına altın cetvel çekilmiştir. Dış pervaza zerefşân uygulanmıştır.

²⁶⁸ Ali Hasan, İbrahim Taha ve Hamdi Muhammed Murad, s.184; Abdullah ibn Mübarek, s.268.

9. Kıt'a

Resim 45: Demirbaş Nu. A 6491/9. Kıt'a

Metin:

اِنَّ الدِّينَ بَدَا غَرِيْبًا وَسَيَعُوْدُ الدِّينُ
قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
لِيْ جَرْفَتَانِ الْفَقْرُ وَالْجِهَادُ اَوْلَى ﴿١﴾ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى
الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿٢﴾ اِنَّ الْمَرْءَ يَكُوْنُ فِيْ ظِلِّ صَدَقَتِهِ ﴿٣﴾
قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿٤﴾ لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى
مِنْ عَمَلِهِ ﴿٥﴾ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Türkçesi:

“Din garip olarak başlamıştır ve başladığı (garipliğe) tekrar dönecektir.”

“Allah Resûlü (s.a.v.) buyurdu ki: ‘Benim iki mesleğim var. Birisi fakirlik, diğeri cihattır.’²⁶⁹ Allah Resûlü (s.a.v.) buyurdu ki: ‘Kişi sadakasının gölgesindedir.’²⁷⁰ Allah’ın nebisi (s.a.v.) buyurdu ki: ‘Herkesin ameli niyetine göre değer kazanır.’²⁷¹ Allah Resûlü (s.a.v.) buyurdu ki.”

KOLTUKLU-SÛLÛS NESİH KİT‘A. Bir satır sülûs hat ile, beş satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Yazıda Şeyh’in üslûbu belirgindir. “*Bedâ*” kelimesindeki ve satır sonundaki “*din*” kelimesindeki *dal* harflerinin altına birer tane nokta konulmuştur. Satır sonundaki “*din*” kelimesinde mürsel yapılan *nun* harfinin çanağı üzerinde bir adet irice durak bulunmaktadır. Nizamlı ve güzel yazılmış olan nesih hattında birinci, üçüncü ve dördüncü satırlarda birer tane, ikinci satırda iki tane durak bulunmaktadır. Birinci satırda “*kâle*” kelimesindeki *lam* harfi keşîdeli yazılmıştır. Koltuklarda; altın zemin üzerinde ve birbirinin simetriği olan gül motifi vardır. Soldaki koltuk sağdakine nispetle geniştir. Koltuklarda; ortadaki altın zeminin etrafında sırasıyla beyaz, altın ve kırmızı renkli zencerekler vardır. Kıt‘anın etrafına altın iplik çekilmiş, arasularının arasına altın cetvel çekmek sureti ile krem, kırmızı-beyaz, siyah-beyaz renklerle üç arasuyu yapılmış ve bunların da dışına altın cetvel çekilmiştir. Dış pervaza zerefşân uygulanmıştır.

²⁶⁹ Kaynak bulunamadı.

²⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, 28, 568.

²⁷¹ Tirmizî, Fedâilü'l-Cihâd, 16.

10. Kit'a

Resim 46: Demirbaş Nu. A 6491/10. Kit'a

Metin:

كَمَا بَدَأَ فَطُوبَىٰ لِلْغُرَبَاءِ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ
ثُمَّ لَمْ يَدْخُلْ فِي دِينِي وَشَرِيعَتِي وَمِنْهَا جِ دِينِي لِأَكْبَهُ
اللَّهُ تَعَالَىٰ عَلَىٰ وَجْهِهِ فِي النَّارِ ﴿١﴾ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿٢﴾ لَيْسَ لِلْمُؤْمِنِ أَنْ يَذُلَّ نَفْسَهُ .
قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿٣﴾ الضَّيْفُ
إِذَا نَزَلَ نَزَلَ بِرِزْقِهِ وَإِذَا ارْتَحَلَ ارْتَحَلَ بِذَنْبِ مَضِيئِهِ

Türkçesi:

“(Garipliğe) tekrar dönecektir. Ne mutlu gariplere!²⁷² Resûlullah (s.a.v) doğru söyledi.”

“Sonra da benim dinime, şeriatıma ve dinimin yöntemine girmede (uymadı.) Allah (c.c.) onun yüzünü ateşe vursun.²⁷³ Allah Resûlü (s.a.v.) buyurdu ki: ‘Müminin kendisini zelil kılması söz konusu olmaz.’²⁷⁴ Allah Resûlü (s.a.v.) buyurdu ki: ‘Misafir, konuk olduğunda rızkıyla birlikte konuk olur. Gittiğinde de misafir edenin günahıyla gider.’”²⁷⁵

KOLTUKLU-SÜLÜS NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile, beş satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Yazıda Şeyh’in üslûbu belirgindir. “Bedâ” kelimesindeki ve satır sonundaki “sadeka” kelimesindeki *dal* harflerinin altına birer tane nokta konulmuştur. “Bedâ” kelimesinin altındaki nokta yuvarlak noktadır. “Sadeka” kelimesinin altındaki ise sülüs noktasıdır. “Fetûbâ” kelimesindeki *be* harfinin noktası, harfin altına değil solundaki kelime ile arasında kalan boşluğa konulmuş, böylece boşluk dengelenmiştir. “Sadeka” kelimesindeki *kaf* harfinin çanağı keşîdeli yapılmış ve içine nesih hat ile metnin son kelimesi yazılmıştır. Nizamlı ve güzel yazılmış olan nesih hattında ikinci, üçüncü ve dördüncü satırlarda birer tane durak bulunmaktadır. Koltuklarda, altın zemin üzerine işlenen gül motifleri vardır. Koltuklarda; ortadaki altın zeminin etrafında sırasıyla beyaz, altın ve kırmızı renkli zencerekler vardır. Kit‘anın etrafına altın iplik çekilmiştir, arasularının arasına altın cetvel çekmek sureti ile krem, kırmızı-beyaz, siyah-beyaz renklerle üç arasuyu yapılmış ve bunların da dışına altın cetvel çekilmiştir. Dış pervaza zerefşân uygulanmıştır.

²⁷² Müslim, İmân, 232; İbn Mâce, Fiten, 15; Tirmizî, İmân, 13.

²⁷³ Kaynak bulunamadı.

²⁷⁴ İbn Mâce, Fiten, 21; Tirmizî, Fiten, 67.

²⁷⁵ Münâvî, Feyzü’l-Kâdir, Hadis No: 589, I, s. 339.

11. Kit'a

Resim 47: Demirbaş Nu. A 6491/11. Kit'a

Metin:

قَالَ رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ صَلَّوْا تُ اللهُ
عَنْ أَنَسِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ (إِنَّهُ قَالَ ﴿﴾
قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿﴾
الْقَدْرِيَّةُ مَجُوسٌ هَذِهِ الْأُمَّةُ إِنْ مَرَضُوا فَلَا
تَعُوذُ لَهُمْ وَإِنْ مَاتُوا فَلَا تَشْهَدُهُمْ ﴿﴾ قَالَ النَّبِيُّ
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿﴾ الْمُؤْمِنُونَ هَيِّئُونَ
كَالْجَمَلِ إِنْ انْقَبَدَ انْقَادًا وَإِنْ أُنِيخَ
عَلَى صَخْرَةٍ اسْتِنَاحَ ﴿﴾ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ

Türkçesi:

“Âlemlerin Rabbi'nin elçisi (s.a.v.) buyurdu ki:”

“Enes (r.a.) dedi ki, Allah Resûlü (s.a.v) buyurdu ki: ‘Bu ümmetin mecusileri kaderiyye (kader yoktur) diyenlerdir. Onlardan kim hastalanırsa ona ziyarette bulunmayın. Bunlardan kim ölürse cenazelerine de şahitlik etmeyin.’²⁷⁶ Nebi (s.a.v.) buyurdu ki: ‘Müminler devenin burnu gibi zahmetsiz ve yumuşaktırlar. Zincire vurulduğunda itaat eder, kayanın üzerine çöktürüldüğünde çöker.’²⁷⁷ Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki.”

KOLTUKLU-SÜLÛS NESİH KİT‘A. Bir satır sülûs hat ile, yedi satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Yazıda Şeyh’in üslûbu belirgindir. “Resûl” kelimesindeki *ra* harfi “*kale*” kelimesindeki *lam* harfinin, “*Rabbi*” kelimesindeki *ra* harfi de “*Resûl*” kelimesindeki *la* harfinin çanağı içerisine yazılmıştır. “*Âlemin*” kelimesindeki *ayn* harfinden sonra keşîde verilmiş ve üstüne keşîdeli üstün yapılmıştır. Keşîdenin üstündeki boşluk altın ile yapılan rûmî motif ile tezyin edilmiştir. Satırın sol-üst köşesinde durak bulunmaktadır. Nesih yazı mâil şekilde yazılmıştır. Birinci satırın üstündeki köşe boşluğu durak ile doldurulmuştur. Birinci satır ile ikinci satırın arasındaki boşluk, diğer satırlar arasındaki boşluklardan fazla bırakılmış ve buraya iki yanı yaprak ile tezyin edilmiş bir durak yerleştirilmiştir. Son satırın altında gül motifi ile tezhiplenmiş bir muska koltuk bulunmaktadır. Muska koltuğun etrafını sarı ve kırmızı renklerin kullanıldığı zencerek çevrelemektedir. Sağ koltuğun sol üst köşesi nesih yazı sahasına dâhil olduğu için, sağ koltuk kare formda değil beşgen formda yapılmıştır. Koltuklar altın zemin üzerine yapılan gül motifleri ile tezyin edilmiştir. Koltukların etrafında beyaz renkli zencerek bulunmaktadır. Kit‘anın etrafına altın iplik çekilmiş, cetvelin dışına mavi renkli arasuyu yapılmış, arasuyunun etrafına tekrar altın cetvel çekilmiş, cetvelin etrafına siyah-beyaz renkli arasuyu yapılmış, arasuyunun etrafına altın cetvel çekilmiştir. Dış pervaza zerefşân uygulanmıştır.

²⁷⁶ Ebû Dâvûd, Sünnet, 17.

²⁷⁷ Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, II, s. 291.

12. Kit'a

Resim 48: Demirbaş Nu. A 6491/12. Kit'a

Metin:

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوْبَةٌ ﴿١﴾ وَعَنْهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿٢﴾ إِذَا وَعَدَ الرَّجُلُ أَخَاهُ وَمِنْ نَبِيِّهِ

أَنْ يَتِيَّ فَلَمْ يَفِ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَجِئْ لِلْمِيعَادِ فَلَا إِثْمَ

عَلَيْهِ ﴿٤﴾ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

مُؤْتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا وَرَبُّوا قَبْلَ أَنْ تُورَثُوا صَدَقَ ﴿٥﴾

مَسَقَّةُ الْفَقِيرِ حَمْدُ اللَّهِ الْمَعْرُوفِ بِإِبْنِ السَّيِّخِ ﴿٦﴾

حَامِدًا اللَّهُ تَعَالَى عَلَى نِعْمِهِ ﴿٧﴾ وَمُصَلِّيًا عَلَى نَبِيِّهِ

مُحَمَّدٍ وَآلِهِ أَجْمَعِينَ ﴿٨﴾ وَسَلِّمًا تَسْلِيمًا ﴿٩﴾

Türkçesi:

“Resûlullah (s.a.v) buyurdu ki: *‘Pişmanlık onun tevbesidir.’*

“Bir adam yerine getirmek niyetiyle kardeşine bir söz verir de yerine getiremez ve sözünü tutamazsa, ona günah yoktur.”²⁷⁸ Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ‘Ölmeden önce ölünüz. (Günahınız, sevabınız) Tartılmadan önce tartılınız.’²⁷⁹ İbn Şeyh olarak maruf fakir Hamdullah’ın meşkidir. Nimetlerinden dolayı Allah’a (c.c.) hamd, O’nun elçisi Muhammed’in (s.a.v.) ailesine ve ashabına salat ve selam eder.”

KOLTUKLU-SÜLÜS NESİH KİT‘A. Bir satır sülüs hat ile, yedi satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Yazıda Şeyh’in üslûbu belirgindir. “*aleyhi veselamuhû*” ibaresinde, *ye* harfinin üstünden başlayan ve *sin* harfinin üzerinde biten keşîdeli üstün bulunmaktadır. “*nademu*” kelimesinde *nun* harfinden sonra keşîde verilmiş ve üstüne keşîdeli üstün yapılmıştır. Keşîdenin üstündeki boşluk altın ile yapılan rûmî motif ile tezyin edilmiştir. *Dal* harfinin altına yuvarlak bir nokta koyulmuştur. “*tevbetun*” kelimesinin üzerinde irice bir durak bulunmaktadır. “*anhu*” kelimesindeki *he* harfinin kuyruğu yazı sahasına sığmamış ve mürsel bırakılmıştır. Nesih yazı mâil şekilde yazılmıştır. İlk satırın üstünde, gül motifi ile tezhiplenmiş bir muska koltuk bulunmaktadır. Muska koltuğun etrafını kırmızı renkli zencerek çevrelemektedir. İkinci satırda “*yefi*” kelimesindeki *fe* harfinin çanağı keşîdeli yapılmış ve içine durak konulmuştur. Her satırda bir adet durak vardır. Koltuklar, altın zemin üzerine yapılan gül motifleri ile tezyin edilmiştir. Koltukların etrafında beyaz renkli zencerek bulunmaktadır. Soldaki koltuk sağdakine göre geniştir. Kıt‘anın etrafına altın iplik çekilmiş, cetvelin dışına mavi renkli arasuyu yapılmış, arasuyunun etrafına tekrar altın cetvel çekilmiş, cetvelin etrafına siyah-beyaz renkli arasuyu yapılmış, arasuyunun etrafına altın cetvel çekilmiştir. Dış pervaza zerefşân uygulanmıştır.

5.6. A 6492 Demirbaş Numaralı Murakka’

Şeyh Hamdullah’ın 3 adet nesih kıt‘asını ihtiva eden bu murakka’ deri ciltlidir. Cilt ölçüleri 18 x 25 cm’dir. Ketebe kaydı mevcuttur. Kıt‘aların hepsinde siyah is

²⁷⁸ Ebû Dâvûd, Edeb, 89; Tirmizî, İmân, 14.

²⁷⁹ Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, II, s. 291.

mürekkebi ve aharlı kâğıt kullanılmıştır. Kıt'aların tezyinatında altın cetvel, zencerek ve arasuyu kullanılmıştır.

1. Kıt'a

Resim 49: Demirbaş Nu. A 6492/1. Kıt'a

Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾ وَبِهِ الْعَوْنُ
﴿٢﴾ وَبِهِ نَسْتَعِينُ وَعَلَيْهِ نَتَوَكَّلُ إِنَّهُ وَلِيُّ الْإِجَابَةِ وَالتَّوْفِيقِ ﴿٣﴾
قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿٤﴾ إِذَا كَذَبَ
الْعَبْدُ تَبَاعَدَ عَنْهُ الْمَلَكُ مِثْلًا مِنْ نَثْنِ مَا جَاءَ بِهِ ﴿٥﴾ وَقَالَ: كَبُرَتْ
حَيَاتُهُ أَنْ تُحَدِّثَ أَحَاكَ حَدِيثًا هُوَ لَكَ مُصَدِّقٌ وَأَنْتَ بِهِ كَاذِبٌ
﴿٦﴾ وَقَالَ: مَنْ كَانَ ذَا وَجْهَيْنِ فِي الدُّنْيَا كَانَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
لِسَانًا مِنْ نَارٍ ﴿٧﴾ وَقَالَ: لَيْسَ الْمُؤْمِنُ بِالطَّعَانِ وَلَا بِاللَّغَانِ وَلَا
بِالْفَاحِشِ وَلَا بِالْبِذْيِ ﴿٨﴾ وَقَالَ: لَا يَكُونُ الْمُؤْمِنُ لِعَانًا ﴿٩﴾
وَفِي رَوَايَةٍ: لَا يَنْبَغِي لِلْمُؤْمِنِ أَنْ يَكُونَ لِعَانًا ﴿١٠﴾ وَقَالَ: لَا تَلَاعَنُوا
بِلَعْنَةِ اللَّهِ وَلَا بِغَضَبِ اللَّهِ وَلَا بِجَهَنَّمَ ﴿١١﴾ وَفِي رَوَايَةٍ: وَلَا بِالنَّارِ
﴿١٢﴾ وَقَالَ: إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا لَعَنَ شَيْئًا صَعَدَتْ اللَّعْنَةُ إِلَى السَّمَاءِ فَتُعْلَقُ
أَبْوَابُ السَّمَاءِ دُونَهَا ثُمَّ تَهْبِطُ إِلَى الْأَرْضِ فَتُعْلَقُ أَبْوَابُهَا دُونَهَا ثُمَّ تَأْخُذُ
يَمِينًا وَشِمَالًا وَإِذَا لَمْ تَجِدْ مَسَاعًا رَجَعَتْ إِلَى الدِّيِّ لَعْنٍ وَإِنْ كَانَ لِذَلِكَ أَهْلًا وَإِلَّا
رَجَعَتْ إِلَى قَائِلِهَا ﴿١٣﴾ الْفَقِيرُ ابْنُ الشَّيْخِ

Türkçesi:

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla.”

“Kul yalan söylediği zaman, meydana gelen manen kötü kokudan dolayı, melekler kendisinden bir mil uzaklaşır.”²⁸⁰ “Senin doğru söylediğine inanan bir (adama değil) kardeşine yalan söylemen, en büyük hainliktir.”²⁸¹ Bu hadisi, rivayet

²⁸⁰ el-Câmiu’s-Sağîr, 840.

²⁸¹ Ahmed b. Hanbel, 4, 183; Ebû Dâvûd, Edeb, 71; Taberânî, el-Mu‘cemu’l-kebir, 7/71; Beyhakî, Şuabü’l-İmân, 6/460; Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. İshak İsfahani, **Hilyetü’l-evliya ve tabakatü’l-asfiya**, Kahire:

etmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.v) öyle buyurmuştur: "Kim dünyada ikiyüzlülük yaparsa, Kıyamet gününde ateşten iki dili olur."²⁸² "Mü'min; insanları kötileyen, lânetleyen, kötü söz ve çirkin davranış sergileyen kimse değildir."²⁸³ "Bir kul, herhangi bir şeye lânet ettiği vakit, o lânet semâya doğru yükselir. Gök kapıları hemen onun önüne kapatılır. Sonra o, yere doğru iner. Arzın kapıları da ona kapatılır. Sonra sağa ve sola (doğru) yol tutarsa da gidecek bir yer bulamaz. Nihayet lânet olunan kişiye dönüş yapar. Eğer o, buna lâyık ise orada kalır. Şayet o, buna ehil değilse, bu sözü sarf edenin kendisine döner (ve onun üzerinde kalır)." ²⁸⁴

NESİH KİT'A: Nesih hat ile on dört satır halinde besmele ve hadis-i şerif yazılmıştır. Nesih hat gayet muntazam olup, Şeyh Hamdullah'ın üslûbu belirgindir. Kâğıtta deformasyon ve nesih hatta yer yer soluklaşma mevcuttur. Birinci satırda klasik oklu besmele vardır. Besmeledeki keşîdeli *sin* harfinin üzeri, altın ile işlenen rûmîler ile tezyin edilmiştir. Birinci satırın haricindeki durakların yazıya nispetle büyük olmaları dikkat çekmektedir. Son satır diğer satırlardan kısa olduğu için ortalı ve mâil olarak yazılmıştır. Son satırın ilk kelimesi olan "recea't" kelimesinde *ra* harfi kesilmiş veya tezhip altında kalmıştır. Hattat imzası olan "el-Fakir İbn'ş-Şeyh" ibaresinin başlangıcında olması gereken *elif* ve *lam* harfleri görülememektedir. Hadis metni ile hattat imzası, üzerinde rûmî işli olan mâil bir altın cetvel ile ayrılmaktadır. Kit'anın etrafına altın iplik çekilmiş, bu ipliğin etrafına mavi zemin üzerine altın ile işlemiş palmetlerin olduğu bir arasuyu yapılmış, arasuyunun etrafına da altın cetvel çekilmiştir. Taç kısmı rûmîler ve pençer ile tezyin edilmiş ve üzerine yedi adet tığ yapılmıştır.

Matbaatü's-Saade, 1974, 6/99; Ebû Ahmed Abdullah b. Adi el-Cürcani İbn Adi, **el-Kamil fi duafai'r-ricai**, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1985, 1/501.

²⁸² Kaynak bulunamadı.

²⁸³ Tirmizî, Birr, 48.

²⁸⁴ Ebû Dâvûd, Edeb, 53.

2. Kit'a

Resim 50: Demirbaş Nu. A 6492/2. Kit'a

Metin:

وَبِهِ نَسْتَعِينُ وَعَلَيْهِ التُّكْلَانُ مِنَ الْخِذْلَانِ ﴿١﴾ أَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى إِلَى دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ﴿٢﴾ لَا تُظْهِرِ الشَّمَاتَةَ بِأَخِيكَ فَيُعَافِيهِ اللَّهُ وَيَبْتَلِيكَ ﴿٣﴾ قَالَ دَاوُدُ لِسُلَيْمَانَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ ﴿٤﴾ يَا بَنِي لَا تَسْتَرْ عِدَاوَةَ وَاجِدِ بَصَدَاقَةَ أَلْفٍ ﴿٥﴾ قِيلَ لِحَكِيمٍ: مَا الْمَوْتُ الْأَسْوَدُ؟ قَالَ: زَفِيْقٌ لَا يُرَافِقُكَ وَلَا يُوَافِقُكَ وَلَا يُفَارِقُكَ ﴿٦﴾ كَتَبَ دَارَا إِلَى اسْكَنْدَرَ كِتَابًا هَدَدَهُ فِيهِ وَأَوْعَدَهُ فَأَمَرَ اسْكَنْدَرُ أَرْسَطَاطَالِيْسَ أَنْ يَكْتُبَ جَوَابًا فَكَتَبَ أَرْسَطَاطَالِيْسَ مِنْ لِسَانِ اسْكَنْدَرَ: الْقَضَاءُ مُقَدَّرٌ ، الْمُقَدَّرُ غَيْرُ مُعَيَّرٍ وَقَبْلَ وَفُوعِهِ غَيْرُ مَعْلُومٍ وَبَعْدَ وَفُوعِهِ غَيْرُ مَرْدُودٍ فَحَقَّ مِنْكَ اسْتِطَالَتُكَ بِمَاذَا ﴿٧﴾ قَالَ الْجُنَيْدُ: أَفْضَلُ الْمَعْرُوفِ نُصْرَةُ الْمَلْهُوفِ ﴿٨﴾ كَتَبَ جَالِيْنُوسُ إِلَى عِيْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ ﴿٩﴾ مُعْتَذِرًا عَنْ عَدَمِ الذَّهَابِ إِلَيْهِ لِضَعْفِ الشَّيْخُوخَةِ بِاطْتِيْبِ النَّفُوسِ يَا بَنِي اللَّهِ رَبِّمَا عَجَزَ الْمَرِيضُ عَنْ خِدْمَةِ الطَّبِيْبِ لِعَوَارِضِ جِسْمَانِيَّةٍ وَبِعَثْثِ إِلَيْكَ بِيْعُضِي فُلُوسٍ وَهُوَ ابْنُ أَخِي لِيُعَالِجَ نَفْسَهُ بِالْآدَابِ النَّبَوِيَّةِ وَالسَّلَامِ ﴿١٠﴾ فَلَمَّا بَلَغَ الْكِتَابَ إِلَى عِيْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ فَاسْتَحْسَنَهُ لِإِقْرَارِهِ بِبُيُوتِهِ وَكَتَبَ إِلَيْهِ بِخَطِّ يَدِهِ يَأْمَنُ أَنْصَفَ مَنْ عِلْمِهِ الصَّحِيْحُ لَا يَحْتَاجُ إِلَى الطَّبِيْبِ إِلَّا فِي حِفْظِ الصَّحَّةِ وَالْمَسَاقَةِ لَا تَحْجُبُ النَّفُوسَ عَنْ النَّفُوسِ وَالسَّلَامِ ﴿١١﴾ فَصَارَ فُلُوسٌ وَاحِدًا مِنْ أَنْبِيَاءِ الْخَوَارِيْمِ ﴿١٢﴾ قَالَ أَرْسَطَاطَالِيْسُ السَّعَادَةُ فِي النَّفْسِ وَهِيَ الْمَعْرِفَةُ وَالْحِكْمَةُ وَالشَّجَاعَةُ وَالْعِفَّةُ وَأَمَّا فِي الْبَدَنِ وَهِيَ الصَّحَّةُ وَالْقُوَّةُ وَالْجَمَالُ وَأَمَّا خَارِجُ النَّفْسِ وَالْبَدَنِ وَهِيَ الْمَالُ وَالْجَاهُ وَالْحَسَدُ ﴿١٣﴾ قَالَ جَالِيْنُوسُ السُّكُونُ الدَّائِمُ يُخَشَى مِنْهُ انْطِقَاءُ الْحَرَارَةِ الْغَرِيْبِيَّةِ ﴿١٤﴾ قَالَ أَبُو عَلِيٍّ: النَّوْمُ الْمُعْتَدِلُ مُمَكِّنٌ لِلْقُوَّةِ الطَّبِيْعِيَّةِ ﴿١٥﴾ مِنْ أَعْمَالِهَا مُرِيْحٌ لِلْقُوَّةِ ﴿١٦﴾ اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا ﴿١٧﴾ مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾ وَسَلِّمْ تَسْلِيمًا دَائِمًا حَمْدًا كَثِيرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾ إِلَى يَوْمِ الْحَشْرِ وَالْقَرَارِ مَا دَامَ الدُّهُورُ وَالْأَيَّامُ ﴿٢٠﴾

Türkçesi:

“Yalnız ona sığınır ve umutsuzluk ve başarısızlıkta yalnız ona tevekkül ve itimat ederiz. Allah Davud Aleyhi’s-selam’a vahiy etti: ‘Bir şey üzerine kardeşinle alay edip onu küçümseme. Zira Allah onu o şeyden azat eder de seni o şeyle sınar.’ Davud Aleyhi’s-selam Süleyman Aleyhi’s-selam’a şöyle dedi: ‘Evladım, bin kişinin dostluğuna bir kişinin düşmanlığını satın alma.’ Hakîm’e kara ölümün ne olduğu soruldu, dedi ki: ‘Seninle yoldaşlık etmeyen, sana uygun olmayan ama senden kopmayan arkadaştır.’ Dârâ, İskender’e tehditkâr ve gözdağı içeren bir mektup yazdı. Bunun üzerine de İskender Aristoteles’ten bir cevap yazmasını istedi ve o da İskender’in ağzından bir cevap yazdı: ‘Kaza, hüküm takdir edilmiştir. Takdir edilen hüküm değiştirilemediği gibi hüküm gerçekleşmeden bilinmez. Gerçekleşince de hüküm iade edilmez. Ola ki hak etmişsindir! Peki sen niye küstahlık ediyorsun?’ Cüneyd dedi ki: ‘En büyük iyilik üzgün kişiye yardım etmektir.’ Câlînûs, İsa Aleyhi’s-selam’a, ihtiyarlığın zaafiyetinden ötürü yanına gidemediği için ondan özür dileyerek şöyle mektup yazdı: ‘Ey nefislerin tabibi, Ey

Allah'ın peygamberi, muhtemelen bedensel sorunlardan ötürü hastanın doktoruna hizmete gücü yetmedi. Sana kardeşimin oğluyla onu nebevi edeple ıslah etmen için para yolladım. Selamete...' Mektup, İsa Aleyhi's-selam'a ulaşınca çocuğu peygamberliğini ikrar etmesi için uygun gördü ve Câlînûs'a kendi eliyle 'Ey doğru ilmini hakkaniyetli kullanan ve bundan ötürü de sağlık ve mesafe dışında doktora ihtiyacı olmayan, nefislerde nefisleri gizleme, selamete...' yazdı. Böylece Fulus habercilerin havarilerinden biri oldu. Aristo şöyle dedi: 'Nefiste mutluluk; marifet, hikmet, cesaret ve iffettir. Bedende mutluluk ise sağlık, güç ve güzelliştir. Nefis ve beden dışında saadet ise mal, şan-şöhret ve kıskançlıktır.' Câlînûs şöyle demiştir: 'Daimî huzur, kendisinden içgüdüsel arzusun söndürülmesidir.' Ebu Ali dedi ki: 'Kararında olan uyku kuvve-i tabiiye olan doğal enerjiyi mümkün kılar. Meşakkatsiz enerji kuvve-i tabiiyenin tesirlerindedir. Allah'ım Efendimiz karar ve haşır gününe kadar günler ve çağlar süresince Muhammed'e, O'nun ehli ve ashabına salat-ü selamımızı sayısız övgülerle ilet.

NESİH KİT'A: Nesih hat ile yirmi üç satır halinde Davud Peygamberin, Hakîm'in, Cüneyd'in, Aristo'nun, Câlînûs'un ve Ebu Ali'nin sözleri ile Dârâ'nın İskender'e gönderdiği mektup üzerine Aristo'nun İskender'in ağzından yazdığı mektup ve Câlînûs ile İsa Peygamber arasındaki mektuplar yazılıdır. Peygamberlerin, filozofların, hükümdarların ve mutasavvıfların hikmetli sözlerinin bir arada yazıldığı bu nesih kıt'a Şeyh'in ilmî birikimini gösterir mahiyettedir. Şeyh Hamdullah üslûbunun belirgin olduğu nesih hat, sağa mâil olarak yazılmıştır. Nesih harfler gayet nettir, harfler sıkıştırılmadan rahat, estetik ve okunaklı yazılmıştır. Satır başında ve sonunda olan bazı harflerin metnin etrafına çekilen altın cetvel altında kaldığı görülmektedir. Durakların büyüklüğü yazı ile orantılıdır. Kıt'anın etrafına altın cetvel çekilmiş, altın cetvelin dışına tezyinatlı arasuyu yapılmış, arasuyunun dışına da altın cetvel çekilmiştir.

3. Kıt'a

Resim 51: Demirbaş Nu. A 6492/3. Kıt'a

Metin:

وَبِهِ نَسْتَعِينُ اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ الزِّيَادَةَ فِي الْإِيمَانِ وَالْبَرَكَاتِ فِي الرِّزْقِ ﴿١﴾ وَالْعَافِيَةَ فِي الْمَعِيشَةِ وَالْإِصْلَاحَ فِي الْعَمَلِ وَالتَّوْبَةَ قَبْلَ الْمَوْتِ ﴿٢﴾ وَالْمَغْفِرَةَ بَعْدَ الْمَوْتِ ﴿٣﴾ اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي الْمَوْتِ وَفِيمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ أَجْمَعِينَ ﴿٤﴾ يَا مَنْ لَا يُشْغَلُهُ سَمْعٌ عَنْ سَمْعٍ ﴿٥﴾ يَا مَنْ لَا يُغْلِبُهُ كَثْرَةُ سُؤَالِ السَّائِلِينَ ﴿٦﴾ يَا مَنْ لَا يُبْرِمُهُ سُرْعَةُ الْإِحْسَانِ الْمَلِجِينَ ﴿٧﴾ أَذِقْنَا بَرْدَ عَفْوِكَ وَحَلَاوَةَ مَغْفِرَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ ﴿٨﴾ نُقَلْتُ عَنْ خَطِّ حُسَامِ الدِّينِ بْنِ زَرْقِيمٍ أَلَمْ تَرَ إِلَى قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿٩﴾ فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى أَشْرَفِ الْمَوْجُودَاتِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ كَتَبَهُ أَقْلُ الْكُتَّابِ حَمْدُ اللَّهِ الْمَعْرُوفِ بِابْنِ الشَّيْخِ فِي أَوَانِ شَيْبِهِ مَعَ اسْتِيعَالِ شَعْرِهِ وَارْتِعَاشِ رَأْسِهِ حَامِداً لِلَّهِ وَمُصَلِّياً عَلَى نَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ أَجْمَعِينَ

كَتَبَهُ أَضْعَفُ الْكُتَّابِ وَأَحْوَجُهُمْ حَمْدُ اللَّهِ الْمُتَبَلَّى بِأَنْوَاعِ الْبَلَاءِ فِي أَوَانِ شَيْبِهِ مَعَ اسْتِيعَالِ شَعْرِهِ وَارْتِعَاشِ رَأْسِهِ حَامِداً لِلَّهِ تَعَالَى وَمُصَلِّياً عَلَى نَبِيِّهِ وَمُسَلِّماً رَجَمَ اللَّهُ إِمْرَأَةً نَظَرَ فَدَعَا وَرَجَمَ فَعَفَا

Türkçesi:

“Ey Allah’ım senden imanda fazlalık, rızıkta bereket, yaşayıpta afiyet, amelde ıslah, ölümden önce tövbe, ölümden sonra da mağfiret istiyoruz. Allah’ım ölümümüzü ve ölümümüzden sonrasını mübarek kıl. Allah’a, Resûlü’ne ve onun âline salat ve selam olsun. Ey kendisini hiçbir sesin meşgul edemediği, ey isteklerin çokluğu kendisini yanıltmayan, ey acele edenlerin acelesini sonuçlandırmayan bize affının karşılığını ve mağfiretinin güzelliğini tattır, ey bağışlayanların en bağışlayanı. Hüsameddin bin Zerkim’in yazısından şu nakledildi: Sen Allah’ın şu sözünü görmedin mi? ‘Kim arasının kötü olduğu bir kişiyi affeder ve arasını düzeltirse onun sevabını vermek Allah’ın üzerindedir.’ Ey Allah’ım salat ve selam yaratılanların en şerefli olan Muhammed ve onun temiz ailesinin üzerine olsun. Bu yazıyı en az yazısı olanlardan biri olan, Şeyh’in oğlu diye tanınan Hamdullah, yaşlılık zamanında saçlarının parıldadığı, başının titrediği bir zamanda, Allah’a hamd ederek, Peygamberi ve ailesine salat ederek yazmıştır.”

NESİH KİT’A: Nesih hat ile on sekiz satır halinde dua ve ketebe kaydı yazılmıştır. Şeyh Hamdullah üslûbunun belirgin olduğu muntazam nesih hattın bir kısmı sağa, bir kısmı ise sola mâil olarak yazılmıştır. Sağa mâil olarak yazılan kısımda on birinci satır, üstündeki satırlardan kısa olduğu için ortalı olarak yazılmış ve kenarlarında kalan boşluklar tezyin edilmiştir. Sayfanın sağ alt köşesinde de dört satır halinde ve sola mâil olarak yazılmış ketebe kaydı bulunmaktadır. Durakların büyüklüğü yazı ile orantılıdır.

Kıt'anın etrafına altın cetvel çekilmiş, altın cetvelin dışına yeşil renkte arasuyu yapılmış, arasuyunun dışına da altın cetvel çekilmiştir.

5.7. A 6493 Demirbaş Numaralı Murakka'

Şeyh Hamdullah'ın 4 adet kıt'asını ihtiva eden bu murakka' deri ciltlidir. Cilt ölçüleri 13.5 x 22.5 cm'dir. Deri cildin üzeri ebru ile kaplıdır. Üç kıt'a sülüs-nesih hat ile; bir kıt'a sülüs-rika' hat ile yazılmıştır. Kıt'alarda sülüs satırlar 1 satır; nesih satırlar 2 veya 3 satır halinde yazılmıştır. Ketebe kaydı yoktur fakat kapak içinde "Şeyh hattıdır." kaydı bulunmaktadır. Kıt'aların hepsinde siyah is mürekkebi ve aharlı kâğıt kullanılmıştır. Kıt'alar klasik koltuklu formdadır. Koltukların hepsi tezhiplidir. Kıt'aların tezyinatında altın cetvel, zencerek ve arasuyu kullanılmıştır. Tüm kıt'aların dış pervazında ebru bulunmaktadır.

1. Kıt'a

Resim 52: Demirbaş Nu. A 6493/1. Kıt'a

Metin:

قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١﴾ وَإِمَامُ الْمُتَّقِينَ أَيُّوبُ اللَّهِ الْغَالِبُ ﴿٢﴾ كَرَّمَ اللَّهُ تَعَالَى وَجْهَهُ ﴿٣﴾

هُوَ الَّذِي عَرَفَ الْكُفَّارَ مَنْزِلَهُمْ

مِنْ كَلَامِ أَكْرَمِ الْأَوْلِيَاءِ وَوَصِيِّ أَشْرَفِ الْأَنْبِيَاءِ

عَلِيِّ عَلَيْهِ الْكَرَامَةُ وَالرِّضْوَانُ ﴿٤﴾ كُفِّرَ أَنْ النَّعْمَةَ

Türkçesi:

“Mü’minlerin reisi, takva sahiplerinin öncüsü, Allah’ın galip aslanı (Yüce Allah O’nun yüzünü mükerrem eylesin!), kâfîrleri konumlarıyla bilen dedi ki...”

“Yüce Allah, kâfîrlere mertebelerini (alçak olduklarını) bildiren”

“(Bunlar) Velilerin pek büyüğü, peygamberlerin en şereflişinin vasisi Hz. Ali’nin (Ululuk ve Allah’ın rızası onun üzerine olsun!) sözlerindedir.”

“Nimete karşı nankörlük onun zevaline sebep olur.”

SÜLÜS-NESİH KİT‘A: Bir satır sülüs hat ile, üç satır nesih hat ile Hz. Ali’nin sözleri yazılıdır. Sülüs satırın üstünde bir satır, altında iki satır nesih hat vardır. Harflerin net, dengeli ve güzel olduğu sülüs satırın başında ve sonunda birer tane büyük durak bulunmaktadır. Satır sonundaki “lehum” kelimesinde *mim* harfinin kuyruğu kesiktir. Nesih satırlardan ikincisinde geçen “kelami” kelimesinde *kâf-lam* birleşimi dikkat çekmektedir. Koltuklar çiçek motifleri ile tezyin edilmiş olup; soldaki koltuk sağdakinden geniştir. Nesih yazı alanlarını sülüs satır ile koltuklardan mavi renkli zencerekler ayırmaktadır. Kit‘anın etrafına altın iplik çekilmiş, altın ipliğin dışına altın arasuyu yapılmış, arasuyunun dışına altın cetvel çekilmiştir. Dışpervaza ebru yapıştırılmıştır.

2. Kit'a:

Resim 53: Demirbaş Nu. A 6493/2. Kit'a

Metin:

وَالْمُؤْمِنُونَ سَيَجْزِيهِمْ كَمَا وَعَدُوا

مُزِيلُهَا ﴿قَالَ فِي آخِرِ الزَّمَانِ دَرَاهِمٌ حَلَالٌ﴾

قَبُولِ الْحَقِّ مِنَ الدِّينِ ﴿وَعَنْهُ كَرَمُ الْمَرْءِ فِي تَوَاضُعِهِ﴾

Türkçesi:

“Mü'minleri ise, vaâd ettiği ile mükâfatlandırır.”

“Ahir zamanda helâl para az bulunur. Hakkı (Cenab-ı Hakk'ın emrine uygun olanı, doğruyu, gerçeği) kabul etmek din(in gereklerin)dendir. Kişinin ululuğu tevazudadır.”

SÜLÜS-NESİH KİT'A: Bir satır sülüs hat ile Hz. Ali sözü, iki satır nesih hat ile

hadis-i şerifler yazılıdır. Sülüs satırda “seyecîhim” kelimesinde ye harfi keşîdeli yapılmış ve üstündeki boşluğa keşîdeli üstün konulmuştur. Aynı kelimedede he ve mim harfleri kandilî formdadır. “Vuu’du” kelimesinde ayn harfinden sonra keşîde verilmiş, üzerindeki ötre ise büyük yapılmıştır. Sülüs satırın sonunda büyük durak bulunmaktadır. Muntazam olarak yazılmış olan nesih satırların birinci satırında iki adet, ikinci satırda bir adet durak bulunmaktadır. Birinci satırdaki “fi” kelimesindeki yâ harfi makus yapılmış, “âhiri” kelimesindeki ha harfinden sonra keşîde verilmiş ve satır sonundaki lam harfi mürsel yapılmıştır. Bu hal ile birinci satır ikinci satıra nazaran daha rahat bir görünüme kavuşmuştur Koltuklar çiçek motifleri ile tezyin edilmiş olup; soldaki koltuk sağdakinden geniştir. Nesih yazı alanını sülüs satır ile koltuklardan mavi renkli zencerekler ayırmaktadır. Kıt’anın etrafına altın iplik çekilmiş, altın ipliğin dışına altın arasuyu yapılmış, arasuyunun dışına altın cetvel çekilmiştir. Dışpervaza ebru yapıştırılmıştır.

3. Kıt’a

Resim 54: Demirbaş Nu. A 6493/3. Kıt’a

Metin:

فَإِنْ يَكُنْ دَوْلَةً كَانَتْ لَنَا عِظَةً

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ الْأَهْوَازِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ رَحْمَةً

وَاسِعَةً لَللِّسَانِ وَزُنُ الْإِنْسَانِ وَقَالَ الْكُذُوبُ

Türkçesi:

“Eğer tersine bir durum olsa, bu bize ders ve ibrettir ki, acaba bu dalalet ve karanlıkta çıkış yolu görülecek mi?”²⁸⁵

“Ebü'l-Hasen el-Ehvazi (Allah'ın geniş rahmeti onun üzerine olsun) dedi ki: Dil insanın ölçüsüdür. Çok yalan söyleyen...”²⁸⁶

SÜLÜS-NESİH KİT‘A: Bir satır sülüs hat ile Hz. Ali'nin, üç satır nesih hat ile Ebü'l-Hasen el-Ehvazi'nin sözleri yazılıdır. Sülüs satırda “yekün” kelimesinde ye harfi bir önceki kelimedeki nun harfi içine yapılmış ve kâf harfi boru kâf şeklinde yapılmıştır. “Devleten” kelimesindeki dal harfi, “yekün” kelimesindeki nun harfinin içerisine yapılmıştır. İki nun harfi içerisine yapılan harfler ile yazıda hoş bir ahenk sağlanmıştır. “Izeten” kelimesinde ayn harfinin kaşı, “lenâ” kelimesindeki elif harfi ile bağlantılı olarak zülüflü yapılmıştır. Sülüs satırın sonunda büyük durak bulunmaktadır. Muntazam olarak yazılmış olan nesih satırların her ikisinde de durak bulunmaktadır. Birinci satırdaki durak, çanağı mürsel yapılan yâ harfinin üzerine konulmuştur. Nesih hattın son kelimesi olan “kezûb” kelimesinde satıra sığmayan be ve vav harfleri, kef-dal birleşiminin üzerine yapılmış, be harfi satıra sığması için standart ölçüsünden küçük yapılmıştır. Koltuklar çiçek motifleri ile tezyin edilmiş olup; soldaki koltuk sağdakinden geniştir. Nesih yazı alanını sülüs satır ile koltuklardan mavi renkli zencerekler ayırmaktadır. Kit‘anın etrafına altın iplik çekilmiş, altın ipliğin dışına altın arasuyu yapılmış, arasuyunun dışına altın cetvel çekilmiştir. Dışpervaza ebru yapıştırılmıştır.

²⁸⁵ Divan'u Emiri'l-Mü"mü'minin el-İmam Ali, s.36.

²⁸⁶ Kaynak bulunamadı.

4. Kıt'a

Resim 55: Demirbaş Nu. A 6493/4. Kıt'a

Metin:

فَهَلْ عَسَىٰ أَنْ يَرَىٰ فِي غَيْبِهَا رَشْدُوا

مَنْهُمْ فِي قَوْلِهِ وَإِنْ صَدَقَتْ

أَلْهَجَّتْهُ وَقَوِيَّتْ حُجَّتْهُ

الْأَدَبُ خَيْرٌ مِّمَّا

حُسْنُ الْخُلُقِ خَيْرٌ قَرِينٌ

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ

Türkçesi:

“Eğer tersine bir durum olsa, bu bize ders ve ibrettir ki, acaba bu dalalet ve

*karanlıkta çıkış yolu görülecek mi?*²⁸⁷

“...delili doğru olsa bile sözünde itham olunur. Edep (terbiye), mirasın hayırlısıdır. Huy güzelliği, dostun hayırlısıdır. Allah’ım (Hz.), Muhammed’e (a.s.) ve onun ailesine selamet ver!”

SÜLÜS-RİKA‘ KİT‘A: Bir satır sülüs hat, yedi satır rika‘ hat ile Hz. Ali sözleri yazılıdır. Sülüs satırda *“fehel”* kelimesinde *lam* harfinin altına yuvarlak nokta konulmuştur. *“Fî”* kelimesinden önce *ye* harfi geldiği için, *fe-ye* birleşiminin yazımında *yâ-ı ma’kûs* tercih edilmiştir. Sülüs satırın sonunda büyük durak bulunmaktadır. Mâil olarak yazılmış olan rika‘ satırlardan, üçüncü, beşinci ve yedinci satırların sonunda durak bulunmaktadır. Koltuklar çiçek motifleri ile tezyin edilmiş olup; soldaki koltuk sağdakinden geniştir. Rika‘ yazı alanını sülüs satır ile koltuklardan mavi renkli zencerekler ayırmaktadır. Kıt‘anın etrafına altın iplik çekilmiş, altın ipliğin dışına altın arasuyu yapılmış, arasuyunun dışına altın cetvel çekilmiştir. Dışpervaza ebru yapıştırılmıştır.

²⁸⁷ Divan’u Emiri'l-Mü’minin el-İmam Ali, yy, 1988, s.3.

5.8. A 6494 Demirbaş Numaralı Murakka'

Şeyh Hamdullah'ın 2 adet kıt'asını ihtiva eden bu murakka' deri ciltlidir. Cilt ölçüleri 13 x 23 cm'dir. Siyah renkli deri cildin üzerinde zencerek bulunmaktadır. Bir kıt'a sülüs hat ile; bir kıt'a sülüs-nesih hat ile yazılmıştır. Kıt'alarda sülüs satırlar 2 satır; nesih satır ise 1 satır halinde yazılmıştır. Ketebe kaydı yoktur fakat kapak içinde "Şeyh" kaydı bulunmaktadır. Kıt'aların hepsinde siyah is mürekkebi ve aharlı kâğıt kullanılmıştır. Kıt'alar tezhiplidir. Kıt'aların tezyinatında çiçek motifleri, altın cetvel, arasuyu ve zerefşan tekniği kullanılmıştır.

1. Kıt'a

Resim 56: Demirbaş Nu. A 6494/1. Kıt'a

Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Türkçesi:

“*Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla.*”

“*Nebî (s.a.v.) dedi.*”

SÜLÜS KİT‘A: Sülüs hat ile bir satır besemele, bir satır “*Kalen nebiyyu sallallahu aleyhi veselleme*” ibaresi yazıldır. Besmele klasik oklu formdadır. “*Allah*” lafzında *he* harfinin kuyruğundaki sert dönüş göze çarpmaktadır. “*Er-Rahim*” kelimesindeki *mim* harfinin kuyruğu son kısımda incelerek nihayetlenmemiş, alışılmış dışında sola çekilmiş ve kalın nihayetlenmiştir. “*Er-Rahim*” kelimesinin üzerinde irice bir durak bulunmaktadır. İkinci satırda, kelimler kendinden önceki çanaklı harfe degecek şekilde yazılmış ve yazıda ahenk sağlanmıştır. “*Sallallahu*” kelimesinde *sad* harfinden sonra keşide verilmiş ve üzerindeki boşluğa keşideli üstün konulmuştur. “*Selleme*” kelimesinde *mim* harfinin kuyruğu tamamlanmamış, mürsel bırakılmıştır. İkinci satır birinci satıra nispeten biraz daha kısadır. Dengeli bir görünüm için ikinci satır ortalananarak yazılmak istenmişse de satır sonundaki boşluğun satır başındaki boşluktan daha fazla olduğu görülmektedir. Satır sonundaki boşluğa irice bir durak konulmuştur. İki satır arasında zencerek bulunmaktadır. Her iki satırın etrafı da çiçek motifleri ile tezyin edilmiştir. Kıt‘anın etrafına siyah iplik çekilmiş, siyah ipliğin dışına gri renkli arasuyu yapılmış, arasuyunun dışına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda zerefsan tekniği uygulanmıştır.

2. Kit'a

Resim 57: Demirbaş Nu. A 6494/2. Kit'a

Metin:

مِنْ أَهْلِ الْوَبْرِ وَالسَّكِينَةِ فِي أَهْلِ الْغَنَمِ

عَطَا عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مُحَمَّدٍ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ وَآلِهِ أَجْمَعِينَ

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى أَشْرَفِ الْخَلْقِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ أَجْمَعِينَ

Türkçesi:

"Övünme ve kibir deve çobanlarında, sükûnet ise koyun çobanlarındadır."²⁸⁸

"Salat ve selam yaratılmışların en şereflişi Muhammed (s.a.v.) üzerine olsun."

SÜLÜS-NESİH KİT'A: İki satır sülüs hat ile hadis-i şerif ve salavat, bir satır nesih hat ile salavat yazılıdır. Birinci sülüs satırın baş kısmında yazan "ehli" kelimesinde

²⁸⁸ Hadisin farklı varyantları için bkz. Buhârî, Bed'ul-halk, 15; Buhârî, Menâkıb, 1; Buhârî, Megâzî, 74; Buhârî, Talak, 25; Müslim, İman, 81-92; Tirmizî, Fiten, 61; Tirmizî, Menâkıb 71.

he harfinden sonra keşide verilmiştir. “el-veberi” kelimesindeki *lam-vav* birleşiminin satır çizgisine oturmadığı ve “*ehli*” kelimesindeki *lam* harfinin çanağına değmediği dikkat çekmektedir. “*el-sekinetu*” kelimesinde *sin* harfi müvelled yapılmıştır. “*fi*” kelimesindeki *ya* harfi *yâ-ı ma’kus* ile yazılmıştır. Satır sonundaki “*el-ğanemi*” kelimesinde *mim* harfinin kuyruğu tamamlanmamış, mürsel bırakılmıştır. Nesih satır, iki sülüs satırın arasındadır. Muntazam olan nesih satır, sülüs satırlara nazaran kısa olduğu için ortalanarak yazılmış ve böylece kenarlarda koltuk oluşmuştur. Nesih satırın solundaki koltuk, sağındaki koltuktan daha geniştir. Her iki koltuk da pençerle tezyin edilmiştir. İkinci sülüs satırda “*salli*” kelimesinde *sad* harfinden sonra keşide verilmiş ve üzerindeki boşluğa keşideli üstün konulmuştur. “*vesellim*” kelimesindeki *vav* harfi mürsel olarak “*salli*” kelimesindeki *lam* harfinin çanağı içersine yazılmıştır. “*ve alihi ecmain*” ibaresinde sadece *vav* harfi sülüs hat ile yazılmış, kalan kısım nesih hat ile onun üst kısmına yazılmıştır. İkinci sülüs satırda, satır sonuna doğru kelimelerin satır çizgisine tam oturmadığı görülmektedir. Sülüs satırların etrafı çiçek motifleri ile tezyin edilmiştir. Kıt’anın etrafına siyah iplik çekilmiş, siyah ipliğin dışına gri renkli arasuyu yapılmış, arasuyunun dışına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda zerefşan tekniği uygulanmıştır.

5.9. A 6495 Demirbaş Numaralı Murakka’

Şeyh Hamdullah’ın 3 adet sülüs-nesih kıt’asını ihtiva eden bu murakka’ deri ciltlidir. Cilt ölçüleri 13 x 22 cm’dir. Kahverengi deri cilt üzerinde şemse, salbek, köşebent ve zencerek işlemleri mevcuttur. Kıt’alarda sülüs satırlar 1 satır; nesih satırlar 4, 7 ve 10 satır halinde yazılmıştır. Ketebe kaydı mevcuttur. Kıt’aların hepsinde siyah is mürekkebi ve aharlı kâğıt kullanılmıştır. Kıt’alar klasik koltuklu formdadır. Koltukların hepsi tezhiplidir. Kıt’aların tezyinatında altın cetvel ve arasuyu kullanılmıştır.

1. Kıt'a

Resim 58: Demirbaş Nu. A 6495/1. Kıt'a

Metin:

اللَّهُ وَلِيُّ التَّوْفِيقِ وَبِهِ الْعَوْنُ

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿ خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ

وَعَلَّمَهُ ﴾ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿ خَيْرُكُمْ بَعْدَ

الْمِائَتَيْنِ رَجُلٌ خَفِيفُ الْحَاذِ ، قَالُوا : وَمَا الْحَاذُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ مَنْ لَا أَهْلَ لَهُ وَلَا وَاَدَ ﴿

قَالَ رَسُولُ ﴿ اللَّهُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَامُهُ ﴾ لِحَوْمِ الْعُلَمَاءِ مَسْمُومَةٌ

Türkçesi:

“Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretenidir.”²⁸⁹

²⁸⁹ Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 21.

“Peygamber Efendimiz (s.a.v.): 200 yılından sonra sizin en iyiniz Hafifu’l-Ḥaz olandır buyurdu. Hafifu’l-Ḥaz nedir, dediklerinde hanımı ve çocuğu olmayandır buyurdu.”²⁹⁰ “Peygamber Efendimiz, sallallahu aleyhi vesellem buyurdular: âlimlerin eti zehirlidir...”²⁹¹

SÜLÜS-NESİH KİT‘A: Bir satır sülüs hat ile kelam-ı kibar, dört satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Sülüs satırda, asırlar boyunca neredeyse tüm hattatların farklı terkiplerini yazdığı “*Allahü veliyyü’t-tevfik ve bihi’l-avnu*” ibaresi yazılıdır. Şeyh Hamdullah üslûbunun belirgin olduğu hatta, *yâ* harfi keşîdeli yapılarak elif harfine bağlanmıştır. Ayrıca *elif* ve *lam* harfleri de birbirlerine baş kısımlarından bağlanarak eserde fevkaledi bir akıcılık sağlanmıştır. “*Ve bihi’l-avnu*” ibaresinde *vav* harfi “*tevfik*” kelimesindeki *kaf* harfinin içerisine mürsel olarak yapılmıştır. “*El-avnu*” kelimesi ise “*bihi*” kelimesinin üzerinden başlamış, son harf olan *nun* harfi, *vav* harfinin üzerine yapılmıştır. “*Ayn*” harfinin altındaki *mühmel ayn* altın ile yazılmıştır. Keşîdeli *yâ* harfinin üzerindeki boşlukta ve satır sonunda büyük durak bulunmaktadır. Sülüs satırın zemini altın ile işlenmiş olan yaprak motifleri ile tezyin edilmiştir. Muntazam olarak yazılan nesih satırlardan her birinde durak bulunmaktadır. Son satırdaki “*Resûlullahi*” kelimesinde *lam* harfinin çanağı keşîdeli yapılmış ve üzerindeki boşluğu doldurmak için durak konulmuştur. Koltuklarda gül motifleri vardır. Soldaki koltuk sağdakinden geniştir. Kıt‘anın etrafına turuncu renkte iplik çekilmiş, onun dışına kahverengi arasuyu yapılmış, onun dışına da kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda yavruağzı zemin bulunmaktadır.

²⁹⁰ Celâlüddîn es-Suyûtî, el-Fethü’l-Kebîr, daru’l-Fikr, Beyrut, 2003, c.2, s.96

²⁹¹ Kaynak bulunamadı.

2. Kit'a

Resim 59: Demirbaş Nu. A 6495/2. Kit'a

Metin:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

مَنْ شَمَّهَا

مَرَضَ وَمَنْ عَضَّهَا مَاتَ

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

إِذَا أَتَى عَلَى أُمَّتِي مِائَةٌ وَتَمَانُونَ سَنَةً فَقَدْ حَلَّتْ لَهُمْ

الْعَزْلَةُ وَالْعُزُوبَةُ وَالتَّرْهُبُ عَلَى رُؤُوسِ الْجِبَالِ قَالَ

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

كَالْمَطَرِ لَا يُدْرَى أَوْلَهُمْ خَيْرٌ أَمْ أُخِرَهُمْ قَالَ رَسُولُ

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿٦﴾ إِنَّ قَوْمًا مِنْ

بَنِي إِسْرَائِيلَ شَكَأَ إِلَى نَبِيِّهِمْ

مِنْ ضَعْفِ الْبَدَنِ ﴿٦﴾

Türkçesi:

“Koklayan hastalanır, yiyen (ağızına alıp çiğneyen) ise ölür.”²⁹²

“Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdular ki: Ümmetime 180 senesi geldiğinde artık onlara inzivaya çekilmeleri, gurbet hayatı sürmeleri ve dağların başında yalnız yaşamaları helal olur.”²⁹³ “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdular ki: Ümmetim yağmura benzer; başı mı hayırlıdır sonu mu bilinmez!”²⁹⁴ “İsrail oğullarından bir kavim, peygamberlerine beden zayıflıklarını şikâyet ettiler.”²⁹⁵

SÜLÜS-NESİH KİT‘A: Bir satır sülüs hat ile, on satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Sülüs satırda, “Resûlullahi” kelimesindeki *ra* harfi, “kale” kelimesindeki *lam* harfinin içine mürsel olarak yapılmıştır. “Sallallahu” kelimesindeki *sad* harfinden sonra keşide verilmiş, keşidenin üzerindeki boşluğa büyük durak ve keşideli üstün konulmuştur. Satır sonundaki *vav* harfi “aleyhi” kelimesindeki *he* harfinin üzerine yapılmıştır. “Selleme” kelimesi nesih hat ile *vav* harfinin üstüne yazılmış ve sonuna nesih hattın boyutunda durak konulmuştur. Sülüs satırın zemini altın ile işlenmiş olan yaprak motifleri ile tezyin edilmiştir. Muntazam olan nesih hat mâil yazılmıştır. Üçüncü ve dokuzuncu satır hariç her satırda durak bulunmaktadır. Son satırdaki durak diğerlerine nispetle küçüktür. Koltuklarda gül motifleri vardır. Soldaki koltuk sağdakinden geniştir. Kıt‘anın etrafına turuncu renkte iplik çekilmiş, onun dışına kahverengi arasuyu yapılmış, onun dışına da kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda yavruağzı zemin bulunmaktadır.

²⁹² Kaynak bulunamadı.

²⁹³ Celâlüddîn es-Suyûtî, el-Le’âli’l-masnû‘a fi’l-ahbâri ehâdîsi’l-mevzû‘a, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, trh, s.328.

²⁹⁴ Tirmizî, Emsâl, 6.

²⁹⁵ Kaynak bulunamadı.

3. Kıt'a

Resim 60: Demirbaş Nu. A 6495/3. Kıt'a

Metin:

عُلَمَاءُ أُمَّتِي كَأَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ

فَأَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى إِلَيْهِمْ أَنْ أَطْبِخِ اللَّحْمَ بِالْبُرِّ فَإِنِّي جَعَلْتُ الْقُوَّةَ فِيهِمَا ﴿١﴾

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى أَشْرَفِ الْخَلْقِ وَأَكْمَلِ الْخَلْقِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ ﴿٢﴾

أَجْمَعِينَ ﴿٣﴾ وَسَلِّمْ تَسْلِيمًا كَثِيرًا ﴿٤﴾ سَوْدَةَ الْفَقِيرِ حَمْدُ اللَّهِ الْمَعْرُوفِ

بِابْنِ الشَّيْخِ حَامِدًا اللَّهُ تَعَالَى وَمُصَلِّيًا عَلَى نَبِيِّهِ ﴿٥﴾ فِي أَوَانِ شَبِيهِهِ مَعَ اشْتِعَالِ شَعْرِهِ وَازْتِعَاشِ رَأْسِهِ وَهُوَ ابْنُ

بِضْعٍ وَثَمَانِينَ مِنْ عُمُرِهِ رَجِمَ اللَّهُ مَنْ رَجِمَ فِدَاعًا وَنَظَرَ فَعَقًا ﴿٦﴾ جَلَّ مَنْ لَا عَيْبَ لَهُ.

Türkçesi:

“Ümmetimin âlimleri İsrailoğulları'nın peygamberleri gibidir.”

“Allahu Teala, onlara eti buğday ile pişirmelerini bildirdi çünkü ben kuvveti bu ikisinde yarattım dedi.”²⁹⁶ “Allah’ım, mahlukatın en şerefli ve ahlak bakımından en mükemmeli olan Muhammed’e temiz olan ehline salat ve çokça selam eyle. Bu kitabın sayfalarını Şeyh’in oğlu diye tanınan, Allah’ın rahmetine muhtaç olan Hamdullah karalamıştır, Allah’a hamdederek ve peygamberine salat ederek. Yaşlılık zamanında saçlarının parıldadığı, başının titrediği bir zamanda yapmıştır. O vakit 80 küsur yaşlarında idi, merhamet edip dua edene, hata görüp affedene Allah rahmet etsin! Ayıp (ve kusuru) olmayan (Allah) pek yücedir.”

SÜLÜS-NESİH KİT‘A: Bir satır sülüs hat ile, yedi satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Sülüs satırda *kef-elif* birleşiminde boru kef tercih edilmiştir. Harf birleşimleri benzer olan, “*ümme*tî” ve “*benî*” kelimelerindeki *yâ* harfleri ve kelimelerin satırdaki yerleri yazıya akıcılık kazandırmıştır. Satır sonundaki *lam* harfi sülüs yazı sahasının alt sınırına kadar indirilerek mürsel yapılmış, üzerine de irice bir durak konulmuştur. Böylece satır sonundaki boşluk dengelenmiştir. Sülüs satırın zemini altın ile işlenmiş olan yaprak motifleri ile tezyin edilmiştir. Muntazam yazılan nesih hattın dört satırı nesih yazı sahasına düz olarak yazılmış; kalan üç satırı soldaki koltuğa mâil olarak yazılmıştır. Üçüncü ve dördüncü satırların sonunda harfler, satıra sığması için birbirlerinin üstüne bindirilerek yazılmıştır. Sol koltuktaki nesih hattın son satırı, koltuk alanına sığmamıştır. Kıt‘anın dışına çekilen cetvel, bu kısımda yazının etrafından dolaştırılmıştır. Gül motifi ile tezyin edilmiş olan sağ koltuk, sol koltuğa nazaran dardır. Kıt‘anın etrafına turuncu renkte iplik çekilmiş, onun dışına kahverengi arasuyu yapılmış, onun dışına da kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda yavruağzı zemin bulunmaktadır.

5.10. A 6496 Demirbaş Numaralı Murakka’

Şeyh Hamdullah’ın 5 adet sülüs-nesih kıt‘asını ihtiva eden bu murakka’ deri ciltlidir. Cilt ölçüleri 13.5 x 22.5 cm’dir. Deri cilt altın zencerek işleme mevcuttur. Kıt‘alarda sülüs satırlar 1 satır; nesih satırlar 2, 3, 10 ve 13 satır halinde yazılmıştır. Ketebe kaydı mevcuttur. Kıt‘aların hepsinde siyah is mürekkebi ve aharlı kâğıt kullanılmıştır. Kıt‘alar klasik koltuklu formdadır. Koltukların hepsi tezhipsizdir. Kıt‘aların tezyinatında

²⁹⁶ Kaynak bulunamadı.

altın cetvel ve arasuyu kullanılmıştır. Dış pervaz üzerine zerefşân tekniğinin uygulandığı görülmektedir.

1. Kıt'a

Resim 61: Demirbaş Nu. A 6496/1. Kıt'a

Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ (اللَّهُ عَنْهُ) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿ إِذَا

دَخَلْتُمْ بَيْتًا فَسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهِ ﴾ وَإِذَا خَرَجْتُمْ فَوَدِّعُوا بِالسَّلَامِ

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ ﴿ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿

Türkçesi:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.”

“Ebu Katade’den rivayet edilir ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Herhangi bir eve girdiğinizde ev ahalisine selam verin, ayrılacağınız zaman da yine selam ile vedalaşın.”²⁹⁷ “Ebu Derda’dan rivayet edilir; Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdular ki:”

SÜLÜS-NESİH KİT‘A: Bir satır sülüs hat ile besmele, üç satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Sülüs satırda klasik oklu besmele yazılıdır. Mühmel harfler altın ile yazılmış, sülüs hattın etrafı beyne’s-sütur tezhiplidir. Satırlarının arası beyne’s-sutûr tezhipli olan nesih hat, muntazam yazılmıştır. Her satırda durak bulunmaktadır. Tezhipsiz olan koltukların kenarlarına altın cetvel çekilmiştir. Sol koltuk, sağ koltuktan geniştir. Kit‘anın etrafına altın iplik çekilmiş, onun dışına mavi renkte arasuyu yapılmış, onun dışına da altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda zerefşan uygulanmıştır.

2. Kit‘a

Resim 62: Demirbaş Nu. A 6496/2. Kit‘a

²⁹⁷ Beyhakî Şu‘abu’l-îmân 6/2949

Metin:

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

تُدْعُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَسْمَائِكُمْ

رَوَى أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ ﴿٦٠﴾ قَالَ لَا يَدْخُلُ

الْجَنَّةَ مَنَّانٌ وَلَا عَاقٍ وَلَا مُدْمِنٌ خَمْرٍ ﴿٦١﴾ وَ

عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ (اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ) ﴿٦٢﴾ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْفُلُ التُّرَابَ يَوْمَ

الْخُنْدُقِ حَتَّى اغْبَرَ بَطْنُهُ يَقُولُ ﴿٦٣﴾ وَاللَّهِ لَوْلَا اللَّهُ

مَا اهْتَدَيْنَا ﴿٦٤﴾ وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا فَأَنْزَلْنَا سَكِينَةً

عَلَيْنَا ﴿٦٥﴾ وَتَبَّتْ الْأَقْدَامُ إِنْ لَاقَيْنَا ﴿٦٦﴾ إِنْ الْأَوْلَاءَ فَذُ

بَعُوا عَلَيْنَا إِذَا أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا يَرْفَعُ بِهَا

صَوْتَهُ أَبَيْنَا أَبَيْنَا ﴿٦٧﴾ قَالَ

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

Türkçesi:

“Kıyamet günü isimlerinle çağrılacaksınız.”²⁹⁸

“Ebu Said Hudri rivayet etmiştir; Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Minnet eden, (bir iyiliği başa kakan) ana babaya asi olan ve içkici (ayyaş) olan kimseler cennete giremezler.”²⁹⁹ “Bera bin Azib (r.a.)’dan, dediki: Peygamberimiz (s.a.v.) Hendek Savaşı’nda toprağı taşıyordu. Karnı tozlanmıştı. “Allah’u Teâla’nın inayeti, lütuf ve keremi olmasaydı, kendi başımıza hidayeti bulamazdık. Allah için doğrulamazdık. Allah için bildiğimiz bu şekilde namaz da kılmazdık. Ya Rabbi, bizim üzerimize bir sakinlik, gönül huzuru (o korkuyu bizden gider) ver. Biz kafirlerle

²⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, 5, 194.

²⁹⁹ Nesâî, Zekât, 69.

karşılaştığımız zaman ayaklarımızı sabit kı. O kişiler bizim üzerimize saldırdılar, bizden küfre dönmemizi, inkâr etmemizi istediler. Ve biz bunu kabul etmedik. Bu son sözü (kabul etmedik anlamındaki ebeyna kelimesini) iki defa tekrarlayarak, sesini yükselterek söyledi.”³⁰⁰ “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdular ki”

SÜLÜS-NESİH KİT‘A: Bir satır sülüs hat ile, on üç satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Sülüs satırda, “sallallahu” kelimesindeki *sad* harfinden sonra keşide verilmiş, keşidenin üzerindeki boşluğa keşideli üstün konulmuştur. Satır sonundaki *vav* harfi “*aleyhi*” kelimesindeki *he* harfinin üstüne; “*selleme*” kelimesi ise nesih hat ile *vav* harfinin üstüne yazılmıştır. Sülüs satırdaki her kelimenin son harfinin kuyruklu harf olması, satıra işleklik kazandırmıştır. Sülüs hatta mühmel harfler altın ile yazılmış ve hattın etrafı beyne’s-sütur tezhiplenmiştir. Satırlarının arası beyne’s-sutûr tezhipli olan nesih hat, mâil olarak yazılmıştır. Tezhipsiz olan koltukların kenarlarına altın cetvel çekilmiştir. Sol koltuk, sağ koltuktan geniştir. Kıt‘anın etrafına altın iplik çekilmiş, onun dışına mavi renkte arasuyu yapılmış, onun dışına da altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda zerefşan uygulanmıştır.

³⁰⁰ Buhârî, Meğazî, 31.

3. Kit'a

Resim 63: Demirbaş Nu. A 6496/3. Kit'a

Metin:

لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَغْلَمَ لَضَحِكْتُمْ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿١﴾ إِنَّ شَرَّ النَّاسِ عِنْدَ اللَّهِ مَنْزِلَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ تَرَكَهُ

النَّاسُ اتِّقَاءَ شَرِّهِ وَيُرْوَى اتِّقَاءَ فُحْشِهِ ﴿٢﴾ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿٣﴾ مَنْ تَرَكَ الْكُذِبَ وَهُوَ بَاطِلٌ بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي

رَبِضِ الْجَنَّةِ ﴿٤﴾ وَمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُحَقٌّ بُنِيَ لَهُ فِي وَسْطِ الْجَنَّةِ

وَمَنْ حَسَنَ خُلُقَهُ بُنِيَ لَهُ فِي أَعْلَاهُ ﴿٥﴾ وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

Türkçesi:

“Eğer benim bildiğim (gerçekler)i siz bilseydiniz (az) gülerdiniz...”³⁰¹

³⁰¹ İbni Mace, Zühhd, 19.

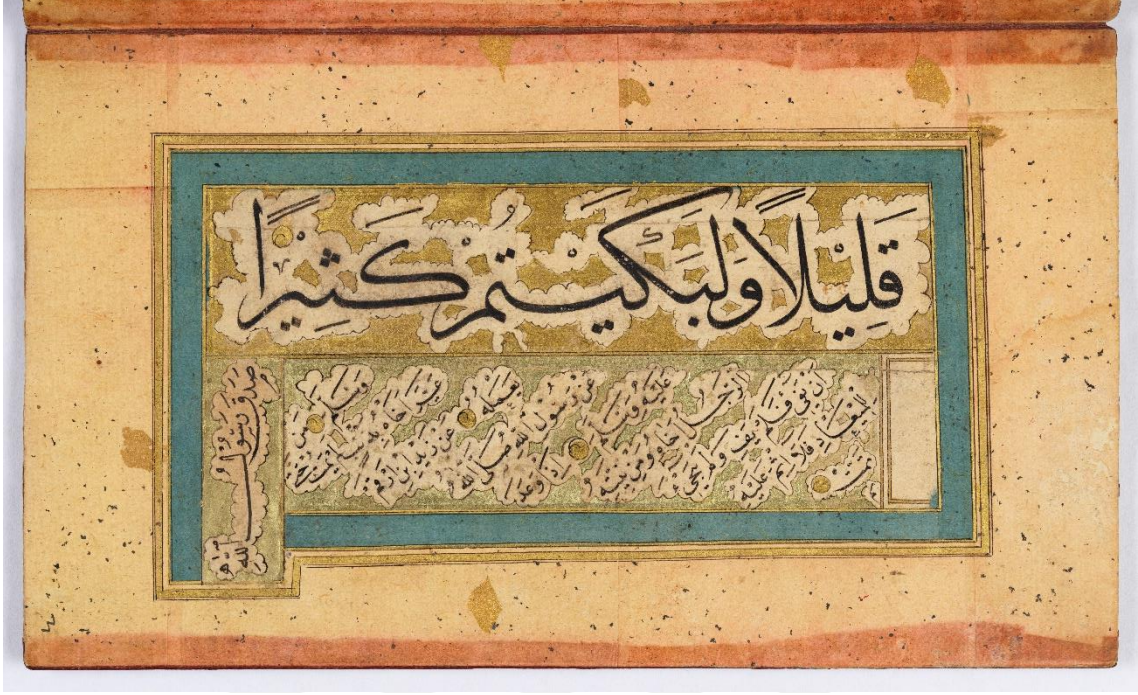
“Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdular ki: Kıyamet günü, Allah katında mevki bakımından insanların en şerlisi kötülüğünden korunmak için insanların kendisinden kaçtığı kimsedir buyurdu.”³⁰² “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdular ki: Kim yalanı terk ederse (ki yalan batıl bir şeydir) Allahu Teâla cennetin girişinde (kenarında) ona bir kasır inşa eder. Kim tartışmayı terk ederse (boş olan bir tartışmayı, haklı olsa da) Allahu Teâla ona cennetin ortasında bir kasır inşa eder. Kimin ahlakı güzel olursa Allahu Teâla ona cennetin en zirvesinde bir kasır inşa eder.”³⁰³ “Ve Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdular ki”

SÜLÜS-NESİH KİT‘A: Bir satır sülüs hat ile, beş satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Sülüs hat, satır düzeni bakımından farklı ve güzel bir örnektir. Şeyh Hamdullah’ın üslûbu belirgindir. “*Ta’lemûne*” ve “*A’lemu*” kelimelerindeki *ayn* harflerinden sonra keşîde verilmiş, keşîdelerin üzerindeki boşluklara keşîdeli üstün konulmuştur. “*Ma*” kelimesi, “*ta’lemûne*” kelimesindeki *mim* harfi üzerine yazılmıştır. Mühmel harfler altın ile yazılmış, sülüs hattın etrafı beyne’s-sütur tezhiplidir. Satırlarının arası beyne’s-sutûr tezhipli olan nesih hat, muntazam yazılmıştır. Her satırda durak bulunmaktadır. Tezhipsiz olan koltukların kenarlarına altın cetvel çekilmiştir. Sol koltuk, sağ koltuktan geniştir. Kıt’anın etrafına altın iplik çekilmiş, onun dışına mavi renkte arasuyu yapılmış, onun dışına da altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda zerefşan uygulamıştır.

³⁰² Müslim, Birr, 73.

³⁰³ Tirmizî, Birr, 58.

4. Kıt'a:

Resim 64: Demirbaş Nu. A 6496/4. Kıt'a

Metin:

قَلِيلًا وَلَبِئْسَ كَثِيرًا ﴿١﴾ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ

وَسَلَّمَ ﴿٢﴾ مَنْ عَيَّرَ أَخَاهُ بِذَنْبٍ لَمْ يَمُتْ حَتَّى

يَعْمَلَهُ ﴿٣﴾ عَنِ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمٍ عَنِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿٤﴾ إِذَا وَعَدَ الرَّجُلُ أَخَاهُ وَمِنْ نَيْبِهِ

أَنْ يَفِيَّ فَلَمْ يَفِ وَلَمْ يَجِئْ

لِلْمِيعَادِ فَلَا إِتْمَ عَلَيْهِ تَمَّتْ ﴿٥﴾

Türkçesi:

“Az (gülerdiniz) ve çok ağlardınız.”³⁰⁴

“Kim bir günahtan dolayı mü'min kardeşini ayıplarsa, o günahı işlemeden

³⁰⁴ İbni Mace, Zühd, 19.

ölmez.”³⁰⁵ “Zeyd bin Erkam’dan, Resûlullah’tan; Bir kimse, yerine getirmek niyetiyle verdiği sözünü (bir mazeretten ötürü) yerine getiremezse günahkâr olmaz.”³⁰⁶

SÛLÛS-NESİH KİT‘A: Bir satır sülûs hat ile, on satır nesih hat ile hadis-i şerifler yazılıdır. Sülûs satırdaki metin, bir önceki kît‘adaki sülûs satırın devamıdır. Şeyh Hamdullah’ın üslûbu belirgindir. “Lebekeytüm” kelimesesindeki *ya* harfinden sonra keşîde verilmiştir. Aynı kelimenin sonunda yer alan *mim* harfi müdevver yapılmıştır. Satır sonundaki “*kesiran*” kelimesindeki *ra* harfinin de müdevver yapılması ile yazıda ahenk sağlanmıştır. Sülûs hattın etrafı beyne’s-sütur tezhiplidir. Satırlarının arası beyne’s-sutûr tezhipli olan nesih hat, mâil olarak yazılmıştır. Birinci, üçüncü, beşinci ve sonuncu satırlarda birer adet durak bulunmaktadır. Sağ koltuk tezhipsizdir. Sol koltuğa, “*sadeka Resûlullah*” ibaresi dikey olarak yazılmıştır. İbarede *kaf* harfinin çanağı keşîdeli yapılmış, “*Resûlullah*” kelimesinin *ra*, *sin* ve *vav* harfleri çanağın içine yazılmıştır. *Lam* harfi keşîdelidir. İbare koltuktan, arasuyundan ve cetvelden taşmıştır. İbarenin etrafı beyne’s-sutûr tezhiplidir. Kît‘anın etrafına altın iplik çekilmiş, onun dışına mavi renkte arasuyu yapılmış, onun dışına da altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda zerefşan uygulanmıştır.

³⁰⁵ Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyamet, 53.

³⁰⁶ Ebû Dâvûd, Edeb, 89.

5. Kit'a:

Resim 65: Demirbaş Nu. A 6496/5. Kit'a

Metin:

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى أَشْرَفِ

الْخَلْقِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ سَوْدَهُ حَمْدُ اللَّهِ الْمُشْتَهَرُ بِابْنِ الشَّيْخِ حَامِدًا

لِلَّهِ وَمُصَلِّيًا وَمُسَلِّمًا ﴿﴾ مِنْ شَهْرِ رَجَبِ سَنَةِ اثْنَا وَعِشْرِينَ وَتِسْعِمِائَةٍ حَامِدًا وَمُصَلِّيًا وَمُسَلِّمًا

Türkçesi:

“Mahlukatın en şerefli olan, Muhammed’e pak ehline salat ve selam olsun. Bu kitabın sayfalarını Şeyh’in oğlu diye tanınan Allah’ın rahmetine muhtaç Hamdullah, Allah’a hamd ederek ve Peygamberine salat ve selam ederek karalamıştır (yazmıştır).”

SÜLÜS-NESİH KİT’A: Bir satır sülüs hat ile, iki satır nesih hat ile salavat ve ketebe kaydı yazılıdır. Şeyh Hamdullah’ın üslûbu belirgindir. Sülüs hatta, satır düzenindeki kayma dikkat çekmektedir. “Salli” kelimesi “Allahumme” kelimesindeki he

harfinin üst hizasından başlamış, *sad* harfinden sonra keşîde verilmiştir. Keşîdenin, “*Allahumme*” kelimesindeki *mim* harfinin kuyruğuna binmemesi, kelimenin satır çizgisinin üstünde kaldığını göstermektedir. “*Allahumme*” kelimesindeki *mim* harfinin kuyruğu ile “*Salli*” kelimesindeki *sad* harfinin arasındaki boşluğa altın ile *mühmel sad* harfi yapılmış, böylece aradaki boşluğun dengelenmesi amaçlanmıştır. “*Salli*” kelimesindeki *lam* harfinin çanağına *mürsel vav* harfi yazılmıştır. “*Sellim*”, “*ala*” ve “*eşref*” kelimeleri kendilerinden önceki kelimelere bindirilerek yazılmıştır. “*Eşref*” kelimesindeki *şin* harfinin noktaları üst üste dikey olarak konulmuştur. Satır sonundaki *fe* harfinin çanağı keşîdeli yapılmış ve *mürsel* bırakılmıştır. Sülüs hattın etrafı beyne’s-sütur tezhiplidir. *Fe* harfinin üstüne rûmî motifler işlenmiştir. Satırlarının arası beyne’s-sutûr tezhipli olan nesih hat, muntazam yazılmıştır. Nesih satırın başlangıcı sülüs satırdaki metnin devamıdır. İkinci satırda bir adet durak bulunmaktadır. Sağ koltuk tezhipsizdir. Sol koltuğa, nesih satırın devamı olan “*ve musalliyen ve müsellimen*” ibaresi yazılmıştır. İbarenin etrafı beyne’s-sutûr tezhiplidir. Kıt’anın etrafına altın iplik çekilmiş, onun dışına mavi renkte arasuyu yapılmış, onun dışına da altın cetvel çekilmiştir. Dış pervazda zerefşan uygulanmıştır.

5.11. T 9352 Demirbaş Numaralı Murakka’

Şeyh Hamdullah’ın 2 adet sülüs karalamasını ihtiva eden bu murakka’ deri ciltlidir. Cilt ölçüleri 23 x 27.5 cm’dir. Deri cildin bir yüzünde tuğra ve hilal formunda sülüs hat ile yazılmış olan “Kütübhâne-i Hümayûn-ı Mülûkâne” ibaresi yazılıdır; diğer yüzünde ise altında dallar olan hilal-yıldız bulunmaktadır. Her iki karalama da geliş güzel yazılmıştır. Ketebe kaydı mevcuttur. Kıt’aların hepsinde siyah is mürekkebi ve aharlı kâğıt kullanılmıştır. Kıt’aların tezyinatında altın cetvel ve arasuyu kullanılmıştır. Dış pervaz üzerine zerefşan tekniğinin uygulandığı görülmektedir.

1. Kıt'a

Resim 66: Demirbaş Nu. T 9352/1. Kıt'a

SÜLÜS KARALAMA: Sülüs hat ile çeşitli ibarelerin karalaması yazılıdır. Metin tam olarak okunamamaktadır. Hadis-i şerif yazıldığını belirten “*Kale'n-nebiyyi sallallahu aleyhi ve sellem*” ibaresi okunabilmektedir. Kâğıt dikey olarak kullanılmış, satırlar hem yukarıdan aşağı hem de aşağıdan yukarı sıralanmıştır. Harflerin çoğu

birbirinin üstüne yazılmıştır. İki tane keşideli üstünden başka hareke bulunmamaktadır. Mühmel harf yoktur. Harflerden kalan boşluklar duraklar ile tezyin edilmiştir. Kâğıdın sağ alt köşesinde karalamanın üzeri (muhtemelen kağıt yapıştırılarak) kapatılmış ve üzerine nesih hat ile karalamanın Şeyh Hamdullah hattı olduğu şu ibarelerle yazılmıştır:

الْحَطُّ حَمْدُ اللَّهِ الْمَعْرُوفِ بِابْنِ الشَّيْخِ رَحْمَةً اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

Kıt'anın etrafına kırmızı renkte iplik çekilmiş, ipliğin dışına mavi renkte arasuyu yapılmış, arasuyunun dışına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Dış pervaza zerefşan uygulanmıştır.

2. Kıt'a

Resim 67: Demirbaş Nu. T 9352/2. Kıt'a

SÜLÜS KARALAMA: Sülüs hat ile çeşitli ibarelerin karalaması yazılıdır. Metin okunamamaktadır. Kâğıt dikey olarak kullanılmış, satırlar hem yukarıdan aşağı hem de aşağıdan yukarı sıralanmıştır. Harflerin çoğu birbirinin üstüne yazılmıştır. Hareke ve mühmel harf yoktur. Harflerden kalan boşluklar duraklar ile tezyin edilmiştir. Kıt'anın etrafına kırmızı renkte iplik çekilmiş, ipliğin dışına mavi renkte arasuyu yapılmış, arasuyunun dışına kuzulu altın cetvel çekilmiştir. Dış pervaza zerefşan uygulanmıştır.

6. GENEL DEĞERLENDİRME

Şeyh Hamdullah'a ait İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki 11 adet murakka' tespit edilmiştir. Çalışmamızda bu 11 murakka'da içerisinde yer alan 67 adet kıt'a incelenmiştir. Murakka'lardan A 6493 ve A 6494 demirbaş numaralı murakka'lar haricindeki tüm murakka'larda Şeyh Hamdullah imzası mevcuttur. A 6493 numaralı murakka' kapağının içinde rik'a hat ile “Şeyh hattıdır.”, A 6494 numaralı murakka' kapağında ise “Şeyh” notu bulunmaktadır. Bu murakka'lar içerisindeki tüm kıt'alar da Şeyh Hamdullah üslubundadır ve kanaatimizce Şeyh Hamdullah hattıdır.

6.1. Hat Çeşitleri ve Formlar

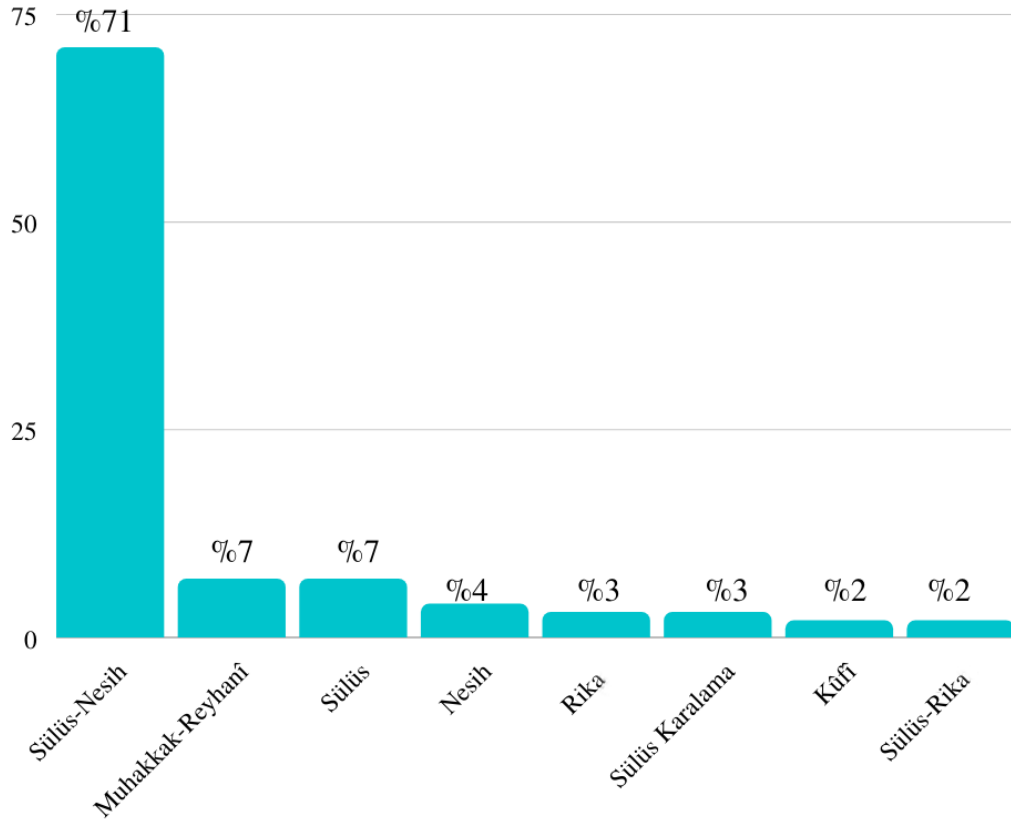
İncelemiş olduğumuz 67 kıt'adan 48 tanesi sülüs-nesih, 5 tanesi muhakkak-reyhânî, 5 tanesi sülüs, 3 tanesi nesih, 2 tanesi rika', 1 tanesi kûfî, 1 tanesi de sülüs-rika' hat ile yazılmıştır. T 9352 numaralı murakka'da ise 2 adet sülüs karalama kıt'ası mevcuttur.

Sülüs-nesih, muhakkak-reyhânî ve sülüs-rika' kıt'aların neredeyse tamamı klasik koltuklu kıt'a formundadır. Sülüs-nesih kıt'aların teşekkülünde dikkati çeken özellik, sülüs satırlar nesih satırlara nispetle uzun olmasıdır. Böylece koltuklu kıt'a formunun tesisi sağlanmıştır.

Sülüs kıt'alardan ikisi müsenna istif formunda, ikisi satır formunda, bir kıt'a ise koltuklu formdadır.

Nesih kıt'alar, düz veya mail satırlar halinde yazılan sayfa formundadır.

Rika' ve kûfî kıt'alar satır formunda yazılmıştır.

Şekil 2: Hat çeşitlerinin yüzdeleri dağılımını gösteren grafik

6.2. Satır Düzenleri

Sülüs-nesih kıt'aların neredeyse tamamında 1 satır sülüs hat vardır. A 6487-02 ve A 6494-02 numaralı kıt'alarda iki satır sülüs hat bulunmaktadır. Sülüs-nesih kıt'alarda nesih satırlar ise; 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12 veya 13 satır halinde yazılmıştır.

Nesih kıt'alar 14, 18 ve 23 satır halinde yazılmıştır.

Sülüs kıt'aların üçünde de 2 satır sülüs hat bulunmaktadır.

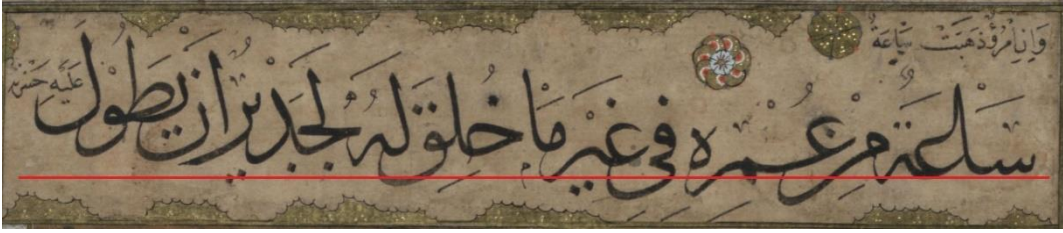
Kûfi hat ile yazılan tek kıt'a, 4 satır halinde yazılmıştır.

Rika' kıt'alar, A 6489 numaralı murakka'da yer almaktadır ve ikisi de 3 satır halinde yazılmıştır.

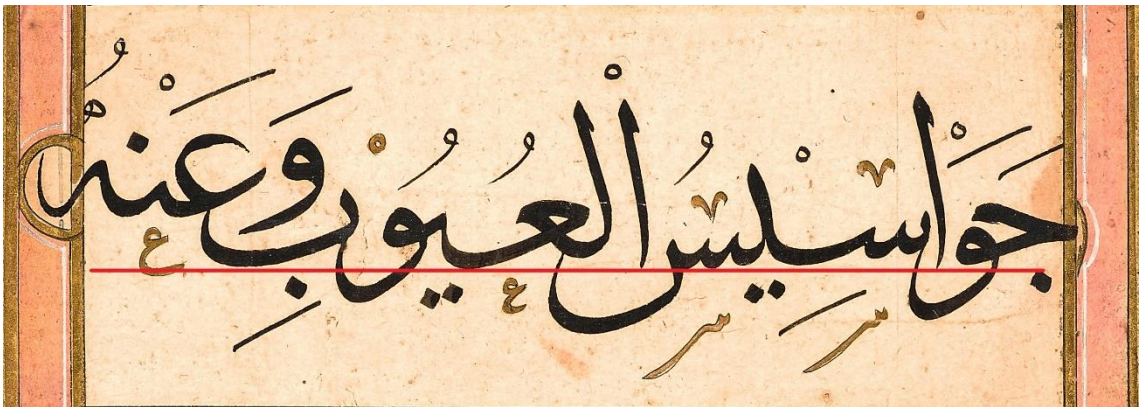
Sülüs-rika' kıt'a ise 1 satır sülüs ve 7 satır rika' hat ile yazılmıştır.

Şeyh Hamdullah incelediğimiz murakka'larındaki sülüs hatlarının ikisi hariç tamamını satır düzeninde yazmıştır. A 6489 demirbaş numaralı murakka'da müsenna ve istifli olarak yazdığı sülüs hatlar olduğunu belirtmiştik. Bu örnekler Şeyh Hamdullah'ın istifli yazılardaki maharetini göstermektedir. Şeyh Hamdullah, satır düzeninde istifli tasarımlar yapmamış, hatlarının sade olmasını tercih etmiştir. Satır düzenindeki sülüs hatlarında nadiren istife yakın yazımlar görülmüştür. (Resim 73)

Sülüs hatların pek çoğu satır çizgisi çekilerek incelendiğinde, bazı harf birleşimlerinin satır çizgisine fazla mesafeli olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum özellikle satır sonundaki harflerde/harf birleşimlerinde daha fazla görülmektedir. (Resim 68-69) Bununla ilgili örnek görseller aşağıda verilmiştir. Görsellerde kırmızı renk ile dijital ortamda çekilen çizgiler satır çizgisini göstermektedir.

Resim 68: Sülüs satır çizgisi-1

Resim 69: Sülüs satır çizgisi-2

Resim 70: Sülüs satır çizgisi-3

Resim 71: Sülüs satır çizgisi-4

Şeyh Hamdullah'ın bazı sülüs satırlarında da harflerin satır çizgisine oturduğu ve satır nizamına dikkat edildiği görülmektedir. (Resim 70-71)

Bazı satırlarda ise harfler/harf birleşimleri başka bir kelimenin/harfin üzerine istife benzer şekilde yazılmıştır. Bu durum çoğunlukla satır sonuna sığmayan kelimelerde görülmüştür.

Resim 72: Sülüs satırda satır sonuna sığmayan kelime

Resim 73: Sülüs satırda nadir rastlanan yazım örneği

Şeyh Hamdullah geliştirdiği üslup ile nesih hattı kendinden önceki hattatlardan estetik olarak ileriye taşımıştır. Mushaf yazımında kendisinden önce devam eden, birden fazla hat nev'inin kullanıldığı Mushaf'lar yerine; devamlılığı sağlamak ve okuyuşta kolaylık için sadece nesih hat ile Mushaf yazımını yaygınlaştırmıştır. Bu durum Şeyh'in nesih hatta satır nizamını en uygun düzene getirmesini sağlamıştır.³⁰⁷ İncelemiş olduğumuz Şeyh Hamdullah kıt'alarında da nesih hatlardaki satır nizamının en güzel örneklerini görmek mümkündür. Şeyh Hamdullah nesih hatlarında, satırlar arası mesafeyi yaklaşık olarak üç nesih *elif* harfi kadar ayarlamıştır. Nesih hattı çoğu kıt'ada düz olarak kullanan Şeyh, bazı kıt'alarda mail satır düzenini de tercih etmiştir.

6.3. Metinler

İncelemiş olduğumuz murakka'lardaki tüm metinler Arapçadır. Kıt'aların neredeyse tamamında hadis-i şerif metinleri geçmektedir. Kıt'a metinlerinde iki adet ayet metni yer almaktadır. Bunlar; A 6485-06 ve A 6489-03 numaralı kıt'alardadır. Kıt'alarda toplam 5 tane sülüs hat ile, 5 tane de nesih hat ile oklu besmele vardır. 24 kıt'ada kelam-ı kibar bulunmaktadır. Kelam-ı kibarlardan bazıları Hz. Ali'ye aittir. A 6489 demirbaş numaralı murakka'da yer alan sülüs-nesih kıt'alardaki sülüs hat ile yazılan metinlerin tamamı Nesru'l Leali isimli eserde bulunmuştur. A 6492-02 numaralı kıt'ada Aristo'nun sözü, A 6493-02 numaralı kıt'ada ise Ebü'l-Hasen el-Ehvazi'nin sözü yazılıdır. Kıt'alarda yer alan metinlerde dua ve salavat ibareleri çok kez geçmektedir. A 6489 demirbaş numaralı murakka'da iki ayrı kıt'aya Sultan II. Mehmed'in ismi yazılmıştır. Yukarıda zikrettiğimiz gibi incelediğimiz murakka'lardaki metinlerin büyük çoğunluğu hadis-i şeriflerden oluşmakla birlikte, birbirinden farklı pek çok metnin yazılı olduğu görülmüştür. Örneğin A 6492 demirbaş numaralı murakka'da Hz. Davud'un (a.s), Hz. İsa'nın (a.s.), Hakîm'in, Cüneyd'in, Aristo'nun, Câlînûs'un, Ebu Ali'nin, Dârâ'nın, İskender'in, Aristo'nun sözleri yazılmıştır. A 6493 demirbaş numaralı murakka'da yer alan bir kıt'ada ise Ebü'l-Hasen el-Ehvazi'nin bir sözü yazılıdır. Bu örnekler Şeyh Hamdullah'ın ilmî ve entelektüel yanını net bir biçimde gözler önüne sermektedir.

Şeyh Hamdullah'ın incelediğimiz kıt'alarında yazılı olan hadis metinlerinin

³⁰⁷ Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s.41.

neredeysi tamamında hadisi rivayet eden kişi yazılmış, yazılan sözlerin Hazreti Peygamberin sözleri olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca kelam-ı kibarların pek çoğunda da sözü söyleyen kişi belirtilmiştir. Bu durum şeyh Hamdullah'ın bilgi aktarımına olan hassasiyetini ortaya koymaktadır.

Bazı kıt'alardaki sls satırların bir sonraki kıt'ada devamı olduğu gibi, nesih satırlardaki metinlerin de kendinden sonraki kıt'ada devam ettiği gözlemlenmiştir. Bazı kıt'alarda da metinlerin tek kıt'aya yazıldığı grlmştir. Sls satırlara yazılan metinlerin konusu ile nesih satırlara yazılan metinlerin konusunun genellikle benzer olduğu gözlemlenmiştir.

Murakka'larda yer alan metinlerin genellikle belirli konular etrafında olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin A 6485 demirbaş numaralı murakka'da yer alan metinlerde dua ve zikir hakkındaki hadisler ile Peygamberimizin sahabelerine verdiği önemi ifade ettiği hadisler çoğunluktadır. A 6487 demirbaş numaralı murakka'da genellikle ölüm, ömür ve nefis terbiyesini konu edinen hadisler bulunmaktadır. A 6493 demirbaş numaralı murakka'da ise edep ve huy güzelliği ile ilgili metinler mevcuttur. Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu durum; şeyh Hamdullah'ın murakka'larını hazırlarken genellikle belirli konuları tema edindiği, bu konular hakkında akılda kalıcı ğtleri toplamak istediği kanaatini uyandırmaktadır.

İncelediğimiz murakka'larda 9 adet şeyh Hamdullah imzası mevcuttur. Bunlardan bir tanesi rika' hat ile, geri kalanların tamamı nesih hat ile yazılmıştır. İmzalardan 5 tanesi "ketebeh" ibaresi ile, 2 tanesi "sevvedeh" ibaresi ile, bir tanesi de "meşekah" ibaresi ile atılmıştır. Bir imzada ise sadece "El-Fakir İbn'ř-şeyh" yazmaktadır. İmzaların ismini "Hamdullah-l maruf bi ibn'ř-şeyh", "el-Fakir Hamdullah-l maruf bi ibn'ř-şeyh", "el-Fakir İbn'ř-şeyh", "ekall'l-kttabi Hamdullah-l maruf bi ibn'ř-şeyh" veya "Hamdullah-l-müştehir bi ibni'ř-şeyh" olarak yazmıştır. Tüm imzalarında isminden önce tevazu belirten ibareler kullanmıştır ve imzasını Allah'a hamd, Resûlullah'a salat ve selam ile tamamlamıştır. Bazı imzalarında 80 küsur yaşında olduğunu, saçının ağardığını ve başının titrediğini belirtmiştir.

şeyh Hamdullah'ın kıt'aları incelenirken dikkat çeken hususlardan biri de;

imzalarında “*hamiden lillahi te’alâ*” ifadesi ile Allah’a hamdi öncelikle yazmış olmasındır. Resûl-i Ekrem, Allah’a hamd ile başlanmayan her işin eksik ve bereketsiz olduğunu³⁰⁸ açıklamıştır. Peşinden ise “*ve musalliyen ale’n-nebiyyihi Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecmaîn*” ibaresi ile Kur’an-ı Kerîm’deki “*Allah ve melekleri peygambere salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin ve onu tam bir teslimiyetle selâmlayın*”³⁰⁹ ilahi emrine uyarak Peygamberimize salavatı ihmal etmemiştir. Böylece yazılarının yüzyıllar sonrasına intikal etmesine hamdele ve salvele hassasiyetinin bir bereket sebebi olduğu düşünülebilir. Şeyh’ten sonra gelen hattatların imzalarına bakıldığında genel olarak zaman içerisinde imzaların daha kısa ibarelerle yazıldığı, hatta günümüzde birkaç harf ile atılan imzaların varlığı bilinmektedir. İmzaların bu serüveni ayrıca incelenmesi gereken bir araştırma konusudur.

Şeyh imzası olmayan iki murakka’nın kapak içlerine murakka’nın Şeyh hattı olduğuna dair ibareler yazıldığını belirtmiştik. A 6492 demirbaş numaralı murakka’nın saraya bir zât tarafından hediye edildiği murakka’nın arasından çıkan bir kâğıtta yer alan şu cümlelerden anlaşılmaktadır:

“Sultan Bayezîd-i Velî Han Hazretleri’nin hocası Şeyh Hazretleri’nin kerametleri levh-i mahfuza bakıp tahrir eylediği besmele-i şerif ve hâdis-i şerif. Bu yazılar ancak nefsi-i Hümayûn’a layık ve seza olduğundan irsale cesaret eyledim. Şevketli Efendimiz’e vermeniz niyazımdır. Efendimiz Hazretleri bilir mâkadrini. Bakıp safâlar eylesinler ancak bize Efendimiz’den safâları lazım. İrsalinden hiçbir matlubum yoktur. İsterim Allah’tan Efendimiz’in sağlığını hemân. Allah ömrüne bereket, vücûd-u hümayûnlarına sıhhat ve afiyet versin. Âmin.”

³⁰⁸ İbn Mâce, “Nikâh”, 19; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 18, bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Hamdele”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.15, İstanbul: TDV Yayınları, 1997, s.448.

³⁰⁹ **Kur’an**, Ahzâb Sûresi, Ayet 56.

Resim 74: A 6492 demirbaş numaralı murakka'da yer alan kayıt

Murakka'yı hediye eden zâtın kim olduğu ve hangi padişaha hediye ettiği tespit edilememiştir.

6.4. Harfler, Harekeler ve Mühmel Harfler

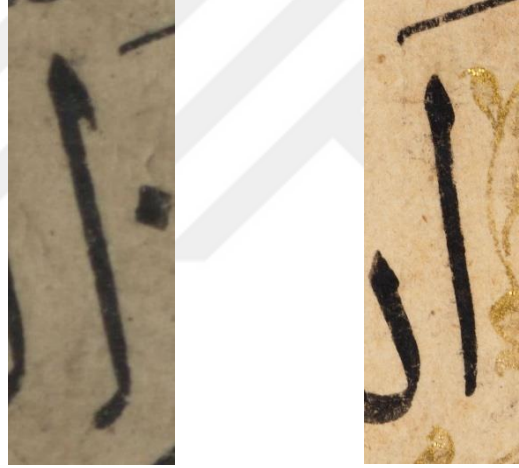
Şeyh Hamdullah'ın eserleri kendisinden önceki hattatların eserleri ile mukayese edildiğinde Şeyh'in ulaştığı estetik malumdur. Örneğin Yâkût hatları ile yapılan mukayeselerde; Yâkût hattında gözlemlenen dağınıklık ve donukluk Şeyh hatlarında yerini bütünlüğe ve akıcılığa bırakmıştır. Yâkût hatlarında harflerde boy ve nispet arayışı hissedilirken, Şeyh hatlarında harflerin büyük çoğunluğunun olgunluğa eriştiği söylenebilir.

Şeyh'in sülüs hatlarında harf anatomileri genellikle muntazamdır. Çanaklı harflerin çanakları istenilen nispettedir. Çanaklı harflerin kuyruklarının bazen ince yapıldığı göze çarpmaktadır. Bu durum bilhassa *vav* harfinde gözlemlenmiştir. *Fe*, *kaf* ve

vav harflerinin gözleri Şeyh'ten önceki hattatların yaptıklarına nispetle küçük ve harflerin başı öne doğru meyillidir. Keşideler, harflerin bağlantı noktaları, harflerin birbirine dokunuşları akıcı ve zariftir. *Elif* harflerinin bazısı nihayetlenirken sola doğru çekilmiş ve kalınlaştırılmıştır. Bazı *elif* harflerinde ise zülfe yapılmamıştır.

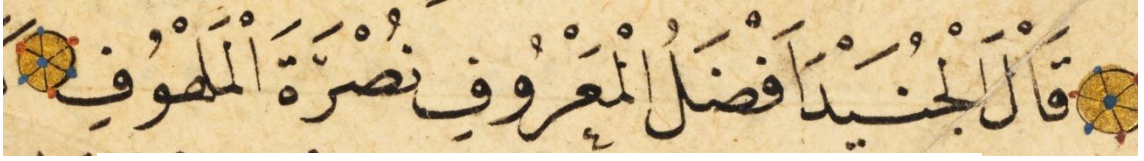
Resim 75: Çanaklı harfler, keşide ve bağlantı noktaları için örnek

Resim 76: Elif harfi örnekleri

Şeyh Hamdullah'ın incelediğimiz kıt'alarında harekelerin muntazam olduğu görülmektedir. Harekeler, sülüs hatlarda sülüs kaleminin yaklaşık üçte biri ölçüsü ile; nesih hatlarda ise nesih kaleminin ölçüsünde yapılmıştır. Harekeleri ekseriyetle satıra 20-30 derece açı ile yapmıştır.³¹⁰ Şeyh Hamdullah'ın sülüs hatlarında *yuvarlak cezm* kullandığı, *kalın cezm*'i hiç kullanmadığı görülmüştür. Nesih hatlarının genelinde ise, Şeyh nesihlerinin karakteristik özelliği sayılan, *ağzı açık cezm*'i kullanmıştır. Fakat *yuvarlak cezm*'i kullandığı nesih hatları da mevcuttur.

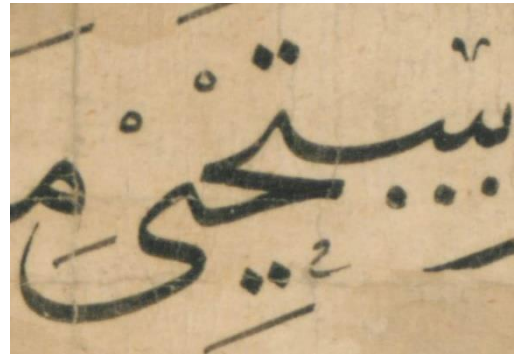
³¹⁰ Bilal Sezer, "Hat Sanatında Kullanılan Okutma, Mühmel Harf ve Tezyini İşaretleri", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 2004, s.61.

Resim 77: Nesih hatlarda kullanılan yuvarlak cezm örneği

Şeyh hatlarında noktalar oranlı ve nettir. Noktaların konumu harfleri sıkıştırmayacak şekilde ayarlanmıştır. Şeyh Hamdullah bazı sülüs hatlarında *sin* harfinin altına yan yana üç nokta koymuştur. Bu noktalar bazen sülüs noktasından farklı olarak yuvarlak şekildedir. Bu uygulama *sin* harfinin alametlerinden sayılmaktadır.³¹¹ Hattat harfin üstünde nokta olmadığını ve nokta koymayı unutmadığını belirtmek için harfin altına üç nokta koymaktadır. Şeyh Hamdullah *sin* harfi altına üç nokta koyduğu durumlarda harfin üstüne *tirfil* koymayı da ihmal etmemiştir. Fakat *sin* harfinin altına üç nokta koyduğunda *mühmel sin* harfini kullanmamıştır.

İncelediğimiz Şeyh sülüslerinde *dal* harflerinin altında yuvarlak nokta görülmüştür. Bu uygulama da *sin* harfinin altında yer alan noktalar gibidir. *Dal* harfinin üstünde nokta olmadığını belirtmek maksatlıdır.³¹²

Resim 78: Sülüs hatlarda *sin* harfi altına konulan nokta örneği

Şeyh hatlarında yazı sadedir. Bir hat eserindeki denge ve ahengin, süs işaretlerinin kullanılmamasıyla da sağlanabileceğini gösterir mahiyettedir.

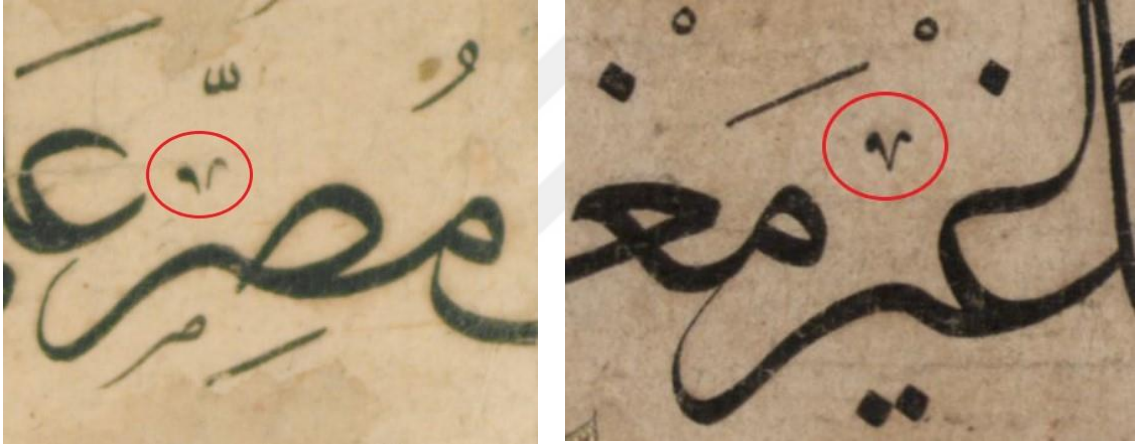
İncelediğimiz kıt'alardaki sülüs hatlarda sadece *tirfil* ve *mimli tirfil*

³¹¹ Gânim Kadurî el-Hamed, "Arap Yazısında Alâmetler (Nokta Ve Harekeler)", Ahmet Gedik (Çev.), **İstem**, Cilt.12, Sayı. 23, 2014, s.189-191.

³¹² Abdülkadir Yılmaz, "Hat Sanatındaki Hareke ve Noktalamanın Tarihî Seyri (Kur'an-ı Kerim'in Harekelenmesi ve Noktalanması)", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı.19, 2004, s.84.

kullanılmıştır. Tirfillerin *sin* ve *ra* harflerinin üzerinde olması dikkat çekmektedir. Birkaç istisna dışında neredeyse tüm *sin* ve *ra* harflerinin üzerinde tirfil bulunmaktadır. Bu durum *tirfilin* tezyinî bir işaret olmadığı, *sin* ve *ra* harflerinin *şin* ve *ze* harfleri ile karışmalarını önlemek için kullanıldığı yönündeki görüşleri desteklemektedir. Bu suretle tirfil, hattatın yazıyı yazarken *sin* ve *ra* harflerini doğru yazdığını, yazdığı harfin noktasız olduğunu (*şin* veya *ze* olmadığını) ve hattatın nokta unutmadığını gösteren bir remiz olarak kullanılmıştır. Sadece A6493 numaralı murakka‘da *sin* ve *ra* harfleri haricinde bazı *nun*, *vav* ve *zel* harflerinin üzerine tirfil konulduğu görülmüştür. Tirfiller form açısından istikrarlı değildir. Bazen alt kısmı birleşik bazense ayrı olarak yapılmışlardır.

Şeyh, nesih hatlarında ise *sin* ve *ra* harflerinin çoğunun üstüne *hilal* remzini koymuştur.

Resim 79: Tirfil örnekleri

İncelediğimiz Şeyh sülüslerinde, *mimli tirfil* sadece *çanaklı lam* harflerinin üzerinde kullanılmıştır. Bu konuyla alakalı olarak Hattat Fuat Başar ile yaptığımız görüşmede; “Tirfili *lam* harfi olarak düşünürsek *mimli tirfil* ile *lam* harfi işaret edilmektedir. Bu işaret geçmiş dönemlerde sadece *lam* harfi üzerinde kullanılmış, sonradan tezyini bir unsur olarak yazı içerisinde muhtelif yerlerde kullanılmaya başlanmıştır.”³¹³ İfadeleri ile kanaatlerini bildirmiştir.

Yine bu konuda Uğur Derman şunları ifade etmektedir:

“Tirfile bağlı mim harfiyle yapılan işâret de lâm sadasıyla okunabileceği cihetle

³¹³ Fuat Başar, -Hattat- “Hat Sanatı” konulu görüşme, İstanbul: 24 Ekim 2020.

aslında kef harfinden ayırt etmek için lâm harfinin boşluğuna konuluyorken o da zaman içinde her yere konur hâle gelmiştir.”³¹⁴

Resim 80: Mimli tirfil örnekleri

Tırnak, ters tırnak, kalın tırnak, tırnaklı tirfil, cezmlı tirfil incelediğimiz Şeyh sülüslerinde görülmemiştir. Mühmel harfler bütün sülüs ve nesih hatlarda kullanılmış, sülüs hatlarda bazen altın ile yapılmış ve etrafı siyah mürekkep ile tahrirlenmiştir.

6.5. Şeyh Hamdullah Hattının Yâkût ve Hafız Osman Hattı ile Mukayesesi

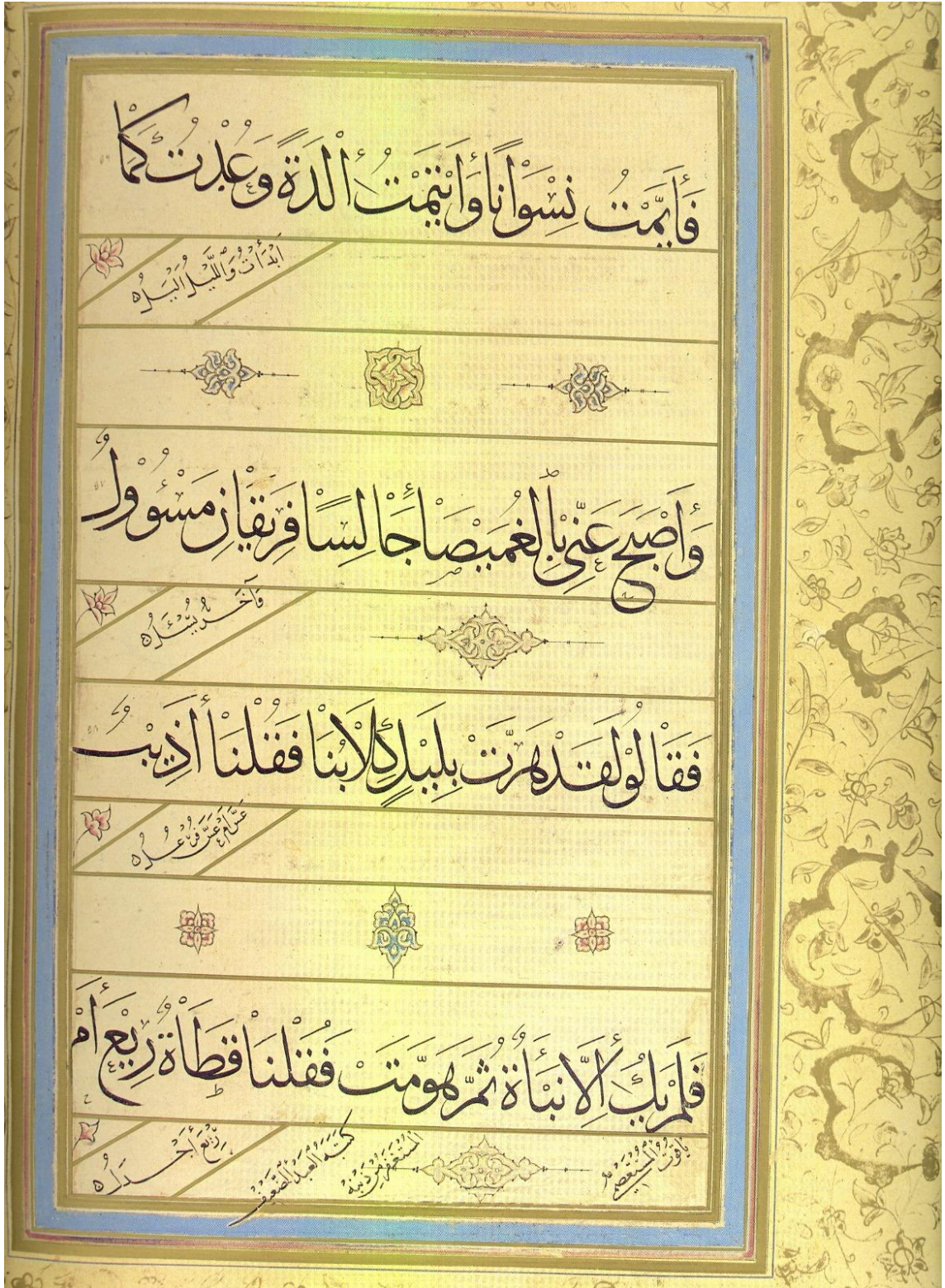
Hat sanatı tarihinde, Şeyh Hamdullah'ın haricinde ekol sahibi olan hattatlarımızın varlığı bilinmektedir. Bunlardan biri Şeyh Hamdullah'ın doğumundan yaklaşık 130 sene önce vefat eden Yâkût el-Musta'sımî (ö. 1299), diğeri ise Şeyh Hamdullah'ın vefatından 122 sene sonra 1642 yılında dünyaya gelen Hafız Osman'dır. Şeyh Hamdullah'ın kendi üslubunu oluştururken Yâkût'un eserlerinden istifade ettiği ve Hafız Osman'ın da üslubunu tesis ederken Şeyh Hamdullah'ın eserlerinden istifade ettiği bilinmektedir. İncelemiş olduğumuz Şeyh Hamdullah murakka'larındaki hatların Yâkût

³¹⁴ Yazır, s.364

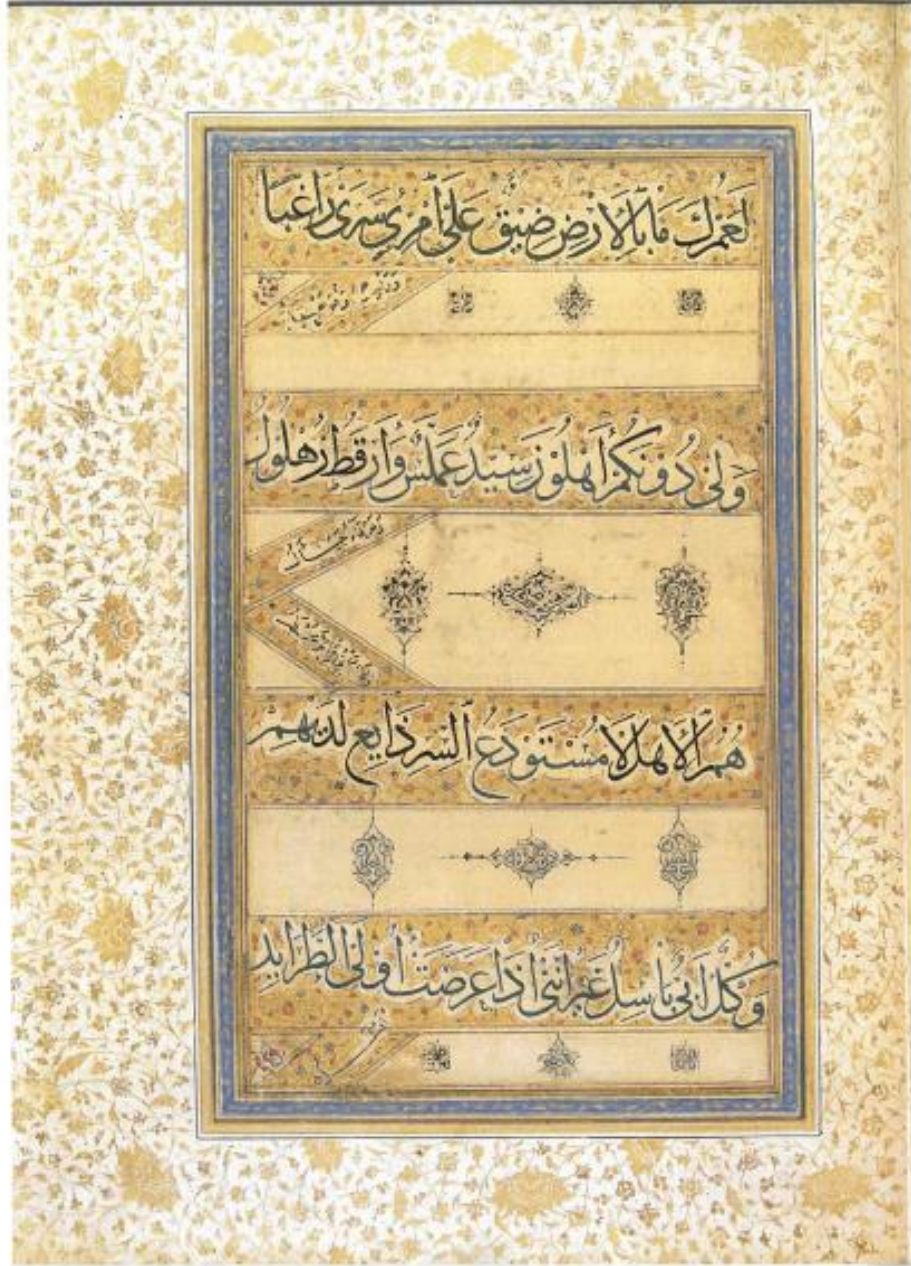
ve Hafız Osman hatlarındaki benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yâkût nesihleri ve Şeyh nesihleri mukayese edildiğinde Şeyh nesihlerinin daha nizamlı, uyumlu ve nispetlerin daha oturmuş olduğu dikkat çekmektedir. Şeyh nesihlerindeki dikey hatlar (*elif, lam*) Yâkût'unakilere nazaran sola daha meyillidir. Şeyh nesihlerinde keşideler Yâkût nesihlerindeki nispetle daha dengeli ve uzundur. Yâkût nesihlerindeki keşidelerin daha kısa ve derin olduğu göze çarpmaktadır. Yâkût nesihlerinde gözlü harflerin (*fe, kaf, vav, mim*) gözlerindeki açıklık çoğu zaman belirsiz iken Şeyh'te bu açıklık çoğu zaman bellidir. Şeyh nesihlerinde *ra* ve *vav* harflerinin kuyrukları yukarı doğru daha kıvrımlıdır.

Yâkût sülüsleri ile Şeyh Hamdullah sülüsleri mukayese edildiğinde, Şeyh sülüslerinde satır düzeninin daha oturmuş olduğu, harflerin sola doğru biraz daha meyilli olduğu, harf nispetlerindeki arayışın yerini kararlılığa bıraktığı ve yazının daha canlı olduğu ilk dikkat çeken unsurlardır. Yâkût hattında da elif harfleri istenilen ölçülerde olsa da Şeyh hattında *elifler* daha zariftir. Yâkût'ta *be, te* ve *peltek se* harflerinin satır çizgisine olan açısı fazla iken, Şeyh'te bu açı daha dardır. Şeyh sülüslerinde *dal* harfi Yâkût hatlarındakine nazaran daha meyillidir ve harfin sırtındaki kavis daha belirgindir. Yâkût sülüslerinde *sad* başı daha yuvarlak iken, Şeyh'te tepe noktası daha belirgin ve alt kısmı daha kavislidir. Yâkût başta yazılan *ayn* harfleri daha iri, Şeyh'te ise daha zariftir. Şeyh hattında ortada yazılan *ayn* harfleri daha dengelidir. Yâkût hattında *ayn* harfleri daha dengelidir. Yâkût hattında *fe, kaf* ve *vav* gözleri büyüktür, Şeyh'te ise bunlar badem gözlüdür. Şeyh'te müvelled yazılan *he* harfinin gözü küçülmüş ve daha dengeli bir hâle gelmiştir. Şeyh Hamdullah sülüslerinde çanaklı harfler istenilen nispetlere yaklaşmış ve netleşmiştir. Yâkût'ta noktalar birbirinden ayrı iken Şeyh'te bitişiktir. Şeyh Hamdullah sülüslerinde, Yâkût sülüslerinde görülmeyen *sin* ve *mim* mühmel harfleri görülmektedir. Şeyh, Yâkût sülüslerinde olduğu gibi *sin* ve *ra* harflerinin üzerinde tirfil kullanmıştır.

Resim 81: Yâkût el-Musta‘simî'nin sülüs-nesih bir kıt'ası

Resim 82: Yâkût el-Musta'sımî'nin sülüs-nesih bir kıt'ası

Resim 83: Şeyh Hamdullah'ın sülüs-nesih bir kıt'ası

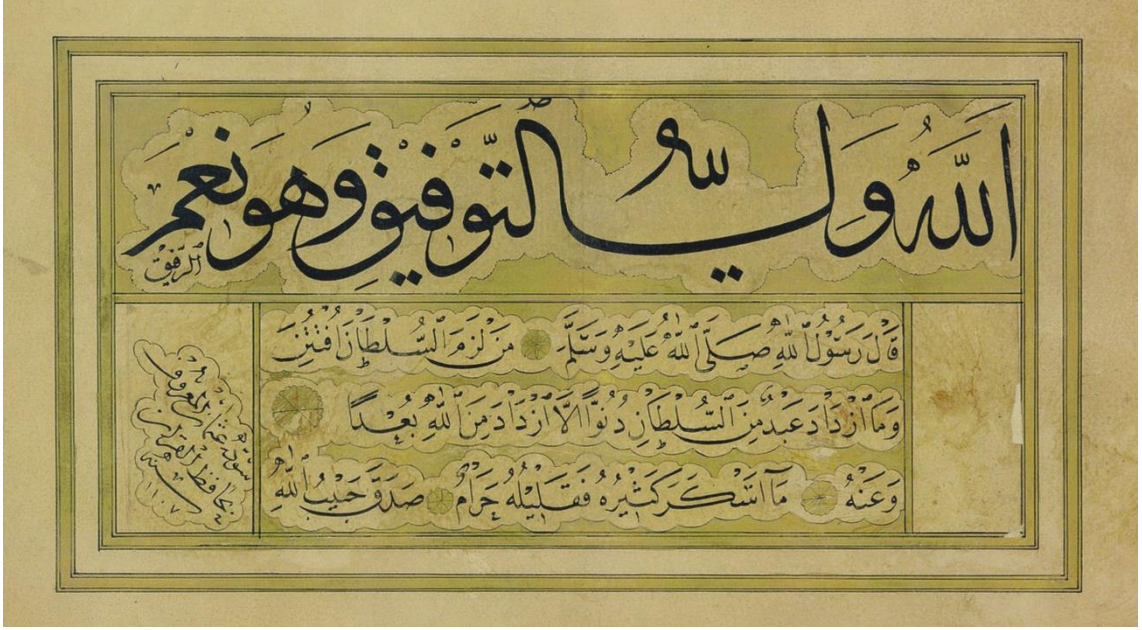

Resim 84: Hafız Osman'ın sülüs-nesih bir kıt'ası

Yukarıda yer alan görsellerdeki sülüs satırlarda aynı ibare yazılıdır. İlki Şeyh Hamdullah hattı, ikincisi ise Hafız Osman hattıdır. İki satır mukayese edildiğinde Hafız Osman'da harflerin satıra olan açısının daha fazla olduğu görülmektedir. Özellikle *gayn* harflerinde bu eğim daha belirgindir. Hafız Osman “*galiben*” kelimesindeki *be* harfinin keşidesini Şeyh Hamdullah hattındaki nazaran kısa tutmuştur. Üzerindeki boşluğa da *mimli tirfil* koymuştur. İncelediğimiz Şeyh sülüslerinde *mimli tirfilin* sadece *lam* harflerinin üzerinde görüldüğünü daha önce belirtmiştik. Ayrıca Hafız, “*gayra*” kelimesindeki *ra* harfinin üzerine *tirfil* koymamıştır. Hafız Osman'ın bundan başka bazı hatlarında da *tirfil* ve *mimli tirfil* farklı yerlerde kullandığı örnekler mevcuttur. Şeyh hattında harflerin remzi olarak kullanılan *tirfil* ve *mimli tirfilin* Hafız'da bazen tezyinî unsur olarak kullanıldığı söylenebilir.

Resim 85: Şeyh Hamdullah'ın sülüs-nesih bir kıt'ası

Resim 86: Hafız Osman'ın sülüs-nesih bir kıt'ası

Şeyh Hamdullah ile Hafız Osman hatlarından benzer ibarelerin yer aldığı yukarıdaki iki örnek incelendiğinde; Hafız Osman'da *fe*, *kaf* ve *vav* harflerinin başı öne daha meyillidir. Çanaklı harflerin meyillerinin arttığı da görülmektedir.

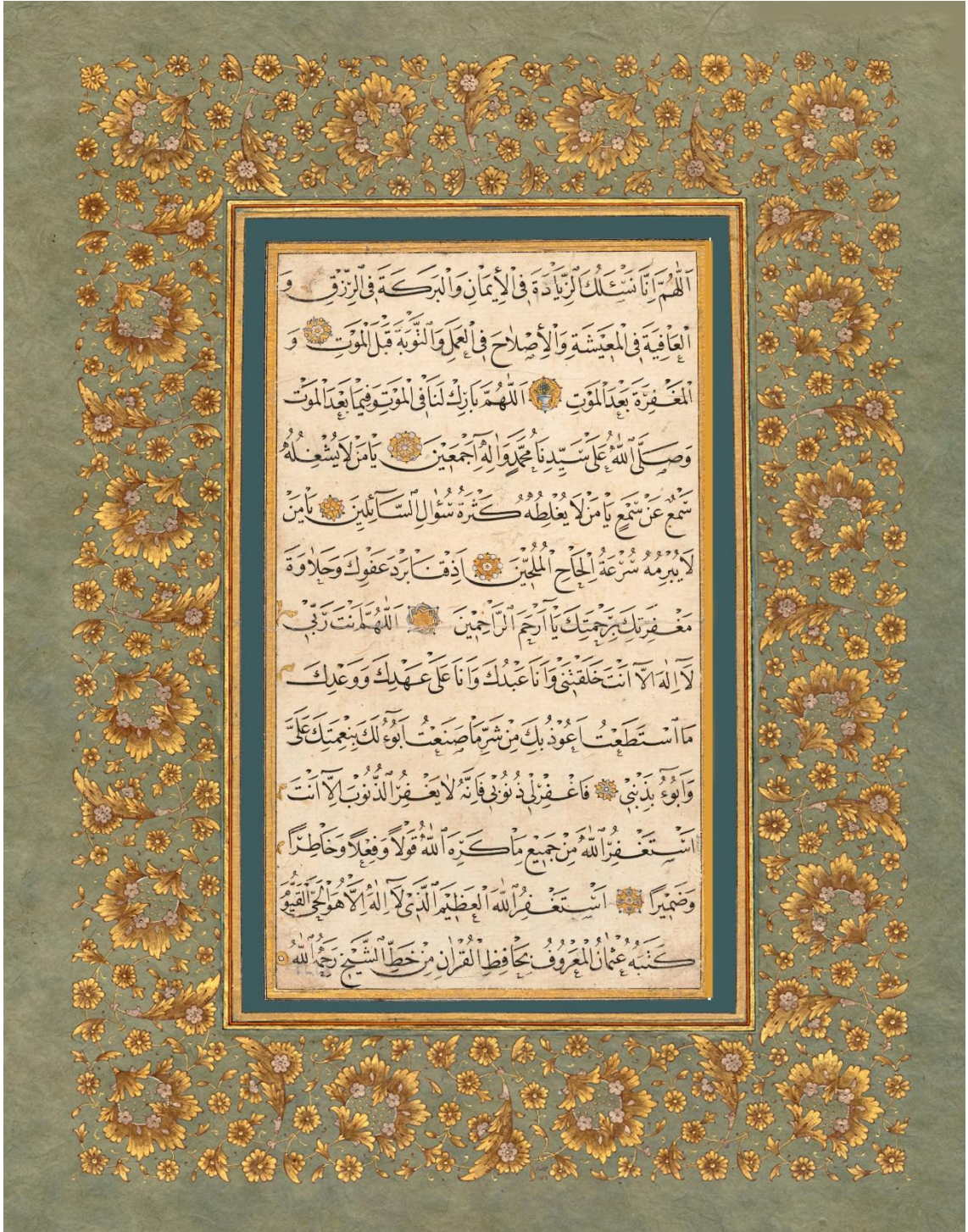
Resim 87: Hafız Osman'ın sülüs-nesih bir kıt'ası

Şeyh sülüslerinde zülfesiz yapılan *elif* harfleri de mevcutken, Hafız sülüslerinde *elif*ler hep zülfeli yapılmıştır. Şeyh'te *elif* harflerinin meyilleri bazen birbirinden farklı iken Hafız'da bunlar aynı meyilde yapılmıştır. Hafız'da harflerin satıra olan meyli arttığı gibi, hareketlerin meyli de o oranda artmıştır. Şeyh Hamdullah'ın sülüs hatlarında *kalın cezme*'i kullanmadığını belirtmiştik, Hafız Osman da Şeyh gibi sülüslerinde *kalın cezme*'i kullanmamıştır.³¹⁵

Resim 88: Şeyh Hamdullah'ın mail olarak yazdığı nesih kıt'a

³¹⁵ Ömer Faruk Dere, **Hattat Hafız Osman Efendi (Hayatı, Sanatı, Eserleri)**, İstanbul: Korpus Kültür Sanat Yayıncılık, 2009, s.65.

Resim 89: Hafız Osman'ın Şeyh Hamdullah'tan naklen yazdığı nesih kıt'a

Yukarıda vermiş olduğumuz iki görselden ilki Şeyh Hamdullah'ın ikincisi ise

Hafız Osman'ın nesih hattıdır. Hafız Osman ketebe kaydında hattı Şeyh'ten naklen yazdığını belirtmektedir. İki hat karşılaştırıldığında elimizdeki Şeyh hattı ile Hafız Osman hattı metin olarak neredeyse aynıdır. 13 satırlık Hafız Osman hattında, 7. Satırdan sonra elimizdeki Şeyh hattındaki metinden farklı ibareler mevcuttur. Fakat incelediğimiz A 6489 demirbaş numaralı murakka'nın 5'inci, 6'ncı, 7'inci ve 8'inci kıt'alarındaki nesih satırlarda da bu dua metninin bir benzeri yazılıdır. Hafız Osman'ın hattında yer alan metin yüksek ihtimalle Şeyh Hamdullah'ın başka bir kıt'asından naklen yazılmıştır. Elimizdeki bu hatlardan yola çıkarak Şeyh Hamdullah ve Hafız Osman nesihlerini mukayese ettiğimizde şu sonuçlara ulaştık:

Şeyh nesihlerinde dikey hatların (*elif, lam, kef*) meyilleri bazen birbirinden farklı iken; Hafız Osman'da bunlar birbirlerine paralellik göstermektedir. *Be, te* ve *peltek se* harfleri Şeyh'te daha yayvan iken; Hafız'da bu harflerin genişlikleri küçültülmüştür. Münferid yazılan *dal* harflerinde Şeyh'te görülen düzlük Hafız Osman'da yerini kavisli bir forma bırakmıştır. *Ra* ve *vav* harflerinin kuyrukları Şeyh'te genellikle yukarı doğru fazla kıvrılırken Hafız Osman'da bu kıvrım daha azdır. *Sin* harflerinin ikinci dişi Hafız Osman'da Şeyh'e nazaran daha geniştir ve harfin meyli arttırılmıştır. Başta yazılan *ayn* harflerinde Şeyh, *ayn*'in kaşını öne doğru Hafız Osman'a nazaran daha fazla indirmekte ve basık bir görünüm vermektedir. *Fe, kaf, vav* ve *mim* harflerinde Şeyh Hamdullah harflerin gözünü bazen kapalı yaparken Hafız'da bunlar daima açık yapılmaktadır. *Boru kaf* harfinin alt kısmında Hafız Osman kalem ağzını belli etmiştir. Çanaklı harflerin çanakları Hafız Osman'da Şeyh'e nispetle daha küçük ve değirmiştir. *Lam-elif* harfindeki *lam*, Şeyh'te daha düz iken Hafız'da kavislidir.

6.6. Malzeme, Kâğıt, Cilt ve Tezyinat Özellikleri

Murakka'ların hepsinde aharlı kâğıt kullanılmıştır. Kıt'aların neredeyse tamamı siyah is mürekkebi ile yazılmıştır. Siyah mürekkeple yazılan hatlardan bazılarının harekelerinde, noktalarında ve mühmel harflerinde altın kullanılmıştır.

İncelediğimiz A 6489 demirbaş numaralı murakka'nın birinci kıt'asındaki sülüs hat lacivert zemin üzerine beyaz mürekkep kullanılarak yapılmıştır. İkinci kıt'ada yer alan müsenna sülüs hat ise zerendûd tekniği ile yapılmıştır. Her iki yazının yapımında da fırça

kullanıldığı söylenebilir.

Kullanılan aharlı kağıtların nohudî, kırık beyaz veya kahverengi tonlarında olduğu görülmektedir.

Murakka'ların hepsi deri ciltlidir. *A 6485*, *A 6486*, *A 6487*, *A 6491*, *A 6492*, *A 6495*, ve *A 6496* numaralı murakka'ların ciltleri kahverengi tonlarındadır. *A 6489* ve *T 9352* numaralı murakka'ların ciltleri kırmızı renktedir. *A 6494* numaralı murakka'nın cildi siyahtır. *A 6493* numaralı murakka'nın cildi ise ebru ile kaplanmıştır. Ciltlerin neredeyse tamamı şemse, salbek, köşebend, zencerek gibi desenlerle tezyin edilmiştir.

Resim 90: A 6487 demirbaş numaralı murakka'nın cildi

Resim 91: A 6489 demirbaş numaralı murakka‘nın cildi

Resim 92: T 9352 demirbaş numaralı murakka‘nın cildi

İncelediğiniz murakka'lardaki kıt'aların neredeyse tamamı koltukludur. A 6489 ve A 6496 demirbaş numaralı murakka'lar hariç tüm murakka'ların koltukları tezhiplidir. Nesih satırları mail hat ile yazılan bazı murakka'larda ise muska koltuk bulunmaktadır. Koltuk tezhiplerinde genellikle rûmî, hatayî, penç ve bulut motifleri kullanılmıştır. Neredeyse tüm kıt'aların tezyinatında zencerek, cetvel, arasuyu, iplik ve kuzu uygulanmıştır. Arasuyunun renklendirildiği kıt'alar olduğu gibi, arasuyuna ebru yapıştırılan kıt'alar da bulunmaktadır. Bazı kıt'alarda dışpervaz için de ebru kullanılmıştır. Kıt'aların neredeyse tamamında dışpervaza zerefşan tekniğinin uygulandığı görülmüştür. Satır aralarında kısmî tezyinatın olduğu kıt'alar olduğu gibi, sülüs ve nesih satırların beyne's-sütûr tezhipli olduğu kıt'alar da mevcuttur.

İncelemiş olduğumuz murakka'lardan A 6487 demirbaş numaralı murakka'nın 3'üncü, 7'inci ve 8'inci kıt'larında bulut motifleri bulunmaktadır. Türk sanatına Çin sanatından geçmiş olduğu kabul edilen bulut motifinin 15. yy.dan sonra sanatımızda önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. İlk örneklerine Sultan II. Murad Türbesi'nde rastlanılan bulut motifinin yazma eserlerdeki bilinen ilk örneği ise Türk-İslam Eserleri Müzesi'nde 402 envanter numaralı h. 899/m. 1494 tarihli, Şeyh Hamdullah hatlı bir mushafının sure başı tezhiplerindedir.³¹⁶ İncelemiş olduğumuz murakka'da ise koltuk tezhibinde ve sülüs satırların etrafındaki kompozisyonlarda bulut motifi kullanılmıştır. Bulut motifinin yer aldığı murakka'da Şeyh Hamdullah tarih yazmamışsa da imzasında yaşlılık zamanında yazdığını belirtmiştir. Şeyh Hamdullah'ın h. 927/m. 1520 tarihinde vefat ettiği göz önünde bulundurulduğunda mushaftaki bulut motifi ile murakka'daki bulut motifinin birbirlerine yakın tarihlerin eserleri olduğu anlaşılmaktadır.

³¹⁶ Aziz Doğanay, "Bulut Motifi ve Osmanlı Sanatın'daki İlk Örnekleri", Divan Dergisi, Sayı.6, 1999, s.225-231.

7. SONUÇ

Alak Sûresi'nin ilk ayeti olan “*Oku!*” emri ile inmeye başlayan Kur'an ayetleri, asırlardır Müslümanların rehberi ve kurtuluş vesilesidir. İslâm'ın ilk devirlerinden itibaren, “*Kaleme ve (yazanların) onunla yazdıklarına and olsun*” mealindeki ayet-i kerime mucibince Müslümanlar kaleme ve yazıya ehemmiyet vermiştir. Kur'an-ı Kerim'in kolay okunabilmesi ve güzel yazılması için çaba sarf eden hattatlar sanatımızın teşekkülüne katkı sağlamıştır.

Hadis-i şeriflerin, Müslümanlar için önemi malumdur. Mushaf yazımına büyük özen gösteren ecdadımız, hadis-i şeriflerin yazımında da aynı hassasiyeti göstermiştir. Hadis-i şeriflerin haricinde pek çok hikmetli söz de hat sanatının konusu olmuştur. Temel gayesi kelamı kâğıda dökmek ve kalıcı hale getirmek olan yazı, hattatlarımızın estetik kaygıları neticesinde sanata dönüşmüştür. Yazılan metindeki mananın kıymetini bilen hattatlar, kelamın sahibine olan hürmet ve muhabbetleri vesilesi ile O'na layık eserler vermeye gayret etmişlerdir.

Yukarıda arz etmeye çalıştığımız gayretli ve muhabbetli hattatlarımızdan biri de Şeyh Hamdullah'tır. Amasya'daki ilim ve hikmet meclislerinden istifade eden Şeyh hem sanatıyla hem de örnek yaşantısıyla sanat tarihimizin en mümtaz şahsiyetlerinden biri olmuştur. Ömrünü Kur'an-ı Kerim'in güzel yazılabilmesi için adeta vakfeden Şeyh Hamdullah, Mushaf yazımında aklâm-ı sittenin münavebeli olarak kullanıldığı tertip yerine sadece nesih hattın kullanıldığı tertibin yaygınlaşmasına vesile olmuştur. Bu sayede nesih hattını ileri bir seviyeye taşımıştır. Ayet-i kerimelerin yazımına gösterdiği hassasiyeti hadis-i şeriflerin yazımında da göstermiştir. Yüzlerce hadis-i şerifi sanatlı şekilde yazmaya olan gayreti; O'nu, kıt'a formunun gelişmesine en büyük katkı sağlayan hattatlardan biri yapmıştır. Bugün hat sanatındaki en yaygın yazı türleri olan sülüs ve nesih yazılar, O'nun geliştirdiği estetik anlayış ve tesis ettiği genel kaideler sayesinde tekâmül edebilmiştir.

Şeyh mektebinin inceliklerini müşahede edebilmek için sülüs ve nesih hatların birlikte kullanıldığı kıt'alar eşsiz numunelerdir. Birçok müze, kütüphane ve koleksiyonun en seçkin parçaları olan Şeyh murakka'larından İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi'nde 12 adet vardır. Bu murakka'lardan kütüphanenin dijital ortamında görselleri bulunan 11 adet

murakka' çalışmamızda incelenmiştir. T 9352 demirbaş numaralı murakka'nın dijital ortamda görüntüleri olmadığı için maalesef çalışmamıza dahil edilememiştir.

İncelediğimiz murakka'lardan şu sonuçlara ulaşılmıştır:

İncelediğimiz murakka'ların tamamında Şeyh Hamdullah hattı ile yazılan kıt'alar yer almaktadır. Murakka'ların içerdiği kıt'a sayıları değişkenlik göstermektedir. İçindeki kıt'a sayısı 1, 4, 5, 12 ve 15 olan murakka'lardan birer tane; kıt'a sayısı 2, 3 ve 10 olan murakka'lardan ikişer tane bulunmaktadır.

İncelediğimiz kıt'alar genellikle hadis-i şerif metinlerini ihtiva etmektedir. Bu hadis-i şeriflerin çoğu muteber hadis kaynaklarında geçmektedir. Şeyh Hamdullah'ın ve ondan sonra gelen hattatların eserlerinde yaygın olarak yazılan hadislerin ve diğer metinlerin tespiti ayrı bir çalışmanın konusudur. Çalışmamız, ileride yapılabilecek böyle bir araştırma için de fikir verecektir.

Kıt'alarda genellikle hadis-i şerif metinlerinin yazılmış olduğu dikkate alındığında, kıt'aların hadis-i şeriflerin güzel yazılması gayesi ile tesis edildiği kanaatini uyandırmıştır. İncelediğimiz murakka'larda genellikle kıt'alarda yer alan hadis-i şerif metinlerinin mana olarak birbirine yakın metinlerden tercih edildiği görülmüştür.

İncelediğimiz kıt'alardaki metinlerde nefis terbiyesi ile alakalı ibarelerin sık sık geçtiği görülmüştür. Bu durum, Şeyh Hamdullah'ın tasavvuf ile olan yakın bağları sebebiyle bu tarz metinleri özellikle seçmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Şeyh Hamdullah'ın incelediğimiz kıt'alarının tamamı Arapçadır ve yazdığı hiçbir metinde yanlış yazılan kelime veya dil bilgisi hatası görülmemiştir. Bu tespit Şeyh Hamdullah'ın Arapça bilgisinin ileri seviyede olduğuna yeterli bir delildir.

İçerisinde sülüs-nesih kıt'aların çoğunlukta olduğu 8 adet kıt'adan 5'inin ilk sayfasında sülüs besmele vardır. Sadece nesih kıt'aların olduğu A 6492 demirbaş numaralı murakka' da besmele ile başlamaktadır. Yani incelemiş olduğumuz 11 murakka'dan 6'sının ilk sayfasında besmele yazmaktadır. Şeyh Hamdullah, Peygamber

Efendimizin “*Besmele ile başlanmayan her önemli iş sonuçsuz kalır.*”³¹⁷ meâlindeki hadis-i şerifi mucibince eserlerinin çoğuna besmele ile başlamıştır.

Murakka’alardan ikisi hariç tamamında Şeyh Hamdullah imzası vardır fakat incelediğimiz hiçbir murakka’ada tarih yoktur. Eserlerde tarih olmaması nedeniyle incelediğimiz eserlerin tarihi sıralaması yapılamamıştır. Çalışmamızda incelenen imzalardan ikisinde Şeyh’in 80 küsur yaşında olduğu, saçlarının parıldadığı (beyazladığı), başının titrediği yazmaktadır. Şeyh Hamdullah’ın imzalarından, ömrünün son demlerine kadar hat sanatı ve ilim ile meşgul olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyh Hamdullah’ın hatlarında tashih izleri görülmemiştir. Eserlerini büyük bir titizlik ile yazdığı hissedilmektedir. Harf anatomilerinin oturduğu, ölçülerin birbirlerine çok yakın olduğu gözlemlenebilmektedir. Şeyh’in latif üslubu ve tarzı incelediğimiz tüm murakka’larda kendisini belli etmektedir.

İncelediğimiz sülüs hatlarda *tirfil* işareti (birkaç istisna hariç) *sin* ve *ra* harflerinin üstünde, *mimli tirfil* ise istisnasız olarak *lam* harfinin üzerinde kullanılmıştır. Şeyh Hamdullah’ın *sin* ve *dal* harflerinin altına nokta koyma usulüne uyduğu görülmüştür. Şeyh Hamdullah bu işaretleri harfin noktasız olduğunun remzi olarak kullanma geleneğini sürdürmüş, bu işaretleri tezyinî amaçla veya boşluk dengelemek maksadıyla kullanmamıştır. Ayrıca Şeyh’in Yâkût sülüslerinde görülmeyen *mim* ve *sin* mühmel harflerini de sülüs hatlarında kullandığı görülmüştür.

İncelediğimiz kıt’alarda yalnızca iki adet ayetin yazılı olduğunu belirtmiştik. Bunlardan biri A 6485 demirbaş numaralı murakka’nın 6. kıt’asında nesih hat ile satırlar halinde yazılan Enam Sûresinin 93. Ayeti, diğeri ise A 6489 demirbaş numaralı murakka’nın ikinci kıt’asında sülüs hat ile yazılan Saff Sûresinin 13. Ayetidir. Bu yazı istifli ve müsenna bir kompozisyon olup zerendûd tekniği ile yapılmıştır. Kıt’alar arasında malzeme, teknik ve kompozisyon bakımından en dikkat çekici olan bu kıt’adır. Altının kıymetli bir maden olduğu ve yazma eserlerde bilhassa Mushaf’larda kullanıldığı malumdur. İncelediğimiz murakka’larda diğer metinlerin siyah is mürekkebi ile

³¹⁷ Münavî, Feyzu’l-Kadir, V/13.

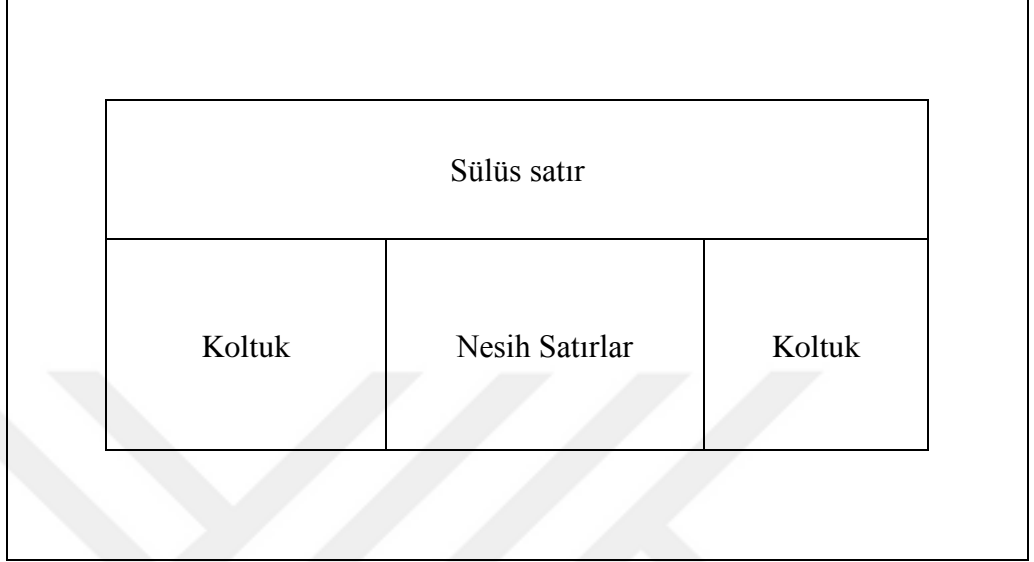
yazılırken; ayetin altın kullanılarak yazılmış olmasını Kur'an-ı Kerim'e olan hürmetin bir tezahürü olarak değerlendirmek mümkündür.

Murakka'ların hepsi ciltlidir. Dijital görsellerden anlaşıldığı kadarıyla iyi muhafaza edilmişlerdir. Şeyh Hamdullah kıt'alarını genellikle sülüs-nesih hat ikilisi ile yazmıştır. Sülüs satırın uzun tutulmasıyla oluşturulan koltuklu kıt'a formu Şeyh Hamdullah'ın en çok tercih ettiği form olmuştur. Şeyh'in kıt'alarında tercih ettiği hat çeşitleri, satır düzenleri, satır sayıları, kıt'aların ölçüleri, metinler ve kâğıt rengi zaman içerisinde klasikleşmiştir. Hattatlar Şeyh'in kıt'alarını taklit etmişler, onun gibi yazmaya gayret etmişlerdir.

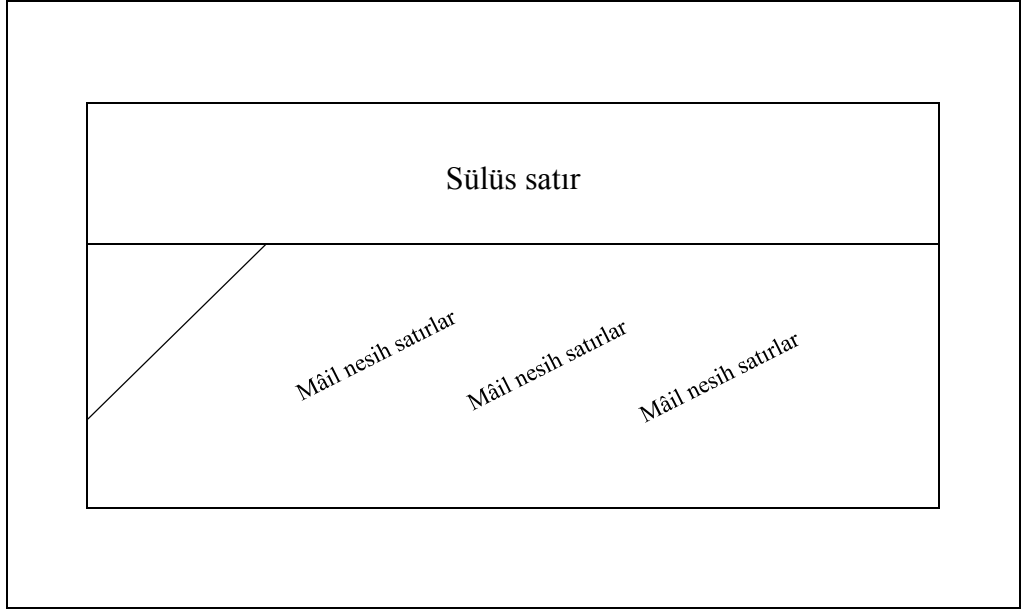
Kıt'aların çoğunda koltuk genişliklerinin birbirinden farklı olduğu görülmüştür. Ayrıca koltuklara, cetvele hatta dış pervaza kadar uzanan Şeyh hatları mevcuttur. Buna benzer örnekler Yâkût hatlarında da mevcutken Hafız Osman hatlarında onlara nazaran daha azdır. Hafız'dan sonraki dönemde yazılan kıt'a örnekleri incelendiğinde bu tarz örneklerin zaman içerisinde azaldığı ve hatta neredeyse kalmadığı görülmektedir. Zaman içerisinde kıt'alarda sülüs ve nesih satırların sadece belirli paftalara yazılması, cetvellerin ve koltukların orantılı simetrik yapılması daha çok rastlanır hâle gelmiştir.

Hat sanatında Mushaf'lardan sonra en önemli eser türlerinden olan murakka'lar kıymetli sanatçıların güzide eserlerini ihtiva etmektedir. Şeyh Hamdullah'ın vefatının 500. yıldönümünü idrak ettiğimiz 2020 senesi içerisinde, Şeyh'in vefat ettiği tahmin edilen Aralık ayında onun eserleriyle ilgili bu tezi hazırlamış olmak da bizim için güzel bir tevafuk olmuştur. Hat sanatında Türk üslubunun hakim olmaya başlamasında mihenk taşı olan ve hat sanatının dönüm noktalarından sayılan Şeyh Hamdullah'ın incelediğimiz eserleri kıt'a formunun ve murakka'ların en mümtaz örneklerini haizdir. Hat eserlerinin muhafazasını kolaylaştırarak Şeyh Hamdullah ve diğer üstadların eserlerini günümüze ulaştıran murakka'lar; müzelerin, kütüphanelerin ve özel koleksiyonların en nadide parçaları olduğu gibi büyük sanatçılarımızın sanatımıza ışık tutmaya devam eden kültür miraslarındanır.

EKLER

Şekil 3: Kit'a şablonu-1

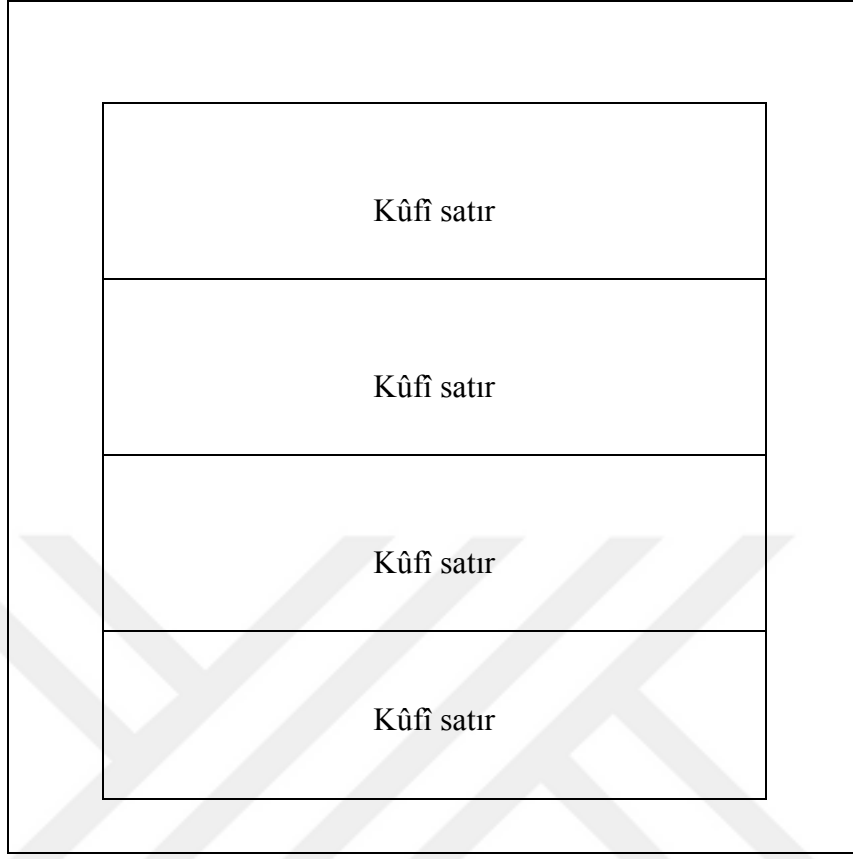
Şekil 4: Kit'a şablonu-2

Sülüs satır		
Koltuk	Nesih Satırlar	Koltuk
Sülüs satır		
Koltuk	Nesih Satırlar	Koltuk

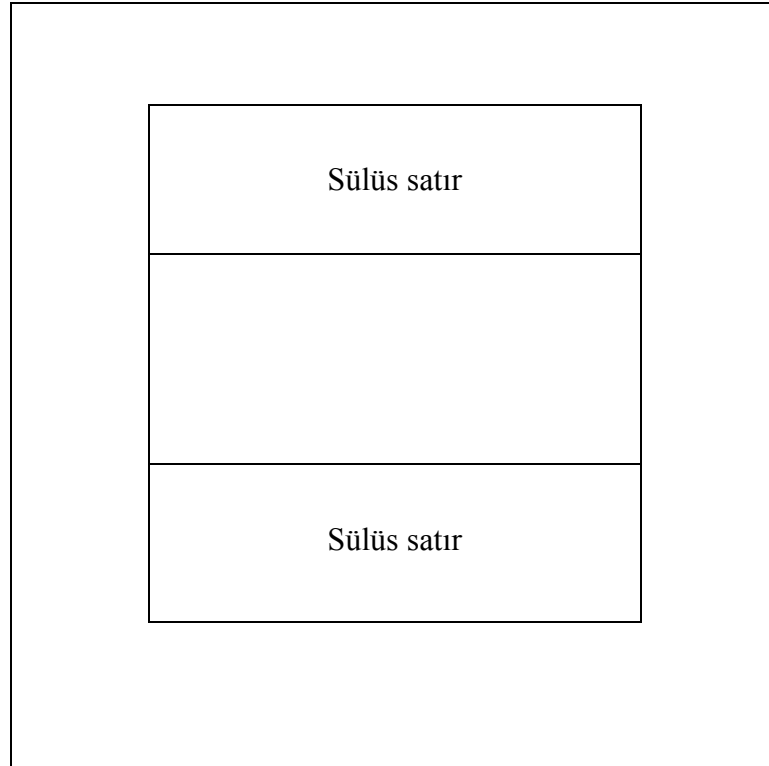
Şekil 5: Kıt'a şablonu-3

Sülüs satır		
Koltuk	Nesih Satırlar	Koltuk

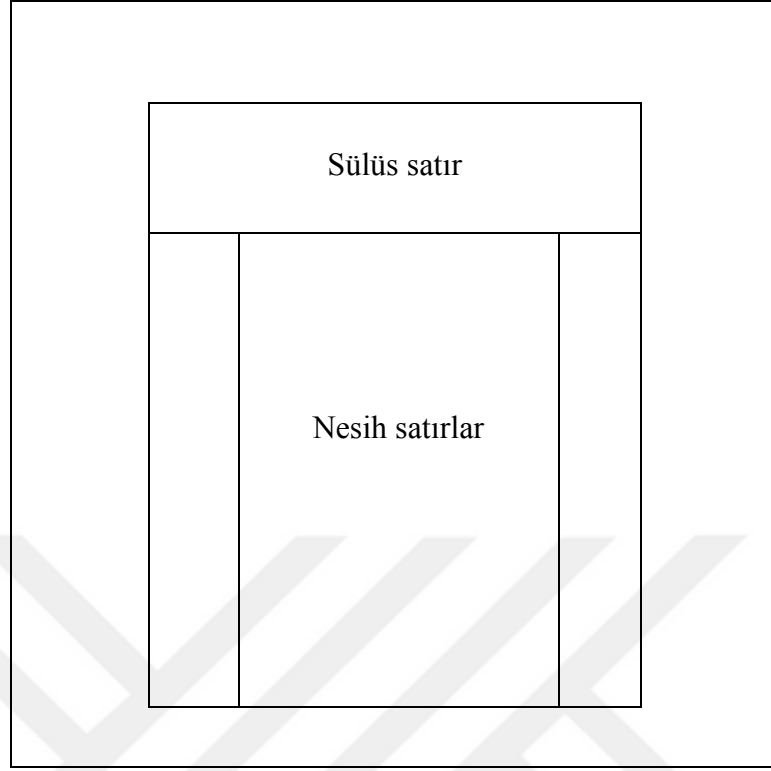
Şekil 6: Kıt'a şablonu-4

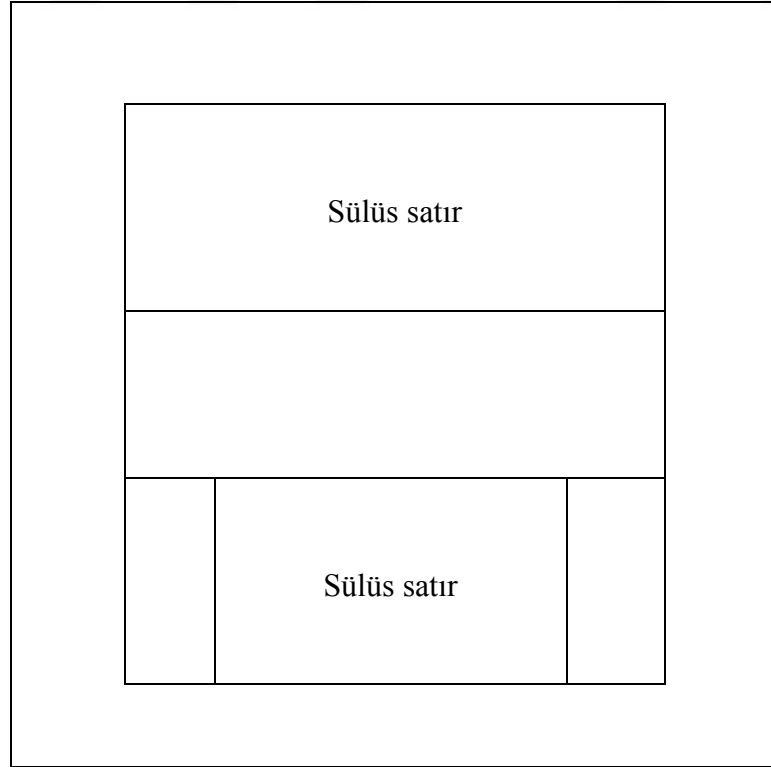
Şekil 7: Kıt'a şablonu-5

Şekil 8: Kıt'a şablonu-6

Şekil 9: Kıt'a şablonu-7

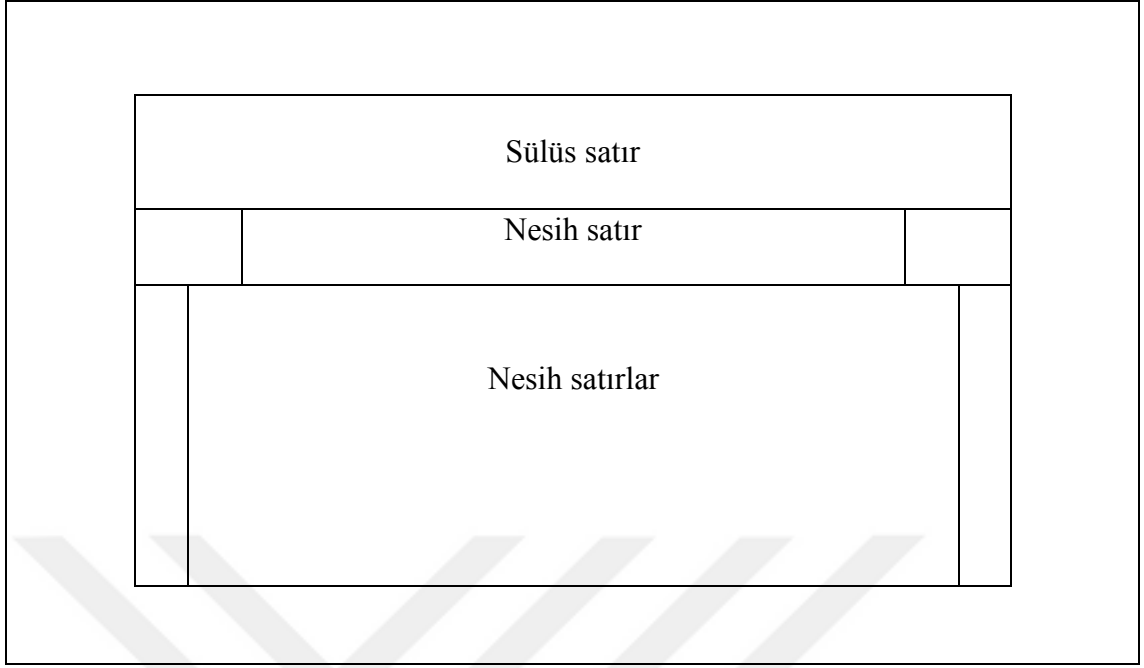
Şekil 10: Kıt'a şablonu-8

Sülüs satır		
Koltuk	Tezhipli alan	Koltuk
	Nesih Satırlar	

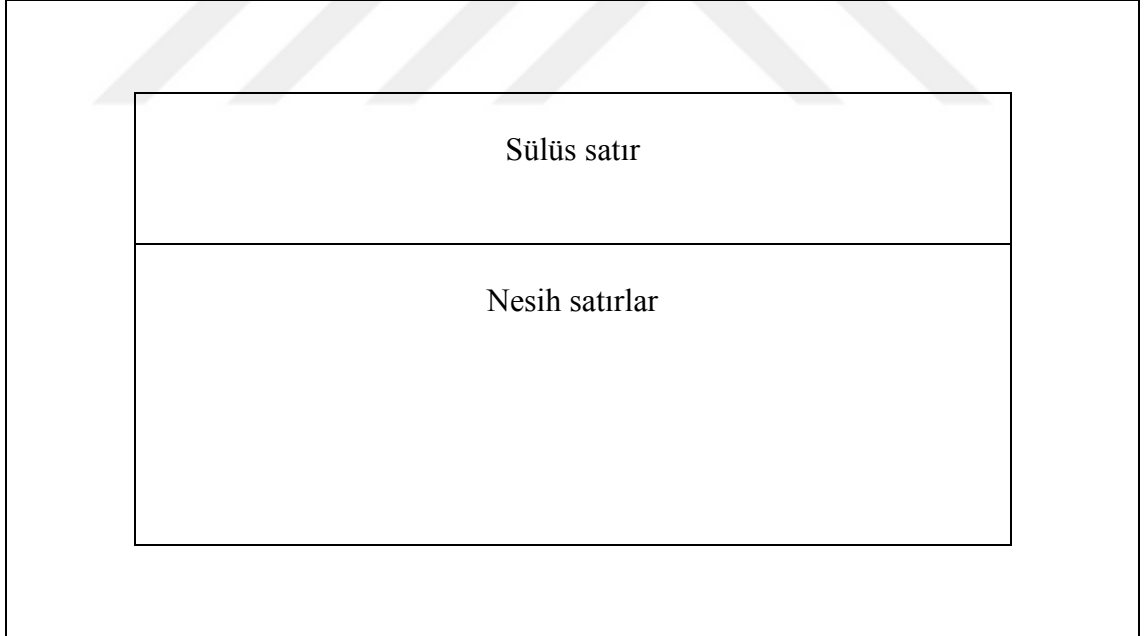
Şekil 11: Kıt'a şablonu-9

Koltuk	Nesih satır	Koltuk
Sülüs satır		
Koltuk	Nesih satır	Koltuk

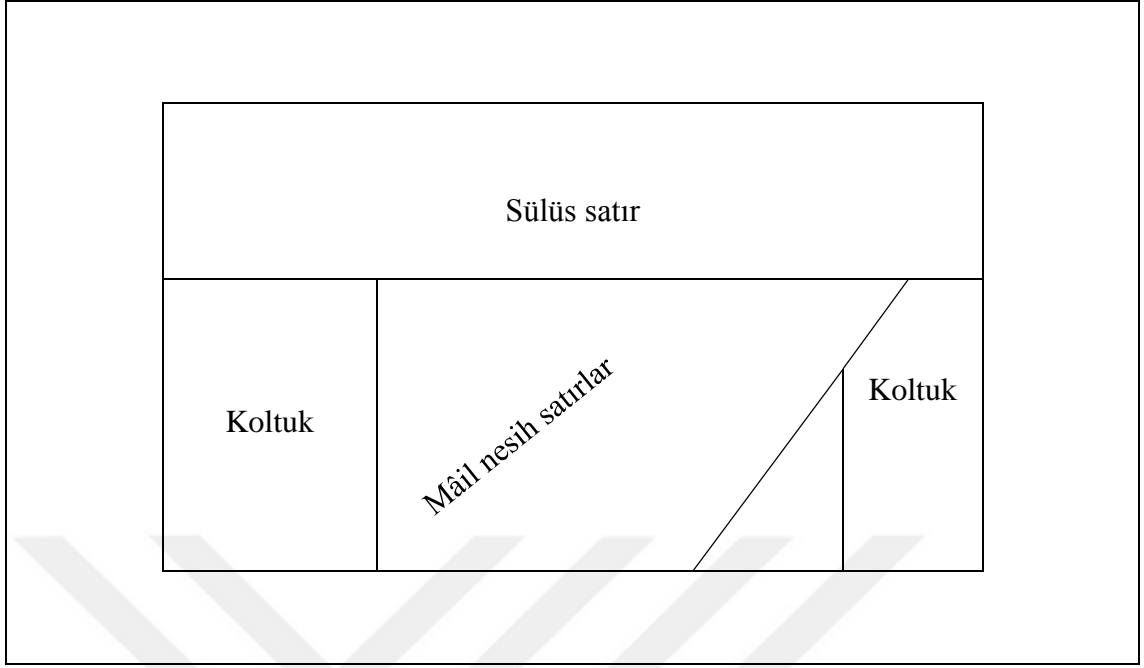
Şekil 12: Kıt'a şablonu-10

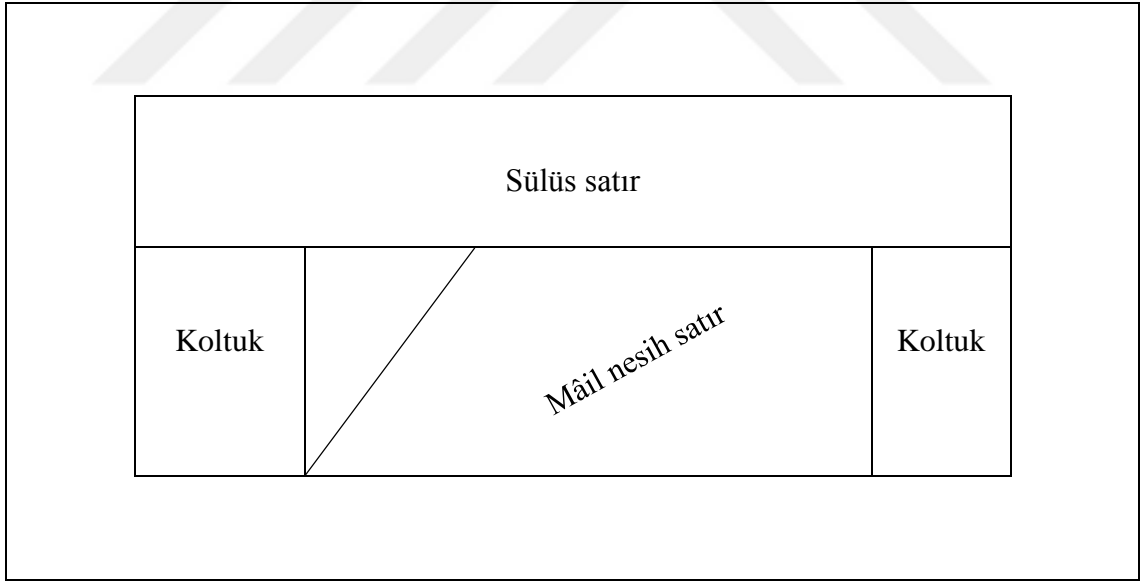
Şekil 13: Kıt'a şablonu-11

Şekil 14: Kıt'a şablonu-12

Şekil 15: Kit'a şablonu-13

Şekil 16: Kit'a şablonu-14

Nesih satır		
Sülüs satır		
Koltuk	Nesih satırlar	Koltuk

Şekil 17: Kıt'a şablonu-15

Sülüs satır	
Sülüs Satır	

Şekil 18: Kıt'a şablonu-16

Sülüs satır		
Koltuk	Nesih Satır	Koltuk
Sülüs Satır		

Şekil 19: Kıt'a şablonu-17

Sülüs satır		
Koltuk	Mâil nesih satırlar	Koltuk
	Mâil nesih satırlar	

Şekil 20: Kıt'a şablonu-18

KAYNAKÇA

Basılı Kaynaklar

- Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, **el-‘İlelü’l-Mütenâhiye fi’l-Ehâdîsi’l-Vâhiye**. C.2. İrşad el-Hak el-Eserî (thk.). Pakistan: İdâretü’l-‘Ulûmi’l-Eseriyye, 1981.
- Acar, M. Şinâsi. **Türk Hat Sanatı (Araç, Gereç ve Formlar)**. İstanbul: Kültür Yayınları, 1999.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybanî. **Müsned**, Şuayb el-Arnaût (thk.). Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001.
- Aktan, Ali. “Arap Yazısının Doğuşu, Gelişmesi ve İslâm Yazısı Haline Gelmesi”, **İslâmi Araştırmalar Dergisi**, Cilt.2, Sayı.6, Ocak 1988, ss. 62-67.
- Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Müttakî el-Hindî. **Kenzü’l-Ummâl**. thk. Bekrî Hayyânî-Safvet es-Sakâ. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1981.
- Ali Hasan-İbrahim Taha-Hamdi Muhammed Murad. **Mevsûati’l-ehâdîs ve’l-âsâru’d-daîfe Mektebetü’l-melik fehdü’l-vataniyye**. Riyad: 1999.
- Alparslan, Ali. “Abdullah-ı Sayrafi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.1, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Alparslan, Ali. “İslâm Yazı Çeşitleri Aklâm-ı Sitte”, **Sanat Dünyamız**, Cilt.11, Sayı.32, 1985, ss.35-46.
- Alparslan, Ali. “İslâm Yazı Sanatı”, Hakkı Dursun Yıldız (Ed.). **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi** içinde. C.14, İstanbul: Çağ Yayınları, 1993, ss.445-552.
- Alparslan, Ali. “İslâm Yazıları”, Ali Rıza Özcan (Ed.). **Hat ve Tezhip Sanatı** içinde. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009, ss. 27-47.
- Alparslan, Ali. “Kıt‘a”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.25, Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Alparslan, Ali. **Osmanlı Hat Sanatı Tarihi**. 5. Basım. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Altundağ, Mustafa. “İstanbul Topkapı Mushafı Hz. Osman’a mı Aittir?”. **Marife Dergisi**. Cilt.2, Sayı.1, Bahar 2002, ss.53-87.
- Arseven, Celal Esad. **Sanat Ansiklopedisi**. C.3, İstanbul, MEB Yayınları, 1966.

- Aslan, Mustafa. “Amasyalı Hattatlar”, **Turkish Studies**. C.2, Sayı. 4, Sonbahar 2007, ss. 123-143.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı. “Ali B. Yahyâ Es-Sûfi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.2, İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı. **Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı**, İstanbul: İstanbul Fethi Derneği Yayınları, 1953.
- Ayverdi, İlhan. **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**. C.2, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2006.
- Ayverdi, Samiha. **Edebi ve Manevi Dünyası İçinde Fatih**. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1968.
- Azizova, Elnure. “Tihâme”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.41, İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Baltacıoğlu, İsmâil Hakkı. **Türklerde Yazı San’atı**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1971.
- Berk, Süleyman. **Hat San’atı Tarihçe Malzeme ve Örnekler**. İstanbul: İSMEK Yayınları, 2006.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. **Sahîhu’l-Buhârî**. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir (nşr.), Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 2002.
- Ceyhan, Adem ve Hasan Yılmaz. “Arapça Güzel Sözler Derlemesi Nesrû’l-Leâlî’nin Mensur Bir Tercümesi”, **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt.17, Sayı.3, Eylül 2019, ss.96-136.
- Çetin, Nihad M. “İslâm Hat Sanatının Doğuşu ve Gelişimi”, **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**. Cilt.9, 1995, ss.1-50.
- Çetintaş, Özgür ve N. Rengin Oyman. “Hat Sanatında Bir Yazı Türü Olarak Selçuklu Sülüsü (Dini Mimari Eserler Örneklemine Bir Değerlendirme)”, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt.6, Sayı.2, Aralık 2017, ss.444-476.
- Dere, Ömer Faruk. **Hattat Hafız Osman Efendi (Hayatı, Sanatı, Eserleri)**. İstanbul: Korpus Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.
- Derman, M. Uğur Derman. “Mehmed Râsim, Eğrikapılı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.28, Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Derman, M. Uğur, “Hat Sanatında Osmanlı Devri”, **İslâm Kültür Mirası'nda Hat Sanatı**. İstanbul: IRCICA Yayınları, 1992.
- Derman, M. Uğur. “Hâfız Osman”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.15, İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

- Derman, M. Uğur. "Ağakapılı İsmâil", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.1, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Derman, M. Uğur. "Defterdar Nazlı Mahmud Camii'nin Minaresindeki Kaybolan Hokka ve Kalem" **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IX. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler**. İstanbul, 13-15 Mayıs 2005, ss. 364-369.
- Derman, M. Uğur. "Hat Dehâlarımızdan Şeyh Hamdullah", **Ömrümün Bereketi 1**. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2017.
- Derman, M. Uğur. "Hat San'atımızın Yüzakı: Amasyalı Şeyh Hamdullah", **Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat Sempozyum Bildiri Metinleri**. Amasya 01-03 Kasım 2013, Ankara: DİB Yayınları, 2017.
- Derman, M. Uğur. "Hat", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.16, İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Derman, M. Uğur. "Hattat Şeyh Hamdullah Kitabına Dair Bazı Mülâhazalar", **Ömrümün Bereketi 3**. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2019.
- Derman, M. Uğur. "Murakka", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.31, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Derman, M. Uğur. "Nesih", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.33, İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Derman, M. Uğur. **Osmanlı Hat Sanatı Sâkıp Sabancı Müzesi**. Berlin: Deutsche Guggenheim, 2001.
- Devellioğlu, Ferit. "Murakka", **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**. Ankara: Aydın Kitabevi, 2011.
- Divan'u Emiri'l-Mü'minin el-İmam Ali**, yy, 1988.
- Doğanay, Aziz. "Bulut Motifi ve Osmanlı Sanatı'ndaki İlk Örnekleri", **Divan Dergisi**. Sayı.6, 1999, ss.225-234.
- Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri Malik b. Enes. **el-Muvatta**. Magrib: Dârü'l-Âfâkı'l-Cedîde, 1992.
- Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesai. **Sünenü'l-kübra**. thk. Abdülgaffar Süleyman Bündari, Ebû Abdullah Seyyid b. Kesrevi b. Hasan. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1991.
- Ebû Ahmed Abdullah b. Adi el-Cürçani İbn Adi. **el-Kamil fî duafai'r-ricâl**. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1985.
- Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî, **Kitâbu'l-ferec ba'de's-şidde**. Mısır: Dârü'r-rayyân li't-türâs, 1988.

- Ebü Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. **Sünen-i Ebû Dâvûd**, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Beyrut: Mektebetü'l-Mısriyye, ts.
- Ebü Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. İshak İsfahani, **Hilyetü'l-evliya ve tabakatü'l-asfiya**. Kahire: Matbaatü's-Saade, 1974.
- Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr el-Kureşî, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**. thk. Alî Şîrî. C.1, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1408/1988.
- Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî. **Mu‘cemü'l-Kebîr**. thk. Hamdî b. Abdü'l-Mecîd es-Selefî, Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1994.
- Ebü'l-Fida İsmail b. Muhammed Acluni. **Keşfü'l-hafa ve müzilü'l-ilbas: amma iştehere mine'l-ehâdîs**. Ahmed Kalâş (thk.). Haleb: Mektebetü't-Türasi'l-İslâmî, ts.
- el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin. **el-Câmi' li-Şuabi'l-iman**. Abdülali Abdülhamid Hamid (thk.). Bombay: ed-Dârü's-Selefiyye, 1986.
- el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin. **el-Medhal ilâ Kitâbi's-Sünen**. thk. Muhammed Ziyâürrahmân el-A‘zamî. Kuveyt: Dâru'l-Hulefâ, ts.
- el-Hamed, Gânim Kadvurî. “Arap Yazısında Alâmetler (Nokta Ve Harekeler)”. Ahmet Gedik (Çev.), **İstem**. Cilt.12, Sayı.23, 2014, ss.189-191.
- el-Mevsilî, Muhammed b. Ali b. Ved'ân. **el-Erbe'üne'l-Ved'âniyye'l-Mevdû'a**. thk. Ali Hasan Ali Abdülhamit, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1987.
- Emecen, Feridun. “Korkut, Şehzade”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.26, Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Erünsal, İsmail E. “Tâcîzâde Câfer Çelebi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.39, İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- es-Suyûtî, Celâlüddîn, **el-Camiü's-sagîr fi ehadisi'l-beşiri'n-nezir**. Kahire: el-Matbaatü'l-Meymeniyye, 1321.
- es-Suyûtî, Celâlüddîn. **Cem'u'l-Cevâmi'**, C.2, thk. Muhtâr İbrâhîm el-Hâic. Kahire: Mecmau'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, 1426/2005.
- es-Suyûtî, Celâlüddîn. **el-Fethü'l-Kebîr**, C.2, Beyrut: Daru'l-Fikr, 2003.
- es-Suyûtî, Celâlüddîn. **el-Le'âli'l-masnû'a fi'l-ahbâri ehâdîsi'l-mevzû'a**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Faulmann, Carl. **Yazı Kitabı**. İtır Arda (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2001.

- Gelibolulu Mustafa Âlî. **Menakıb-ı Hünerveran Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları**, Müjgan Cumhur (Haz.). İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2012.
- Gümüüşhan, Hümeýra. “Yazının Tarihsel Gelişimi ve Bu Süreçte Yazının Çeşitli Yüzeýlere Uygulanabilirliđi”, **6. Uluslararası Matbaa Teknolojileri Sempozyumu**. İstanbul, 01-03 Kasım 2018, ss. 1127-1142.
- Günüç, Fevzi. “Anadolu Selçuklu Dönemi Celî Sülüs Yazısının Beylik Dönemine Etkileri”, Ali Rıza Özcan (Ed.). **Hat ve Tezhip Sanatı** içinde. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009, ss. 47-59.
- Günüç, Fevzi. “Anadolu Selçuklu Mimarîsinde Celî Sülüs Hattı”, **V. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya: Selçuk Üniversitesi, 25-26 Nisan 1996, ss.185-205.
- Habib. **Hat ve Hattatân**, İstanbul: Matba-i Ebuzziya, 1305.
- Hakîm et-Tirmizî, **Nevâdirü'l-Usûl fî Ma'rifeti Ahbâri'r-Resûl**, thk. Abdurrahmân Umeyra, C.3 Beyrut: Dâru'l-Ceyl, ts..
- Hüseyin Hüsameddin. **Amasya Tarihi**. C.3, H. 1329.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. **Süneni İbn Mâce**. Şuayb el-Arnaût (nşr.), Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Receb el-Hanbelî (795/1391). **Kelimetü'l-ihlâs ve tahkîku ma'nâhâ**, Züheyr eş-Şâvîş (thk.). Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1397/1977.
- İsmail b. Muhammed Aclûnî, **Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs ammâ iştehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs**, Beyrut: Dâru İhyâu't-türâsi'l-Arabî, h. 1351.
- İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**. 4. Basım. C. 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982.
- Kazan, Hilal. “Şeyh Hamdullah ve Neslinin İstinsah Ettiği Mushaflar (XVI. Asırda Arşiv Belgeleri Çerçevesinde)” **Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat Sempozyum Bildiri Metinleri**. Amasya 01-03 Kasım 2013, Ankara: DİB Yayınları, 2017, ss.251-264.
- Kettânî, Abdülhay. **et-Terâtîbü'l-idariyye**. C.1. İstanbul, 1990.
- Melek Celal. **Şeyh Hamdullah**. İstanbul: Kenan Matbaası, 1948.
- Muhammed Abdurraûf Münâvî. **Feyzü'l-kâdir şerhu câmiu's-sağîr**. Beyrut: Dâru'l-marife, 1972.
- Muhammed b. Nasr b. el-Haccâc el-Mervezî. **Ta'zîmu kadri's-salât**. thk. Abdurrahman el-Fireyvâî. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1406/1986.

- Muhyiddin İbn Arabi. **el-Fütuhât'ül-Mekkiye**. Ekrem Demirli(çev.). C.17. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Muhyiddin İbn Arabi. **el-Vesâyâ**. Şam: Dâru'l-îmân, 1988.
- Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), **el-Fütûhâtü'l-Mekkiye**. C.8. Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin. **Tuhfe-i Hattâtîn**. Ankara: Türk Tarih Encümeni, 1928.
- Öğüt, Salim. "Ebtah", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.10, İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Öngören, Reşat. "Zeyniyye", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.44, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özaydın, Abdülkerim. "İbn Mukle", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.20, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Özkafa, Fatih. "Hat Sanatı Bakımından Mushaf Kitabedinin Tarihî Seyri", **Marife Dergisi**. Sayı.3, Kış 2010, ss.307-326.
- Özkafa, Fatih. "Hat Sanatında Estetiğin Gelişimi", Ümit Savaş Taşkesen (Ed.). **Konya'da Kültür ve Medeniyet** içinde. Konya: TYB Konya Şubesi Yayınları, 2007, ss.91-95.
- Özkafa, Fatih. "Okçuluk ve Hat Sanatı", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**. Cilt.7, Sayı.3, 2018, ss.1642-1672.
- Özkeçeci, İlhan ve Şule Bilge Özkeçeci, **Türk Sanatında Tezhip**, İstanbul: y.y., 2007.
- Özönder, Hasan. **Ansiklopedik Hat ve Tezhip Sanatları Deyimleri Terimleri Sözlüğü**, Konya: y.y., 2003.
- Özsayiner, Zübeyde Cihan. "Hat Sanatında Murakka'lar". **Antika Dergisi**. Sayı.14, Mayıs 1986, ss.16-21.
- Rado, Şevket. **Türk Hattatları**. İstanbul: Yayın Matbaacılık, ts.
- Sahîhi Müslim**. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (nşr.), Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütubi'l-Arabiyye, 1955.
- Serin, Muhittin. "İbnü'l-Bevvab", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.20, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Serin, Muhittin. "Hüsâmeddin Hüseyin Şah" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.18, İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

- Serin, Muhittin. “Meşk”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.29, Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Serin, Muhittin. “Mustafa Dede”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.31, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Serin, Muhittin. “Sülüs”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.38, İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Serin, Muhittin. “Yâkût el-Müsta’sımî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.43, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Serin, Muhittin. **Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar**. 3. Basım. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2008.
- Serin, Muhittin. **Hattat Şeyh Hamdullah**. 2. Basım. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2007.
- Seyyid Adil El-Alevî. **Menhelu’l-Fevâid fî Tetimmeti’r-Râfid**. Kum: el-Muessetu’l-İslâmiyye, 2002.
- Şemsettin Sâmî. “Murakkaa”, **Kâmus-i Türkî**. C.2, İstanbul: İkdâm Matbaası, 1904.
- Taneri, Aydın. **Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı Teşkilatı**. Ankara: AÜ DTCF Yayınları, 1978.
- Tanıncı, Zeren. “Nakkaşhane”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.32, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Turan, Şerafettin. “Bayezid II”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.5, İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit. “Osmanlı Döneminde Hat Sanatı”, Güler Eren (Ed.). **Osmanlı Ansiklopedisi** içinde. C.11. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 43-51.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. “Bayezid II.”, *İA*, C. 2, s. 392-398.
- Uzunçarşılı, İsmâil Hakkı. **Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı**. 2. Basım. Ankara: TTK Yayınları, 1984.
- Ülker, Muammer. “Abdullah Efendi, Hâşimîzâde”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.1, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Ünver, A. Süheyl. “Hattat Şeyh Hamdullah Ve Fatih İçin İstinsah Ettiği İki Mühim Tıbbî Eser”. **İstanbul Risaleleri**, C.4. İstanbul: İBB Yayınları, 1995, ss. 53-95.
- Ünver, A. Süheyl. **Fatih Devri Nakışhanesi ve Baba Nakkaş Çalışmaları**. İstanbul: İÜ Yayınları, 1958.

- Ünver, A. Süheyl. **İlim ve Sanat Tarihimizde Fatih Sultan Mehmed**. İstanbul: İÜ Yayınları, 1953.
- Ünver, A. Süheyl. **Türk Yazı Çeşitleri ve Faideli Ba'zı Bilgiler**. İstanbul: Yeni Labaratuvar Yayınları, 1953.
- Yasir Abdurrahman. **Mevsüatü'l-ahlâk ve'z-zühd ve'r-rikâk**. Kahire: Müessesetü İkra, 1428/2007.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Hamdele”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.15, İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Yazıcı, Tahsin. “Erdeşir”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. C.11, İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Yazır, Mahmud Bedreddin. **Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli**. 1. Basım. C.1, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1972.
- Yenişehirlioğlu, Filiz. “Klasik Dönem Osmanlı Sanatı”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.11, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Yılmaz, Abdülkadir. “Hat Sanatındaki Hareke ve Noktalamanın Tarihî Seyri (Kur'an-ı Kerim'in Harekelenmesi ve Noktalanması)”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. Sayı.19, 2004, ss.49-86.
- Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacilarifin b. Ali Münavi. **Feyzü'l-kadir şerhi'l-Câmiî's-sagir**. thk. Hamdi ed-Demirdaş Muhammed. Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1998.

Tezler

- Ali, Ömer Mohammed. “Sülüs Hattın Tarihsel Evrimi Anatomisi ve Estetik Yapısı”, **Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi**. Mimar Sinan Üniversitesi SBE, 1999.
- Bal, Gülizar. “Süleymâniye Kütüphânesi'nde Bulunan Murakka'lar”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Marmara Üniversitesi SBE, 2014.
- Demir, Fehime. “Türk Hat Sanatı İçin Kaynak Gülzâr-ı Savâb”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Marmara Üniversitesi SBE, 2004.
- Gündüz, Hüseyin. “Türk Hat Sanatında Şeyh Hamdullah ve Ahmet Karahisari Ekolleri”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Mimar Sinan Üniversitesi SBE, 1988.
- Özkafa, Fatih. “İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. Selçuk Üniversitesi SBE, 2008.
- Sezer, Bilal. “Hat Sanatında Kullanılan Okutma, Mühmel Harf ve Tezyinî İşaretleri”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 2004.

Uysal, Zeliha. “Hat Sanatı Tarihi ve Medresetü'l-Hattatin (1914-1936)”,
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Rize Üniversitesi SBE, 2008.

İnternet Kaynakları

Mehmed bin Tacettin, **Hüsn-i Hat Risalesi.**
<http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015088423010>, Erişim tarihi: 01.04.2020.

<https://kutuphane.istanbul.edu.tr/tr/content/nadir-eserler-kutuphanesi/hakkimizda> Erişim
Tarihi: 23.03.2020

Kişisel Görüşme

Başar, Fuat, -Hattat- “Hat Sanatı” konulu görüşme. İstanbul: 24 Ekim 2020.

